

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 2 січень 2021

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., кандидат економічних наук, доцент
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 2 січень 2021 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 28.01.21 р.

Підписано до друку 28.01.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 19.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2801/3.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2021

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhneni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 2 січень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Завербний А. С., Сокульський Н. Р.

Пандемія як каталізатор цифровізації банківської системи в Україні 5

Качан О. І.

Прояви інформаційного бізнесу в умовах гео економічних трансформацій 10

Бровко Л. І., Юрченко А. А., Королькова Т. В.

Оптимізація оборотних активів та їх вплив на діяльність підприємства 16

Крамаренко А. О.

Інклюзивний формат креативних індустрій для соціального бізнесу 23

Кулаженко В. В., Лазоренко В. В., Кузнецов О. Ф.

Дослідження алгоритму формування фондового портфеля інвестора за допомогою теорії нечітких множин 30

Арістов Ю. Ю.

Формування видатків бюджету як складова державної фінансової політики економічного розвитку 38

Безпалий Р. В.

Фінтех-інновації: передумови становлення та сучасні тенденції 44

Проскокова А. Ю.

Організаційно-методичний механізм управління інноваціями для рітейлерів 50

Рапута К. О.

Напрями вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів в Україні 56

Державне управління

Васильєва О. І., Дейдей Д. М.

Шляхи захисту виборчих прав громадян у період місцевих виборів 2020 року 64

Бердар М. М., Євтушевська О. В.

Напрями реалізації економічної політики держави 70

Білик О. І.

Формування системи публічного управління соціальними ризиками у світовій практиці 76

Якобчук В. П., Войтенко А. Б., Мороз Д. П.

Ефективне лідерство як кадровий ресурс публічного управління 82

Каламан О. Б., Пурицхванідзе О. В.

Лідерство у сфері державних послуг: теоретичний аспект 88

Кушнір В. О.

Огляд формування та розвитку державного механізму зовнішніх комунікацій в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України 95

Макаренко М. В.

Публічне управління в умовах епідемічних загроз у світі та Україні: огляд наукової літератури 101

Дурман М. О.

Економічне стимулювання як інструмент державної регуляторної політики 105

Малоніга С. О.

Формування концептуальної архітектурної моделі екстреної медичної допомоги України 111

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 2 / 2021

CONTENTS:

Economy

Zaverbnyi A., Sokulskyi N.

PANDEMIC AS A CATALYST OF DIGITALIZATION OF THE BANKING SYSTEM IN UKRAINE 5

Kachan O.

MANIFESTATIONS OF INFORMATION BUSINESS IN THE CONDITIONS OF GEOECONOMIC
TRANSFORMATIONS 10

Brovko L., Yurchenko A., Korolkova T.

OPTIMIZATION OF THE CURRENT ASSETS AND THEIR INFLUENCE ON THE ACTIVITY
OF THE ENTERPRISE 16

Kramarenko A.

INCLUSIVE FORMAT OF CREATIVE INDUSTRIES FOR SOCIAL BUSINESS 23

Kulazhenko V., Lazorenko V., Kuznetsov O.

RESEARCH OF THE INVESTOR'S STOCK PORTFOLIO FORMATION ALGORITHM USING
THE FUZZY SET THEORY 30

Aristov Yu.

FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES AS A COMPONENT OF PUBLIC FINANCIAL POLICY
OF ECONOMIC DEVELOPMENT 38

Bezpalyi R.

FINTECH INNOVATIONS: PRECONDITIONS OF GENESIS AND MODERN TRENDS 44

Proskokova A.

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL MECHANISM OF INNOVATION MANAGEMENT
FOR RETAILERS 50

Raputa K.

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF VENTURE FINANCING OF STARTUPS
IN UKRAINE 56

Public administration

Vasylieva O., Deydey D.

WAYS TO PROTECT THE VOTING RIGHTS OF CITIZENS DURING THE 2020 LOCAL ELECTIONS 64

Berdar M., Yevtushevska O.

WAYS OF STATE ECONOMIC POLICY IMPLEMENTATION 70

Bilyk O.

FORMATION OF A SYSTEM OF PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL RISKS IN WORLD PRACTICE 76

Yakobchuk V., Voytenko A., Moroz D.

EFFECTIVE LEADERSHIP AS A PERSONNEL RESOURCE FOR PUBLIC MANAGEMENT 82

Kalaman O., Purtskhvanidze O.

LEADERSHIP IN PUBLIC SERVICES: THEORETICAL ASPECT 88

Kushnir V.

PROPOSALS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE MECHANISM OF EXTERNAL COMMUNICATIONS
IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE AND THE ARMED FORCES
OF UKRAINE 95

Makarenko M.

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FACE OF EPIDEMIC THREATS IN THE WORLD AND IN UKRAINE:
REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE 101

Durman M.

ECONOMIC INCENTIVES AS AN INSTRUMENT OF STATE REGULATORY
POLICY 105

Malonoga S.

FORMATION OF A CONCEPTUAL ARCHITECTURAL MODEL OF EMERGENCY MEDICAL SERVICES
OF UKRAINE 111

УДК 332.1:336.71(477):336.113.12:336.741.242:338.28:(004.08+621.377.6)

А. С. Завербний,

д. е. н., доцент, професор кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0001-7307-536X

Н. Р. Сокульський,

студент ОКР "Магістр", спеціальності "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності",
кафедра зовнішньоекономічної та митної діяльності,

Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8085-1451

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.5

ПАНДЕМІЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР ЦИФРОВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

A. Zaverbnyi,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Economic
and Customs, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

N. Sokulskyi,

Master's student specialty "Management of foreign economic activity", Department of Foreign Trade
and Customs, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

PANDEMIC AS A CATALYST OF DIGITALIZATION OF THE BANKING SYSTEM IN UKRAINE

На сьогодні цифрові технології вважаться механізмом, за яким стоїть майбутнє більшої частини сфер життєдіяльності людини. Не виключенням стала і банківська сфера, яка протягом останнього року під впливом пандемії COVID-19 зазнала важливих змін. Карантинні обмеження змусили банківські установи України пришвидшити, або вперше звернутися до процесу цифровізації. У статті на основі проведених досліджень проаналізовано досвід цифровізації банківського сектору та досвід суспільства у користуванні банківськими послугами в період пандемії. Представлено результати статистичних досліджень провідних світових і вітчизняних організацій та інститутів. Побудовано рейтинг українських банків за кількістю пошукових запитів у мережі Інтернет у 2020 році та наведено частки використання клієнтами різних каналів банківського обслуговування до, під час та після пандемії. В результаті на основі проведених досліджень розроблено основні перспективи та тенденції, які матимуть найбільший вплив на цифровий банкінг у найближчому майбутньому.

Introduction. Today, digital technologies are considered as a mechanism behind which the future of most areas of human life stands. The banking sector is no exception and it has undergone important changes over the past year under the influence of the COVID-19 pandemic. Quarantine restrictions have forced Ukraine's banking institutions to speed up or, for the first time, resort to the digitalization process. As a result, the pandemic forced banks to switch to remote customer service through digital banking, thus creating a goal for them to develop digitalization.

Purpose. The purpose of this article is to study the impact of the COVID-19 pandemic on the digitalization of the banking system, analyze its current state and public experience in using banking services during the pandemic, as well as to develop prospects for banking in the future.

Results. Based on the research, the experience of digitalization of the banking sector and the experience of society in the use of banking services during the pandemic are analyzed. The results of statistical researches of the leading world and domestic organizations and institutes are presented. The rating of Ukrainian banks by the number of Internet search queries in 2020 are built and the shares of customers' use of various banking services before, during and after the pandemic are given. As a result, based on the research, the main prospects and trends that will have the greatest impact on digital banking in the near future are developed.

Conclusions. Research has shown that the impact of the global COVID-19 pandemic on the banking sector has become a real catalyst for its digitalization, significantly accelerating its development and forcing banking institutions to go online to meet the needs of society and to evolve in the long run. As a result of the analyzed experience of digitalization of Ukrainian banks during the pandemic, we can conclude

that this experience was an important rethinking of many financial institutions and helped banks identify the transformational potential of digital technologies and the importance of creating new values in the long run.

Ключові слова: цифровізація, банківський сектор, пандемія, цифровий банкінг, мобільний банкінг, банківські послуги, дистанційне банківське обслуговування.

Key words: digitization, banking sector, pandemic, digital banking, mobile banking, banking services, remote banking service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх років цифровізація (або діджиталізація) стала одним із актуальних трендів світової економіки. Вона показала себе, як найважливіший фактор економічного зростання чи не кожної країни світу. Цифрові технології вже давно зачепили будь-яку сферу діяльності, включаючи банківський сектор. Вони значно полегшують роботу організацій та є запорукою їх довгострокового розвитку.

Враховуючи те, що цифровізація вже давно стала трендом у банківському секторі, саме в минулому році всі "гравці" змогли по-справжньому оцінити справжні переваги нового формату обслуговування клієнтів. Український digital-банкінг ще довго міг розвиватися в тіні класичного банкінгу, проте світова пандемія COVID-19 змінила усі плани та стала своєрідним драйвером для прискореної digital-трансформації банківського бізнесу. Це питання стало одним із найбільш актуальних в економічній науці, відтак потребує детального дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науковій літературі дослідження зазначеної проблеми викликає інтерес як серед вітчизняних вчених, так і серед іноземних. Досить великий внесок у дослідження питання впливу пандемії на розвиток банківської сфери та її цифровізацію у своїх працях здійснили такі сучасні вчені та теоретики, як Т. Бору [1], Н. Моштеану, А. Фаччія, Л. Кавальєре, С. Бхатія [2], З. Коржеб, П. Недзьолка [3], О. Боднар, В. Паламарчук, А. Гаврилов [4] та інші.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження впливу пандемії COVID-19 на цифровізацію банківської системи, аналіз її сучасного стану та досвіду суспільства у користуванні банківськими послугами в період пандемії, а також розробка перспектив банківського бізнесу на майбутнє.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасних реаліях цифрові технології проникли чи не у кожну сферу діяльності. Банківський сектор, як і усі інші, не став виключенням. Він постійно розвивається, аби йти у ногу зі світом та бути корисним і максимально доступним для суспільства. Саме тому у XXI ст. сучасні банки пропонують досить широкий спектр послуг, об'єднаних загальним терміном — дистанційне банківське обслуговування. Перевагою саме такого обслуговування вис-

тупає надання послуг клієнту засобами телекомунікацій без його безпосереднього візиту в банк. Впроваджуючи і розвиваючи дистанційне банківське обслуговування, банк підвищує рівень ефективності своєї діяльності і отримує додаткові вигоди для бізнесу за рахунок продажу банківських продуктів та залучення нових клієнтів, а клієнт отримує банківські послуги швидко (деколи миттєво) та якісно.

Основним атрибутом для здійснення дистанційного банківського обслуговування став цифровий банкінг (або інтернет-банкінг). Під поняттям цифровий банкінг слід розуміти надання клієнтам певного банку цифрової системи, за допомогою якої вони зможуть здійснювати різні фінансові операції. Цифровий банкінг у свою чергу поділяється на чотири види (рис. 1). Основною його перевагою і, власне те, для чого створюються банківські онлайн-сервіси, є економія часу. Більшість банків дозволяють оплатити онлайн комунальні послуги, штрафи, навчання, квитки на транспорт, а також поповнити мобільний, зробити карткові перекази, в тому числі, на власний депозитний рахунок. В онлайні такі операції займають кілька хвилин, тоді як вирішення цих питань безпосередньо у відділеннях забирало би по кілька годин як у клієнта, так і у менеджерів банку [5].

Про те що таке цифровий банкінг, вже давно знають чи не усі користувачі банківських послуг у світі. Однак в Україні це поняття стало широко використовуватися лише протягом останніх декілька років. Український банкінг ще довго міг би розвиватися під класичною схемою, проте пандемія COVID-19 повністю змінила уявлення про цифровізацію банківської сфери.

Пандемія COVID-19 з'явилась раптово та здійснила вплив чи не на кожну сферу бізнесу та економіки. Проте, незважаючи на безліч негативних наслідків, вона також спричинила і позитивні зміни. Дослідження "COVID-19. Життестійкі" консалтингової групи One Philosophy показало, що пандемія стала каталізатором для запуску нових продуктів чи послуг 71% організацій, а 55% залучили нових партнерів для створення спільних ініціатив [7].

Отож, якщо до 2020 року цифровізація зачепила лише деякі банки, то під впливом пандемії до неї зверну-

Рис. 1. Види цифрового банкінгу

Джерело: побудовано авторами на основі даних [6].

лися чи не усі банківські установи, які хотіли зберегти власні позиції на ринку банківських послуг та допомогти суспільству. Минулий рік показав, що поведінка і очікування клієнтів (як фізичних осіб, так і бізнесу) справді сильно змінилися. Досить велика частка клієнтів, які раніше навіть не задумувалися над тим, щоб користуватися послугами онлайн, були змушені перейти в онлайн під впливом пандемії. Тому, як бачимо, обидві сторони опинилися у безвихідному становищі — банківський сектор потребував прискорення процесу цифровізації.

Інститут дослідження Cargemini у своєму звіті "COVID-19 і споживач фінансових послуг" провів опитування, в якому взяли участь понад 11 тисяч респондентів з багатьох країн світу. 45% опитаних сказали про те, що з початком пандемії вони стали частіше користуватися онлайн-платежами, в особливості за допомогою мобільного банкінгу. Цей результат говорить про те, що пандемія значно прискорила використання цифрового банкінгу, а найбільшою популярністю користувався саме мобільний банкінг, який виявився найзручнішим у використанні [8].

Під час кризи змінюються звички споживачів, так як весь бізнес переходить на цифрові канали — і це один із головних ризиків для банків, у яких не було часу на поступову цифрову трансформацію: вони повинні були негайно міняти свої продукти і послуги. Завдання цифровізації виявилось простим лише для тих банків, які вже давно ввели у свою роботу цифровий банкінг. Однак із 74 діючих банків в Україні, лише менше половини провели цифровізацію своїх банківських послуг у режим онлайн до початку пандемії. Під впливом карантинних обмежень свої інтернет-банкінги запустили (або здійснили повний ребрендинг додатків) такі банківські установи, як Креді Агріколь, Альфа-Банк Україна, Кредобанк, Правекс Банк, Банк Південний, Укргазбанк та інші.

Смартфонізація населення з кожним роком зростає, і саме смартфони стали основним гаджетом для доступу в інтернет: на них припало 53,3% всіх веб-запитів, про що свідчать дослідження міжнародних компаній We Are Social і Hootsuite [9]. Так, мобільні додатки банків стали найбільш популярним засобом доступу до онлайн-банкінгу. Дослідження організації Fidelity National Information Services (FIS) показали, що у зв'язку з початком пандемії мобільний банківський трафік зріс на 85% у квітні 2020 року, а нові цифрові реєстрації зросли на 200%. [10]. Серед цифрових банкігів українських банків лідерами по кількості користувачів стали Приват24 від Приватбанку (12 млн) [11], Ощад24/7 від Ощадбанку (4 млн) [12] та проєкт Monobank від Universal Bank (3 млн) [13]. Рейтинг українських банків за кількістю пошукових запитів в мережі Інтернет за підсумками 2020 року зображено у таблиці 1.

Варто зазначити, що інтернет-банкінг Приват24 вже більше, ніж 5 років вважається найуспішнішим та найкращим цифровим банкінгом в Україні, отримавши такі престижні нагороди, як FinAwards, PSM Awards та "Українська народна премія" в категоріях "Найкращий інтернет-банк України" та "Інтернет-банк року". У 2020 році додаток отримав нагороду "Найкращий український цифровий банк" на світовій премії Global Finance World's Best Digital Banks 2020, а сам Приватбанк вперше серед банківських установ України увійшов у топ-

Таблиця 1. Рейтинг українських банків за кількістю пошукових запитів

№	Назва банку	Кількість пошукових запитів
1.	Приватбанк	6 078 600
2.	Ощадбанк	5 079 100
3.	Альфа-Банк	2 798 100
4.	ПУМБ	2 413 800
5.	УКРСИББАНК	2 079 000
6.	monobank	1 759 500
7.	ОТП Банк	1 058 400

Джерело: узагальнено авторами на основі даних [14].

500 найкращих банків світу. Лише за минулий рік банк отримав більше 1 мільйона нових користувачів, що свідчить про те, що завдяки багаторічному досвіду у діджиталізації, хорошій репутації і визнанні у суспільстві банк активно обирали нові користувачі [11].

Що стосується суспільства, то загальносвітова тенденція зачепила також і українців, які з початком карантинних обмежень масово перейшли в онлайн. Саме з цього часу цифровий попит перевершив фізичний. Досить значна частка попиту припала на процедуру перевірки балансу — до початку пандемії середньостатистичний користувач перевіряв свій банківський рахунок один раз на тиждень, а після початку по декілька разів на день [8].

У зв'язку із цифровізацією, з кожним роком потреба у відділеннях стає все меншою, а внаслідок пандемії через ще більш різке падіння попиту на банківські фінансові послуги у відділеннях банки на деякий час закрили більше 25% офісів, а решта відділень продовжили працювати, проте зі скороченим графіком та дотримуючись усіх правил безпеки. В останні роки клієнти справді стали рідше відвідувати офіси банків. Проте, за даними опитування (рис. 2), проведеним науковим інститутом Cargemini [8], п'ята частина споживачів до пандемії часто відвідувала відділення, і стільки ж респондентів заявили, що продовжать ходити в офіси після пандемії. Однак більша частина клієнтів заявляють, що планують частіше взаємодіяти з банком віддалено: за допомогою інтернет і мобільних додатків, а також через чат-боти.

Оскільки рівень цифровізації в Україні набагато нижчий, ніж в інших країнах Європи, все ж запит на цифровізацію банківських послуг у нашій державі є одним із найвищих. Це свідчить про те, що українці готові на зміни і прагнуть використовувати сучасні технології. Опитування, яке провела компанія Mastercard [15], зафіксувало, що українці проявляють підвищену цікавість до навчання цифровим технологіям: 59% опитаних зазначили, що займаються освоєнням онлайн-банкінгу.

Зазвичай під час криз свої позиції зміцнюють лише великі банки з надійною репутацією, але цього разу все склалось по-іншому. Пандемія спонукала багатьох людей відкривати рахунки в більш доступних банках з максимальною діджиталізацією і зручностями дистанційної взаємодії з рахунками. Як з'ясували аналітики Cargemini, 36% споживачів фінансових послуг задумалися про зміну свого банку або сервісу під час карантину [8]. Це свідчить про те, що досить велику частку людей на час пандемії в першу чергу цікавило саме те, чи зможе їх банк якісно надавати свої послуги в режимі онлайн. Більш того, багато банків також зайнялися навчанням клієнтів для повного переходу в онлайн-середовище.

Рис. 2. Частка клієнтів, що використовують різні канали банківського обслуговування до, під час та після пандемії

Джерело: побудовано авторами на основі даних [8].

Варто також відзначити той факт, що люди стали використовувати онлайн-банкінг для найбільш поширених операцій, таких як покупка продуктів і побутової техніки. Згідно з дослідженнями Sergetini, 46% опитаних респондентів заявили, що в найближчий час планують частіше платити онлайн, а не готівкою. Відмовлятися від готівки зараз почали в тому числі клієнти старшого віку: за даними цього ж дослідження у 2019 році тільки 12% клієнтів старше 54 років використовували для платежів безконтактні картки або програми для смартфонів на кшталт Apple Pay чи Google Pay. Зараз 37% клієнтів у віці 61—65 років говорять, що стали частіше платити онлайн, і стільки ж респондентів планують частіше користуватися онлайн-сервісами після пандемії. Справа у тому, що такий спосіб є більш зручним, а у період пандемії ще й більш безпечним.

Банки, які не можуть використовувати нові технології, такі як штучний інтелект, програють, оскільки споживачі стають більш вимогливими і потребують інноваційних продуктів. Більшість банківських установ не впроваджують інновації через брак коштів — на це вказали 73% опитаних Sergetini банків. Більше половини — 57% — скаржаться на відсутність гнучкості в управлінні проєктами, і приблизно стільки ж — 56% — не можуть знайти час [8].

Оскільки банківська сфера не стоїть на місці, а постійно потребує удосконалень, було розроблено основні перспективи та тенденції, які матимуть найбільший вплив на цифровий банкінг у найближчому майбутньому.

1. Створення цифрових банків. Це банки, у яких немає відділень і послугами яких фізична особа може користуватись у будь-якому місці, де у неї буде доступ до Інтернету. Яскравим прикладом цифрового банку є революційний проєкт Monobank від Universal Bank, який завоював прихильність вже більше 3 млн українців.

2. Застосування біометричної безпеки. Задля забезпечення необхідної безпеки банківських даних, більшість банків повинні надавати клієнтам можливість захисту інформації у додатках за допомогою сканерів відбитків пальців, сканування обличчя тощо, які вважаються більш надійними, ніж звичайні паролі, і є чи не у кожному сучасному смартфоні.

3. Здійснення транзакцій без карток. Оскільки тенденція використання карток щороку знижується, банкам варто закликати своїх клієнтів до переходу на безконтактні способи оплати за допомогою смартфона та технологій Apple Pay та Google Pay.

4. Співпраця з відомими компаніями. На сьогодні активна співпраця компаній у сфері бізнесу зарекомендувала себе як досить успішний механізм популяризації банків. Створюючи співпрацю з відомими брендами (продукти, одяг, електроніка тощо), банки можуть надавати своїм клієнтам персональні знижки на продукцію, накопичення бонусів або кешбеки, які можна відслідковувати у мобільному додатку.

5. Дизайн має значення. Оскільки цифрові технології активно розвиваються, а споживачі стають більш вимогливими у своїх смаках, банкам варто приділяти велику увагу дизайну та зручності під час розробки власних цифрових банків, адже клієнт навряд чи буде користуватись незручним банківським інтерфейсом. Стильний, легкий та мінімалістичний мобільний банкінг — це тренд найближчого майбутнього.

ВИСНОВКИ

Ми живемо у час, в якому цифровізація стала невід'ємною частиною будь-якої сфери бізнесу, зокрема банківського сектору, майбутнє якого важко уявити без цифрових технологій. Пандемія стала справжнім каталізатором цифровізації банківської сфери, і, як наслідок, відмінним тестовим режимом для інтернет-банкінгу. Спробувавши більш зручні онлайн-інструменти, користувачеві складно повертатися до старої дискомфортної системи. У часи пандемії коронавірусу цифрова спритність допомагає банкам швидко реагувати на потреби та запити клієнтів, таким чином забезпечуючи їм необхідний комфорт та безпеку.

У результаті проаналізованого досвіду цифровізації українських банків у період пандемії можна зробити висновок, що цей досвід став важливим переосмисленням діяльності багатьох фінансових установ і допоміг банкам визначити трансформаційний потенціал цифрових технологій, а також важливість створення нових цінностей у довгостроковій перспективі.

Література:

- Boru T. The Impact of COVID 19 on the Private Banking System. *European Journal of Business and Management*. 2020. Vol.12, No. 16. DOI: 10.7176/EJBM/12-16-06
- Mosteanu N., Faccia A., Cavaliere L., Bhatia S. Digital Technologies' Implementation within Financial and Banking System during Socio Distancing Restrictions. *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology*. 2020. 11 (6), p. 307—315, DOI: 10.34218/IJARET.11.6.2020.027

3. Korzeb Z., Niedziolka P. Resistance of commercial banks to the crisis caused by the COVID-19 pandemic: the case of Poland. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*. 2020. 15 (2), 205—234. DOI: 10.24136/eq.2020.010

4. Боднар О., Паламарчук В., Гаврилов А. Аналіз стану ринку банківських послуг України в умовах пандемії. *Modern Economics*. 2020. Вип. № 23. С. 13—19. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-02)

5. Бабенко М. Платим онлайн. Выбираем лучший интернет-банкинг для физлиц. *Интернет-журнал Focus*. 2020. URL: <https://focus.ua/ukraine/466712-platim-onlayn-vybiraem-luchshiy-internet-bank> (дата звернення 13.01.2021).

6. Доновська Д. Мобильный банкинг для бизнеса в мессенджере: как использовать ДБО для СМБ. *Chatbots.Studio*. 2020. URL: <https://bank.chatbots.studio/ru/blog/mobilnyj-banking-dlya-biznesa-v-messendzhere-kak-ispolzovat-dbo-dlya-smb/> (дата звернення 13.01.2021).

7. COVID-19. Життєстійкі. Перше в Україні дослідження життєстійкості організацій. *One Philosophy*. 2020. URL: <https://resilience.one-philosophy.com/> (дата звернення 13.01.2021).

8. COVID-19 and the financial services consumer: Supporting customers and driving engagement through the pandemic and beyond. *Capgemini Research Institute*. 2020. URL: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2020/05/COVID-19-and-the-financial-services-consumer_V5.pdf (дата звернення 13.01.2021).

9. Digital in 2020 Report. *We Are Social*. 2020. URL: <https://wearesocial.com/digital-2020>

10. Walden S., Foreman D. 5 Fintech Trends Likely To Stick Around After The Pandemic. *Forbes*. 2020. URL: <https://www.forbes.com/advisor/banking/fintech-trends-after-the-pandemic/> (дата звернення 13.01.2021).

11. Приват24. *Wikipedia*. 2020. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Приват24> (дата звернення 13.01.2021).

12. Кінцева мета "Ощадбанку" — приватизація. *Ощадбанк*. 2020. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/press-service/relizes/kinceva-meta-oschadbanku-privatizaciya-andriy-pishniy> (дата звернення 13.01.2021).

13. Visa і monobank запустили продаж платіжних карток з віддаленою верифікацією на касах супермаркетів Novus. Інформаційне агентство "Interfax Україна". 2020. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/709416.html> (дата звернення 13.01.2021).

14. Top-20 digital-банков України. *Банковский журнал Украины Banker*. 2020. URL: <https://banker.ua/magazine/> (дата звернення 13.01.2021).

15. Постіпук О. Покупки на карантині: на 43% більше українців купують товари першої необхідності в інтернеті. *Mastercard*. 2020. URL: <https://www.mastercard.com/news/europe/uk-ua/розділ-новин/прес-релізи/uk-ua/2020/traven/покупки-на-карантині/> (дата звернення 13.01.2021).

References:

1. Boru, T. (2020), "The Impact of COVID 19 on the Private Banking System", *European Journal of Business and Management*, vol. 12, No. 16. DOI: 10.7176/EJBM/12-16-06

2. Mosteanu, N. Faccia, A. Cavaliere, L. and Bhatia, S. (2020), "Digital Technologies' Implementation within Financial and Banking System during Socio Distancing

Restrictions", *International Journal of Advanced Research in Engineering and Technology*, vol. 11 (6), pp. 307—315, DOI: 10.34218/IJARET.11.6.2020.027

3. Korzeb, Z. and Niedziolka, P. (2020), "Resistance of commercial banks to the crisis caused by the COVID-19 pandemic: the case of Poland", *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, vol. 15 (2), pp. 205—234. DOI: 10.24136/eq.2020.010

4. Bodnar, O. Palamarchuk, V. and Havrylov, A. (2020), "Analysis of the State of the Ukrainian Banking Services Market during the Pandemic", *Modern Economics*, vol. 23, pp. 13—19. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V23\(2020\)-02](https://doi.org/10.31521/modecon.V23(2020)-02)

5. Babenko, M. (2020), "Pay online. Choosing the best internet banking for individuals", *Focus*, available at: <https://focus.ua/ukraine/466712-platim-onlayn-vybiraem-luchshiy-internet-bank> (Accessed 13 January 2021).

6. Donovska, D. (2020), "Mobile banking for business in a messenger: how to use RBS for SMB", *Chatbots.Studio*, available at: <https://bank.chatbots.studio/ru/blog/mobilnyj-banking-dlya-biznesa-v-messendzhere-kak-ispolzovat-dbo-dlya-smb/> (Accessed 13 January 2021).

7. The official site of One Philosophy (2020), "COVID-19. Viable. The first in Ukraine study of the viability of organizations", available at: <https://resilience.one-philosophy.com/> (Accessed 13 January 2021).

8. The official site of Capgemini Research Institute (2020), "COVID-19 and the financial services consumer: Supporting customers and driving engagement through the pandemic and beyond", available at: https://www.capgemini.com/wp-content/uploads/2020/05/COVID-19-and-the-financial-services-consumer_V5.pdf (Accessed 13 January 2021).

9. The official site of We Are Social (2020), "Digital in 2020 Report", available at: <https://wearesocial.com/digital-2020> (Accessed 13 January 2021).

10. Walden, S. and Foreman, D. (2020), "5 Fintech Trends Likely To Stick Around After The Pandemic", *Forbes*, available at: <https://www.forbes.com/advisor/banking/fintech-trends-after-the-pandemic/> (Accessed 13 January 2021).

11. The official site of Wikipedia (2020), "Pryvat24", available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Приват24> (Accessed 13 January 2021).

12. The official site of Oshchadbank (2020), "The ultimate goal of Oshchadbank is privatization", available at: <https://www.oschadbank.ua/ua/press-service/relizes/kinceva-meta-oschadbanku-privatizaciya-andriy-pishniy> (Accessed 13 January 2021).

13. The official site of Interfax Ukraine (2020), "Visa and monobank launched the sale of payment cards with remote verification at Novus supermarket checkouts", available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/709416.html> (Accessed 13 January 2021).

14. The official site of Banker (2020), "Top-20 digital-banks of Ukraine", available at: <https://banker.ua/magazine/> (Accessed 13 January 2021).

15. Postipukh O. (2020), "Quarantined shopping: 43% more Ukrainians buy basic necessities online", *Mastercard*, available at: <https://www.mastercard.com/news/europe/uk-ua/розділ-новин/прес-релізи/uk-ua/2020/traven/покупки-на-карантині/> (Accessed 13 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021 р.

О. І. Качан,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне
ORCID ID: 0000-0003-2682-2830

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.10

ПРОЯВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

О. Kachan,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics And International Business,
Institute of economics and management, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

MANIFESTATIONS OF INFORMATION BUSINESS IN THE CONDITIONS OF GEOECONOMIC TRANSFORMATIONS

Статтю присвячено оцінці проявам інформаційного бізнесу на сучасному етапі трансформацій світової економіки. Зокрема досліджено використання такого явища, як аутсорсинг інформаційних технологій у діяльності міжнародних компаній. Виокремлено технологій автоматизації Robotic process automation, як новітню форму використання програмних роботів на глобальному ринку праці. Систематизовано хвилі четвертої промислової революції, які характеризують цифрового споживача, підприємство та цифрові операції. Приділено увагу досить новим, проте уже поширеним формам ведення міжнародної торгівлі — Інтернет-магазинам, он-лайн ринкам та Netchising. Розглянуто прояви інформаційних технологій через призму "цифрового підприємства", Великих даних, хмарних технологій. Розкрито питання зміни від концепції "інтернет людей" до "інтернету речей", тобто кількість підключених пристроїв перевищила кількість населення світу. Виявлено, що поняття Internet of Everything, IoE, тобто всеохопний, або всеосяжний інтернет викликає занепокоєння щодо конфіденційності інформації та сприяло появі нового терміну "безпека інтернету речей". Зазначено, що геоекономічні трансформації можуть призвести до зміни свідомості споживачів інформаційних технологій.

This article is devoted to the assessment of the manifestations of information business at the present stage of transformations of the world economy. In particular, the use of such a phenomenon as information technology outsourcing in the activities of international companies has been studied. Robotic process automation technologies have been singled out as the newest form of using software robots in the global labor market. The waves of the fourth industrial revolution, which characterize the digital consumer, enterprise and digital operations, are systematized. Attention is paid to a fairly new, but already common form of international trade — online stores, online markets and netchising. It is determined that due to new technologies, the ability to store a large amount of metal in a small amount of metal, databases were born, as a result of the emergence of the so-called "Big Data". Manifestations of information technologies through the prism of "digital enterprise" are considered. It has been studied that cloud technologies allow consumers to use programs without installing and accessing personal files from any computer with Internet access. The issue of change from the concept of "Internet of People" to "Internet of Things", ie the number of connected devices exceeded the population of the world. It was found that the concept of the Internet of Everything, IoE, ie the comprehensive or comprehensive Internet, raises concerns about the confidentiality of information and contributed to the emergence of a new term "Internet of Things". The introduction of information and communication technologies contributes to the country's development in R&D. As a result of the study, it is proved that scientific and technological progress leads to the emergence of a "new economy" in which enterprises, organizations, individuals and society as a whole effectively generate, master, transmit, transform and use new knowledge, contributing to rapid development of the

economy and society, but there is also a negative impact, which is manifested by such phenomena as waste and unrestrained consumption. It is noted that geoeconomic transformations can lead to a change in the consciousness of consumers of information technology.

Ключові слова: інформаційний бізнес, глобалізація, цифрове підприємство, великі дані, хмарні технології, Інтернет речей.

Key words: information business, globalization, digital enterprise, big data, cloud technologies, Internet of Things.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На розвиток інформаційного бізнесу безпосередньо впливають інформаційні технології по розробці та впровадженні інформаційних продуктів. Основний вплив на розвиток інформаційного бізнесу мають саме господарські структури різного статусу та форми власності, що виступають в нашому випадку споживачами. У зв'язку з цим активізується необхідність виявлення проявів інформаційних технологій в умовах геоекономічних трансформацій на зростання можливостей споживачів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Науковці активно вивчають питання, присвячені швидким темпам розвитку інформаційних технологій, зокрема вітчизняні науковці Березюк-Ряба І.Р., Божко В.І., Івченко Є.І., Лазарева С.Ф., Онищенко В.П., Рогоза М.Є., Соловійова Н.І., Стрельбицька Н.Є., а також зарубжні вчені Байєр Д., Гарднер С., Лінч С., Негропonte Н., Скотт С.В., Хабер С. Проте питання впливів проявів інформаційних технологій на споживачів досі не вивчене остаточно і потребує подальшого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснити оцінку проявів інформаційних технологій в умовах геоекономічних трансформацій та наслідки цих процесів для суспільства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зі зростанням можливостей населення користуватися комп'ютерною технікою зростає частка споживачів інформації. В результаті таких змін кожна людина стає потенційним споживачем продукції інформаційного бізнесу як у секторі розваг (комп'ютерні ігри), повсякденному житті, так і у професійній діяльності, оскільки кожний кваліфікований спеціаліст є не тільки джерелом, а й споживачем інформації та знань у своїй організації. Одним з проявів інформаційного бізнесу є аутсорсинг інформаційних технологій. Така форма міжнародного інформаційного бізнесу є дуже важливою для України. Онищенко В.П. дає таке його визначення:

Аутсорсинг інформаційних технологій (ІТ-аутсорсинг) — це передача спеціалізованій компанії повністю або частково функцій, пов'язаних з інформаційними технологіями, а саме обслуговування мережевої інфраструктури, проєктування і планування автоматизованих бізнес-систем з подальшим постійним розвитком і супроводом, системна інтеграція, розміщення корпоративних баз даних на серверах спеціалізованих компаній, створення і підтримка публічних Web-серверів, управ-

ління інформаційними системами, придбання в лізинг комп'ютерного обладнання, офшорне програмування [9]. У 2016 році аутсорсинг інформаційних технологій становив 52,9 млрд дол., тоді як наприклад, аутсорсинг бізнес-процесів лише 24 млрд дол. і сприяв набагато меншій частці світового доходу галузі [10].

За допомогою інформаційного аутсорсингу компанія передає якійсь сторонній організації з інформаційної сфери виконання інформаційних процесів, що не є для компанії першорядними. Зараз більше 90 % сучасних підприємств використовують аутсорсинг хоча б одного бізнес-процесу. Наприклад, компанія American Data Processing (США) розраховує з допомогою аутсорсингу зарплату для понад 30 млн осіб, оборот компанії перевищує 7 млрд дол. [9].

Ще одним проявом інформаційного бізнесу є поява Robotic process automation (або RPA), що являє собою нову форму технології автоматизації бізнес-процесів заснованій на понятті програмних роботів чи працівників штучного інтелекту (ШІ). Академічні дослідження [24; 28] припускають, що RPA, серед інших технологічних напрямків, як очікується, призведе до нової хвилі підвищення продуктивності і ефективності на глобальному ринку праці. Оксфордський університет, хоча і не асоціюється безпосередньо з RPA припустив, що до 20 % всіх робочих місць, можливо, будуть автоматизовані до 2035 року [28].

Останніми роками з'явилася нова форма ведення міжнародної торгівлі — Інтернет-магазини та он-лайніві ринки. Все більше фірм експериментує з купівлею та продажем товарів через он-лайніві ринки, важливість яких для організації закупівель і продажів безперервно зростає на B2B-ринках. Он-лайніві ринок можна визначити як міжорганізаційну інформаційну систему, яка дозволяє брати участь у ній покупцям і продавцям, обмінюватися інформацією про ціни і пропонувані товари тощо, а тому значно підвищує ефективність ланцюжків поставок [7].

З розвитком інформатизації світових ринків з'явилося таке поняття, як Netchising, що представляє собою не фізичну присутність компанії в інших країнах, а використання для цього віртуального простору. Інтернет використовується для підтримки відносин зі споживачами, для закупівель, продажів, для укладання угод. Таким чином забезпечується прямий контакт з покупцями, адаптація до місцевих умов, постачання товарів та послуг.

Нові цифрові технології, такі як соціальні мережі, мобільні пристрої та аналітика, швидко розвиваються на економічному просторі. Набуває швидкого поширення таке поняття як "цифрове підприємство" (Digital

Enterprise). Вперше термін "цифрове підприємство" було викладено в книзі Being Digital директора MIT Media Lab Ніколаса Негропonte, яка вийшла ще в 1995 році [23]. Консалтингова компанія Accenture стверджує, що цифрове підприємство відкриває можливість для нових операційних моделей і бізнес-процесів, платформ підключених продуктів, аналітики і колективної роботи для підвищення продуктивності [18].

Консалтингова компанія в сфері менеджменту та інформаційних технологій Capgemini Consulting та MIT Sloan School of Management провели аналіз понад 400 великих компаній з різних галузей, щоб визначити поняття цифровий бізнес. У результаті виявилось, що цифровий бізнес це розширення спектру надаваних ними послуг, пропонуючи клієнтам революційні цифрові рішення, включаючи комплексне персоналізоване обслуговування на основі збору різноманітних даних і інтегрованих інформаційною інфраструктурою [25].

Інформаційна інфраструктура підприємства включає в себе сукупність цифрових даних, моделей, інструментів, які інформаційно та технологічно інтегровані в одну автоматизовану функціональну систему, що забезпечує ефективне управління інформаційними потоками. Інформаційну інфраструктуру визначають чотири ключових тренда — соціальність, мобільність, аналітика і хмари (social-mobile-analytics-cloud — SMAC) — IDC називає їх "третьою платформою" [17], Gartner говорить про "зв'язку сил" (Nexus of forces) [21]. Якщо Кожен з цих трендів, взятий окремо — це всього лише технологія, але в сукупності вони утворюють потужний інструмент цифрової трансформації. Спочатку ці чотири тренда були використані на споживчому ринку (B2C) і викликали консьюмерізацію (активне використання співробітниками фірми персональних мобільних засобів доступу до комп'ютерної мережі, частка яких переважає над корпоративними пристроями) інформаційно-комунікаційних технологій, а потім проявили себе на корпоративному (B2B), ставши базисом переходу до цифрового підприємства. До цього слід додати Інтернет речей (Internet of Things, IoT), який дає можливість збирати дані для аналітичних систем практично звідки завгодно — за допомогою вбудованих датчиків і включення "розумних" пристроїв в різні контури управління.

"Ми бачимо, що четверта промислова революція проявляється в серії хвиль:

цифровий споживач, який користується більш інтерактивним і персоналізованим досвідом завдяки SMAC (соціальні, мобільні, аналітичні і хмарні технології);

цифрове підприємство, яке використовує технології SMAC для оптимізації вартості корпоративних функцій, які організовують взаємодію на підприємстві для підвищення продуктивності;

цифрові операції, в яких компанії дійсно перебудовують бізнес з використанням штучного інтелекту, робототехніки, когнітивних обчислень і промислового Інтернету речей" — сказав П'єр Нантерм (Pierre Nanterme) CEO Accenture на Всесвітньому економічному форумі в Давосі [6].

Об'єднання в інформаційному бізнесі відбувається не тільки у зв'язку з глобальними процесами в міжнародному бізнесі, але і завдяки процесам глобалізації, що відбуваються в інформаційній, сфері людської діяль-

ності. Яскравим прикладом є Інтернет — мережа, що охопила користувачів світу, дала можливість спілкуватися людям з різних куточків Земної Кулі в масштабі реального часу. Завдяки новим технологіям, можливості у невеличкому обсязі металу зберігати великий обсяг інформації зародились бази даних, знань, потім з'явилися так звані великі дані.

Великі дані (англ. Big Data) в інформаційних технологіях — набори інформації (як структурованої, так і неструктурованої) настільки великих розмірів, що традиційні способи та підходи (здебільшого засновані на рішеннях класу бізнесової аналітики та системах управління базами даних) не можуть бути застосовані до них. Альтернативне визначення називає великими даними феноменальне прискорення нагромадження даних та їх ускладнення [3]. Важливо також відзначити те, що часто під цим поняттям у різних контекстах можуть мати на увазі як дані великого об'єму, так і набір інструментів та методів. Для характеристики великих даних використовують "три v": їх обсяг (англ. volume), швидкість накопичення нових даних та їх обробки (англ. velocity) та різноманітність типів даних, які можуть оброблятися (англ. variety) [2].

До основних переваг використання цієї технології можна віднести:

- отримання якісно нових знань за рахунок комплексного аналізу усієї інформації у єдиному аналітичному сховищі;

- розширення функціональності існуючих інформаційних систем підтримки бізнесу;

- збільшення ефективності використання апаратних ресурсів серверів;

- забезпечення мінімальної вартості використання всіх видів інформації за рахунок можливості використання ПЗ з відкритим кодом і хмарних технологій [2].

Авторство терміна "великі дані" належить Кліффорду Лінчу, редакторові журналу Nature, який зібрав матеріали про явище вибухового зростання обсягу та різноманітності даних та підготував у вересні 2008 року спеціальний випуск журналу, де відобразив феномен великих даних; термін був запропонований за аналогією з подібними в діловому англословному середовищі метафорами "велика нафта" чи "велика руда" [22]. Іншою ознакою збільшення ролі інформаційного бізнесу в світі нової економіки є хмарні технології. Хмарні технології — це парадигма, що передбачає віддалену обробку та зберігання даних. Хмара — це деякий ЦОД (дата-центр, сервер) або їх мережа, де зберігаються дані та програми, що з'єднуються з користувачами через Інтернет. Хмарні технології дозволяють споживачам використовувати програми без установки і доступу до особистих файлів з будь-якого комп'ютера, що має доступ в Інтернет. Ця технологія дозволяє вести значно ефективніше управління підприємством (CRM, ERP) за рахунок централізації управлінської та облікової інформації, обробки, пропускової здатності та надійності зберігання даних. Простим прикладом хмарних технологій є сервіси електронної пошти, наприклад, Gmail, Meta і т.д. Потрібно всього лише підключення до Інтернету, і одразу можна відправити пошту, при цьому не потребуючи додаткового програмного забезпечення або сервера.

Концепція хмарних обчислень з'явилася ще в 1960 році, коли американський учений, фахівець з теорії ЕОМ

Джон Маккарті (John McCarthy) висловив припущення, що коли-небудь комп'ютерні обчислення стануть надаватися подібно комунальним послугам (public utility). Розповсюдження мереж з високою потужністю, низька вартість комп'ютерів і пристроїв зберігання даних, а також широке впровадження віртуалізації, сервіс-орієнтованої архітектури привели до величезного зростання хмарних обчислень. Кінцеві користувачі можуть не перейматися роботою обладнання технологічної інфраструктури "в хмарі", яка їх підтримує [16].

Розповсюдження цієї технології є настільки масштабним, що за прогнозами IDC у 2020 році витрати бізнесу на хмарні сервіси та інфраструктуру будуть перевищувати 530 млрд дол., а до 2021 року більша частина (90 %) компонент корпоративних додатків буде працювати на базі "гіперкосархів" прикладних архітектур (у термінології IDC) — на хмарних платформах (PaaS) з використанням мікросервісів і безсерверних розрахунків [17].

Всеосяжний вплив інформаційного бізнесу проявляється із застосуванням інтернету речей (англ. Internet of Things, IoT), що представляє концепцію мережі, яка складається із пов'язаних між собою технологічних пристроїв зі спеціальним програмним забезпеченням, яке дозволяє здійснювати обмін інформацією між людьми і комп'ютерними системами, з використанням стандартних протоколів зв'язку. Для обміну даними використовуються вбудовані датчики або виконавчі пристрої, які вбудовані у прилади та зв'язані і між собою за допомогою дротових чи бездротових мереж.

Концепція "Інтернет речей" (IP) з'явилась у 1999 році, коли провідний фахівець у галузі радіочастотної ідентифікації (англ. Radio Frequency Identification) Кевін ввів це поняття для опису системи, в якій фізичні об'єкти могли бути пов'язані з датчиками і мережею Інтернет. Інтернет речей став популярним терміном для опису сценаріїв, у яких інтернет з'єднання і обчислювальна здатність поширюються на безліч об'єктів, пристроїв, давачів і повсякденних об'єктів [26].

Поширенням стає поняття Internet of Everything, IoE, тобто всеохопний, або всеосяжний інтернет, яке як це явище викликає занепокоєння щодо конфіденційності інформації та сприяло появі нового терміну "безпека інтернету речей". Масштаб розповсюдження концепції вражає, оскільки в 2008—2009 рр. відбувся перехід від концепції "інтернет людей" до "інтернету речей", тобто кількість підключених пристроїв перевищила кількість населення світу [27, с. 4].

Блокчейн, тобто ланцюжок блоків транзакцій (англ. Blockchain, Block chain від block — блок, chain — ланцюг) представляє собою розподілену базу даних, яка підтримує перелік записів, так званих блоків, що постійно зростає [19]. Така технологія дозволяє захистити дані від копіювання для обробки чи переробки. Перша спроба описати ланцюжок блоків транзакцій була зроблена Стюартом Хабером та Скоттом Сторнеттою в 1991 році для захисту від змін у часових позначках документів. У 1992 році Байєр, Хабер і Сторнетта включили до проекту дерево Меркла, що покращило ефективність, дозволяючи включати в один блок декілька документів [18, с. 53].

Концепція першого блокчейну була розроблена Сатоші Накамото в 2008 році. У наступному році він

реалізував систему, як основний компонент криптовалюти Bitcoin, де він служить книгою обліку для всіх транзакцій в мережі [20]. Завдяки технології блокчейну Bitcoin став першою цифровою валютою, яка змогла вирішити проблему подвійних витрат, що призвело до широкого застосування у інших галузях економіки.

Впровадженню ІКТ сприяють розробки країни в НДДКР. І тут треба відмітити, що розвиток науково-технічних доробок залежить від напряму фінансування. З огляду на це у США було розроблено "Стратегію американських інновацій", де було поставлено завдання на надбання цієї країною лідерства у сфері фундаментальних досліджень і по зосередженню зусиль на прогресивних напрямках інноваційного розвитку, у тому числі: розробка альтернативних джерел енергії, модернізація енергосистем, розширення виробництва інноваційних автомобілів та впровадження високошвидкісного залізничного транспорту. При цьому США зобов'язались інвестувати в НДДКР не менше 3 % ВВП та подвоїти протягом 10 років бюджет Управління науки міністерства енергетики, що займається фундаментальними дослідженнями [13]. Вже в 2011 р. потрібно було повністю переглянути стратегію американських інновацій. Для того, щоб "завоювати майбутнє", вказувалось у документі, США потрібно випередити весь світ у сфері інновацій. У 2014 р. було прийнято рішення щодо нового перегляду стратегії американських інновацій [14]. За даними Інституту статистики ЮНЕСКО, у середньому промислово розвинуті країни вкладають у науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки 1,5—2 % ВВП, у той час як у країнах, що розвиваються, даний показник не перевищує 1 % [4].

У вітчизняній та західній науковій літературі активно розглядається можливість впровадження освітніх сервісів за допомогою ITIL (Information Technology Infrastructure Library), ITSM (Information Technology Service Management). Розглядають такі освітні сервіси для перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу корпорацій:

- сервіси організації навчального процесу, які дозволяють утворити систему для реалізації проведення навчального процесу, перевірку знань студентів, підготовку та публікацію матеріалів з навчання студентів;
- сервіси з підтримки організації та комунікації в навчальному процесі, в якому студенти та викладачі можуть спілкуватися зручним для них способом;
- сервіси, що передбачають зручне зберігання інформації, публікацію навчальних матеріалів, їх систематизацію, управління доступом;
- сервіси для управління постановкою і виконанням завдань співробітників, що призначені для доведення завдання до усіх виконавців і проведення контролю дисципліни виконання цих завдань, які представляють засоби моніторингу виконання робіт, маршрутизації документів, розкладів працівників, звітності, планування заходів, реагування на виникаючі відхилення;
- сервіси для планування робочого часу;
- сервіси для формування так званого віртуального робочого простору, що надають кошти організації, та складання індивідуального графіку робочого часу та простору кожного користувача системи у відповідності до його обов'язків і з врахуванням особливості сприймання інформації [10].

Інформатизаційний процес є важливою ланкою становлення "нової економіки". Березюк-Ряба І. р. надає таке визначення: "Нова економіка це принципово нова система, в якій підприємства, організації, окремі особи та суспільство загалом ефективно генерують, освоюють, передають, трансформують і використовують нові знання, сприяючи швидкому розвитку економіки та суспільства" [1]. Але в процесі збільшення масштабів міжнародного інформаційного бізнесу окрім позитивних є і негативні риси. Вчені пишуть, що дедалі науково-технічний прогрес породжує такі явища, як марнотратство, невгамовне споживання. Замість скорочення апетитів суспільства споживання в науковій літературі запропоновується постгуманістичні концепції, наприклад, перенесення мозку і свідомості з фізичного тіла до штучного "біотіла", яке управляється "нейроінтерфейсом" [12; 5].

Також формуються від'ємні характеристики інформаційного суспільства. У якості загрози Й. Хайзенга представляє освіту і сучасну гласність. Він стверджує, що вони несуть симптоми занепаду і виродження. "Масам надаються усілякі знання і повідомлення... Неперетравлені знання гальмують роботу думки, перекривають дорогу мудрості. Багатознання перетворюються на маломудрість" [15]. Соловйова Н.І. стверджує, що гуманітарна катастрофа розгортається прямо пропорційно розвитку ІКТ, тому що інформаційно-технологічний розвиток потрібен не живій людині, а штучному інтелекту. З розвитком інформаційних технологій всі люди стають вільними від фізичного та будь-якого інтелектуального навантаження, таким чином людське суспільство виродиться, тому що кинеється у світ лінії та бездіяльності. Тобто суспільство стане суспільством споживання [12].

ВИСНОВКИ

Нові цифрові технології, як-от: соціальні мережі, мобільні пристрої та хмарні технології, Інтернет речей та Великі дані, швидко розвиваються на економічному просторі тим самим створюють вплив на розвиток та інтенсивність здійснення міжнародних зв'язків, тим самим призводять до появи "нової економіки". Проте вплив може бути і негативним, оскільки гео економічні трансформації можуть призвести до зміни свідомості споживачів інформаційних технологій.

Література:

1. Березюк-Ряба І.Р. Формування національної моделі "нової економіки": диференційований підхід. Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. 2010. № 25. С. 16—19.
2. Великі дані. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великі_дані (дата звернення: 08.09.2020).
3. Великі перспективи індустрії Big Data. Український суперкомп'ютерний інтернет-дайджест. 2013. 56 с.
4. Весина В.В. Финансирование инновационной деятельности транснациональных корпораций посредством международного инновационного лизинга // Наукоедение. 2015. Т. 7. № 4. URL: <http://naukovedenie.ru/PDF/16EVN415.pdf> (дата звернення: 08.09.2020).
5. Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция. Москва: Издательство МБА, 2013. 272 с.

6. Готовы ли вы к третьему поколению? URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/ready-third-generation-work-ai-future-pierre-nanterm> (Дата звернення: 29.03.2020).

7. Лазарєва С.Ф. Економіка та організація інформаційного бізнесу навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2002. 667 с.

8. Ламбен Ж.-Ж., Чумпитас Р., Шулинг И. Менеджмент, ориентированный на рынок / 2-е изд.; пер. с англ. под ред. В.Б. Колчанова. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 720 с.

9. Онищенко В.П. Сучасні організаційні форми та моделі міжнародного бізнесу. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 3. С. 20—31.

10. Портал статистики URL: <https://www.statista.com/statistics/189788/global-outsourcing-market-size/> (дата звернення 30.05.2020)

11. Рогоза М.Є., Івченко Є.І., Божко В.І. Забезпечення високого рівня операційної діяльності у системах управління на основі інформаційно-технологічного сервісного підходу // Вісник економічної науки України. 2015. № 1 (28). С. 125—127.

12. Соловйова Н.І. Інтеграційні процеси державного прогнозування: постіндустріальна детермінація // Економіка України. 2014. № 12 (637). С. 29—37.

13. Стрельбицька Н.Є. Вплив міжнародного бізнесу на сучасний розвиток НДДКР. Глобальні та національні проблеми економіки 2016. № 11. С. 76—80. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/18.pdf> (дата звернення: 08.09.2020).

14. США: Стимулирование НИОКР и поддержка инноваций. URL: <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=2873&type=news> (дата звернення: 08.09.2020).

15. Хайзенг Й. Тени завтрашнего дня. Человек и культура. Затемненный мир. Санкт-Петербург: Изд-во Ивана Лимбаха. 2015. С. 55—56.

16. Хмарні технології. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмарні_технології (дата звернення: 03.12.2020).

17. As IDC Sees It, Tech's 'Third Platform' Disrupts Everyone. URL: <https://www.cio.com/article/2377568/cloud-computing/as-idc-sees-it-tech-s-third-platform-disrupts-everyone.html> (дата звернення: 08.09.2020).

18. Bayer D., Haber S., Scott S. W. Improving the Efficiency and Reliability of Digital Time-Stamping / Springer, Нью-Йорк, NY. March 1992. 330 p.

19. Bitcoin and Cryptocurrency Technologies. URL: https://lopp.net/pdf/princeton_bitcoin_book.pdf (дата звернення: 10.10.2020).

20. Blockchains. The great chain of being sure about things. URL: <https://www.economist.com/briefing/2015/10/31/the-great-chain-of-being-sure-about-things> (дата звернення: 08.09.2020).

21. Gardner S. "ietzsche, the Self, and the Disunity of Philosophical Reason. Games and May. 2009. pp. 1—32.

22. Lynch C. Big data: How do your data grow? Nature. 2008. С. 155—186.

23. Negroponte N. Being digital. New York: Knopf. 1995. 272 p.

24. Robotic process automation at xchanging. URL: <http://www.xchanging.com/system/files/dedicated->

downloads/robotic-process-automation.pdf (дата звернення: 08.09.2020).

25. The Digital Advantage: How digital leaders outperform their peers in every industry. URL: <https://cutt.ly/3jxlm5V> (дата звернення: 14.07.2020).

26. The internet of things. URL: <https://www.theinternetofthings.eu/what-is-the-internet-of-things> (дата звернення: 01.09.2020).

27. The internet of things how the next evolution of the internet is changing everything. URL: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf (дата звернення: 08.09.2020).

28. The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation? URL: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (дата звернення: 10.11.2020).

References:

1. Bereziuk-Riaba, I.R. (2010), "Formation of the national model of the 'new economy': a differentiated approach", *Zb. nauk. pratsi' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, vol. 25, pp. 16—19.

2. wikipedia (2020), "Big data", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Великі_дані (Accessed 25 Dec 2020).

3. Ukrainian supercomputer internet digest (2013), "Big prospects for the Big Data industry", available at: supercomputer.com.ua (Accessed 25 Dec 2020).

4. Vesina, V.V. (2015), "Financing the innovation activities of transnational corporations through international innovation leasing", *Naukovedenie*, vol. 7, no. 4, available at: <http://naukovedenie.ru/PDF/16EV-N415.pdf> (Accessed 25 Dec 2020).

5. MBA (2013), *Global'noe budushhee 2045. Konvergentnye tehnologii (NBICS) i transgumanisticheskaja jevoljucija [Global Future 2045. Convergent Technologies (NBICS) and Transhumanistic Evolution]*, Izdatel'stvo MBA, Moscow, Russia.

6. World Economic Forum (2018), "Are you ready for the third generation?", available at: <https://www.weforum.org/agenda/2018/01/ready-third-generation-work-ai-future-pierre-nantermes> (Accessed 25 Dec 2020).

7. Lazareva, S.F. (2002), *Ekonomika ta orhanizatsiia informatsijnoho biznesu [Economics and organization of information business]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.

8. Lamben, Zh.-Zh. Chumpitas, R. and Shuling, I. (2008), *Menedzhment, orientirovannyj na rynek [Market-oriented management]*, Piter, St.Petersburg, Russia.

9. Onyschenko, V.P. (2015), "Modern organizational forms and models of international business", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 3, pp. 20—31.

10. Statista (2020), "Global market size of outsourced services from 2000 to 2019 (in billion U.S. dollars)", available at: <https://www.statista.com/statistics/189788/global-outsourcing-market-size/> (Accessed 25 Dec 2020).

11. Rohoza, M.Ye. Ivchenko, Ye.I. and Bozhko, V.I. (2015), "Ensuring a high level of operational activity in management systems based on information technology service approach", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1 (28), pp. 125—127.

12. Solovjova, N.I. (2014), "Integration processes of state forecasting: post-industrial determination", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 12 (637), pp. 29—37.

13. Strel'bits'ka, N.Ye. (2016), "The impact of international business on the modern development of R&D", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 11, pp. 76—80, available at: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/18.pdf> (Accessed 25 Dec 2020).

14. webeconomy.ru (2014), "USA: Stimulating R&D and Supporting Innovation", available at: <http://www.webeconomy.ru/index.php?page=cat&newsid=-2873&type=news> (Accessed 25 Dec 2020).

15. Hajzeng, J. (2015), *Teni zavtrashnego dnja. Che-lovek i kul'tura. Zatemnennyj mir [Shadows of tomorrow. Man and culture. Darkened world]*, Izd-vo Ivana Limbaha, St.Petersburg, Russia, pp. 55—56.

16. wikipedia (2020), "Cloud technologies", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хмарні_технології (Accessed 25 Dec 2020).

17. Golden, B. (2014), "As IDC Sees It, Tech's 'Third Platform' Disrupts Everyone", available at: <https://www.cio.com/article/2377568/cloud-computing/as-idc-sees-it-tech-s-third-platform-disrupts-everyone.html> (Accessed 25 Dec 2020).

18. Bayer, D. Haber, S. and Scott, S.W. (1992), *Improving the Efficiency and Reliability of Digital Time-Stamping*, pringer, NY, USA.

19. Narayanan, A. Bonneau, J. Felten, E. Miller, A. and Goldfeder, S. (2016), "Bitcoin and Cryptocurrency Technologies", available at: https://lopp.net/pdf/princeton-bitcoin_book.pdf (Accessed 25 Dec 2020).

20. The Economist (2015), "Blockchains. The great chain of being sure about things", available at: <https://www.economist.com/briefing/2015/10/31/the-great-chain-of-being-sure-about-things> (Accessed 25 Dec 2020).

21. Gardner, S. (2009), "Nietzsche, the Self, and the Disunity of Philosophical Reason", *Nietzsche on Freedom and Autonomy*, Oxford University Press, Oxford, UK.

22. Lynch, C. (2008), "Big data: How do your data grow?", *Nature*, pp. 155—186.

23. Negroponte, N. (1995), *Being digital*, Knopf, New York, USA.

24. Willcocks, L. Lacity, M. and Craig, A. (2015), "Robotic process automation at xchanging", available at: <http://www.xchanging.com/system/files/dedicated-downloads/robotic-process-automation.pdf> (Accessed 25 Dec 2020).

25. Capgemini Consulting (2017), "The Digital Advantage: How digital leaders outperform their peers in every industry", available at: <https://cutt.ly/3jxlm5V> (Accessed 25 Dec 2020).

26. IOT COUNCIL (2020), "The internet of things", available at: <https://www.theinternetofthings.eu/what-is-the-internet-of-things> (Accessed 25 Dec 2020).

27. Evans, D. (2011), "The internet of things how the next evolution of the internet is changing everything", available at: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf (Accessed 25 Dec 2020).

28. Frey, C.B. and Osborne, M.A. (2013), "The future of employment: how susceptible are jobs to computerisation?", available at: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf (Accessed 25 Dec 2020).

Стаття надійшла до редакції 10.01.2021 р.

Л. І. Бровко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0003-2577-0741

А. А. Юрченко,

здобувач другого рівня вищої освіти за спеціальністю "Облік і оподаткування",
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0002-2138-8951

Т. В. Королькова,

здобувач другого рівня вищої освіти за спеціальністю "Фінанси, банківська справа
та страхування", Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-6134-5377

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.16

ОПТИМІЗАЦІЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

L. Brovko,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking
and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

A. Yurchenko,

second-level higher education applicant majoring Accounting and taxation,
Dnipro State Agrarian and Economic University

T. Korolkova,

second-level higher education applicant majoring in Finance, Banking
and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

OPTIMIZATION OF THE CURRENT ASSETS AND THEIR INFLUENCE ON THE ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Сьогодні є багато факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх, які негативно впливають на підприємство, дестабілізують його фінансовий стан на наносять шкоду його функціонуванню в цілому. Попри це підприємства намагаються вести свою діяльність таким чином, щоб досягти високих результатів, але при цьому мати відносно невеликі витрати. Першим етапом є досягнення стабільної роботи з оборотними коштами підприємства. Найбільша увага приділяється саме оборотним активам, які займають вагоме місце в процесі діяльності підприємства, оскільки вони містять певні компоненти, які необхідно постійно контролювати, аналізувати та розробляти певні дії для усунення певних негативних факторів. В цій статті відображено порядок тлумачення економічної категорії "оборотні активи" з точки зору чинного законодавства та поглядів вчених та науковців. Розкрито їх економічну сутність як основного елементу забезпечення здійснення господарської діяльності підприємства та відображено складові елементи обігових фондів. Відображено послідовність, в якій бажано проводити аналіз, для визначення необхідних показників, за допомогою яких можна розробити ефективну систему управління обіговими фондами підприємства. Висвітлено моделі визначення оптимального розміру необхідного для підтримання діяльності запасів, а також використання якої допоможе визначити необхідний обсяг виробництва продукції. У поєднанні з нормуванням використання засобів у процесі виробництва на підприємстві можна досягти бажаного результату за максимально ефективного викори-

стання наявних ресурсів. Необхідно приділити також увагу оптимізації дебіторської заборгованості підприємства, бо неналежний контроль за її станом може призвести до зростання боргів, ризику несплати, що є негативним явищем для підприємства загалом, що призведе до погіршення фінансового стану та стане причиною виникнення проблем, щодо погашення нашої заборгованості кредиторам.

Today, there are many factors, both internal and external environment, that have a negative impact on the company's activities, destabilize its financial condition, and harm its functioning in general. Despite this, Enterprises try to carry out their activities in such a way as to achieve high results, but at the same time have relatively low costs. The first stage is to achieve stable work with the company's current assets. The greatest attention is drawn to current assets, which have a significant place in the process of enterprise activity, because they have certain components in their composition that need to be constantly monitored, make appropriate analysis and develop certain actions to eliminate certain negative factors. This article reflects the procedure for interpreting the economic category "current assets" from the point of view of current legislation and the opinions of scientists. Their economic essence, as the main element of ensuring the implementation of economic activities of the enterprise, is revealed and the components of working capital are reflected. The sequence according to which it is desirable to conduct an analysis is reflected in order to determine the necessary indicators with which it is possible to develop an effective working capital management system of the enterprise. Models for determining the optimal size of inventory is needed to maintain operations that are highlighted, as well as the use of which will help to determine the required volume of production. Besides, rationing of the use of funds in the production process at the enterprise, it is possible to achieve the desired result with the most efficient use of available resources. It is also necessary to pay attention to optimizing the company's accounts receivable, because improper control over its condition can lead to an increase in debts, the risk of non-payment, which is a negative phenomenon for the company in general, which will lead to a deterioration in the financial condition and cause problems in paying off our debt to creditors.

Ключові слова: оборотні активи, класифікація, ліквідність, оптимізація.

Key words: current assets, classification, liquidity, optimization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Оборотні активи є основним ресурсним потенціалом діяльності підприємства. Проблема управління підприємствами в нестабільних ситуаціях є доречною й актуальною, оскільки саме за допомогою управління, як однієї із невід'ємних функцій будь-якої системи має забезпечити збереження і розвиток цієї системи та вимагає адаптації кожного окремого підприємства до нового середовища і відповідно зміни, у зв'язку з цим, логіки і принципів його функціонування. Для цього необхідно проаналізувати, зміни яких структур допоможуть пристосуватися до вимог зовнішнього середовища. Одним із головних факторів виробничого підприємства є розробка плану оптимізації оборотних активів.

Поступовий розвиток економічної науки характеризується відсутністю єдиних підходів у визначенні поняття обігових активів, закономірностей їх руху та специфіки їх класифікації. Сутність та класифікація оборотних активів є центральними елементами підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств і, як наслідок, всієї економіки України, тому дана тема набуває особливої актуальності дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідженням питань оптимізації та ефективності управління обіговими активами присвятила час велика кількість відомих вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у дослідження проблем пов'язаних з оптимізацією управління оборотними активами зробили такі вітчизняні науковці: В.В. Биковський, О.С. Бондаренко, А.І. Голубко, Г.В. Брушко, В.І. Чобіток, К.С. Пятилоктова, Р.А. Став'юк, В.В. Ковальов, І.А. Бланк, Д.Л. Ящук та ін.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Мета та завдання статті — розглянути підходи до тлумачення поняття "оборотні активи", розглянути склад та структуру, показники ефективності їх використання, проаналізувати їх зв'язок з діяльністю підприємства. На основі даних розробити рекомендації щодо оптимізації використання оборотних активів на підприємстві, для забезпечення функціонування підприємства в умовах кризи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Найважливішою складовою забезпечення функціонування підприємства є оборотні активи, бо вони є основою рушійною силою діяльності підприємства. Оборотні засоби постійно знаходяться у русі, здійснюють кругообіг, переходячи з грошових засобів у виробничі запаси, з виробничих запасів — у незавершене виробництво, з незавершеного виробництва — у готову продукцію, з готової продукції — у кошти в розрахунках, з коштів у розрахунках — у грошові засоби. Тому головним є вирішення проблеми організації діяльності підприємства у частині оборотних активів. Необхідно зазначити на тому, що у разі нестачі необхідного обсягу активів у певний час, може спровокувати до втрат можливостей виконувати свої зобов'язання у повній мірі. Фінансова нестабільність зовнішнього середовища, посилення конкуренції на ринках є передумовами до виникнення проблеми забезпечення життєздатності підприємства та створення умов для погіршення ситуації у майбутньому. До факторів зовнішнього середовища відносять: економічну ситуацію в країні загалом; темпи інфляції (дефляції); рівень ставок банківського кредитування; тенденції інвестиційного ринку (інвестиційний клімат); особливості податкового законодавства; недосконалість нормативно-правової документації; зменшення чисельності населення.

Розв'язання зазначеної проблеми потребує модифікації системи управління підприємством, і передусім це стосується оборотних активів. Раціональне управління обіговими активами дозволяє підвищити ефективність операційної та фінансової діяльності у взаємозв'язку. Пріоритетним напрямом вирішення основних завдань управління обіговими активами є розробка механізму оптимізації, що дозволить обрати серед безлічі можливостей, найкращий варіант їх обсягу і структури з точки зору цілей розвитку підприємства. Значущість проблем, що пов'язані з оптимізацією оборотних активів підприємств, пояснюється і тим, що оборотні активи займають вагомую частку в загальному обсязі майна, тому навіть незначні їх зміни або невідповідність оптимізаційним параметрам можуть призвести до помітного позитивного або негативного ефекту; ці активи характеризуються високим рівнем мобільності та швидкістю обороту. Від структури, обсягу та швидкості руху ліквідних активів залежать можливості суб'єктів підприємництва щодо збільшення обсягів обороту, забезпечення відповідних рівнів ліквідності, платоспроможності, рентабельності тощо. Для того щоб розуміти, як оптимізувати використання оборотних активів, необхідно дослідити їх визначення. Існує багато підходів до трактування даної категорії, а саме:

1. Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [7], оборотні активи — гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи використання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

За думкою Шелудько В.М., оборотними є активи, що обслуговують господарський процес і забезпечують його неперервність [12, с. 61—67].

Оборотні активи — це ресурси господарюючих суб'єктів, інвестовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції [11, с. 152—160].

Слав'юк Р.А. вважає, що оборотні активи — це ресурси, які належать підприємству і які напевно буде перетворено на гроші чи використано іншим чином протягом року з дати складання бухгалтерського балансу [10, с. 197].

Оборотні активи — активи, що споживаються у ході виробничого процесу протягом року або звичайного операційного циклу, що перевищує 12 міс. через специфіку технологічного виробництва, і тому такі що повністю переносять свою вартість виготовленої продукції [5, с. 58].

У своїй роботі Бланк І.А. зауважив, що оборотні активи — це сукупність майнових цінностей підприємства, що забезпечують поточну виробничо-комерційну діяльність підприємства та, що повністю споживаються у процесі одного виробничо-комерційного циклу [2, с. 125].

Як можна побачити, є велика кількість варіантів тлумачення поняття, але всі вони дають можливість виділити спільні риси, які в свою чергу характеризують оборотні фонди з різних сторін. Отже, "оборотні активи" — це активи підприємства, що використовуються підприємством протягом дванадцяти місяців або операційного циклу, якщо він є більшим, та переносять свою вартість на вартість новоствореної продукції повністю, забезпечуючи безперервний процес виробництва і реалізації продукції. В наукових джерелах можна побачити поділ оборотних активів за економічним змістом на: фонди обігу та оборотні виробничі фонди.

Оборотні фонди є матеріальними ресурсами підприємства, частка виробничих фондів, які повністю споживаються в кожному виробничому циклі, змінюючи свою первісну форму, розміри та властивості та переносять свою вартість на вартість на створювану продукцію в повному обсязі. Одна їх частина входить до продукції та утворює її матеріальний склад, а друга допомагає виконувати виробничий процес.

Фондами обігу є та частина засобів виробництва, яка не бере участі у виробничих циклах, але авансується підприємством на створення засобів оборотних фондів: матеріалів, сировини, деталей, палива тощо. Іншими словами, фонди обігу — це всі засоби, які перебувають на підприємстві у грошовій чи безготівковій формі і юридично, в будь-який момент, можуть бути конвертовані у вільні кошти підприємства.

Під час розгляду фінансової звітності, в цьому випадку "Балансу (Звіту про фінансовий стан)" першою статтею у розділі II "Оборотні активи" є запаси. Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку (далі П(С)БО) № 9 "Запаси" формулюється наступне визначення поняття запасів, а саме:

Запаси — активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [8].

Поточні біологічні активи — біологічні активи, здатні давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, приносити в інший спосіб економічні вигоди упродовж періоду, що не перевищує дванадцяти місяців, а також тварини на вирощуванні та відгодівлі[8].

Багато уваги науковці приділяють розгляду дебіторської заборгованості, бо вона є вагомою частиною складу обігових активів. Відповідно до П(С)БО № 10 [9] "Дебіторська заборгованість" дебіторська заборгованість — сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

Дебіторами є юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій стали винні підприємству певну суму грошових коштів, їх еквівалентів та інших активів.

Виділяють довгострокову і поточну дебіторську заборгованість за терміном погашення.

Залежно від своєчасності погашення поточна дебіторська заборгованість класифікується:

— сумнівна — дебіторська заборгованість, щодо якої є невпевненість у її погашенні боржником;

— безнадійна — дебіторська заборгованість, щодо якої є впевненість у її непогашенні боржником або за якою минув строк позовної давнини.

Поточні фінансові інвестиції — це інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які мають можливість бути вільно реалізовані у будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

Грошові кошти (гроші) — готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання.

Еквіваленти грошових коштів (грошей) — короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошей і які характеризуються незначним ризиком зміни вартості.

Для успішного функціонування підприємства необхідно розробити певну систему управління обіговими активами.

Під системою управління обіговими фондами необхідно усвідомлювати сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямовану дію на об'єкт управління, шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою підтримання відповідного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства.

Важливим для засобів є показники ліквідності. Ліквідність балансу виражається в ступені забезпеченості боргових зобов'язань підприємства його активами, строк обертання у грошову готівку яких, відповідає строку погашення платіжних зобов'язань. Ліквідність балансу досягається встановленням рівності між зобов'язаннями підприємства та його активами. Вона характеризує наявність у нього оборотних коштів у розмірі, теоретично достатній кількості для погашення короткострокових зобов'язань навіть з порушенням строків погашення, які передбачені контрактом.

З метою розробки дієвої системи управління необхідно провести аналіз обігових активів підприємства, котрий проводиться у такій послідовності:

Перший етап включає в себе оцінку всього розміру оборотних активів підприємства та аналізують зміни в їх обсязі протягом звітного періоду. Під час проведен-

ня цієї операції визначається частка обігових фондів у загальному сумі активів та її зміна протягом періоду. Зіставлення темпів росту оборотних активів з темпами інфляції дозволяє визначити номінальний і реальний приріст оборотних активів підприємства.

На другому етапі досліджують структуру обігових активів підприємства за кваліфікаційними ознаками (прибутковості, швидкості оборотності, платоспроможності, інфляційної захищеності тощо). Це дозволяє нам оцінити основні тенденції в зміні складу оборотних активів та ступінь досягнення відповідної мети діяльності.

Третій етап направлений на аналіз, бо необхідно кількісно обчислити вплив факторів, які зумовлюють зміни в обсязі оборотних активів підприємства.

На четвертому етапі аналізу оцінюють зміни в складі джерел фінансування обігових фондів підприємства. Для цього обчислюють розмір власного оборотного капіталу, порівнюють з відповідними показниками за попередні періоди. Питома вага власних джерел фінансування оборотних активів використовується для оцінки ступеня фінансової стійкості підприємства, його незалежності від зовнішніх джерел фінансування.

На п'ятому етапі аналізу з використанням певних коефіцієнтів обчислюються показники ефективності використання оборотних активів, проводять їх аналіз та формують аналітичні висновки.

За результатами аналізу визначають загальний рівень ефективності фінансового менеджменту оборотними активами та виявляють основні напрями його покращення.

Оптимізація повинна виходити з обраного підходу формування оборотних активів для забезпечення відповідного рівня співвідношення ефективності використання і ризику.

За дієвого управління запасами на підприємстві можна досягти зменшення тривалості операційного циклу, знизити поточні затрати на зберігання оборотних активів і в свою чергу вивільнити частину оборотних активів з господарського обороту, що дозволить реінвестувати або перерозподілити їх в інші галузі.

Одним з головних завдань та окремим етапом системи управління оборотними фондами підприємств є знаходження величини оптимальної потреби в цих активах. Одним з шляхів оптимізації оборотних активів, а саме виробничих запасів є дослідження необхідного обсягу замовлення, для того щоб забезпечити безперервну господарську діяльність підприємства.

Важливим моментом в цьому є управління матеріальними запасами й оцінка витрат на зберігання та вантажно-розвантажувальні роботи. Бо при перевищенні оптимального рівня запасів потрібно мати додаткові переміщення. Не рідко підприємства для зменшення ризику втрат запасів проводять їх страхування, в тому числі й надлишкових запасів. Це свідчить, про необхідність правильного та обґрунтованого визначення оптимального розміру замовлення для зменшення можливих витрат.

На підприємстві сировина та матеріали, незавершене виробництво, готова продукція утворюють необхідну частину виробничо-господарської діяльності підприємства. Тому необхідно правильно прогнозувати необхідні обсяги, за для визначення оптимального рівня.

Для управління матеріальними запасами використовують наступні моделі:

- оптимальної партії замовлень;
- філософії своєчасності або JIT — калькулювання.

При використанні першого методу, оптимальним розміром замовлення є такий обсяг періодичних поставок, при якому забезпечується необхідна кількість запасів та мінімізуються сукупні витрати, пов'язані із закупівлею та зберіганням запасів на підприємстві.

Першим етапом процесу управління є ідентифікація всіх витрат із доставки та зберігання запасів. Витрати можна поділити на три групи:

- пов'язані із зберіганням запасів;
- оформленням замовлення, завантаженням, відправкою, транспортуванням і прийманням сировини та матеріалів;
- пов'язані із нестачею запасів.

Витрати зі зберігання збільшуються пропорційно середнього розміру запасів. Величина запасів залежить від частоти їх поповнення. Наприклад, якщо річна потреба у сировині складає S од., а підприємство замовляє N однакових партій в рік, то S/N од. — величина одного замовлення.

Ми повинні визначити оптимальний обсяг замовлення, для цього використовуємо наступну формулу (форм. 1):

$$EOQ = \sqrt{\frac{2DO}{H}} \quad (1),$$

де: EOQ — оптимальний обсяг замовлення; D — річна потреба в запасах; O — витрати на одне замовлення; H — витрати на зберігання одиниці товару.

На основі EOQ (за умови, що значення показника відоме) можуть бути проведені інші розрахунки. Кількість замовлень, які необхідно розмістити протягом одного року (n), визначається відношенням:

$$n = \frac{D}{EOQ} \quad (2),$$

де: n — кількість замовлень; D — річна потреба в запасах; EOQ — оптимальний обсяг замовлення.

Модель розрахунку оптимальної партії поставки можна використовувати не тільки для розрахунку обсягу замовлення, а також для визначення обсягу оптимальної партії виробництва продукції та періоду виробничого циклу, якщо налагодження обладнання проводиться один раз для кожної партії продукції, яка виготовляється. Для цього замість витрат на одне замовлення використовують витрати на одне налагодження обладнання та вартість зберігання одиниці запасу продукції.

В якості "максимального ефекту" слід прийняти досягнення мети управління оборотними активами, а під "мінімальними витратами" розуміти не тільки витрати, пов'язані з формуванням і зберіганням оборотних активів, але і витрати, що виникають за відсутності необхідних активів у достатній кількості, тоді оптимальними, залежно від цілей підприємства та певних обмежень, можуть бути як мінімальні, так і максимальні та середні розміри оборотних активів. Таким чином, виз-

начення оптимального розміру оборотних активів повинно узгоджуватись з відповідними цілями, які є орієнтиром в управлінні ними.

Другим є метод філософії своєчасності або JIT (Just — In-Time) — калькулювання передбачає логістичну концепцію, в основі якої є принципи "Бережливе виробництво".

Бережливе виробництво — концепція менеджменту, яка заснована на усунення всіх видів втрат. Бережливе виробництво передбачає залучення у процес оптимізації бізнесу кожного співробітника та максимальну орієнтацію на споживача.

Для досягнення оптимального стану та розвитку системи необхідно враховувати багато факторів, які впливають на функціонування системи.

Важливим для діяльності є процес нормування використання обігових фондів підприємства. Особливе місце в системі норм і нормативів, що встановлюються підприємством, відводиться саме нормативам оборотних активів.

Список літератури Нормування — це один із основних методів оптимізації рівня оборотних активів, що усуває їх незбалансованість. Адже незбалансованість оборотних активів може викликати [14]:

У разі дефіциту:

- перебіг в постачанні сировини і матеріалів і, як наслідок, — збільшення тривалості виробничого циклу і збільшення витрат;
- зменшення обсягів продаж через відсутність запасів готової продукції;
- додаткові збитки на вирішення задач фінансування.

У разі надлишку оборотних активів:

- фізичне або моральне старіння запасів;
- збільшення витрат на зберігання надлишків запасів;
- банкрутство боржників;
- збільшення податку на майно з причини наявності великого обсягу ТМЦ і готової продукції;
- зменшення реальної вартості дебіторської заборгованості і грошових коштів з причини інфляції.

Нормування — це процес розрахунку тієї частини оборотних активів (запасів та витрат), яка потрібна підприємству для гарантування нормального, безперервного процесу виробництва, реалізації продукції та здійснення розрахунків. Головне завдання нормування полягає у визначенні економічно обґрунтованого розміру оборотних активів у мінімальному розмірі, що забезпечують безперервне фінансування планових витрат на виробництво та продаж продукції, а також здійснення розрахунків у встановлені терміни.

Значення нормування оборотних активів полягає у такому:

1. Для забезпечення безперебійної роботи підприємства потрібно правильне визначення необхідних оборотних активів.
2. Ефективне використання активів досягається точними розрахунками необхідного обсягу.
3. Виконання плану виробництва, реалізації, прибутку та рівня рентабельності залежить від правильно встановленого нормативу оборотних активів.

4. Обґрунтовані нормативи оборотних активів сприяють зміцненню режиму економії, мінімізації ризику підприємницької діяльності [4].

Нормування обігових активів включає розробку та встановлення на кожному підприємстві спеціальних норм за окремими видами матеріальних цінностей, витрат виробництва і т.д. та розрахунок нормативу власних оборотних активів у грошовому виразі на кінець року, кварталу.

Норма — це обчислювальна за кожним видом оборотних активів відносна або мінімальна їх величина, що необхідна для розрахунку нормативу. За окремими видами оборотних активів вона розраховується в абсолютних величинах (гривнях, копійках), за іншими — у відносних (відсотках).

Основою для розрахунку є дані бухгалтерського обліку, облікові реєстри, звіти, дані з виробництва, аналітичний облік матеріальних цінностей, періоди постачання, технологічні карти, результати проведених інвентаризацій..

Розроблені норми бувають різних видів та термінів дії, але вони можуть переглядатися при зміні технології виробництва, номенклатури продукції, що випускається, умов матеріально-технічного постачання та ін.

Якщо звернути увагу на питання управління дебіторською заборгованістю, то підприємство може досягнути успіхів у зменшенні необхідності в активах. Управління дебіторською заборгованістю є невід'ємною складовою діяльності відділу збуту будь-якого суб'єкта господарювання. Велика частка дебіторської заборгованості у загальній структурі активів знижує ліквідність, фінансову стійкість та підвищує ризик фінансових збитків. Для прискорення обороту дебіторської заборгованості доцільно проводити програму з надання знижок на оплату товару готівкою, або одразу після його придбання. Однак така програма має право на реалізацію лише у тих компаніях, де є міцні умови та контакти з покупцями, тобто лише з постійними клієнтами, у яких компанія може бути цілком впевнена щодо термінів та сум.

До основних проблем управління дебіторською заборгованістю, з якими стикаються підприємства та організації, їх можна віднести:

- відсутність інформації щодо термінів погашення зобов'язань підприємствами-дебіторами;
- не розроблені правила та методика роботи з відстроченою дебіторською заборгованістю;
- недостатня кількість даних, а іноді їх повна відсутність, про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості;
- не здійснюється оцінка фінансового стану дебіторів і ефективність надання відстрочок платежів [3].

Для вирішення вищезгаданих проблем з метою покращення фінансового стану господарюючих суб'єктів необхідно визначити чітку методику та етапи управління дебіторською заборгованістю.

Для здійснення ефективного управління оборотними активами підприємства необхідно виконати такі заходи:

1. Оптимізувати використання запасів підприємства шляхом оцінки загальної потреби в сировині на плановий період, періодичного уточнення оптимальної партії

замовлення сировини, регулярного контролю умов зберігання запасів.

2. Оптимізувати розмір грошових коштів шляхом постійного контролю за сумою оборотних активів у грошовій формі, в абсолютно ліквідній формі, а також шляхом підтримки відповідної частини високоліквідних активів у формі поточних фінансових інвестицій та інших активів, які можна швидко конвертувати в грошові кошти, що дає можливість підтримувати платоспроможність підприємства на належному рівні.

3. Оптимізувати рівень дебіторської заборгованості шляхом моніторингу за станом розрахунків з дебіторами, оцінки платоспроможності та ділової репутації дебіторів, страхування ризиків тощо.

4. Оптимізувати структуру і склад оборотних активів за допомогою прискорення оборотності оборотних активів загалом та окремих їхніх елементів.

5. Зменшити тривалість фінансового циклу, за рахунок прискорення обороту виробничих запасів та дебіторської заборгованості і некритичного уповільнення оборотності кредиторської заборгованості підприємства постачальникам;

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Узагальнення особливостей управління оборотними активами показало, що від якості управління оборотними активами буде залежати платоспроможність господарюючого суб'єкта, рівень його рентабельності, формування можливостей роботи у непередбачуваних ситуаціях, масштабність та рівень виробництва і кінцевої реалізації продукції. Розглянуто підходи до визначення поняття "оборотних активів", основні критерії класифікації, порядок аналізу для формування основи для створення системи управління оборотними активами найбільш суттєвих складових.

Література:

1. Абрамчук М.Ю. Фінансовий облік: конспект лекцій / М.Ю. Абрамчук, Ю.Г. Гуменна, І.В. Тютюнник, П.М. Рубанов. — Суми: Сумський державний університет, 2018. — 395 с.
2. Бланк І.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. — К.: Ника — Центр, 2001. — 528 с.
3. Голубко А.І. Управління оборотними активами підприємства [Електронний ресурс] / А.І. Голубко // Матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 14—23 березня 2018 р. [Електронний ресурс]. — 2018. — Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521>
4. Катан Л.І. Фінансування і кредитування АПК: навч. посіб. / Л.І. Катан, Ю.В. Масюк, С.О. Корецька, Л.І. Бровко та інші. — К.: ТОВ "ДКС центр", 2012. — 300 с.
5. Ковалев В.В. Курс фінансового менеджмента / В.В. Ковалев. — М.: ТК Велби, Проспект, 2008. — 448 с.
6. Кодацький В.П. Шляхи ефективного управління оборотними активами промислових підприємств / В.П. Кодацький // Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 4. — С. 271—274.

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності": Наказ Міністерства Фінансів України, затверджений 07.02.2003 р. № 73 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 "Запаси" зі змінами і доповненнями від 20 жовтня 1999 року № 246 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text>

9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 "Дебіторська заборгованість" зі змінами і доповненнями від 8 жовтня 1999 року № 247 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>

10. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: навчальний посібник / Р.А. Слав'юк. — Луцьк: Ред.-вид. відд. "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. — 460 с.

11. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства: навч. посіб. / Н.В. Тарасенко. — К.: Алерта, 2003. — 485 с.

12. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: підручник / В.М. Шелудько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — 2-ге вид., стер. — К.: Знання, 2013. — 375 с

13. Єпіфанова І.Ю. Фінансовий аналіз та звітність: практикум / І.Ю. Єпіфанова, В.В. Джеджула. — Вінниця: ВНТУ, 2017. — 143 с.

14. Ярошевич Н.Б. Фінанси підприємства: навч. посіб. / Н.Б. Ярошевич. — К.: Видавництво: "Знання", 2012. — 341 с.

References:

1. Abramchuk, M. Yu. Humenna, Yu. H. Tiutiunyk, I. V. and Rubanov, P. M. (2018), *Finansovyy oblik* [Financial Accounting], Sums'kyj derzhavnyj universytet, Sumy, Ukraine

2. Blank, Y.A. (2001), *Fynansovyy menedzhment* [Financial management], Nika-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

3. Holubko, A. I. (2018), "Management of current assets of the enterprise", *Materialy KhLVII naukovo-tekhnichnoi konferentsii* [Scientific and technical conference], Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, Ukraine, 14-23 march, available at: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fm/all-fm-2018/paper/view/4521> (Accessed 10 Jan 2021).

4. Katan, L. I. Masyuk, Yu. V. Korecka, S. O. and Brovko, L. I. (2012), *Finansuvannia i kredytuvannia APK* [Financing and crediting of agro-industrial complex]: TOV "DKS tsentr", Kyiv, Ukraine.

5. Kovalev, V.V. (2008), *Kurs fynansovoho menedzhmenta* [Financial management course], TK Velby, Prospekt, Kyiv, Ukraine.

6. Kodats'kyj, V. P. (2010), "Ways of effective management of current assets of industrial enterprises", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 4, pp. 271—274.

7. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "National accounting regulation (standard) 1 "General requirements for financial reporting", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

8. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Regulation (standard) of accounting 9 "Inventories", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

9. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Regulation (standard) of accounting 10 "Accounts receivable", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

10. Slav'iuk, R.A. (2001), *Finansy pidpryemstv* [Enterprise finance], "Vezha", Luts'k, Ukraine.

11. Tarasenko, N.V. (2003), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti promyslovoho pidpryemstva* [Economic analysis of the industrial enterprise], Alerta, Kyiv, Ukraine.

12. Shelud'ko, V.M. (2013), *Finansovyy menedzhment* [Financial management], Znannia, Kyiv, Ukraine.

13. Yepifanova, I. Yu. (2017), *Finansovyy analiz ta zvitnist'* [Financial analysis and reporting], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.

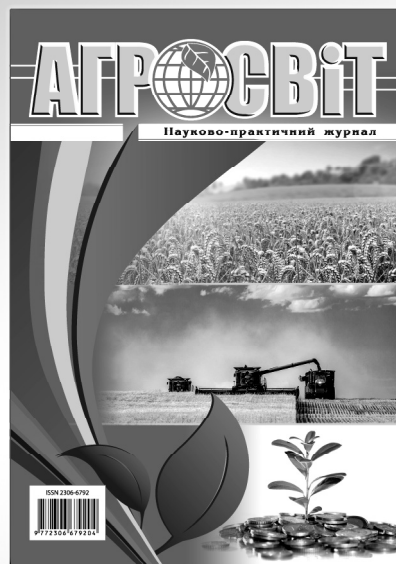
14. Yaroshevych, N. B. (2012), *Finansy pidpryemstva* [Enterprise finance], "Znannia", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

A. Kramarenko,
Doctor of Philosophy in Economics, Senior Lecturer of the Department of Management and
Administration of the Educational and Scientific Institute "Karazin Business School", V. N. Karazin
Kharkiv National University, Kharkiv
ORCID ID: 0000-0001-5987-1247

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.23

INCLUSIVE FORMAT OF CREATIVE INDUSTRIES FOR SOCIAL BUSINESS

А. О. Крамаренко,
к. е. н., старший викладач кафедри управління та адміністрування ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ІНКЛЮЗИВНИЙ ФОРМАТ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРИЙ ДЛЯ СОЦІАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

The article examines the concept of "social inclusion" as a process which ensures gain the opportunities to participate fully in economic, social, political and cultural life. The problems of such social inclusive groups as persons with disabilities, persons released from places of deprivation of liberty, participants of ATO/UFO, women in difficult circumstances, homeless persons, elderly persons, children and youth, residents of rural areas are systematized in the following areas: economic, socio-psychological, professional, legal, medical. It was shown that the main economic problems for the majority of inclusive groups are low income, difficulties with employment. The consequence is crime, health problems, various forms of addiction, lack of communication and social adaptation.

The concept of "creative industries" as sectors whose activities are based on cultural values, or other artistic individual or collective creative expressions is considered. The possibilities of creative business areas (advertising, architecture, crafts, design, fashion, video, film and photography, games, music, publishing and printing activities, computers, research and development) to solve the problem of social exclusion are analyzed. It was revealed that for involvement in most types of economic activity, a qualification at the level of upper secondary education, post-secondary non-tertiary education is sufficient. As a result, a significant number of socially inclusive groups can be included in the production of economic and public goods.

Based on the study of the most common social business models, it was shown that a partial solution to the problems of social inclusive groups, such as low incomes and employment problems, is possible on the basis of creative industries using such common social business models as employment model, fee-for-service model, service subsidy model, cooperative model, low-income client as market model, organizational support model. At the same time, the financial self-sufficiency of enterprises is ensured mainly due to income from the sale of products and services.

У рамках статті вивчено поняття "соціальної інклюзії" як процесу, що забезпечує отримання можливостей для повноцінної участі в економічному, соціальному, політичному і культурному житті. Систематизовано проблеми таких соціальних інклюзивних груп, як інваліди; особи, звільнені з місць позбавлення волі; учасники АТО/ООС; жінки у складних життєвих обставинах, бездомні особи; літні особи; діти та молодь; жителі сільської місцевості за такими напрямками: економічні, соціально-психологічні, професійні, правові, медичні. Показано, що основними

економічними проблемами для більшості інклюзивних груп є низький рівень доходів, проблеми з працевлаштуванням. Наслідком є злочинність, проблеми зі здоров'ям, різні форми залежності, брак спілкування та соціальної адаптації.

Розглянуто концепцію "креативних індустрій" як сектори, діяльність яких заснована на культурних цінностях або інших художніх індивідуальних або колективних творчих виразах. Проаналізовано можливості сфер креативного бізнесу (реклама, архітектура, ремесла, дизайн, мода, відео, кіно і фотографія, ігри, музика, видавнича і поліграфічна діяльність, комп'ютери, дослідження і розробки) для вирішення проблеми соціальної ексклюзії. Виявлено, що для залучення до більшості видів економічної діяльності достатньою є кваліфікація на рівні старша середня освіта, післяшкільна невища освіта. В результаті значна кількість соціальних інклюзивних груп може бути включена у виробництво економічних і суспільних благ.

На основі вивчення найбільш поширених моделей соціального бізнесу показано, що часткове вирішення проблем соціальних інклюзивних груп, як-от: проблеми низьких доходів і зайнятості, можливо на основі креативних індустрій з використанням таких загальних соціальних бізнес-моделей, як модель зайнятості, модель плати за послуги, модель субсидування послуг, кооперативна модель, модель ринку з низьким доходом клієнта, модель організаційної підтримки. Водночас забезпечується фінансова самодостатність підприємств переважно за рахунок доходів від продажу продуктів і послуг.

Key words: social inclusion, sustainable development, creative business, social enterprise, stakeholders

Ключові слова: соціальна інклюзія, сталий розвиток, креативний бізнес, соціальне підприємство, стейкхолдери.

INTRODUCTION

Due to The Copenhagen Declaration and Programme of Action, a key outcome of the 1995 World Summit for Social Development, building inclusive societies is a longstanding commitment of the international community and a major component of the quest for a new humanism. Inclusive society is based on fundamental values of equity, equality, social justice, and human rights and freedoms, as well as on the principles of tolerance and embracing diversity [1]. UNESCO is particularly concerned by the issue of human rights, discrimination, gender equality, poverty eradication, democracy, sciences and social transformations, including urbanization and migration. The organization has prioritized working on social inclusion policies, for three groups of potentially disadvantaged people: migrants, persons with disabilities, and indigenous minorities, with a focus on youth [2].

Almost 106 thousand children, or 1.5% of the total child population of the country (Ukraine), live and are brought up in boarding schools. Every three days, 250 children are admitted to boarding schools mainly because of poverty and the inability to provide the necessary services for the child. At least 600 thousand children live in dysfunctional families [3]. Thus, the problems of the international community are also relevant for Ukraine. In this regard, this study is devoted to the study of inclusive opportunities of Ukrainian society.

International Trade Centre reports that the creative industries sector accounts for 7% of the world's GDP, growing at an annual rate of 8.7% [4]. The development of the creative industries sector is not only an engine to increase the share of developing countries in world trade, but can also directly benefit poor communities by generating income, creating jobs and empowering artists and people.

As Ukraine is among the top-25 countries in the category "Most awarded countries" in the Global Creativity Report 2019 by Cannes Lions [5]. The most developed sub-sectors of the creative industries are advertising, IT sector, media, design, and handicraft. The fashion industry has been evolving and expanding for many years and has the potential for growth [6]. Based on this creative industries are considered as an effective tool for increasing social inclusive. This statement needs more deep investigation, which is performed in the article.

LITERATURE REVIEW

Creative industries are increasingly acknowledged worldwide for having enormous potential as engines driving economic and social development [7]. Not only do they account for higher than average growth rate and job creation, but they are also channels of cultural identity which play a key role in promoting cultural diversity. An interesting issue for detailed consideration is the

Table 1. Definition of "social inclusion"

Source	Definition
UNESCO	Social rights bring together numerous rights that must be dealt with at the local level: rights to housing, education, clean water and health care emphasize the role of local authorities as a welfare provider and social provision as a duty which lies within city halls and councils [9]
UNEVOC	The conditions and processes whereby an individual or a population group is granted access to benefits or beneficial circumstances, including those related to education and training [10].
World Bank	The process of improving the ability, opportunity, and dignity of people, disadvantaged on the basis of their identity, to take part in society [11].
Commission of the European Communities	The process which ensures that at risk of poverty and social exclusion gain the opportunities and resources necessary to participate fully in economic, social, political and cultural life and to enjoy a standard of living that is considered normal in the society [12].

Source: built by the author based on [9—12].

Table 2. Bank of problems of inclusive social groups

Type of problems	Economic	Social and psychological problems	Professional	Legal	Medical
Inclusive social group					
Persons with disabilities	low income; lack of special jobs, acceptable working conditions	lack of material, technical, information, methodological support	lack of vocational training facilities and opportunities for continuing education		insufficient quantity and quality of affordable treatment services
Persons released from places of deprivation of liberty		difficulties in communicating with other people	lack of proper professional qualifications	lack of basic identity documents; lack of awareness of their rights/responsibilities	needs for the treatment of various somatic and infectious diseases
Participants of the anti-terrorist operation (ATO) / united forces operation (UFO)		social adaptation is difficult	need for retraining		psychological and physical rehabilitation
Women in difficult circumstances	inability to independently provide living conditions	low self-esteem, self-doubt, dependence on men	limited opportunities for professional qualification		
Homeless persons	lack of adequate housing	social adaptation is difficult	limited opportunities for professional qualification	lack of awareness of rights and opportunities	limited access to health facilities
Elderly persons	low income level	narrowing the scope of communication, exclusion from society	restriction of vital activity		lack of affordable essential health services
Children and youth	lack of information about the nature of labor relations, unemployment	child crime; low level of readiness for independent life; bad habits and addiction	limited opportunities for professional qualification		
Residents of rural areas	lack of access to basic infrastructure, low income, unemployment		limited opportunities for professional qualification		

Source: built by the author based on [3].

combination of trends in social inclusive development and breakthrough opportunities of creative industries. For Ukrainian realities, the issue is further actualized by the widespread social exclusion.

Social exclusion refers to the multiple and changing factors resulting in people being excluded from the normal exchanges, practices and rights of modern society [8]. One of the most obvious factors is poverty, but social exclusion also refers to inadequate rights in housing, education, health and access to services. These problems are acute

for such social groups as persons with disabilities; persons released from prison; participants in the anti-terrorist operation; women who have fallen into difficult life circumstances; homeless people; elderly people; children and youth; residents of rural areas.

An inclusive society should also be equipped with appropriate mechanisms that enable all its citizens to participate in the decision-making processes that affect their lives, and ultimately shape their common future [1]. Thus, the question of models and forms of realization of creative industries' opportunities for solving the problems of the main inclusive groups of the population requires detailed consideration.

PURPOSE OF ARTICLE

The purpose of the article is to study the main problems of social inclusive groups of the population, as well as the possibilities of solving these problems on the basis of creative industries and social business models.

RESULTS

To study the problem, the main approaches to the definition of "social inclusion" were studied. The results are presented in table 1.

Table 3. The concept of "creative industries"

Source	Definition
Cambridge Dictionary	Industries that are based on work in which <u>original ideas</u> are <u>important</u> , such as <u>work</u> in the <u>arts</u> or the <u>media</u> , in <u>designing computer software</u> , etc [13]
International Trade Centre	Creative industries uses an individual's creativity, skill and talent for job and wealth creation through the generation and exploitation of intellectual property [4]
Deloitte	Industries that use culture as an input and have a cultural dimension, although their outputs are mainly functional. They include architecture and design, which integrate creative elements into wider processes, as well as sub-sectors such as graphic design, fashion design, or advertising [14]
Commission of the European Communities	Cultural and creative sectors are comprised of all sectors whose activities are based on cultural values, or other artistic individual or collective creative expressions [8]

Source: built by the author based on [4; 8; 13; 14].

Table 4. Inclusive opportunities of creative industries

Business area	Types of business	Minimal ISCED level of education needed	Inclusive groups of stakeholders	The key problems solutions
Advertising	marketing research, advertising communications planning, production of advertising materials, public relations campaigns	Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education; Bachelor's level	Persons with disabilities; Women in difficult circumstances; Children and youth; Residents of rural areas	low incomes; difficulty of employment; low self-esteem; child crime; internet addiction
Architecture	planning of construction costs, preservation of heritage buildings, engineering consulting	Bachelor's level; Master's level	Persons with disabilities; Women in difficult circumstances; Elderly persons	low incomes; difficulty of employment; low self-esteem; social exclusion
The market for artistic goods	trade in original, unique and rare goods of high artistic and aesthetic value through auctions, galleries, shops, supermarkets and the Internet	Short-cycle tertiary education; Bachelor's level	Persons with disabilities; Children and youth; Elderly persons	low incomes; difficulty of employment; social exclusion; child crime
Crafts	manufacture of handmade products	Lower secondary education; Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education	Persons with disabilities; Persons released from places of deprivation of liberty; Participants of ATO / UFO; Homeless persons; Children and youth; Residents of rural areas	low incomes; difficulty of employment; lack of professional qualifications
Design	creation of graphic design, interior design, industrial design, packaging production	Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education; Bachelor's level	Persons with disabilities; Persons released from places of deprivation of liberty; Women in difficult circumstances; Children and youth; Residents of rural areas	low incomes; difficulty of employment; difficulties in communicating with other people; low self-esteem; child crime; internet addiction
Fashion	design of clothing, shoes and fashion accessories, fashion advice, distribution of fashion products	Lower secondary education; Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education	Persons with disabilities; Women in difficult circumstances; Children and youth	low incomes; difficulty of employment; low self-esteem; child crime; internet addiction
Video, film and photography	video and photo production services	Lower secondary education; Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education	Persons with disabilities; Persons released from places of deprivation of liberty; Participants of ATO / UFO; Women in difficult circumstances; Children and youth; Residents of rural areas	low incomes; difficulty of employment; lack of professional qualifications; difficulties in communicating with other people; social adaptation; low self-esteem; child crime; internet addiction
Games	creation and distribution of computer games	Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education; Bachelor's level	Persons with disabilities; Children and youth	low incomes; difficulty of employment; child crime; internet addiction
Music	creation, musical performance, reproduction and distribution of sound recordings	Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education	Persons with disabilities; Persons released from places of deprivation of liberty; Participants of ATO / UFO; Children and youth; Residents of rural areas	difficulty of employment; lack of professional qualifications; difficulties in communicating with other people; social adaptation; internet addiction
Publishing and printing activities	writing content and publishing books, magazines, and digital content	Upper secondary education; Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education; Bachelor's level	Persons with disabilities; Women in difficult circumstances; Children and youth; Elderly persons	difficulty of employment; low self-esteem; social exclusion; child crime; internet addiction
Computers	computer services, software development, system integration, system design and analysis	Post-secondary non-tertiary education; Short-cycle tertiary education; Bachelor's level; Master's level	Persons with disabilities; Children and youth	low incomes; difficulty of employment; child crime; internet addiction
Research and development	scientific and technical developments to improve products and create new products, new processes, new methods and technologies that can meet the needs of the market	Bachelor's level; Master's level; Doctoral level	Persons with disabilities; Elderly persons	low incomes; difficulty of employment; social exclusion

Source: built by the author based on [3; 15—20].

Table 5. Social business models

Model	Impact	Key stakeholders	Finance		Samples
			Revenues	Expenditures	
EMPLOYMENT MODEL	employment and training of social inclusive groups; social adaptation and support (vocational training, mental health counseling, temporary housing)	women in crisis situations, former addicts, homeless persons	selling manufactured products and services	operating costs; additional social costs due to the hiring of workers from social inclusive groups	shop, a cafe, a bakery, a woodworking business
FEE-FOR-SERVICE MODEL	commercializing social services and selling them either directly to social inclusive groups or to third-party payers	social inclusive groups	payment for products and services, which covers their cost	operating expenses; subsidies of social programs that do not have a business component	organizations in which membership dues, trade associations
MARKET INTERMEDIARY MODEL	providing services (product development, production and marketing assistance, lending) to small producers to open them access to markets and increase the value of their products; the market intermediary buys products that customers produce, and then sells the products in retail markets at the expense of a surcharge	small and medium business	selling client products	operating expenses, payment of services developers of services marketing and credit services	agriculture, handicraft and marketing
ENTREPRENEUR SUPPORT MODEL	providing business support services to firms and private entrepreneurs	small and medium business	selling services to clients	operating expenses of the business	financial institutions, consulting agencies, companies providing professional services (accounting, legal, and market information)
SERVICE SUBSIDIZATION MODEL	redistributing income from activities	social inclusive groups; territorial communities	selling products or services	operating expenses, financing of social programs	any business
COOPERATIVE MODEL	providing services to members of the cooperative (market research, technical assistance, collective bargaining and lobbying, providing access to products and services, access to external markets)	small producers of the same product group, the community of people with common needs (access to capital, health)	sale of goods and services to members or external customers in commercial markets	operating expenses, payment of the received services and products	agricultural cooperatives, credit unions
LOW-INCOME CLIENT AS MARKET MODEL	providing access to products and services to individuals who are able to meet only their basic needs, improving customer health, education, quality of life and personal opportunities	people with low income	selling products or services	operating expenses, marketing costs	any business
MARKET LINKAGE MODEL	organizing business relationships between buyers and manufacturers	small producers, local firms and cooperatives	payment for intermediary services	marketing research, event organization	commercial, industrial, financial broker
ORGANIZATIONAL SUPPORT MODEL	financing a program that has a social impact	social inclusive groups; territorial communities	sale of goods and services to members or external customers in commercial markets	operating expenses of the main activity; expenses of the social program and operating expenses of the non-profit parent organization	any business

Source: built by the author based on [22].

Thus, social inclusion means equal access to different public goods for different groups of the population. The problem of social exclusion is the lack or insufficient provision of opportunities to include as many people as possible in the production process. In order to understand what human resources can be further involved in economic turnover, the main problems of inclusive social groups were analyzed and systematized. The results are summarized in table 2.

According to table 2, the problems that affect almost all inclusive groups are low income, employment and ensuring the necessary level of well-being. The solution to these and related problems lies in increasing the level of involvement of social groups in the process of creating economic and public goods. The purpose of the article is to study the possibilities of creative industries to solve the described problems. For this purpose, the essence of the category "creative

industries" was studied. The results are presented in table 3.

Based on the definition of the concept, a complex of creative industries, including specific types of economic activities, was systematized in the course of further research. A comparison of the types of activities and the minimum level of education required for inclusion in the corresponding type of activity is carried out. On the basis of the criterion of the level of education, the distribution of inclusive groups of stakeholders between different spheres of creative industries was completed. This distribution also allowed us to identify key problems that can be solved on the basis of the corresponding type of activity within the creative industries. The results are presented in table 4.

Based on the data in table 4, for most of the presented activities within the creative industries, upper secondary education, post-secondary non-tertiary education is sufficient. This creates opportunities to attract a significant number of representatives of social inclusive groups. At the same time, there is a potential to reduce the severity of such problems as low incomes, difficulties with employment, and social adaptation. The development of the social orientation of creative industries is possible in the format of a social business model.

According to social investment Programmes WNISEF4, social enterprises are those employing more than 50% of workers belonging to social inclusive groups, and a large part of the profit is reinvested in the company's development to create new jobs; working less than 50% of workers belonging to social inclusive groups, and at least 10% of the profit goes to a social purpose; at least 20% of the profit goes to social purpose [21]. To study the prospects of applying creative business models to involve inclusive groups, the main models of social enterprises used in Ukraine were studied. The results of the analysis are systematized in table 5.

Thus, for the involvement of social inclusive groups based on creative industries using social business models employment model, fee-for-service model, service subsidization model, cooperative model, low-income client as market model, organizational support model can be achieved.

CONCLUSIONS

The issues of social inclusion, the main inclusive groups and their current problems, and particularly the scope of creative business, creative industries opportunities in creating social impact were studied in the article. Based on the materials considered, the following conclusions were made:

1) Social inclusion is associated not only with limited access to public goods, but also with exclusion from the production of products and services.

2) The main social inclusive groups of Ukraine, whose representatives for objective reasons are limited in the possibilities of inclusion in the economic processes, are persons with disabilities, persons released from places of deprivation of liberty, participants of ATO/UFO, women in difficult circumstances, homeless persons, elderly persons, children and youth, residents of rural areas.

3) Provide a partial solution to the problems of social inclusive groups, such as low incomes and employment

problems, possibly on the basis of creative industries using such common social business models as employment model, fee-for-service model, service subsidy model, cooperative model, low-income client as market model, organizational support model.

References:

1. UNESCO (2020), "Social Inclusion, Social Transformations, Social Innovation". URL: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/EPA/images/media_services/Director-General/Concept-NoteSocialInclusionSocialTransformationsSocialInnovationEN.pdf (accessed 17.01.2021).
2. UNESCO (2020), "Social inclusion and social change". URL: <https://en.unesco.org/indigenous-peoples/social> (accessed 17.01.2021).
3. (2020), Банк проблем та моделей соціальних підприємств для їх вирішення. URL: https://drive.google.com/file/d/1Ok_zkvIld-T8SwDgdoNACKHRb-5ALG67J/view (accessed 17.01.2021).
4. International Trade Centre (2020), "Creative Industries". URL: <https://www.intracen.org/itc/sectors/creative-industries/> (accessed 17.01.2021).
5. Cannes Lions (2020), "Global Creativity Report 2019". URL: <https://www.canneslions.com/2019-global-creativity-report> (accessed 17.01.2021).
6. Ukraine Invest (2020), "Creative Industries". URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/creative-industries/> (accessed 17.01.2021).
7. European Commission (2020), "Cultural and creative sectors". URL: <https://ec.europa.eu/culture/sectors/cultural-and-creative-sectors> (accessed 17.01.2021).
8. Omtzigt, J.-D. (2009), "Survey on Social inclusion: Theory and Policy". URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/1_omtzig-final_formatted.pdf (accessed 17.01.2021).
9. UNESCO (2020), "Social and Human Sciences". URL: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/urban-development/migrants-inclusion-in-cities/good-practices/social-inclusion/> (accessed 17.01.2021).
10. UNESCO-UNEVOC (2020), "Inclusion". URL: <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=449> (accessed 17.01.2021).
11. World Bank (2020), "Social Inclusion". URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion> (accessed 17.01.2021).
12. United Nations (2020), "Identifying social inclusion and exclusion". URL: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf> (accessed 17.01.2021).
13. Cambridge Dictionary (2020), "Creative Industry". URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/creative-industry> (accessed 17.01.2021).
14. Deloitte (2020), "Cultural and Creative Sectors". URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/co/Documents/finance/ArtFinance%20-%20Creative%20industries%20-%20version%20v6.pdf> (accessed 17.01.2021).
15. McQuilten, G. Warr, D. Humphery, K. and Spiers, A. (2020), "Ambivalent entrepreneurs: arts-based social enterprise in a neoliberal world", *Social Enterprise Journal*, no. 2, pp. 121—140.

16. Petrova, P. (2019), "Cultural entrepreneurship illustrated on the non-profit arts sector in the Czech republic", *Central European Business Review*, no. 2, pp. 56—74.

17. Toscher B., Dahle Y. and Steinert M. (2020), "Get Give Make Live. An empirical comparative study of motivations for technology, youth and arts entrepreneurship", *Social Enterprise Journal*, no. 2, pp. 179—202.

18. Carter, M. and Carter, C. (2020), "The Creative Business Model Canvas", *Social Enterprise Journal*, no. 2, pp. 141—158.

19. UNESCO Institute for Statistics (2013), "Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) — Detailed field descriptions". URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf> (accessed 17.01.2021).

20. UNESCO Institute for Statistics (2011), "International Standard Classification of Education ISCED 2011". URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (accessed 17.01.2021).

21. (2020), Розвиток соціального підприємництва в Україні. Біла книга. URL: https://drive.google.com/file/d/1Th4nkvSkLEpZmKg0b6BztOZCLBI_5S/view (accessed 17.01.2021).

22. (2020), Соціальне підприємництво в Україні. Зелена книга. URL: https://drive.google.com/file/d/1yfrAPFZ2fB66i7hAgEkn_WVK3jAaDTd4/view (accessed 17.01.2021).

References:

1. UNESCO (2012), "Social Inclusion, Social Transformations, Social Innovation", available at: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/BPI/EPA/images/media_services/Director-General/ConceptNoteSocialInclusionSocialTransformations-SocialInnovationEN.pdf (Accessed 17 January 2021).

2. UNESCO (2020), "Social inclusion and social change", available at: <https://en.unesco.org/indigenous-peoples/social> (Accessed 17 January 2021).

3. Social business IN UA (2018), "Bank problem ta modelej sotsial'nykh pidpriemstv dlia ikh vyrishennia", available at: https://drive.google.com/file/d/1Ok_zkvld-T8SwDgdoNACKHRb5ALG67J/view (Accessed 17 January 2021).

4. International Trade Centre (2020), "Creative Industries", available at: <https://www.intracen.org/itc/sectors/creative-industries/> (Accessed 17 January 2021).

5. Cannes Lions (2020), "Global Creativity Report 2019", available at: <https://www.canneslions.com/2019-global-creativity-report> (Accessed 17 January 2021).

6. Ukraine Invest (2020), "Creative Industries", available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/industries/creative-industries/> (Accessed 17 January 2021).

7. European Commission (2020), "Cultural and creative sectors", available at: <https://ec.europa.eu/culture/sectors/cultural-and-creative-sectors> (Accessed 17 January 2021).

8. Omtzigt, J.-D. (2009), "Survey on Social inclusion: Theory and Policy", available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/1_omtzi-gt_final_formatted.pdf (Accessed 17 January 2021).

9. UNESCO (2020), "Social and Human Sciences", available at: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/urban-development/migrants-inclusion-in-cities/good-practices/social-inclusion/> (Accessed 17 January 2021).

10. UNESCO-UNEVOC (2020), "Inclusion", available at: <https://unevoc.unesco.org/home/TVETipedia+Glossary/filt=all/id=449> (Accessed 17 January 2021).

11. World Bank (2020), "Social Inclusion", available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion> (Accessed 17 January 2021).

12. United Nations (2016), "Identifying social inclusion and exclusion", available at: <https://www.un.org/esa/socdev/rwss/2016/chapter1.pdf> (Accessed 17 January 2021).

13. Cambridge Dictionary (2020), "Creative Industry", available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/creative-industry> (Accessed 17 January 2021).

14. Deloitte (2019), "Cultural and Creative Sectors", available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/co/Documents/finance/ArtFinance%20-%20Creative%20industries%20-%20version%20v6.pdf> (Accessed 17 January 2021).

15. McQuilten, G. Warr, D. Humphery, K. and Spiers, A. (2020), "Ambivalent entrepreneurs: arts-based social enterprise in a neoliberal world", *Social Enterprise Journal*, vol. 2, pp. 121—140.

16. Petrova, P. (2019), "Cultural entrepreneurship illustrated on the non-profit arts sector in the Czech republic", *Central European Business Review*, vol. 2, pp. 56—74.

17. Toscher, B. Dahle, Y. and Steinert, M. (2020), "Get Give Make Live. An empirical comparative study of motivations for technology, youth and arts entrepreneurship", *Social Enterprise Journal*, vol. 2, pp. 179—202.

18. Carter, M. and Carter, C. (2020), "The Creative Business Model Canvas", *Social Enterprise Journal*, vol. 2, pp. 141—158.

19. UNESCO Institute for Statistics (2013), "Fields of education and training 2013 (ISCED-F 2013) — Detailed field descriptions", available at: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-fields-of-education-and-training-2013-detailed-field-descriptions-2015-en.pdf> (Accessed 17 January 2021).

20. UNESCO Institute for Statistics (2011), "International Standard Classification of Education ISCED 2011", available at: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/international-standard-classification-of-education-isced-2011-en.pdf> (Accessed 17 January 2021).

21. Kokot', V. Reheliuk, S. and Bocharnikova A. (2020), "Development of social entrepreneurship in Ukraine. White book", available at: https://drive.google.com/file/d/1Th4nkvSkLEpZmKg0b6BztOZCLBI_5S/view (Accessed 17 January 2021).

22. Kokot', V. (2020), "Social entrepreneurship in Ukraine. Green book", available at: https://drive.google.com/file/d/1yfrAPFZ2fB66i7hAgEkn_WVK3jAaDTd4/view (Accessed 17 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021 р.

В. В. Кулаженко,
к. е. н., доцент кафедри цифрової економіки та системного аналізу,
Київський національний торговельно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0002-3535-3442

В. В. Лазоренко,
к. е. н., старший викладач кафедри цифрової економіки та системного аналізу,
Київський національний торговельно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0003-4492-3977

О. Ф. Кузнецов,
старший викладач кафедри цифрової економіки та системного аналізу,
Київський національний торговельно-економічний університет,
ORCID ID: 0000-0002-6811-9345

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.30

ДОСЛІДЖЕННЯ АЛГОРИТМУ ФОРМУВАННЯ ФОНДОВОГО ПОРТФЕЛЯ ІНВЕСТОРА ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕОРІЇ НЕЧІТКИХ МНОЖИН

V. Kulazhenko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Digital Economy
and System Analysis, Kyiv National University of Trade And Economics

V. Lazorenko,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Digital Economy
and System Analysis, Kyiv National University of Trade And Economics

O. Kuznetsov,
Senior Lecturer of the Department of Digital Economy and System Analysis,
Kyiv National University of Trade And Economics

RESEARCH OF THE INVESTOR'S STOCK PORTFOLIO FORMATION ALGORITHM USING THE FUZZY SET THEORY

У статті розглянуто проблеми, що виникають під час формування фондового портфеля інвестора та алгоритм їх вирішення за допомогою нечітко-множинної моделі. Розглянуто сучасний стан фондового ринку України, його основні тенденції та вплив на процес формування інвестиційного портфеля. Проаналізовано основні вітчизняні законодавчі акти, що регулюють діяльність фондового ринку та інвесторів, а також визначають особливості інвестиційного клімату, бажання іноземних інвесторів вкладати кошти у вітчизняні цінні папери. Приділено увагу політиці держави у цій сфері, зокрема щодо впровадження накопичувальної пенсійної системи, що визначає подальший напрям розвитку інвестиційної діяльності в Україні. Розкрито сутність структури інвестиційного портфеля, яка безпосередньо впливає на прийняття інвестиційних рішень. Проаналізовано основні ризики, з якими зіштовхується інвестор під час створення власного портфеля цінних паперів, які можуть призвести не тільки до зменшення прибутку, але й до значних втрат. Описано основні наявні теорії створення інвестиційного фондового портфеля, їх сутність та можливість використання на практиці. Детально розглянуто основи теорії нечітких множин, зокрема принципи нечітких множин, нечіткі числа та їх типи, а також можливості практичного застосування цієї теорії у бізнес-сфері. Описано світовий досвід використання теорії нечітких множин у бізнесі, зокрема у сфері фінансів, маркетингу, виробництві та енергетиці.

На базі трикутних нечітких чисел з функцією належності побудовано нечітко-множинну модель для формування якісного інвестиційного портфеля, яка призвана зменшити або повністю ліквідувати інвестиційні ризики та забезпечити стабільний прибуток. Описано інтегрований показник, що визначає рейтинг цінних паперів для прийняття рішення щодо їх купівлі або продажу на фондовій біржі. На його основі розроблено алгоритм проведення скорингу акцій та облігацій, який повинен застосовуватись при формуванні та подальшій роботі з власним інвестиційним портфелем.

In this article the problems have been considered that arise in the formation of the investor's stock portfolio and the algorithm for solving them using a fuzzy-set model. The current state of the stock market of Ukraine, its main trends and influence on the process of investment portfolio formation has been considered. The main domestic legislative acts have been analyzed, which regulated the activities of the stock market and stock market participants, as well as determined the peculiarities of the investment climate of Ukraine, the desire of foreign investors to invest in domestic securities. Attention has been also paid to the state policy in this area, in particular on the introduction of a funded pension system, which determines the further direction of investment activity in Ukraine. The essence of the investment portfolio structure has been revealed, which directly influences investment decisions. The main risks have been analyzed, that an investor faces when he creates his own portfolio of securities, which can lead not only to a profit reduction, but also to significant losses. The main existing theories of creating an investment stock portfolio have been described, their essence and possibility of use in practice. The basics of fuzzy set theory have been considered in detail, in particular the principles of fuzzy sets, fuzzy numbers and their types, as well as the possibilities of practical application of this theory in the business sphere. The world experience of using fuzzy set theory in business has been described, in particular in the field of finance, marketing, production and energy. A fuzzy-set model has been built on the basis of triangular fuzzy numbers with the membership function to form a high-quality investment portfolio, which is designed to reduce or completely eliminate investment risks and ensure a stable profit. An integrated indicator has been described, which determines the rating of securities for making a decision on their purchase or sale on the stock exchange. An algorithm for scoring shares and bonds has been developed on its base, which should be used in the formation and further work with its own investment portfolio.

Ключові слова: алгоритм, фондовий портфель, інвестиції, інформаційна невизначеність, інвестиційна привабливість, теорія нечітких множин, акції, облігації.

Key words: algorithm, modeling, stock portfolio, investments, information uncertainty, investment attractiveness, fuzzy set theory, stocks, bonds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні значна частка населення України використовує банківські депозити, як засоби збереження коштів. Однак вкладники вимушені обмежувати свою вигоду, процентними ставками банків, які знижуються у зв'язку із нинішньою кризою в Україні та довгостроковістю депозитів, що робить їх ще менш привабливими. Прийнятною альтернативою банківським вкладом у всьому світі, й в Україні, є інвестиційна діяльність.

Нині інвестиційна діяльність в Україні не має широкого розповсюдження, однак є всі передумови для її швидкого зростання. Міністерство праці та соціальної

політики України вже неодноразово наголошувала, що на зміну нинішньої солідарної пенсійної системи повинна прийти обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування. Зібрані таким чином кошти будуть інвестуватись в економіку країни на довгий строк [1].

Вже за 2020 рік інвестиції у "голубі фішки" української економіки принесли 64% річних, що вказує на стабільність тенденції [2].

За думками експертів, саме гроші приватних пенсійних фондів є тим самим джерелом, що надасть вітчизняній економіці необхідне довгострокове фінансування. Нині пенсійні виплати фінансуються з ВВП, реальна вартість якого поступово зменшується. У 2020 році су-

купний капітал Пенсійний фонду становив 301,7 млрд грн [3].

Все більше людей прагне не тільки покращувати свій сьогоднішній добробут, а й думає про свої фінансові можливості у майбутньому (навчання дітей, купівля нерухомості, розмір пенсійних виплат). Досягнення таких цілей можливе лише за рахунок інвестиційної діяльності, що забезпечує захист заощаджень від інфляційного знецінення.

Таким чином, методика формування та управління інвестиційним портфелем стає актуальним не тільки на рівні простих українців, а й на рівні всієї держави. Аналізуючи поточний стан фондового ринку України, слід усвідомлювати недосконалість його законодавчої бази, інфраструктури, а також інформаційну невизначеність.

На жаль, більшість класичних методик формування інвестиційного портфеля не в змозі подолати рівень інфляції, оскільки базуються на припущенні про стаціонарність ринкових процесів. Тож всі учасники ринку повинні звернути увагу на методи, які б відповідали викликам сьогодення. Одним з таких методів, призначених для управління якісним портфелем акцій та облігацій є теорія нечітких множин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні питання нечітко-множинного підходу до процесу формування портфеля цінних паперів майже не розглядається. Серед наукових праць вітчизняних вчених присвячених темі формування портфеля цінних паперів можна виділити праці Пономаренка В.С., Колупаєв Ю.Б. та Уманцевої Ю. [4; 5].

Багато вчених концентрують свою увагу на постійному розвитку фондового ринку під впливом трансформаційних процесів в економіці. Висвітлюючи методи моделювання поведінки інвестора та вивчаючи сучасні технології фондового ринку.

Серед зарубіжних науковців значний внесок у розроблення теоретичних та практичних питань формування ринкової вартості фондового портфеля здійснили Г. Марковіц, Р. Мертон, Фр. Модільяні, М. Міллер, М. Скоулз [7—10].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз методів теорії нечітких множин та дослідження алгоритму створення основі якісного інвестиційного портфеля в умовах інформаційної невизначеності на їх основі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні значна частка українців обирає банківські депозити для зберігання своїх коштів. При цьому вкладники вимушені обмежувати свою вигоду, процентними ставками банків та довгостроковістю депозитів. Зберігати свої кошти у вигляді банківських депозитів поступово втрачає свою привабливість.

Альтернативою для українців є інвестиційна діяльність на фондовому ринку. Фондовий ринок — це сукупність його учасників та взаємовідносин між ними, направлених на розміщення, обіг та облік цінних паперів [13]. Аналізуючи поточний стан фондового ринку Ук-

раїни, слід усвідомлювати недосконалість його законодавчої бази та інфраструктури, а також інформаційну невизначеність. На жаль, більшість класичних методик формування інвестиційного портфеля не в змозі подолати рівень інфляції, оскільки базуються на припущенні про стаціонарність ринкових процесів. Тож всі учасники ринку повинні звернути увагу на методи, які б відповідали викликам сьогодення.

Інвестиційним портфелем називається сукупність цінних паперів, а також їх похідних, що перебувають в управлінні. Кожний учасник фондового ринку повинен враховувати проблему диверсифікації, тобто пошуку таких альтернативних вкладень, які не будуть залежати від одних і тих же ризиків. Не існує безризикових інструментів для інвестування, тож робота з ризиком є невід'ємною частиною задач з оптимізації процесу формування фондового портфеля інвестора [14].

Закон України "Про інститути спільного інвестування" було переглянуто у 2011 р., а останні зміни у правила функціонування недержавних пенсійних фондів внесені лише наприкінці 2013 р. Лише в кінці 2013 — на початку 2014 р. перші КУА (компанії по управлінню активами) та інвестиційні фонди отримали оновлені ліцензії, а НПФ — лише у 2015 р. [15].

На початок 2020 р. в Україні функціонувало близько 334 КУА. Формально вони можуть задовольнити попит на ринку спільного населення як для приватних інвесторів, так і для юридичних осіб. Насправді, мова йде лише про кількісні показники, в той час як рівень професіоналізму управляючих, ступінь розвиненості ринку та готовність населення здійснення інвестиційної діяльності залишаються на низькому рівні [16].

За оцінками експертів, державна підтримка нової пенсійної системи у 2020 р. могла б збільшити надходження до інвестиційних фондів не менше як на 100—200 %. Такі пенсійні фонди не зобов'язані проводити самостійну роботу на фондовому ринку, вони можуть інвестувати кошти у реальну економіку як клієнти інвестиційних фондів [3].

Нині робота недержавної пенсійної система можлива лише за рахунок приватних вкладників, однак, через високий рівень недовіри до інвестиційних інституцій та низький рівень обізнаності вона не працює в повну силу. Лише 5% працюючого населення України користується послугами приватних пенсійних фондів. Для збільшення популярності недержавної пенсійної системи та залучення населення необхідно забезпечувати розвиток цього сектору, а також інфраструктури фондового ринку, а також проводити рекламні та роз'яснювальні компанії [17].

Головною метою інституційних учасників фондового ринку зараз має бути активізація вільних коштів населення та приватних компаній та фінансування тих секторів економіки, які потребують допомоги [18].

Основним показником привабливості країни для залучення інвестицій є інвестиційний клімат. Під інвестиційним кліматом мається на увазі всебічне забезпечення державою привабливих умов. Інвестиційні ризики можна розділити на ті, які повинен контролювати сам інвестор, і ті, що від нього не залежать. Саме ліквідацією останніх повинна займатись держава [19].

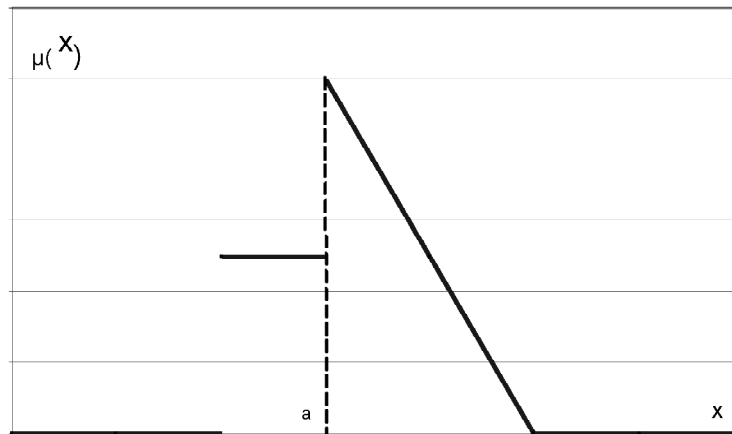

Рис. 1. Функція належності трикутного нечіткого числа

На жаль, класичний підхід до розробки інвестиційних стратегій, заснований на роботі зі статистичними даними не є ефективним. Оскільки сучасна економіка хоча і має циклічний характер розвитку, однак не може бути прогнозованою, через вплив фундаментальних факторів, науково-технічного прогресу, зміну світових соціальних трендів [20].

Наприклад, класичний підхід Марковіца має ряд допущень, які погано узгоджуються з реальністю описуваного об'єкту — фондовим ринком. Підхід ґрунтується на стабільності цінового процесу, тому теорія піддалася критиці за "помилкову стаціонарність" [21].

Дану помилку повинна була вирішити нова теорія Шарпа-Літнера. Однак, кризові явища фондових ринків світу у 2001 році довели її неспроможність гарантувати результат. Виявилось, що і ця теорія ґрунтується на незмінності принципів та тенденцій світової економіки та політики. Аналізуючи результати застосування цієї теорії, стає зрозумілою необхідність відмовитись від роботи зі стаціонарними випадковими процесами [22].

Зазначені проблеми були також знайдені у теорії Блека-Шоулза, яка також не змогла протистояти невизначеності майбутнього [23].

Зовсім нещодавно виникла теорія Value-at-Risk, вартісна міра ризику. В цій теорії використовувалась методика оцінки ймовірностей втрат та потенційних прибутків у грошових одиницях [24].

Класичне статистичне дослідження часових рядів не може дати якісні прогнози при роботі з фондовим ринком. Всі його учасники у ході прийняття конкретних рішень стикаються з проблемою невизначеності майбутніх подій. Така розпливчатість умов інвестування унеможливує використання будь-яких статистичних гіпотез.

Сьогодні в управлінні фінансами часто зустрічаються наступні методи аналізу:

- комплексний фінансовий аналіз;
- прогнозування параметрів фінансової моделі;
- оцінки ризиків та ефективності портфеля інвестора;
- методи і моделі оптимізації портфеля цінних паперів.

Однак вони не можуть точно описати протікання діючих економічних процесів. Особливо гострим є питання врахування дій особи, що приймає рішення. Адже

будь-яка людина має певний рівень суб'єктивності, повноти інформації, впевненості у власних діях тощо. Все це спричинює необ'єктивність сприйняття та аналізу факторів фінансового ринку, реакції на них і підштовхує дослідників та учасників фондового ринку використовувати теорію нечітких множин.

Теорія нечітких множин використовує в основі здобутки класичної математики. Такі множини можуть описати діяльність людини-суб'єкта. Вони здатні прогнозувати параметри явищ у часових проміжках, коли інші класичні методи оцінювання не дають чіткої відповіді.

За це відповідають так звані нечіткі числа. Формується єдиний сценарій у формі трикутного числа, в яке завантажуються всі можливі фактори та шляхи розвитку подій. При цьому виділяють 3 точки, які представляють собою мінімальне та максимальне значення діапазону очікуваних значень, а також найбільш очікуване. Значимість кожного зі сценаріїв формалізуються як трикутна функція належності рівня фактору нечіткій множині "приблизна рівність середньому".

Теорія нечітких множин часто використовує функцію розподілу. Вона приймає значення у діапазоні від 0 до 1 і показує, наскільки ймовірним є той чи інший сценарій розвитку подій. Відповідно сума таких ймовірностей не буде рівною 1.

Ймовірнісний підхід вимагає від його користувача вміння створювати розподіли чинників ризику, орієнтуючись на набори історичних даних, або ж оперувати законами розподілу ймовірностей. Складність такого підходу не дає його застосовувати у більшості практичних ситуацій. Натомість, під час застосування теорії нечітких множин, необхідно задати функції приналежності відповідних типів для кожного фактору та здійснити корекцію у основних опорних точках. У функції приналежності може міститись як інформація загального характеру у певний часовий інтервал, так і її очікуваний стан.

Проаналізуємо більш детально принципи роботи нечітких множин.

Всі результати спостережень у рамках квазістатистичної оцінки повинні відноситись до єдиної множини U (т.з. носію). Наприклад, у дослідженні доходи населення у певній країні, то носієм буде відрізок осі в діапазоні від мінімального до максимального значення доходу всіх громадян. Одиницею вимірювання буде виступати мінімальна грошова одиниця на даній території.

Якщо кожному значенню носія відповідає певний рівень приналежності цього значення множині, то таку множину можна назвати нечіткою. Наприклад: букви T, R, V безумовно належать множині $LETTERS = \{Q, T, W, R, V\}$, і в такому разі, множина $LETTERS$ — чітка. Однак, якщо розглядати множину "Середній дохід громадян", то дохід у 100 тис. дол. США буде належати цій нечіткій множині лише з деякою умовною часткою μ . Вона і є функцією приналежності.

Нечітке число представляє собою нечітку підмножину єдиної універсальної множини дійсних чисел, що має нормальну і опуклу функцію належності. Якщо характеристики фактору "розмиті", тобто їх значення не відомі наперед, то замість вхідних даних необхідно використовувати трикутні нечіткі числа з функцією приналежності (див. рис. 1).

Фактично це означає, що параметр A приблизно дорівнює a і при цьому існує у проміжку $[a_{\min}, a_{\max}]$. Таким чином, інвестор може створити трикутне число, використовуючи як вхідні дані інтервал $[a_{\min}, a_{\max}]$ і число a , як таке, ймовірність настання якого є найбільшою.

Таким чином, воно виглядатиме як $A = (a_{\min}, a, a_{\max})$. Таке трикутне число описує одночасно "оптимістичний", "оптимальний" (або найбільш вірогідний з точки зору суб'єкта моделювання) та "песимістичний" сценарії. Точки трикутного числа, які ставлять у відповідність до таких сценаріїв часто називають значимими. Трикутні числа, як правило, використовують у якості прогнозованих значень об'єкта [24].

Економічні процеси, зокрема на фондовому ринку, часто бувають неоднорідними та обмеженими у інформаційному описі. Саме для них доцільно використовувати нечіткі множини та квазістатистику.

Кожний цінний папір має ряд характеристик, базовими з яких є його дохідність та степінь ризиковості. Під ризиком розуміють ймовірність того, що дохід з використання цього цінного паперу буде відрізнятись від очікуваного. У більшості випадків ці величини протилежні, тобто цінні папери із високим рівнем доходу можуть надати великі прибутки і навпаки. Кожен інвестор повинен усвідомлювати, що ризики бувають індивідуальними та ринковими. Ринковий ризик не залежить від конкретного цінного паперу, а впливає відразу на весь ринок. Натомість, індивідуальний ризик залежить від конкретного торговельного інструменту.

Отже, потрібно прагнути до максимальної ліквідації індивідуальних ризиків у інвестиційному портфелі. Звичайно, неможливо створити портфель із безризикових цінних паперів, однак, якщо вибирати інструменти із від'ємною кореляцією ризиків, то можливі втрати по одному з них будуть компенсуватися доходом від іншого. Такий інвестиційний портфель називають диверсифікованим.

Оптимізація інвестиційного портфеля полягає у тому, щоб сформувати такий пул цінний портфель, який би задовольняв бажання інвестора у дохідності, ризикованості та, при цьому, мав би значний рівень диверсифікованості [25].

Співвідношення між видами цінних паперів (секторами економіки, конкретними підприємствами, видами активів, тощо) у інвестиційному портфелі називають його структурою. Саме від правильного формування

структури інвестиційного портфеля залежить рівень його диверсифікованості.

Отже, основним завданням інвестора є розподіл коштів по тим видам цінних паперів, які б одночасно забезпечували максимальну диверсифікацію та досягнення поставлених цілей.

Одним з підходів при проведенні бенчмарку і є нечітко-множинний підхід. Під бенчмарком розумію довгостроковий процес накопичення грошових коштів із поетапним контролем доходності інвестицій з певною метою. Наприклад, з метою накопичення коштів на купівлю житла (тобто накопичення відповідного капіталу), інвестор приймає рішення, що його дохід по портфелю не повинен бути нижче 20%, а ризик — вище 12%.

На відміну від традиційних методів, нечітко-множинний підхід забезпечує гнучкий розрахунок ефективного співвідношення доходу та ризику на основі заданих даних. Як правило, під ризиком мають на увазі зміну доходності транзакцій у більшу або меншу сторону. В той час, як нечітко-множинний підхід орієнтується на ефективність або неефективність даної інвестиції.

На теренах СНД цим підходом користуються фахівці фінансової галузі, а також експерти політичного та економічного аналізу. Елементи ж нечіткої логіки сьогодні можна зустріти у різноманітних галузях, починаючи з виробництва побутових товарів, закінчуючи електротранспортом і військово-повітряною технікою. Маркетингові кампанії багатьох, переважно азіатських, фірм використовують нечітку логіку у аналітиці, як один із засобів конкурентної боротьби. Крім того, нечітка логіка широко використовується у сфері політики, прийнятті рішень у кризових ситуаціях тощо.

Добре відомо застосування нечіткої логіки для аналізу системи охорони здоров'я та соціального забезпечення Великобританії, коли було оптимізовано витрати на соціальні проекти.

Великий бізнес також використовує нечітку логіку у своїх робочих програмних рішеннях. Зокрема з непередбачуваними факторами щоденно мають справу фінансисти.

Відомо, що після першого року використання програмного забезпечення із вшитими засобами нечіткої логіки Fuji Bank отримав додатково \$770000 на місяць.

Прорив японський фінансистів змусив промислових гігантів інших країн звернути увагу на засоби когнітивні нечіткі схеми. Ford, Motorola, Genral Electric та багато інших компаній в кінці минулого століття почали закладати значні бюджети на розвиток відповідного програмного забезпечення.

Згодом ці здобутки були адаптовані для широкого кола користувачів. Лідерами на цьому ринку є такі компанії, як InfraLogic, Apronix, Hyper Logic та інші.

Таким чином, засоби нечіткої логіки можуть бути застосовані і при визначенні структури фондового портфеля інвестора. Для цього потрібно передусім описати основні параметри, необхідні для проведення скорингу цінних паперів.

Розглянемо загальноприйняті параметри, необхідні для проведення скорингу акцій [27]:

— відношення ціни акції та доходу (P/E), діапазон значень: $[13;0]$;

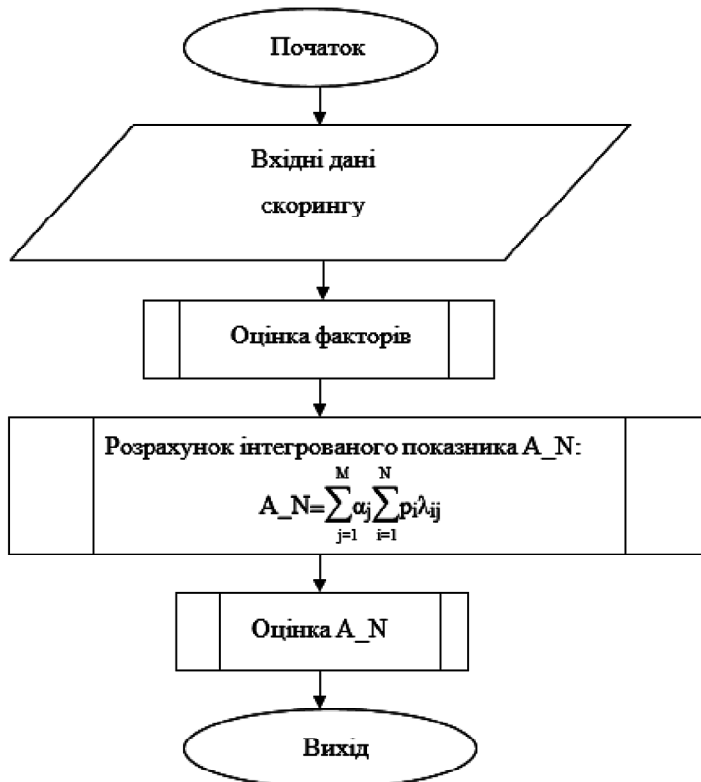

Рис. 2. Алгоритм проведення скорингу акцій на фондовому ринку

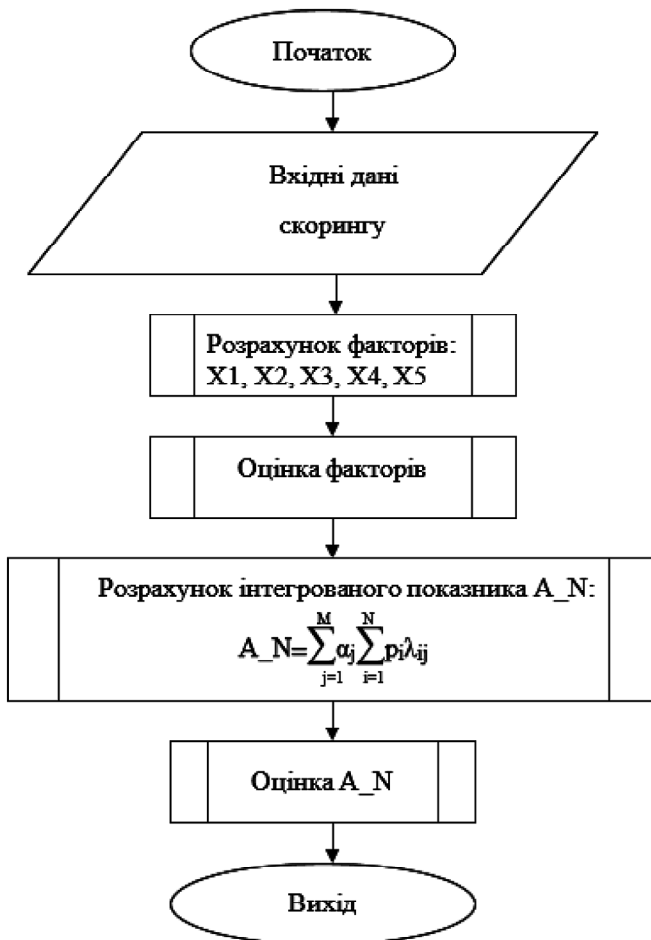

Рис. 3. Алгоритм проведення скорингу облігацій на фондовому ринку

— капіталізація (CAP), діапазон значень: [50;500];
 — рентабельність власного капіталу емітента (ROE), діапазон значень: [-5;16];
 — рентабельність активів емітента (ROA), діапазон значень: [-5;13];
 — забезпеченість оборотними активами (Liquidity), діапазон значень: [-0.5;0];
 — відношення ціни акцій до річної виручки (P/S), діапазон значень: [1.8;0.3];
 — рентабельність інвестованого капіталу (ROIC), діапазон значень: [-5;16];
 — відношення ціни акцій до балансової вартості (P/B), діапазон значень: [1.4;0.2].

Рейтинг акцій для купівлі у інвестиційний портфель розраховується за допомогою інтегрального показника (A_N) за формулою:

$$A_N = \sum_{j=1}^M \alpha_j \sum_{i=1}^N p_i \lambda_{ij} \quad (1),$$

де α_j — ваги рівнів факторів;

p — ваги факторів;

λ_{ij} — значення факторів.

Для визначення p (ваги факторів) необхідно порівняти фактори між собою та визначити найбільш значимий з них. Переважання факторів для скорингу акцій має такий вигляд: $P/E \approx Cap \approx Liquidity \approx P/S \approx P/B \approx ROA \approx ROE \approx ROIC$. Отже, фактор, що має найбільшу значимість, це — P/E .

Для визначення ваги даних факторів потрібно використати формулу Фішберна:

$$p_i = \frac{2(N-i+1)}{(N+1)N}, i = 1..N \quad (2),$$

де N — кількість факторів.

Отже, розраховані ваги факторів такі $p_1 = 0.3$, $p_2 = p_3 = 0.15$, $p_4 = p_5 = p_6 = p_7 = p_8 = 0.08$. Ваги рівнів факторів (а) розраховуються за наступною формулою:

$$a_j = 0.3 * j - 0.1, \quad (3),$$

де a_j — вага рівня фактору;

j — порядковий номер рівня фактору.

Значення ваг, що ми отримали після розрахунку такі: $\alpha_1 = 0.2$, $\alpha_2 = 0.5$, $\alpha_3 = 0.8$.

Інтегрованого показника (A_N) відносно значення буде мати діапазон значень, у залежності від якого можна буде прийняти рішення щодо необхідності купівлі або продажу цінних паперів.

Алгоритм реалізації скорингу акцій на фондовому ринку представлений на рисунку 2.

Тепер перейдемо до проведення скорингу облігацій на фондовому ринку. Для цього слід виокремити такі фактори:

- активи по балансу (A);
- необоротні активи (a_1);
- оборотні активи (a_2);
- пасиви по балансу (L);
- капітал і резерви (l_1);
- довгострокові зобов'язання (l_2);
- короткострокові зобов'язання (l_3);
- квартальна виручка (S);

- квартальна собівартість виробництва (C);
- квартальний чистий прибуток/збиток (Pr).

Подальша оцінка фінансових параметрів складатиметься з декількох кроків, перший з яких буде розрахунок показника фактора X_1 за формулою:

$$X_1 = I_1 / L \quad (4).$$

Для розрахунку показника фактору X_2 використовується формула:

$$X_2 = (a_2 - I_3) / a_2 \quad (5).$$

Показника фактору X_3 розраховується наступним чином:

$$X_3 = S / A \quad (6).$$

Для розрахунку показника фактору X_4 використовується формула:

$$X_4 = Pr / C \quad (7).$$

Для розрахунку показника фактору X_5 використовується формула:

$$X_5 = Pr / A \quad (8).$$

Відповідно до правил розрахунку ваги, можна отримати таку значимість факторів: $X_2 \} X_1 \} X_3 \approx X_4 \approx X_5$ [27]. Отже, найбільш значимим є фактор X_2 .

Інтегрований показник для визначення облігацій інвестиційного портфеля розраховується аналогічно, як і для скорингу акцій.

За допомогою формули Фішберна розраховуємо ваги зазначених факторів: $p_1 = 0.2$, $p_2 = 0.3$, $p_3 = p_4 = p_5 = 0.166$.

За допомогою формули (3) визначаємо ваги рівнів факторів (a). У результаті виходять наступні значення: $a_1 = 0.2$; $a_2 = 0.5$; $a_3 = 0.8$.

Алгоритм реалізації скорингу облігацій на фондовому ринку представлений на рисунку 2.

Принципи підбору облігацій у структурі інвестиційного портфеля аналогічні тим, що використовуються при роботі з акціями.

ВИСНОВКИ

Зберігання грошових коштів на депозитних рахунках з кожним роком втрачає свою привабливість. Це спонукає все більше і більше людей цікавитись інвестиційною діяльністю, в тому числі на українському фондовому ринку.

У наукових публікаціях описано багато підходів до формування структури інвестиційного портфеля. Однак всі вони не можуть протистояти високому ступеню невизначеності, притаманному фондовим ринкам.

Цю проблему може вирішити теорія нечітких множин. Для моделювання процесу формування інвестиційного портфеля використовуються трикутні нечіткі числа, які об'єднують у собі "позитивний", "оптимальний" та "негативний" сценарії розвитку подій на ринку цінних паперів.

На базі теорії нечітких множин побудовано алгоритм проведення скорингу акцій та облігацій на фондовому ринку, що базується на порівнянні ваг основних факторів оцінки цінних паперів.

Отже, питання формування якісного інвестиційного портфеля стає все більш актуальним. Використання для цього класичних статистичних підходів не надасть бажаного ефекту, оскільки при цьому не будуть враховані фактори невизначеності подій на фондовому ринку. Для ліквідації ризиків невизначеності, варто застосовувати нечітко-множинний підхід.

Література:

1. РБК-Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.rbc.ua/>
2. Мінфін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minfin.com.ua/>
3. Проект постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2020 рік" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.pfu.gov.ua/2118826-projekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-zatverdzhennya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-na-2020-rik-24-grudnya-2019-roku/>
4. Пономаренко В.С. Моделювання поведінки інвестора на фондовому ринку / В.С. Пономаренко, О.В. Раєвська, К.А. Стриженченко. Харків: ВД "Інжек". — 2004. — 264 с.
5. Колупаєв Ю.Б. Обґрунтування напрямку перспективного розвитку фондового ринку України / Ю.Б. Колупаєв, С.С. Залюбовська, М.А. Яковенко // Ефективна економіка. — 2018. — № 8.
6. Уманцев Ю. Міжнародне портфельне інвестування в контексті фінансової глобалізації / Ю. Уманцев, В. Ємець // Вісник НБУ. — 2008. — № 9 (149). — С. 26—34.
7. Markowitz H. Portfolio Selection / H. Markowitz // The Journal of Finance. — 1952. — Vol. 7 — № 1. — P. 77—91.
8. Merton R. C. Theory of Rational Option Pricing / R.C. Merton // The Bell Journal of Economics and Management Science. — 1973. — Vol. 4 — № 1. — P. 141—183.
9. Modigliani F. The Cost of Capital, Corporation Finance, and the Theory of Investment / F. Modigliani, M.H. Miller // The American Economic Review. — 1959. — Vol. 49. — № 4 — P. 655—669.
10. Black F. The Pricing of Options and Corporate Liabilities / F. Black, M. Scholes // The Journal of Political Economy. — 1973. — Vol. 81 — No. 3 — P. 637—659.
11. Барков В.І. Інвестиційна ідея [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua>
12. Пенсійна реформа: погляд у майбутнє // Цінні папери України. — 2019. — № 24. — 3 с.
13. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" № 31 від 28 вересня 2006 р.
14. Мищенко А.В., Попов А.А. Некоторые подходы к оптимизации инвестиционного портфеля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dis.ru/manag/arhiv/2017/2/9.html>
15. Закон України "Про інститути спільного інвестування" № 29 від 2013 р.
16. Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.uaib.com.ua/analituaib>
17. DAI Global LLC. Трансформація фінансового сектору // Стаття "Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації". — 2019. — 5 с.
18. Корнійчук О. Системні проблеми фондового ринку України та їх вплив на реалізацію національних інтересів у фінансовій сфері // Економічний Часопис-XXI. — 2006. — № 3—4.
19. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2017. — 376 с.

20. Недосекин А.О. Фондовый менеджмент в рас-
плывчатых условиях [Электронный ресурс]. — Режим
доступу: eup.ru/Documents/2003-03-10/15F96.asp

21. Гончар Т.Г. Еволюція портфельної теорії та су-
часні реалії фінансових відносин // Науковий вісник
Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Еко-
номіка і менеджмент. — 2016. — № 16. — 131—135 с.

22. Sharp W.F. A Simplified Model for Portfolio ana-
lysis // Management Science. — January. — 1963.

23. Fischer S Black. The Valuation of Risk Asset and
Capital Budgets // Review of Economics and Statistics.
— February, 1965. — 13—27 pp.

24. Буваев Б.Л. "VAR — как инструмент оценки фи-
нансовых рисков" // Инновации и инвестиции. — 2018.
— № 9. — 292—294 с.

25. Федоренко В.Г. Основи інвестиційно-іннова-
ційної діяльності / В.Г. Федоренко, Д.В. Степанов,
М.П. Денисенко. — К.: "Алерта", 2004. — 431 с.

26. Савчук В.П. Оптимізація фондового портфеля
/ В.П. Савчук, В. Дудка // Управління фінансами. —
2010. — № 1. — С. 60—70.

27. Система скорингу — навіщо вона потрібна бан-
кам? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://
bankchart.com.ua/spozhivchi_kreditu/statti/siste-
ma_skoringu_navishcho_vona_potribna_bankam_](https://bankchart.com.ua/spozhivchi_kreditu/statti/sistema_skoringu_navishcho_vona_potribna_bankam_)

References:

1. RBK-Ukraine (2020), available at: [https://
www.rbc.ua/](https://www.rbc.ua/) (Accessed 12 January 2021).

2. Minfin (2020), available at: <https://minfin.com.ua/>
(Accessed 12 January 2021).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), "Draft
Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval
of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2020",
December 24, 2019", available at: [https://www.pfu.gov.ua/
2118826-proyekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-pro-
zatverdzhennya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-na-
2020-rik-24-grudnya-2019-roku/](https://www.pfu.gov.ua/2118826-proyekt-postanovy-kabinetu-ministriv-ukrayiny-prozatverdzhennya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny-na-2020-rik-24-grudnya-2019-roku/) (Accessed 17 January 2021).

4. Ponomarenko, V. S. Raevnieva, O. V. and Stry-
zhchenko, K. A. (2004), Modeliuvannia povedinky
investora na fondovomu rynku [Modeling investor behavior
in the stock market], Inzhnek, Kharkiv, Ukraine.

5. Kolupaev, Yu. B. Zaliubovs'ka, S. S. and Yako-
venko, M. A. (2018), "Substantiation of the direction of
perspective development of the stock market of Ukraine",
Efektivna ekonomika, vol. 8, available at: [http://
www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/49.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/49.pdf)
(Accessed 17 January 2021).

6. Umantsev, Yu. and Yemets', V. (2008). "Interna-
tional portfolio investment in the context of financial globa-
lization", Visnyk NBU, vol. 9, pp. 26—34.

7. Markowitz, H. (1952), "Portfolio Selection", The
Journal of Finance, vol. 7, № 1, pp. 77—91.

8. Merton, R. C. (1973), "Theory of Rational Option
Pricing", The Bell Journal of Economics and Management
Science, vol. 4, № 1, pp. 141—183.

9. Modigliani, F. and Miller, M. H. (1959), "The Cost of
Capital, Corporation Finance, and the Theory of Investment",
The American Economic Review, vol. 49, № 4, pp. 655—669.

10. Black, F. and Scholes, M. (1973), "The Pricing of
Options and Corporate Liabilities", The Journal of Political
Economy, vol. 81, No. 3, pp. 637—659.

11. Barkov, V.I. (2008), "Investment idea", available
at: [http://archive.kontrakty.ua/gc/2008/10/29-otkry-
tye-paevye-fondy.html?lang=ua](http://archive.kontrakty.ua/gc/2008/10/29-otkrytye-paevye-fondy.html?lang=ua), (Accessed 17 January
2021).

12. Levchenko, Z.I. (2008), "Pension reform: a look
into the future", Tsinni papery Ukrainy, vol. 1 (493),
pp. 15—16.

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law
of Ukraine "About securities and the stock market",
available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/
3480-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text) (Accessed 17 January 2021).

14. Mishhenko, A.V. and Popov, A.A. (2017), "Some
approaches to optimizing the investment portfolio of the
year", available at: [http://www.dis.ru/manag/arhiv/
2017/2/9.html](http://www.dis.ru/manag/arhiv/2017/2/9.html) (Accessed 17 January 2021).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law
of Ukraine "About mutual investment institutions",
available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/
5080-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text) (Accessed 17 January 2021).

16. Ukrainian Investment Business Association (2020),
"Number of AMCs and assets under management",
available at: <https://www.uaib.com.ua/analituaib>
(Accessed 17 January 2021).

17. USAID Financial Sector Transformation Project
(2019), "Non-state pension provision in Ukraine:
assessment and recommendations", Transformatsiia
finansovoho sektoru [Transformation of the financial
sector], DAI Global LLC, Kyiv, Ukraine.

18. Kornijchuk, O. (2006), "Systemic problems of the
stock market of Ukraine and their impact on the realization
of national interests in the financial sphere", Ekonomichnyj
Chasopys-XXI, vol. 3—4

19. Majorova, T.V. (2017), Investytsijna diial'nist'
[Investment activity], Tsentri navchal'noi literatury,
Ukraine, Kyiv.

20. Nedosekin, A.O. (2003), "Stock market in vague
conditions", available at: [eup.ru/Documents/2003-03-
10/15F96.asp](http://eup.ru/Documents/2003-03-10/15F96.asp) (Accessed 17 January 2021).

21. Honchar, T. H. (2016), "Evolution of portfolio
theory and modern realities of financial relations", Nauko-
vyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu.
Serii: Ekonomika i menedzhment, vol. 16, pp. 131—135.

22. Sharp, W.F. (1963), "A Simplified Model for Port-
folio analysis", Management Science, vol. 9, № 2, pp.
277—293.

23. Fischer, S Black. (1965), "The Valuation of Risk
Asset and Capital Budgets", Review of Economics and
Statistics, vol. 47, № 1, pp. 13—37.

24. Buvaev, B.L. (2018), "VAR — as a tool for asse-
ssing financial risks Innovacii i investicii, vol. 9, pp. 292—
294 c.

25. Fedorenko, V. H. Stepanov, D. V. and Denysenko,
M. P. (2004), Osnovy investytsijno-innovatsijnoi diial'nosti
[Fundamentals of investment and innovation activities],
Alerta, Ukraine, Kyiv.

26. Savchuk, V. and Dudka, V. (2010), "Stock portfolio
optimization Upravlinnia finansamy, vol. 1, pp. 60—70.

27. Bankchart (2021), "Scoring system — why do
banks need it?!", available at: [https://bankchart.com.ua/
spozhivchi_kreditu/statti/sistema_skoringu_navishcho_-
vona_potribna_bankam_](https://bankchart.com.ua/spozhivchi_kreditu/statti/sistema_skoringu_navishcho_vona_potribna_bankam_) (Accessed 17 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021 р.

Ю. Ю. Арістов,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-7295-4848

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.38

ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Yu. Aristov,
Postgraduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES AS A COMPONENT OF PUBLIC FINANCIAL POLICY OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розкрито економічну сутність формування видатків бюджету як складової державної фінансової політики економічного розвитку. Визначено, що підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності. Розглянуто питання інституційних засад формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку, що передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни, зокрема щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Дістали подальшого розвитку підходи щодо державної фінансової політики у сфері видатків бюджету, що передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету. Показано, що бюджет є найважливішим елементом системи фінансового регулювання економіки; його збалансованість, оптимальність є однією з основних умов економічного зростання, бюджетне регулювання надає змогу цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції розвитку суспільного виробництва. Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання.

The article reveals the economic essence of the formation of budget expenditures as a component of public financial policy of economic development. It is determined that budget regulation in the field of budget expenditures through the use of a set of budgetary instruments to influence the process of budget formation and execution allows to solve the problems facing the country at this stage of social development, to achieve the necessary macroeconomic proportions and economic growth. Improving the competitiveness of the country's economy, the quality of public services, living standards requires the implementation of a strategy to optimize budget expenditures while increasing their effectiveness. The issues of institutional bases of budget expenditures formation in the system of state regulation of economic development are considered, which envisage introduction of a number of restrictions in accordance with the stage of socio-economic development of the country, in particular, concerning the volume and features of the amount of budget deficit and the structure of sources of its financing in relation to public debt indicators. The budget is one of the main tools of state regulation of socio-economic processes, because in the process of its preparation is the development of the main directions of formation and use of budget funds, based on the need to address the challenges facing society at this stage of its development. Approaches to public financial policy in the field of budget expenditures were further developed, which provides for stimulating the growth of domestic demand by increasing the expenditure side of the budget during periods of economic downturn and reducing or optimizing its structure during

periods of economic growth deficit budget financing. It is advisable to improve financial regulation in the field of public expenditure, which significantly affects the volume of aggregate demand, which consists of consumer demand, investment demand and government demand. It is shown that the budget is the most important element of the system of financial regulation of the economy; its balance, optimality is one of the main conditions for economic growth, budget regulation allows you to purposefully influence the pace and proportions of social production. The effectiveness of budget expenditure planning, as one of the important components of the budget management system, is essential in ensuring the stability of the country's financial system, sustainable economic growth.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, видатки бюджету, державна фінансова політика, бюджетний механізм, економічний розвиток.

Key words: budget, budget system, budget expenditures, public financial policy, budgetary mechanism, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин є необхідність в удосконаленні системи управління бюджетними видатками з метою зростання якості надання державних послуг, підвищення ефективності використання бюджетних коштів та посилення результативності впливу бюджетної політики на динаміку суспільного розвитку. Видатки бюджету здійснюють вагомий вплив як на розвиток відповідних галузей і економіки загалом, так і на рівень соціального розвитку держави. У зв'язку з цим особливо значення набувають питання ефективного розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку шляхом забезпечення відповідності обсягу і структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку країни. Необхідність здійснення подальшої розробки системи моніторингу виконання бюджетної програми сприятиме покращенню управління державними коштами. Посилення ролі таких складових програмно-цільового методу планування бюджету як оцінка ефективності виконання бюджетної програми, забезпечення прозорості інформації про бюджет, надали б можливість розширити його функціональне призначення. Розвиток середньострокового бюджетного планування сприятиме підвищенню рівня послідовності та передбачуваності бюджетної політики у середньостроковій перспективі. З метою підвищення результативності бюджетних видатків при вирішенні стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни потребують поглиблення дослідження питання довгострокового прогнозування видатків бюджету, принципів середньострокового планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу та їх впровадження у діяльність розпорядників бюджетних коштів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених щодо державної фінансової політики економічного розвитку можна назвати праці А. Афонсо [7], А. Вагнера, Дж. Джаллеса [7], О. Джорда [10], Дж.М. Кейнса, В. Нордхауса [3], П. Самуельсона [3], Дж. Стігліца, А. Тейлора [10]. Питання формування видатків бюджету досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої, Л. Козарезенко [4], І. Лютого, А. Мазаракі, В. Макогон [1; 5; 8; 9], Ю. Маркуц [9], М. Пасічного, Ю. Радіонова [2], О. Самошкіної [6], В. Федосова, І. Чугунова [4—6; 8; 9] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності формування видатків бюджету як складової державної фінансової політики економічного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Видатки бюджету є ефективним інструментом державного регулювання економічних і соціальних процесів, оскільки обґрунтовують напрями використання бюджетних коштів з урахуванням визначених цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Видатки бюджету як складова державних видатків активно використовуються для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. За допомогою бюджетних видатків держава, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту, впливає на соціальну, виробничу, інвестиційну, регіональну, зовнішньоекономічну та інші сфери суспільної діяльності. Ступінь впливу видатків бюджету визначається як обсягом валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через бюджет, так і їх структурою, тобто пропорціями розподілу бюджетних ресурсів між напрямками суспільного розвитку.

Бюджетна політика у сфері видатків дозволяє цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції економічного розвитку держави та територій. Роль держави в економіці значна: створення умов для забезпечення сталого економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, створення необхідних умов для соціально справедливого розподілу доходу і забезпечення життєво необхідними благами населення, закупівля товарів та послуг, регулювання процесу монополізації. Здійснюючи бюджетні видатки, держава впливає на процеси виробництва, нагромадження, споживання і інші елементи процесу відтворення. Держава застосовує різні форми впливу на економіку, у тому числі надання субсидій населенню, здійснення державних інвестицій, бюджетне фінансування галузей, що визначають науково-технічний прогрес, досягаючи відповідних змін економічних пропорцій. Державні інвестиції та бюджетна підтримка пріоритетних галузей економіки створюють умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяють підвищенню сукупного попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Бюджетні видатки використовуються для перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням

вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, вирівнювання регіональних диспропорцій, потреб забезпечення економічного зростання. Бюджетні видатки здатні активно впливати на економічний розвиток завдяки, першочерговому фінансуванню пріоритетних галузей економіки, що визначають науково-технічний прогрес, бюджетному фінансуванню наукових досліджень і розробок, існує пряма залежність між видатками бюджету на науку та темпами економічного зростання. Здійснення державних капіталовкладень в інфраструктуру створює умови для структурної перебудови, модернізації і технічного переоснащення економіки, залучення інвестицій зарубіжних країн, сприяє підвищенню попиту, зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття. Збільшення обсягів та підвищення ефективності використання бюджетних видатків на соціально-культурну сферу підвищують життєвий рівень та добробут населення. За допомогою бюджетних видатків відбувається підтримка малозахищених верств населення, обсяг якої відповідає економічним можливостям держави.

Видаткова частина бюджету здійснює достатньо вагомих вплив на розвиток певних галузей та економіки загалом, рівень соціального розвитку держави. В зв'язку з цим особливого значення набуває питання оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку держави та забезпечення відповідності структури видатків бюджету визначеним стратегічним пріоритетам суспільного розвитку. Динамічність економічних перетворень зумовлює доцільність відповідних змін у взаємовідносинах учасників бюджетного процесу. Проведення цілеспрямованої бюджетної політики передбачає запровадження перспективного бюджетного планування, досягнення довгострокової збалансованості та стійкості бюджетної системи, підвищення ефективності бюджетних видатків, що посилює значимість програмно-цільового методу у формуванні бюджету. Цей етап соціально-економічного розвитку України, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів, потребує розуміння ролі бюджету в економічній системі країни, забезпечення прозорості бюджету, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. На сучасному етапі розвитку світової економіки важливим є забезпечення удосконалення теоретико-методологічних засад формування та виконання державного бюджету як основи економічного розвитку держави, галузей та соціальної сфери. Вивчення історичних особливостей використання бюджетних коштів надає підстави зазначити, що у минулому столітті зростання обсягу бюджетних видатків відбувалось майже в усіх країнах світу, що пов'язано з розширенням функцій держави щодо надання соціальних послуг, створенням соціальної інфраструктури та фінансуванням відповідних послуг; збільшенням бюджетних видатків на національну оборону, освіту, охорону здоров'я. Ефективним підходом до бюджетного планування у більшості країн світу визнано програмно-цільовий метод, особливістю якого є орієнтація на отримання кінцевого результату від використання бюджетних коштів, метою бюджетного планування є планування конкретних суспільних результатів. В останні роки забезпечується розвиток бюджетної політики та викори-

стовуються дієві методи державного управління видатками бюджету.

Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання. У системі головного розпорядника бюджетних коштів на стадії планування видатків дозволить підвищити рівень ефективності бюджетних програм підготовка стратегічних планів їх діяльності, оптимальна структура бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізація завдань та напрямів бюджетних видатків з розмежуванням на видатки споживання та видатки розвитку, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами коштів бюджету і очікуваними результатами. Сприятиме посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних програм, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету, зменшення втрат бюджету шляхом недопущення утворення дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим є здійснення підвищення рівня дієвості та прозорості механізмів державних закупівель. Застосування під час планування видатків бюджету підтримки пріоритетних галузей економіки, позитивно впливає на створення нових робочих місць, підвищення якості відповідних суспільних послуг.

Використання програмно-цільового методу передбачає, що при визначенні видатків на бюджетну програму на плановий період кожен розпорядник бюджетних коштів повинен оцінювати необхідні наявні ресурси для її виконання з метою досягнення передбачуваного соціально-економічного результату у плановому періоді. Складання бюджетних програм є розроблення, аналіз та відбір програм, які необхідно реалізувати головним розпорядником бюджетних коштів для досягнення визначених цілей на етапі стратегічного планування соціально-економічного розвитку країни. Бюджетні програми є інструментом реалізації галузевих цілей, які спрямовуються на досягнення стратегічної мети на державному рівні. Бюджетна програма повинна мати перспективний характер, поєднувати ефективне державне управління, цільове використання бюджетних коштів з метою досягнення поставленої мети. До бюджетних програм відносяться такі складові, як мета бюджетної програми, тобто кінцевий результат, який досягається при виконанні бюджетної програми та відповідає пріоритетам державної політики, сприяє досягненню стратегічної мети розвитку суспільства в середньостроковому періоді; завдання бюджетної програми — це чіткий, спрямований на досягнення мети, результативних показників бюджетної програми комплекс заходів, що відображає основні етапи досягнення поставленої мети, визначає шляхи виконання програми; результативні показники — кількісні та якісні показники, які характеризують результати виконання бюджетної програми та підтверджуються статистичною, бухгалтерською та іншою звітністю та надають можливість здійснити оцінку використання бюджетних коштів на виконання бюджетної програми [6].

Бюджетні програми важливо запроваджувати з реальними розрахунками досягнення поставленої мети, визначення чітких результатів їх реалізації, обґрунтованих обсягів фінансування. Основними позитивними наслідками програмно-цільового методу планування бюджетних видатків є те, що підвищується якість розроблення та реалізації бюджетної політики, рівень бюджетного контролю ефективність діяльності державного сектору, збільшується прозорість бюджетного процесу. Подальший розвиток та удосконалення програмно-цільового методу планування видатків бюджету сприятиме розв'язанню проблем, що пов'язані із визначенням пріоритетів у розподілі фінансових ресурсів, джерел їх фінансування і забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та підвищення результативності бюджетної системи.

Видатки бюджету є ефективним інструментом регулювання суспільного розвитку, який активно використовується для потреб державного впливу на динаміку соціально-економічних процесів у країні. Реалізація науково обґрунтованої системи бюджетного регулювання у сфері видатків закладе передумови для забезпечення стійкого економічного зростання та соціального розвитку, якісного надання державних послуг та проведення дієвих перетворень у сферах суспільної діяльності. Реалізація цілеспрямованої, послідовної та результативної бюджетної політики вимагає обґрунтування системи бюджетного регулювання, яка дозволить формувати узгоджену бюджетну стратегію у сфері доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету у взаємозв'язку з показниками державного боргу, що створить передумови для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку у середньо- та довгостроковій перспективі. Державна фінансова політика у сфері видатків бюджету передбачає стимулювання зростання внутрішнього попиту шляхом збільшення видаткової частини бюджету у періоди економічного спаду та зменшення або оптимізації її структури у періоди економічного зростання при якісному забезпеченні соціальної функції держави з урахуванням можливості використання обґрунтованого рівня дефіцитного фінансування бюджету [4].

Середньострокове планування видатків бюджету, яке застосовується у бюджетному процесі більшості розвинутих країн, передбачає застосування різних принципів і підходів до управління видатками бюджету з метою посилення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку держави і результатами діяльності органів державної управління. Аналіз міжнародного досвіду перспективного бюджетного планування дозволяє визначити такі основні переваги застосування середньострокового планування видатків бюджету: підвищення рівня ефективності і послідовності бюджетної політики шляхом визначення пріоритетів соціально-економічного та бюджетного розвитку у перспективі; вибір раціональних способів бюджетного забезпечення запланованого рівня економічного і соціального розвитку на підставі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних ресурсів. Метод програмно-бюджетного планування полягає у формуванні видаткової частини бюджету у розрізі бюджетних програм, показники виконання яких виступали критеріями для

оцінювання рівня ефективності використання бюджетних коштів. На цьому етапі відбувається подальший розвиток системи формування та виконання бюджету на основі програмно-цільового методу в умовах застосування механізмів перспективного бюджетного планування, що вимагає впровадження у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів елементів стратегічного планування [5].

Інституційні засади формування видатків бюджету у системі державного регулювання економічного розвитку передбачають запровадження низки обмежень відповідно до етапу соціально-економічного розвитку країни, зокрема, щодо обсягу та особливостей структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, рівня інвестиційної складової бюджету, обсягу дефіциту бюджету та структури джерел його фінансування у взаємозв'язку з показниками державного боргу. Положення адаптивної бюджетної архітекτονіки передбачають розгляд бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, що забезпечує оптимальні співвідношення між її складовими та постійно удосконалюється і адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку країни, враховуючи економічну циклічність. Ефективність системи бюджетного регулювання у сфері видатків залежить від розвитку теоретичних положень та методологічних основ формування видаткової частини бюджету, враховуючи пріоритетність суспільного розвитку, економічну циклічність.

Держава повинна здійснювати заходи щодо одночасного зменшення податкового навантаження на економіку та збільшення видатків бюджету в умовах економічного спаду, використовуючи бюджетний дефіцит, оскільки при зменшенні фактичних споживчих витрат та інвестицій завданням держави є не лише підтримувати бюджетні видатки на постійному рівні, а і по можливості їх збільшувати. Отже, для стимулювання економічного розвитку в певні періоди часу доцільно збільшувати видаткову частину бюджету шляхом створення дефіциту бюджету. Однак використання механізму дефіцитного фінансування потреб економічного розвитку можливо з врахуванням його впливу на розмір державного боргу та економічних можливостей держави по його обслуговуванню. Для зменшення обсягу державного боргу в періоди сталого економічного зростання при необхідності можливою є оптимізація обсягу видаткової частини бюджету з метою створення профіциту бюджету, який буде спрямовуватись на погашення державного боргу.

В умовах обмеженості бюджетних ресурсів фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку можливе шляхом оптимізації обсягу і структури бюджетних видатків, яка вимагає перерозподілу бюджетних коштів між певними напрямками видатків шляхом аналізу зазначеної структури та результативності витрачання бюджетних коштів. За обмеженості бюджетних ресурсів держави пріоритетними залишаються поточні видатки бюджету, в першу чергу, соціального характеру. Однак можливості здійснення бюджетних видатків значною мірою визначаються доходами, і для того щоб у перспективі отримати додаткові доходи, необхідно у даний час ефективно інвестувати бюджетні кошти. Тому не менш важливим у сфері бюджетної політики з позицій

стратегії економічного зростання є сприяння розвитку економіки. Водночас слід зазначити, що це не суперечить соціальній спрямованості бюджету, оскільки реальність соціальних гарантій може бути забезпечена тільки за умови досягнення сталого економічного зростання. Питання формування видатків бюджету відіграють значну роль у досягненні основних завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень [8].

Економічна природа видатків бюджету полягає у сукупності взаємовідносин, що виходять із формування, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою його спрямування на вирішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни. Важливим функціональним завданням держави є забезпечення стійкості, динамічності, збалансованості економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики. На планування видаткової складової бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає формування дохідної частини бюджету та дефіцит бюджету. У бюджетній політиці у сфері видатків знаходять відображення пріоритетні напрями використання бюджетних коштів, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, макроекономічну збалансованість.

На дієвість бюджетного регулювання суттєво впливає функціональна структура видатків бюджету, яка відіграє вагомий роль у розподілі ресурсів між різними секторами економіки, формуванні сукупного попиту та досягненні суспільного розвитку. Формування видатків бюджету повинно здійснюватися із врахуванням необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних перетворень економіки, використання дієвих бюджетних механізмів, інтеграції у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи моніторингу ефективності бюджетних програм. Вивчення досвіду формування видатків бюджету в країнах із розвинутою та трансформаційною економіками, дозволило виявити основні тенденції у проведенні реформування системи планування бюджетних видатків протягом останніх років. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Використовується системний підхід до перегляду бюджетних програм з метою підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів. Концепція планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та вимірюється, зокрема такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни. Суттєві зміни відбулися у системі державного фінансового контролю шляхом удосконалення та оновлення його принципів, форм та методів, розвитку відомчого контролю та аудиту.

Принципи та механізми на яких ґрунтується система планування видатків бюджету виступають в якості інструменту державного регулювання економіки. Створення необхідних умов функціонування дієвої системи формування видатків бюджету відбувається під впливом суспільних змін та залежать від інституційної спроможності економіки. На рівень якості планування бюджетних видатків впливають ефективність управлінських рішень учасників бюджетного процесу, ступінь їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку країни, врахування результатів аналізу поточного соціально-економічного стану, напрацьованого досвіду та оцінки відповідних прогностичних показників. Використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку ринкових відносин, підтримки стратегічних галузей економіки, у тому числі, що спрямовані на внутрішнє споживання. Бюджетне регулювання у сфері видатків як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, є однією з важливих складових фінансової політики держави, за своїм призначенням спрямовується на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку країни.

Спрямованість бюджетної політики у сфері видатків на управління бюджетними результатами передбачає запровадження системи моніторингу результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, який повинен здійснюватися на всіх стадіях бюджетного процесу та базуватися на аналізі результативності їх бюджетних програм, також порівнянні фактичних показників їх діяльності із запланованими, відповідними показниками інших розпорядників, галузі загалом. На підставі моніторингу результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів у процесі бюджетного планування можливим є перерозподіл бюджетних коштів від інших розпорядників бюджетних коштів на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподіл частки його бюджетних ресурсів на користь інших розпорядників бюджетних коштів у випадку його недостатньо результативної діяльності, при цьому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з достатньо низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи рівень їх пріоритетності, та рівень пріоритетності галузі розпорядника бюджетних коштів. При плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони відносяться, оскільки певні бюджетні програми соціального спрямування з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до пріоритетної галузі економіки та бути спрямованими на вирішення вагомих завдань на відповідному етапі суспільного розвитку.

Бюджетне регулювання у сфері видатків повинно базуватися на наступних основних засадах: формування довгострокової бюджетної стратегії у системі державного перспективного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів і відповідних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями; програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій та

річній перспективі; моніторинг результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку пріоритетів соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває розробка бюджетної стратегії у сфері видатків, яка узгоджує стратегічні галузеві плани та відповідні плани розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями.

ВИСНОВКИ

Необхідним є подальший розвиток системи бюджетного планування видатків у напрямі посилення використання регуляторного потенціалу бюджетних видатків, підвищення раціональності їх розподілу між напрямками суспільного розвитку з урахуванням циклічності соціально-економічних процесів. Важливим є удосконалення системи оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів виходячи з необхідності забезпечення ефективності використання бюджетних ресурсів та управління результатами бюджетної діяльності, положення щодо визначення інституційних засад системи формування видатків бюджету. Бюджетне регулювання у сфері видатків бюджету завдяки використанню бюджетних інструментів впливу на формування та виконання бюджету дозволяє вирішувати важливі завдання на певному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень. Розвиток суспільних відносин потребує поглиблення досліджень щодо впливу бюджетних видатків на динаміку соціально-економічних процесів у країні, посилення дієвості використання видатків бюджету в якості ефективного інструменту регулювання суспільного розвитку, підвищення якісного рівня бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету у контексті реалізації стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. Формування видатків бюджету повинно базуватися на аналізі динаміки соціально-економічних та бюджетних показників для прогнозу можливих змін макроекономічної і демографічної ситуації для розробки антикризових бюджетних заходів й прийняття своєчасних регулюючих дій з метою забезпечення достатнього обсягу видатків бюджету для задоволення суспільних потреб із одночасним регулюючим впливом структури бюджетних видатків на циклічність соціально-економічних процесів.

Література:

1. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.
2. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с.
3. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вільям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
4. Чугунов І.Я., Козарезенко Л.В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. № 3. С. 116—132.
5. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5—18.
6. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103—121.
7. Afonso A., Jalles J. Fiscal composition and long-term growth // Applied Economics. 2014. vol. 46 (3). pp. 349—358.
8. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5. № 3. pp. 213—217.
9. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019. Vol. 17, Issue № 4, pp. 252—261.
10. Jorda O., Taylor A. The time for austerity: estimating the average treatment effect of fiscal policy. The Economic Journal, 2016. № 126 (590), pp. 219—255.

References:

1. Makohon, V.D. (2018), *Biudzhetna stratehiia derzhavy* [Budget strategy of the state], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovo-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
2. Radionov, Yu.D. (2019), *Formuvannia vydatkiv biudzhetu* [Formation of budget expenditures], Kyivs'kyj natsional'nyj torhovo-ekonomichnyj universytet, Kyiv, Ukraine.
3. Samujel'son, P.Je. and Nordhaus, V.D. (2015), *Jekonomika* [Economy], Vil'jams, Moscow, Russia.
4. Chuhunov, I.Ya. and Kozarezenko, L.V. (2017), "State financial regulation of human development", *Visnyk KNTU*, vol. 3, pp. 116—132.
5. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in terms of economic transformation", *Visnyk KNTU*, vol. 5, pp. 5—18.
6. Chuhunov, I.Ya. and Samoshkina, O.A. (2019), "Budget expenditures in the system of state regulation of socio-economic development of the country", *Visnyk KNTU*, vol. 2, pp. 103—121.
7. Afonso, A. and Jalles, J. (2014), "Fiscal composition and long-term growth", *Applied Economics*, vol. 46 (3), pp. 349—358.
8. Chugunov, I. and Makohon, V. (2019), "Fiscal strategy as an instrument of economic growth", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 3, pp. 213—217.
9. Chugunov, I. Makohon, V. and Markuts, Y. (2019), "Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 17, no. 4, pp. 252—261.
10. Jorda, O. and Taylor, A. (2016), "The time for austerity: estimating the average treatment effect of fiscal policy" *The Economic Journal*, vol. 126 (590), pp. 219—255.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021 р.

Р. В. Безпалый,
аспірант, кафедра корпоративних фінансів і контролінгу,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-5434-2642

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.44

ФІНТЕХ-ІННОВАЦІЇ: ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

R. Bezpalnyi,
Postgraduate student, Department of Corporate Finance and Controlling,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

FINTECH INNOVATIONS: PRECONDITIONS OF GENESIS AND MODERN TRENDS

У статті обґрунтовано значущість та актуальність вивчення теоретичних та практичних аспектів розвитку фінансових технологій в умовах цифровізації української економіки та світової глобалізації. Проаналізовано наукові трактування категорії "фінансові технології" та виокремлено фінтех як окрему галузь, що включає у себе використання різного роду технологій у фінансовій сфері. Виявлено основні передумови, що вплинули на розвиток фінансових технологій після світової економічної кризи 2008 року. Проаналізовано основні технології, що наразі мають вплив на перетворення способу надання фінансових послуг та виокремлено основні тенденції фінтеху у світі. Наведено перелік технологій, що матимуть значний на перетворення способу надання фінансових послуг, серед них такі: Інтернет, штучний інтелект, 5G, хмарні сервіси, блокчейн, роботизація процесів, голосові технології, управління ідентичністю біометрії. Виявлено вплив сучасних технологій у сфері фінансів на перетворення способу надання фінансових послуг протягом найближчих кількох років. Виокремлено основні тренди ринку фінансових технологій в умовах сьогодення. Здійснено оцінку впливу світової пандемії COVID-19 на зростання та розвиток галузі фінансових технологій у світі. Виявлено основні напрямки фінтеху України станом на 2019 рік за даними проєкту Агенції Сполучених штатів Америки з міжнародного розвитку "Трансформація фінансового сектору": платежі та грошові перекази, технології та інфраструктура, кредитування та маркетинг. Спрогнозовано стрімке зростання і розвиток таких напрямів, як відкритий банкінг, необанкінг, діджитал-сервіси та спрощення аутентифікації користувачів. Серед провідних продуктів ринку фінтех в Україні виділено такі: PayCore.io, Todobank, MOSST, PayLastic, Finik.Pro, Mo.cash, Panzly, ReporTax. Проаналізовано напрями діяльності компаній у сфері фінансових технологій в Україні та проведено огляд успішних вітчизняних фінансових стартапів 2020 року.

The article substantiates the significance and relevance of studying the theoretical and practical aspects of the development of financial technologies in the context of digitalization of the Ukrainian economy and globalization. The article analyzes the scientific interpretations of the category "financial technologies" and identifies fintech as a separate industry, which includes the use of various technologies in the financial sector. The main factors that influenced the development of financial technologies after the global economic crisis of two thousand and eight year are revealed. The main technologies that currently have an impact on the transformation of the way of providing financial services are analyzed and the main trends of fintech in the world are highlighted. The list of technologies that will have a significant impact on the transformation of financial services, including such as: Internet, artificial intelligence, 5G, cloud services, blockchain, process robotics, voice technology, biometric identity management. The influence of modern technologies in finance field

on the transformation of the way of providing financial services over the next few years is revealed. The main nowadays trends of the financial technology market are highlighted. The impact of the global COVID-19 pandemic on the growth and development of the financial technology industry in the world has been assessed. The main directions of fintech of Ukraine as of two thousand nineteenth year according to the project of the United States Agency for International Development "Transformation of the Financial Sector": payments and remittances, technology and infrastructure, lending and marketplaces. Rapid growth and development of such areas as open banking, neo-banking, digital services and simplification of user authentication are forecast. Among the leading products of the fintech market in Ukraine are the following: PayCore.io, Todobank, MOSST, PayLastic, Finik.Pro, Mo.cash, Panzly, ReporTax. The directions of activity of financial technology field companies in Ukraine are analyzed and successful national financial startups of two thousand twentieth year are reviewed.

*Ключові слова: фінансові технології, фінтех-стартапи, тренди фінтеху, фінтех-ринок, інновації.
Key words: financial technologies, startups, fintech trends, fintech market, innovations.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Цифровізація стосується багатьох глобальних аспектів, у тому числі й національних економік. Україна не є винятком та активно долучається до трансформації національної аналогової економіки до цифрової. Така діяльність регулюється постановою Кабінету міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки" у рамках напрямку "Цифрова трансформація регіонів" [1]. Також цифровізація охоплює всі сфери суспільного та господарського життя, а тому числі і фінансову. Ринок фінансових технологій сьогодні радикально трансформується, на що значно впливає автоматизація, відкритість, орієнтованість на споживача. Зазначена діяльність згідно з світовими тенденціями регулюється "Стратегією розвитку фінтеху в Україні до 2025 року", що у свою чергу формує курс на сталий розвиток інновацій, кеш-лес та фінансову грамотність населення [2].

Криза пандемії COVID-19 значно прискорила перехід на цифрові технології різні сфери діяльності, що проявилось в різкому зростанні електронної торгівлі, збільшенні темпів впровадження телемедицини, відео-конференцій, дистанційного навчання та фінансових технологій. Компанії, що традиційно поклалися на міжнародні ланцюжки поставок, зіткнулися з логістичними проблемами та іншими труднощами. За даними МВФ сучасний прогрес розвитку мобільних грошей, фінансово-технологічних послуг інтернет-банкінгу можуть принести істотні вигоди населенню з низькими доходами і малому бізнесу [3], що і визначає актуальність дослідження використання цифрових технологій у фінансовій сфері в усьому світі стала підвищуватися.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням теоретичних питань та практичних аспектів становлення, розвитку та функціонування цифрових фінансових технологій висвітлена у наукових працях українських та зарубіжних науковців. До їх числа відносять Т. Калашнікову, Н. Морозко, М. Тарасюка, Д. Філіпова, С. Волосовича, Л. Дудинця, Н. Морозко, А. Семеног та інших.

Попри той факт, що вже досягнуто значних наукових результатів, теоретичні та практичні аспекти розвитку фінансових технологій в умовах цифровізації української економіки та світової глобалізації потребують подальшого дослідження.

МЕТАСТАТТИ

Мета статті полягає у дослідженні сутності фінансових технологій; виявлення основних передумов, що вплинули на бурхливий розвиток фінансових технологій після світової кризи 2008 року; з'ясування основних трендів фінтех галузі та технологій,

Таблиця 1. Сутність поняття фінансові технології

№ 1	Автор 2	Тлумачення 3	Джерело 4
1.	П. Шуфель	Це нова фінансова галузь, що застосовує технології для поліпшення фінансової діяльності	Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech. Journal of Innovation Management. 2017. Vol. 4. Iss. 4. P. 32–54. 10.
2.	Н. Морозко	Це галузь, що складається із технологій для банківських, корпоративних фінансів, ринків капіталу, фінансової аналітики, платежі й управління особистими фінансами, що окрім того включає в себе приватні інвестиції та приватні венчурні інвестиції	Паперник С.М. Що таке фінтех. URL: http://www.management.com.ua/notes/what-is-fintech.html
3.	А. Семеног, Я. Кривич, С. Цирулик	Це послуги, що надаються технологічними компаніями за допомогою спеціального програмного забезпечення та зосередженні на фінансових потребах клієнтів	Семеног А.Ю., Кривич Я.М., Цирулик С.В. FinTech технології: суть, роль і значення для економіки країни. Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія: Економіка. 2018. Вип. 2 (67). Т. 23. С. 100–105
4.	М. Тарасюк, О. Кошчєв	Це технології, що використовуються у фінансовій галузі	Тарасюк М.В., Кошчєв О.О. Інновації в глобальній цифровій сфері: оцінка трансформацій. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2017. Вип. 131. С. 94–110

Рис. 1. Передумови, що вплинули на розвиток фінансових технологій та інновацій після світової кризи 2008 року

Джерело: [4].

що на неї впливають; дослідження впливу світової пандемії COVID-19 на ринок фінансових технологій та аналіз ринку фінтеху в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансові технології, скорочений варіант фінтех (англ. — "financial technology" та "FinTech" відповідно) представляють відносно нову галузь світової економіки і у економічній літературі даний термін у 1990-х роках разом із виникнення всесвітньої мережі Інтернет. Дослідження наукової літератури приводить до висновку, що немає однозначного тлумачення поняття "фінансові технології" (табл. 1).

В узагальненому варіанті фінансові технології формують окрему галузь, що включає у себе використання різного роду технологій у фінансовій сфері.

Фінансові технології зазнали активного розвитку та популярності після світової кризи 2008 року, що примусило країни до швидкої адаптації до вимог нового світу.

У цей період регулятори сформували низку нових вимог до капіталу банків, запровадили нові стандарти управління ризиками та більш жорсткі вимоги до виконання процедур, наприклад, "KYC" — Know Your Customer (Знай свого клієнта) — процедура ідентифікації клієнтів, "AML" — Anti Money Laundering — процедура протидії відмиванню грошей; також активно розвивались технології та інновації (рис. 1).

Власне створення нових технологій, зміна орієнтації банків на внутрішні процеси, бажання користувачів експериментувати з цифровими послугами слугували передумовами виникнення та зростання нових фінтех-компаній. Та сьогодні перед людством поставили нові виклики, нові технології надали компаніям змогу для недорогого способу створення зручних, персоналізованих, інтуїтивно зрозумілих продуктів та послуг. Нижче наведено перелік технологій, що матимуть значний вплив на перетворення способу надання фінансових послуг протягом найближчих двох років (рис. 2).

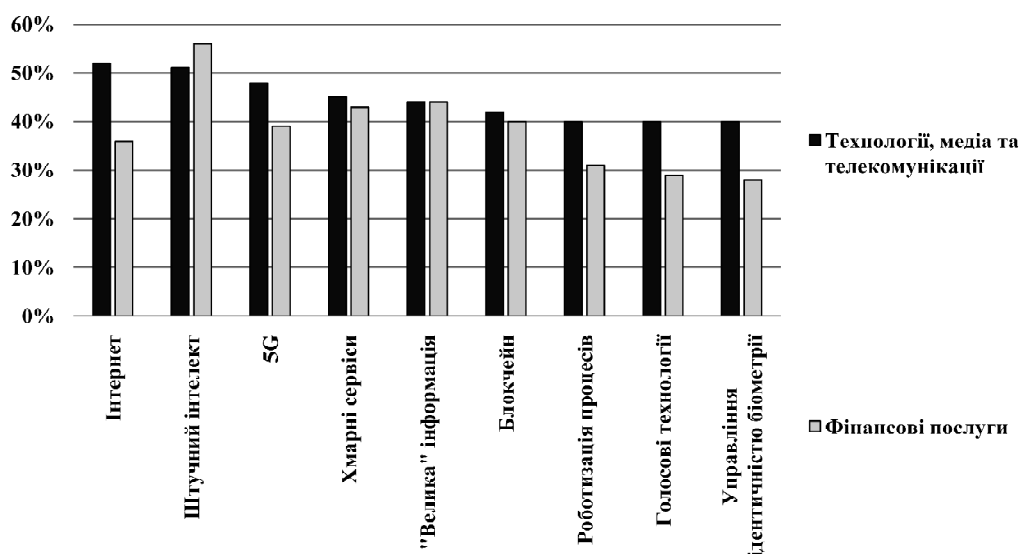

Рис. 2. Технології, що мають вплив на перетворення способу надання фінансових послуг протягом найближчих двох років

Джерело: [5].

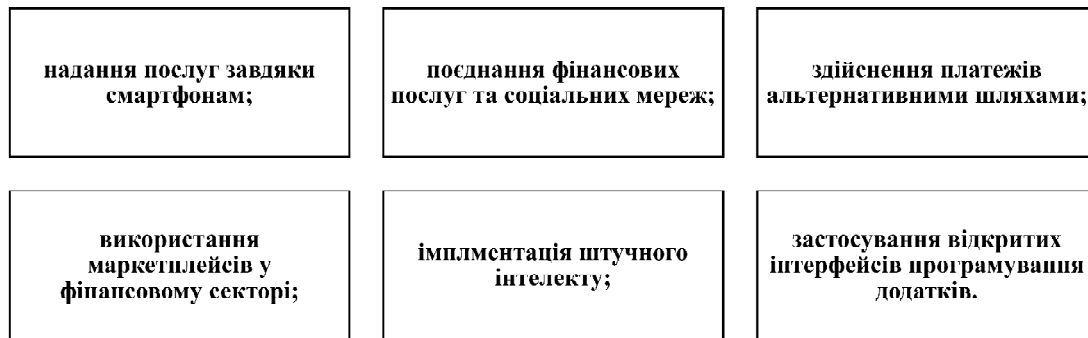

Рис. 3. Основні тренди фінтеху

Джерело: [4].

Загалом під час аналізу діяльності глобального ринку фінтех можна прослідкувати наступну динаміку: найвища інвестиційна активність спостерігалася в 2018 році, що у грошовому вимірі становило більше 120 млрд дол. США). Цей історичний максимум був досягнутий завдяки мегагоді — 14 млрд дол. США складала інвестиції до китайської компанії "Ant Financial" та 12.9 млрд дол. США складала угода купівлі компанією "Vantiv" компанії "Worldpay". Таких масштабних угод не прослідковувалося у першому півріччі 2019 року, проте за звітом аудиторсько-консалтингової компанії "KPMG" "The Pulse of Fintech H1 2019" глобальні інвестиції в фінтех-компанії досягли 37.9 млрд дол. США, що було досягнуто завдяки укладанню 962 інвестиційних угод, що перевищило показник 2017 року. Згідно з глобальними дослідженнями найпривабливішими ринками для інвесторів сьогодні є зрілі, такі як США та Німеччина (раніше до даного переліку ринків входила і Великобританія, але у зв'язку з останніми подіями щодо її виходу зі складу Європейського Союзу ситуація різко змінилася), а нішами для інвестування — вертикаль платежів й кредитування. Варто зазначити, що інвестори віддають перевагу бізнесам, що переважно мають значний масштаб або ж потенціал його досягнення і подальшого перетворення в стабільний бізнес [6].

Враховуючи вплив вищезазначених технологій, зростання обсягів електронної комерції та беручи до уваги значну кількість людей, що не є частиною банківської системи та недоотримують бажаний обсяг послуг, труднощі, з якими зіштовхується банківський сектор при

обслуговуванні мікро- та малого бізнесу й людей, що проживають у віддалених районах, на ринку сформувався незаповнений фінансовий сегмент, що надає значні інвестиційні можливості фінтеху. Загалом можна виокремити тренди фінтеху, що представлені зараз на ринку (рис. 3).

По відношенню до світового фінтеху ринок України знаходиться на етапі зародження. Фактично, найбільшим фінтех-прикладом в країні було АТ "Приватбанк" (до націоналізації), технологічні послуги якого випереджали не лише локальний український ринок, але й європейський. Станом на 2019 рік основними напрямками фінтеху України за даними проекту Агенції Сполучених штатів Америки з міжнародного розвитку "Трансформація фінансового сектору" є платежі та грошові перекази, технології та інфраструктура, кредитування та маркетплейси (рис. 4).

Проте за статистичними світовими та українськими дослідженнями пандемія COVID-19 призвела до збільшення користувачів мобільних смартфонів та зростання електронної комерції, що у свою чергу призвело до швидкої адаптації цифрових платежів у світі та Україні (табл. 2).

Український ринок фінтеху в 2019 році абсолютно трансформувалася традиційні банки та перевів низку сервісів у мобільні додатки. За прогнозами до кінця 2020 року очікується стрімке зростання і розвиток таких напрямків, як відкритий банкінг, необанкінг, діджитал-сервіси та спрощення аутентифікації користувачів.

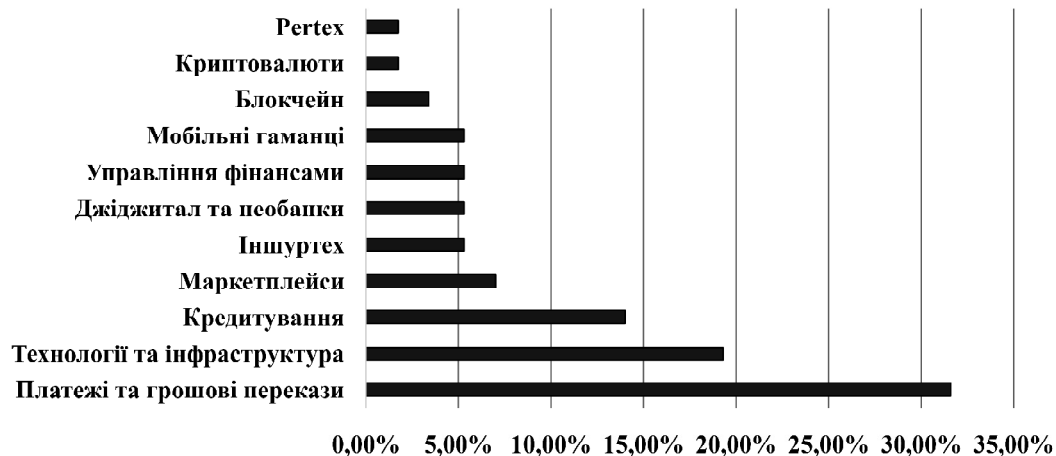

Рис. 4. Напрями фінтех-компаній в Україні за 2019 рік

Джерело: [4].

Таблиця 2. Вплив світової пандемії COVID-19 на зростання фінтеху в світі

№	Європа [7]	Світ [8]	Україна [9]
1	2	3	4
1.	Ринок цифрових платежів сягне рекордного обсягу у 802 млрд дол. США у 2020 році та становитиме 9.9%-ве зростання у порівнянні з попереднім роком. За прогнозами до 2023 року ринок сягне позначки 1 трлн дол. США	Обсяг цифрових платежів у 2019 році становив 4.1 трлн дол. США, у 2020 році прогнозується у 4.8 трлн дол. США, у 2023 році – 6.7 трлн дол. США	Загальна кількість безготівкових операцій та операцій з отримання готівки з використанням платіжних українських карток у I кв. 2020 року становила 1385.3 млн шт., а їх сума – 920.5 млрд грн. У порівнянні з аналогічним періодом 2019 року кількість операцій зросла на 24.5%, а сума – на 15.6%
2.	За 2016-2019 роки кількість онлайн-платежів в Європі зросла на 30%. За прогнозами аналітиків у 2020 році за допомогою електронної комерції буде здійснено до 90% трансакцій, а користувачів онлайн-сервісів буде близько 705 млн осіб	Чатботи допоможуть заощаджити банкам 7.3 млрд дол. США до 2023 року	За I кв. 2020 року переважали безготівкові операції – 1183.2 млн шт. (85.4% усіх операцій), а сума – 503 млрд грн (54.6%, за період попереднього року показник становив 49.7%)
3.	Спровоковане пандемією COVID-19 дистанціювання та самоізоляція призвели до зростання на 72% щотижня використання в Європі застосунків фінтеху	Загальні активи компаній, що займаються цифровим управлінням капіталом у галузі ритейлу, за прогнозами, досягнуть 600 млрд дол. США до 2022 року	За даними АТ «ПриватБанк» за перші 4 тижні карантину в Україні кількість щоденних операцій зі зняття готівки з карт у касах банку знизилася в 4.5 рази (з 137 до 31 тис. операцій на день). Також українці вдвічі рідше стали знімати готівку в банкоматах ПриватБанку – кількість таких операцій знизилася, якщо порівнювати з початком березня, з 2.7 млн до 1.3 млн операцій на добу

Таблиця 3. Провідні продукти ринку фінтех в Україні у 2020 році

№	Назва	Короткий опис
1	2	3
1.	PayCore.io	Нова платіжна платформа для вирішення питань онлайн середнього та великого бізнесу. З її допомогою компанії безпечно відправляють і отримують грошові кошти
2.	Todobank	Мобільний банк, послуги якого доступні клієнтам дистанційно. Завдяки функціональним додаткам є можливість здійснювати швидкі перекази, здійснювати платежі, змінювати ліміти на розрахунки, контролювати фінанси і навіть замовляти і отримувати платіжні картки. Зараз банк працює за ліцензією українського АТ «Мегабанк»
3.	MOSST	Сучасний інструмент на ринку грошових переказів, що дозволяє здійснювати грошові перекази використавши тільки номер мобільного телефону або електронну пошту, платити за товар у касах торгових точок за допомогою штрих-коду, створеного в мобільному додатку, а також використовувати торговий еквайринг і прийом платежів за картами «Visa» й «MasterCard»
4.	PayLastic	Додаток, що приймає платежі за картами використовуючи месенджери та розрахований для малого бізнесу, який не може дозволити собі встановити POS-термінал. Він розрахований для бізнесу, що бажає збільшити продажі товарів і послуг використовуючи безконтактні розрахунки через чат-ботів
5.	Finik.Pro	Розробка програмного забезпечення для банківських і небанківських Фінтех-рішень, послугами якого сьогодні користуються державні банки «Укргазбанк» і «Альфа-Банк». Платформа допомагає дистанційно відкривати IBAN рахунки, безпечно проходити багаторівневу систему перевірки, підключати та відключати додаткові послуги в режимі онлайн
6.	Mo.cash	Стартап для швидких кредитних рішень. Форма кредитування працює, як звичайний P2P переказ, а перевірка потенційних позичальників проводиться за допомогою спеціальної власної та міжнародної системи оцінки ризиків
7.	Panzly	Платформа, де можна придбати онлайн страховий поліс на випадок відміни або затримки авіарейсу на 2+ години. Стартап вже підписав договір про співпрацю з європейською страховою компанією, яка обслуговує 18 країн
8.	ReportTax	Спеціальний бот-бухгалтер, за допомогою якого можна платити податки, заповнювати та подавати звітність для єдиного соціального внеску та єдиного податку в податкові органи, а також отримувати нагадування про чергові податкові платежі

Джерело: [11].

У 2020 році зросла кількість стартапів у фінтех індустрії, що спрямовані на допомогу і спрощення фінансових послуг, що повністю відповідають цілям бізнесу (табл. 3) [10].

Наразі половина українських стартапів здійснює свою діяльність й на міжнародному рівні, оскільки вони пропонують ефективні рішення для складних технологічних проєктів. З огляду на те, що європейські та міжнародні банки постійно впроваджують інновації та залучають стартапи для вирішення своїх завдань через власні програми акселерації та інкубації, в українському фінтеху є чудова можливість заявити про себе.

ВИСНОВКИ

Дослідження та аналіз становлення та розвитку фінансових технологій дає змогу представити наступні висновки:

1. Здійснено аналіз категорії "фінансові технології", що визнається нами як окрема галузь, що включає у себе використання різного роду технологій у фінансовій сфері.

2. Розглянуто основні передумови, що вплинули на формування фінтех галузі після світової економічної кризи 2008 року.

3. Проаналізовано основні технології, що наразі мають вплив на перетворення способу надання фінансових послуг та виокремлено основні тенденції фінтеху у світі, до яких варто віднести такі: використання смартфонів для надання послуг, ко-операція фінансових послуг та соціальних мереж, використання альтернативних шляхів для здійснення платежів, використання маркетплейсів у фінансовому секторі, імплементація штучного інтелекту та використання відкритих інтерфейсів програмування додатків.

4. Проаналізовано вплив світової пандемії COVID-19 на розвиток фінансових технологій та особливості ринку фінансових технологій в Україні, також виокремлено найуспішніші стартапи фінансової галузі України: PayCore.io, Todobank, MOSST, PayLastic, Finik.Pro, Mo.cash, Panzly, ReporTax.

Література:

1. Офіційний сайт "Верховної Ради України. Законодавство України", Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021—2027 роки". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
2. Офіційний сайт "Національного банку України", стаття "Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року — курс на сталий розвиток інновацій, кешлес та фінансову грамотність". URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku--kurs-na-staliy-rozvitok-innovatsiy-keshles-ta-finsanovu-gramotnist>
3. Офіційний сайт "UA.news", стаття "Цифровізоване майбутнє: розвиток глобального і українського фінтех-ринку". URL: <https://ua.news/ua/covid-19-kak-drajver-ekonomicheskoyh-izmeneniy-mvf-ob-tsyfrovoj-fynansovoy-yntegratsyy-y-razvytyy/>
4. Офіційний сайт "USAID", проект "Трансформація фінансового сектору". URL: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf
5. Офіційний сайт "PriceWaterhouseCoopers", дослідження "Global Fintech Report 2019: Crossing the lines". URL: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2019.pdf>
6. Офіційний сайт "KPMG", дослідження "The Pulse of Fintech 2019". URL: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/07/pulse-of-fintech-h1-2019.pdf>
7. Офіційний сайт "Finanso.se", стаття "Digital Payments in Europe to Surpass \$802bn Transaction Value This Year". URL: <https://finanso.se/digital-payments-in-europe-to-surpass-802bn-transaction-value-this-year/>
8. Офіційний сайт "Fortunly", стаття "These Fintech Statistics Show an Industry on the Rise". URL: <https://fortunly.com/statistics/fintech-statistics/>
9. Офіційний сайт "Національного банку України", стаття "За кількістю та сумою в Україні переважають безготівкові операції". URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-kilkisty-ta-sumoyu-v-ukrayini-perevajayut-bezgotivkovi-operatsiyi>
10. Офіційний сайт "International Wealth", стаття "Лучшие украинские финтех-стартапы 2020 года". URL: <https://internationalwealth.info/all-about-fintec/luchshie-ukrainskie-finteh-startapy-2020-goda/>

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On Approval of the State Strategy for Regional Development for 2021—2027", [Online], Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (Accessed 15 Jan 2021).
2. National Bank of Ukraine (2020), "Strategy for the Development of Fintech in Ukraine until 2025 - a Course for Sustainable Development of Innovation, Cash and Financial Literacy", [Online], Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku--kurs-na-staliy-rozvitok-innovatsiy-keshles-ta-finsanovu-gramotnist> (Accessed 15 Jan 2021).
3. UA.news (2020), "Digital Future: Development of Global and Ukrainian Fintech Market", [Online], Available at: <https://ua.news/ua/covid-19-kak-drajver-ekonomicheskoyh-izmeneniy-mvf-ob-tsyfrovoj-fynansovoy-yntegratsyy-y-razvytyy/> (Accessed 15 Jan 2021).
4. USAID (2018), "Financial Sector Transformation Project", [Online], Available at: https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf (Accessed 15 Jan 2021).
5. PriceWaterhouseCoopers (2019), "Global Fintech Report 2019: Crossing the Lines", [Online], Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/financial-services/assets/pwc-global-fintech-report-2019.pdf> (Accessed 15 Jan 2021).
6. KPMG (2019), "The Pulse of Fintech 2019", [Online], Available at: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2019/07/pulse-of-fintech-h1-2019.pdf> (Accessed 15 Jan 2021).
7. Finanso.se (2020), "Digital Payments in Europe to Surpass \$802bn Transaction Value This Year", [Online], Available at: <https://finanso.se/digital-payments-in-europe-to-surpass-802bn-transaction-value-this-year/> (Accessed 15 Jan 2021).
8. Fortunly (2021), "These Fintech Statistics Show an Industry on the Rise", [Online], Available at: <https://fortunly.com/statistics/fintech-statistics/> (Accessed 15 Jan 2021).
9. National Bank of Ukraine (2020), "In Ukraine Non-Cash Transactions Predominate in Terms of Number and Amount", [Online], Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/za-kilkisty-ta-sumoyu-v-ukrayini-perevajayut-bezgotivkovi-operatsiyi> (Accessed 15 Jan 2021).
10. International Wealth (2020), "The Best Ukrainian Fintech Startups of 2020", [Online], Available at: <https://internationalwealth.info/all-about-fintec/luchshie-ukrainskie-finteh-startapy-2020-goda> (Accessed 15 Jan 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021 р.

А. Ю. Проскокова,
аспірант кафедри економіки та підприємництва,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-8490-6381

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.50

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЯМИ ДЛЯ РІТЕЙЛЕРІВ

A. Proskokova,
Postgraduate student, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL MECHANISM OF INNOVATION MANAGEMENT FOR RETAILERS

Статтю присвячено визначенню системи та механізму управління інноваціями на підприємствах сфери ритейлу на основі визначення основних характерних рис, які відрізняють ритейлерів від гравців з інших сфер бізнесу. З метою забезпечення стійкої конкурентоспроможної позиції підприємства на ринку, виокремлено основні елементи системи управління інноваціями, а також запропоновано підхід щодо схеми формування механізму управління інноваціями взагалі та конкретною інновацією зокрема.

Крім того, на основі останніх тенденцій в інноваційній діяльності ритейлерів, побудовано структуру декількох вузьконаправлених механізмів управління певними інноваціями. Задля формування системного бачення, наведено перелік основних методів управління інноваціями в торговій справі та конкретизовані найбільш використовувані з них.

Серед основних результатів, які можуть бути отримані після впровадження механізмів управління інноваціями, доцільно виділити такі: визначення стратегії інноваційної діяльності підприємства, вибір методів та критеріїв оцінки інноваційних проєктів, послідовність в управлінні інноваціями та стимулювання інноваційної діяльності підрозділів.

The article is devoted to the definition of the system and mechanisms of innovation management in retail enterprises based on the definition of the main characteristics that distinguish retailers from players of other business areas. In order to ensure a stable competitive position of an enterprise in the market, the main elements of the innovation management system are highlighted, and an approach to the formation of an innovation management mechanism in general and a specific innovation in particular is proposed.

Retail, as one of the most dynamic and sensitive to innovation spheres of business, has its own features that should be taken into account when forming the system and mechanisms for managing innovation. Firstly, this is the consumer power, which now more and more influences the adoption of certain decisions business life, and secondly, it is in most cases the lack of their own, unique in characteristics, products, so retailers now do not focus on what they sell, but on how they sell.

In the process of building an innovation management system at the enterprise, the following elements were identified: organizational, legal, functional, technical, financial and elements of personnel policy. In turn, the above elements were specified in certain areas of activity for them.

Taking into account the basic principles of the formation the innovation management mechanism: consistency, complexity, orientation towards innovation, maintaining a balance, and based on the latest trends in innovation activities of retailers, the structure of several narrowly focused mechanisms for managing certain innovations has been built. To form a systemic vision, a list of the main methods of managing innovations in trade are given and the most used of them are specified.

Among the main results that can be obtained after the introduction of innovation management mechanisms, attention should be especially focused on the real definition of the strategy in enterprise innovative activity, the selection of methods and criteria for evaluating innovative projects, consistency in managing innovation and stimulating the innovative activity of divisions. And among the main obstacles that hinder retail organizations and trade in general in Ukraine, it should be noted the high tax pressure, the lack of own funds for investment in innovation, the low level of scientific research and the absence of a technology transfer system, the staff's unwillingness to accept innovations.

Ключові слова: інновації, механізм управління інноваціями, ритейл, система управління інноваціями, методи управління.

Key words: innovations, innovation management mechanism, retail, innovation management system, management methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діяльність з розробки та впровадження інновацій є, з одного боку, важливим функціональним напрямом управління компанією, з іншого — невідому сферу діяльності, яка, як і будь-яка інша сфера, характеризується більшою мірою прогнозованими й досяжними результатами. Таким чином, інноваційний менеджмент має проводитися на систематичних засадах, тобто у режимі постійної управлінської діяльності з прогнозування та планування, організації та керівництва, обліку, контролю, аналізу і оцінки ефективності управління цією діяльністю на фірмі.

З огляду на те, що ритейл — один з найбільш динамічних сфер бізнесу, а серед ТОП10 найбільших компаній України за виручкою згідно з результатами 2019 року 1-ше (АТБ), 2-ге (Fozzy Group) та 5-те (Епіцентр) місця посідають саме роздрібні мережі [2], питання системності в управлінні інноваціями та практичної застосованості систем та механізмів впровадження інновацій, набувають неабиякої актуальності.

Значна концентрація фінансових ресурсів у ритейлерів передусім має підвищувати інноваційний потенціал окремих компаній, проте, фактично, досі не було представлено фахових праць, які б стосувались організаційно-методичних механізмів управління інноваціями саме на підприємствах сфери ритейлу.

Пандемія COVID19 спричинила неабиякий негативний вплив на ритейл, обсяг інвестицій в інноваційні проекти за даними станом на другий квартал 2020 року скоротились майже вдвічі [8], тим не менш технологічні зміни в світі та зростаючі запити споживачів змушують ринок торгівлі змінюватись, навіть незважаючи на кризу. Тому важливим питанням, яке стоїть перед ритейлерами, є мінімізація витрат ресурсів при розробці та впровадженні інноваційних проектів, яку можна досягти саме шляхом системної побудови механізмів та методів управління інноваціями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання системи та механізмів управління інноваціями на підприємствах загалом досить широко розглядалась західними та вітчизняними науковцями. Відтак, варто виділити таких авторів, П. Друкер, В.К. Бансал, М. Портер, Дж. Сінко, Балабанова Л.В., Дронов Ф.А., Львов Д.С., Струмилін С.Г., тематику праць цих науковців зосереджено на інноваційному менеджменті та проблемах розробки методичних механізмів створення, впровадження та аналізу інновацій на мікрорівні підприємств.

Крім того, слід зазначити авторів, які опублікували спеціалізовані праці щодо характеристики діяльності роздрібного бізнесу та інновацій в ньому: О. Азарян, В. Анопій, С. Брю, Д. Гриджук, П. Друкер, Б. Карлоф, Ф. Котлера, О. Лапко, К. Макконел, Р. Маркін, Л. Федулова.

При тому, що проблематика системності та механізмів управління інноваціями на підприємстві вважається більш-менш розкритою, залишаються дискусійними питання конкретизації механізмів та методів інноваційного менеджменту саме для підприємств ритейлу, виокремлення та оцінювання специфічних рис ритейлу, які впливають на ті чи інші тренди інновацій в цій сфері

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Таким чином, невирішеним на сьогодні питанням є формування достатнього понятійного та схематичного апарату з метою систематизації процесів впровадження та аналізу інновацій в ритейлерському бізнесі. ОПР (особи, які приймають рішення, у більшості випадків — топ-менеджмент компанії), які функціонально відповідають за інноваційну екосистему на підприємстві, а також ставлять стратегічні цілі щодо впровадження інновацій, на основі запропонованих у цьому дослідженні схем, мають зрозуміти, яким чином використати теоретичний базис у практичній діяльності.

Таблиця 1. Процес побудови та функціонування системи управління діяльністю підприємств у сфері рітейлу

Влада споживача (будь-який елемент системи за кінцеву мету має максимізацію задоволення потреб клієнта і, як наслідок, отримання прибутку)	
Організаційні елементи системи	Вибір нової організаційно-правової форми діяльності рітейлера
	Зміна форми управління та типу організаційної структури
Юридичні елементи системи	Зміна форми власності, яка стимулює інвестиції та процес управління інноваціями
	Визначення кількості ресурсних одиниць
Функціональні елементи системи	Визначення форми діяльності та кількості digital- та офлайн-каналів продажу, кількості магазинів або точок видачі, інноваційних форматів торгівлі
	Вибір стратегії комунікації з державою, контрагентами, маркетингової та продуктової стратегії
	Вибір стратегії рекламної комунікації зі споживачем, точок контакту, запровадження нових методів глибшого big data аналізу
Технічні елементи системи	Побудова системи технічного забезпечення функціонування рітейлера, в т.ч. торгового обладнання та техніки, програмного забезпечення та технічних рішень щодо аналізу роботи торгової точки чи інтернет-ресурсу
	Виявлення та впровадження технічних розробок, які підвищують ефективність роботи компанії
Фінансові елементи системи	Збільшення або зменшення основних і оборотних фондів
	Збільшення або зменшення інвестицій, диверсифікація чи перенаправлення інвестицій
	Капіталізація підприємства, вибір фінансової політики
Елементи кадрової політики	Розвиток або зміна корпоративної культури
	Покращення кадрової політики
	Впровадження заходів щодо початку та управління персоналом
	Запровадження сталої політики та концепції обслуговування клієнтів, сервіс-менеджменту

Джерело: розроблено автором на основі [9; 5].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційна активність підприємства передусім має на меті створення та залучення таких інновацій із зовнішнього середовища, які могли би вплинути на зростання конкурентоспроможності, фіксацію та зміцнення позиції компанії на ринку, забезпечити майбутні перспективи розвитку. Проте можливості різних фірм, щодо розробки та впровадження інновацій, суттєво відрізняються, така ситуація зумовлена насамперед обмеженнями в ресурсах. Тому менеджмент інноваційної діяльності підприємства має здійснюватись, по-перше, з огляду на потенціал формування конкурентних переваг від впровадження інновації, по-друге, з урахуванням інвестиційних можливостей компанії [5].

З огляду на твердження В.В. Стадника, управління інноваціями — це одна із складових менеджменту будь-якого сучасного підприємства, така діяльність включає стимулювання, планування та організацію інноваційної активності, розробку та впровадження інноваційних проектів, метою яких є отримання конкурентних переваг і підвищення ринкових позицій підприємства [6].

На думку С.І. Данило, рітейл — один із найбільш динамічних та чутливих до інновацій секторів економіки, з огляду на те, що впровадження інновацій в рітейлі у багатьох випадках не потребує значних витрат часу на НДДКР, підприємства сфери рітейлу потребують налагодженого організаційного механізму розробки, впровад-

ження та оцінки інновацій у короткі проміжки часу з метою забезпечення своєї конкурентоспроможності [7].

Згідно із твердженням американських дослідників [4], підприємства сфери рітейлу мають певні характерні особливості, які мають бути враховані при формуванні механізму управління інноваціями саме для таких компаній. Ними було виділено 2 основних аспекти:

1. Роздрібні торговці в основному продають товари, вироблені іншими компаніями, і, як наслідок, вони рідко отримують стійкі вигоди від ексклюзивності в асортименті своєї продукції. Таким чином, вузька орієнтація на асортимент продукції навряд чи призведе до довгострокової конкурентної переваги, оскільки аналогічні продукти можуть бути легко доступні будь-де ще. Таким чином, успішне застосування механізму та методів управління інноваціями, фокусуються не тільки на тому, що продає роздрібний торговець, але, що ще більш важливо, на тому, як він продає.

2. На відміну від більшості виробників, роздрібні торговці безпосередньо взаємодіють з кінцевими споживачами. Це підкреслює важливість клієнтського сервісу і вимагає, щоб інновації в рітейлі в тому числі стосувались як роздрібний торговець буде оптимізувати свою пряму взаємодію з кінцевими споживачами для зміцнення відносин з ними. Роздрібні торговці все більше усвідомлюють ці тенденції. В результаті акцент в роздрібній торгівлі змістився з одного напрямку, сфокусованого в основному на транзакції, де мета полягала в продажі товарів і послуг кінцевим споживачам, до

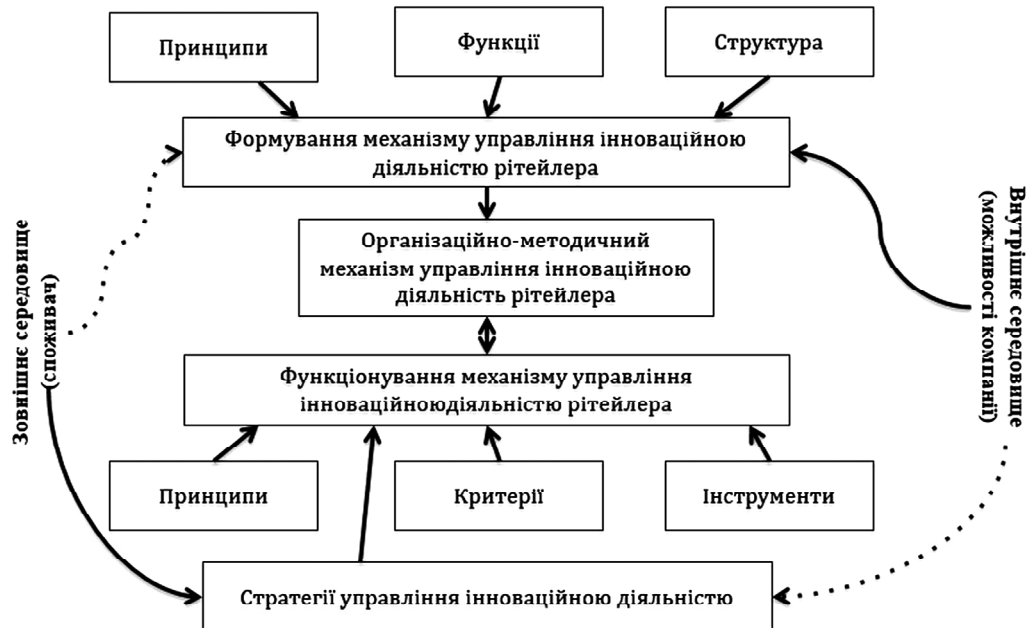

Рис. 1. Схема формування механізму управління інноваційною діяльністю ритейлера

Джерело: адаптовано автором на основі [9].

напряму, сфокусованому на підвищенні якості обслуговування клієнтів.

Впровадження інновацій та стимулювання інноваційних процесів на підприємстві неможливі без формування системи управління інноваційною діяльністю, яка створювала би контроль за всіма складовими цього виду діяльності і на стратегічному, і на тактичному рівнях. Відтак у таблиці 1 наведено приклад процесу побудови та функціонування системи управління діяльністю підприємств-інноваторів у сфері ритейлу.

Важливо зазначити, що елементи системи управління інноваціями ритейлера, не є вичерпними, тобто, по-

даний список є показовим та може бути розширений і більш деталізований всередині кожного елементу системи.

Беручи до уваги особливості управління інноваційною діяльністю та ширину функцій в системі управління підприємством взагалі, можна стверджувати, що без наявності певного механізму, жодна система не буде функціонувати ефективно. Такими чином, система менеджменту інноваційної діяльності має спиратись на певний механізм, прийнятий підприємством, який являє собою частину загального механізму управління підприємством.

Рис. 2. Структура механізму управління інноваціями за визначеними цілями для підприємств сфери ритейлу

Джерело: сформовано автором на основі [7; 5].

Спираючись на роботу В.Р. Волощук щодо формування механізму управління інноваціями на підприємстві, можна виділити такі принципи такого механізму:

- принцип системності у формуванні механізму, адаптивність та відкритість, враховуючи невизначеність майбутнього;
- принцип комплексності, тобто функціонування системи в межах законів ринку, державного регулювання, конкурентного середовища;
- принцип орієнтації на інновації незалежно від фінансових можливостей підприємства, створення та підтримка інноваційної культури на фірмі;
- принцип збереження балансу інтересів різних структур, залучених в інноваційний процес [5].

Якщо адаптувати згадані принципи до специфіки діяльності рітейлера, а саме: врахувати важілі впливу зовнішнього середовища (споживача) на вибір інноваційної стратегії у поєднанні з внутрішніми можливостями компанії провадити інноваційну діяльність, можливо відобразити логіку формування та функціонування механізму управління інноваційною діяльністю рітейлера, який враховує вищезазначені принципи.

Таким чином, наразі саме для рітейлерів характерний прямий вплив споживача навіть на формування стратегій управління інноваціями та опосередкований вплив на формування механізму управління інноваційною діяльністю, водночас внутрішні фактори та можливості фірми, звісно, продовжують прямо впливати як на формування, так і на функціонування механізмів управління інноваційною діяльністю.

Згідно із дослідженнями сербського університету University of Kragujevac, які базувались на опитуванні європейських торгових компаній-респондентів, було виділено декілька методів, які можуть бути найбільш застосованими для управління інноваціями в сфері рітейлу [1]:

- Методи управління знаннями.
- Методи бенчмаркінгу.
- Методи управління людськими ресурсами.
- Методи управління технічним та програмним забезпеченням.
- Методи розвитку творчих здібностей.
- Інноваційні методи управління проєктами.
- Методи поліпшення бізнес-процесів.
- Методи розробки бізнес-планів.

Серед вищезазначених методів найбільш застосованими у практичній діяльності були виокремлені методи бенчмаркінгу (60%), інноваційні методи управління бізнес-проєктами (82%), методи розробки бізнес-планів (67%).

Таким чином, ці методи управління інноваціями тісно корелюють із системою управління інноваційною діяльністю торгових підприємств, яку наведено у таблиці 1, та можуть бути застосовані до однієї чи декількох елементів згаданої системи.

З метою формування ефективного механізму управління інноваційною діяльністю, дослідники зазначають необхідність реалізації таких кроків:

- розширення пулу джерел новаторських ідей
- виявлення тих напрямів діяльності компанії, які пов'язані з високим ступенем ризикованості;

— встановлення кількісних і якісних цілей, які мають бути досягнуті за результатами інноваційного проєкту;

— формування етапів роботи у процесі реалізації інноваційного проєкту, важливо, що перехід до наступного етапу неможливий до успішного завершення попереднього етапу.

Кінцевим результатом управління інноваціями на підприємстві роздрібного гравця, згідно із думкою G. Pinto [4], є стає функціонування стратегічних механізмів реалізації інновацій, адаптованих до цілей конкретної компанії. Орієнтуючись на основні тренди в інноваціях серед рітейлерів України та світу, ми сформували можливу структуру механізму управління інноваціями за визначеними цілями (рис. 2).

Головна мета створення та впровадження механізмів управління інноваційною діяльністю — це досягнення стратегічних цілей підприємства, які конкретизовані у формі певних показників. На нашу думку, було б доцільно виділити загальні результати впровадження механізмів управління інноваціями для будь-якого підприємства:

- усвідомлення тенденцій науково-технічного прогресу, які можуть бути застосовані в рамках конкретного підприємства;
- ефективне управління розвитком підприємства;
- визначення стратегії інноваційної діяльності;
- застосування методів, індикаторів, критеріїв оцінки інноваційних проєктів;
- системність в управлінні інноваціями;
- формування сприятливого інноваційного клімату в компанії;
- розробка та прийняття рішень щодо стимулювання інноваційної активності підрозділів.

На останок, вважаємо доречним навести перелік основних чинників, які за результатами опитування керівників торговельних підприємств України, негативно впливають на інноваційну активність, а відтак і на формування систем і механізмів управління інноваційною діяльністю в торгівлі [6]:

- обмеженість економічної свободи бізнесу внаслідок значного податкового тиску, високої зарегульованості державою в деяких аспектах функціонування підприємств;
- недостатність власних коштів підприємств для фінансування інновацій, значний строк окупності інвестицій;
- дуже низький рівень наукових досліджень, не своєчасність отримання інформації про технічні розробки, неготовність ризикувати, щоб впроваджувати новітні наукові досягнення;
- відсутність нормальної системи трансферу технологій між науково-дослідними групами та бізнесом, у результаті чого наукоємність інноваційних витрат на низькому рівні;
- перепони з боку персоналу, які не готові сприймати, впроваджувати та просувати інновації і в торгівлі, і у внутрішніх бізнес-процесах.

ВИСНОВОК

Отже, за результатами проведеного аналізу при формуванні системи та механізмів управління інноваціями на підприємствах сфери рітейлу пропонується вра-

ховувати владу споживача, який у сучасному конкурентному середовищі вже на перших етапах впливає на формування та функціонування системи управління інноваціями в компаніях. Таким чином, нами було запропоновано прикладний підхід до побудови системи управління інноваціями рітейлером, а також проілюстровано схему формування механізму управління інноваціями, які мають практичну застосованість до реалій роздрібного бізнесу.

Література:

1. McKinsey.com Rebooting Retail How technology will shape the future of retail 2020 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mck.co/35P93wo>
2. Project.liga.net: Созданные с нуля: первый рейтинг компаний без советского наследия 2019 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://project.liga.net/projects/rating_company/
3. Pantano E. A new approach to retailing for successful competition in the new smart scenario / Pantano, E., Priporas, C-V., Dennis, C. // International Journal of Retail and Distribution Management. — 2018. — № 46 (3). — P. 264—282. doi:10.1108/IJRDM-04-2017-0080
4. Pinto G.L. Innovation strategies in retail services: solutions, experiences and meanings / Pinto G.L., Dell'Era C., Verganti R. and Bellini E. // European Journal of Innovation Management, — 2017. — Vol. 20, № 2. — P. 190—209. doi: 10.1108/EJIM-06-2015-0049
5. Волощук В.Р. Механізми активізації інноваційного розвитку / В.Р. Волощук // Інноваційна економіка. — 2019. — № 7—8 (81). — С. 27—33. doi: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.4
6. Гальків Л.І. Інноваційний імператив розвитку рітейлу як деактиватор ризиків і загроз соціально-економічній безпеці / Гальків Л.І., Демчишин М.Я., Грищук Д.В. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2016. — № 847. — С. 62—68.
7. Данило С.І. Ефективність інновацій в роздрібній торгівлі / С.І. Данило // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2019. — № 3 (137). — С. 50—54.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Мазаракі А.А. Концептуальні засади управління інноваційним розвитком підприємств сфери торгівлі. / А.А. Мазаракі, Л.І. Федулова // Підприємництво і торгівля: зб. наук. пр. — 2017. — № 21. — С. 20—25.

References:

1. McKinsey.com (2020), "Rebooting Retail How technology will shape the future of retail 2020" available at: <https://mck.co/35P93wo> (Accessed December 2020)
2. Project.liga.net (2019), "Created from scratch: the first rating of companies without Soviet heritage 2019" available at https://project.liga.net/projects/rating_company/ (Accessed December 2020).
3. Pantano, E. Priporas, C-V. and Dennis, C. (2018), "A new approach to retailing for successful competition in the new smart scenario", International Journal of Retail and Distribution Management, vol 46 (3), pp. 264—282. doi:10.1108/IJRDM-04-2017-0080

4. Pinto, G.L. Dell'Era, C. Verganti, R. and Bellini, E. (2017), "Innovation strategies in retail services: solutions, experiences and meanings", European Journal of Innovation Management, vol. 20, no. 2, pp. 190—209. doi: 10.1108/EJIM-06-2015-0049

5. Voloschuk, V. (2019), "Mechanisms for intensifying innovative development", Innovatsiyna ekonomika, vol. 7—8 (81), pp. 27—33. doi: 10.37332/2309-1533.2019.7-8.4

6. Hal'kiv, L. Demchyshyn, M. and Hryshchuk, D. (2016), "Innovative imperative of retail development as a deactivator of risks and threats to socio-economic security", Visnyk natsionalnogo universytetu "Lvivska polytehnika", vol. 847, pp. 62—68.

7. Danylo S. (2019), "Efficiency of innovations in retail trade", Sotsialno-ekonomichny problem suchasnogo period Ukrainy, vol. 3 (137), pp. 50—54.

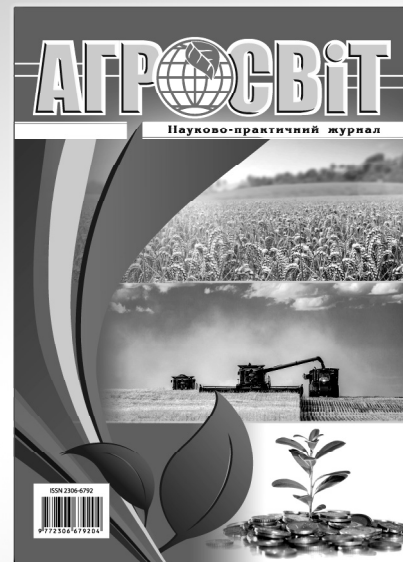
8. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed December 2020).

9. Mazaraky, A. and Fedulova, L. (2017), "Conceptual principles of management of innovative development of enterprises in the field of trade", Pypriemnyztvo i togyvlya: zbyrnyk naukovykh prats', vol. 21, pp. 20—25. *Стаття надійшла до редакції 19.01.2021 р.*

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

К. О. Ранута,
аспірант кафедри економіки та підприємництва,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана", м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9907-1260

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.56

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

K. Raputa,
Postgraduate student, SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman", Kyiv, Ukraine

DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF VENTURE FINANCING OF STARTUPS IN UKRAINE

У статті розглянуто важливість венчурного фінансування як джерела інвестицій для стартапів. Визначено компоненти та складові елементи механізму венчурного фінансування стартапів.

Розібрали, що таке фактор токсичності, що загрожує компанії та висвітлено умови токсичності для залучення венчурного фінансування для стартапів. Представлено характеристики особливостей механізму венчурного фінансування стартапів залежно від раунду інвестування. Досліджено основні тенденції українського ринку венчурного фінансування стартапів, визначено категорії основних суб'єктів фінансування, етапи на яких відбується, більшою мірою, фінансування та критерії прийняття рішень про надання інвестицій. Досліджено особливості державної підтримки стартапів та можливості отримання фінансування з Українського фонду стартапів. Визначено проблеми механізмів венчурного фінансування стартапів за рахунок державних та приватних коштів. Сформовано напрями удосконалення механізмів венчурного фінансування стартапів.

The article considers the importance of venture financing as a source of investment for startups. The components and constituent elements of the mechanism of venture financing of startups are determined.

It is understood what is the toxicity factor, what threatens the company and the toxicity conditions for attracting venture financing for startups are highlighted. The characteristics of the features of the mechanism of venture financing of startups depending on the round of investment are presented. The main trends of the Ukrainian market of venture financing of startups are studied, the categories of the main subjects of financing and criteria of decision-making on granting of investments are defined. It was found that the most popular way to finance startups is equity financing and a hybrid form of financing, which also affects the ease of raising

funds by startups. It was also investigated that in recent years, venture financing of startups has not been the most popular source of funding, as with the same amount as venture funding, funds were raised through direct investment funds, grant funds and other sources. It has been identified which companies have advantages over investors — those that are developing and growing rapidly or moderately.

Sources of financing are considered, at which stages companies are most financed and from which countries. The peculiarities of the mechanism of venture financing of startups depending on the round of investment are investigated. The peculiarities of state support for startups and the possibility of obtaining funding from the Ukrainian Startup Fund have been studied. The existing problems of venture financing mechanisms for startups at the expense of public and private funds have been identified.

The activity of the Ukrainian Fund of Startups, the number of listened projects and attracted funds are analyzed, and the main shortcomings that hinder the development of venture financing mechanisms are highlighted. Directions for improving the mechanisms of venture financing of startups have been formed.

It is also concluded that it is expedient to study today so that venture financing develops faster.

Ключові слова: венчурне фінансування, стартап, механізм венчурного фінансування, джерела фінансування стартапів, венчурний фонд, бізнес-ангели, Український фонд стартапів.

Key words: venture financing, startup, venture financing mechanism, sources of startup financing, venture fund, business angels, Ukrainian startup fund.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Українська економіка потребує модернізації та зростання інноваційної активності, що має сприяти підвищенню частки високотехнологічної продукції у ВВП країни. Особливу роль в інноваційному розвитку має відіграти венчурне підприємництво, здатне забезпечити реалізацію проривних технологій і вихід економіки на постіндустріальний шлях розвитку. Вирішення цього завдання стає особливо важливим у зв'язку зі зростанням економічної активності України на міжнародній арені.

Під час вибору інноваційного шляху розвитку необхідним стає реалізація комплексного та системного підходу до функціонування венчурної індустрії, основними суб'єктами якої є компанії-стартапи та венчурні інвестори. Особливе значення саме венчурного фінансування для стартап-компаній обумовлено тим, що традиційні шляхи фінансування за рахунок банківського кредиту найчастіше недоступні суб'єктам бізнесу в процесі розробки технологій і нових продуктів. Водночас вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів здатне вирішити питання інноваційної трансформації економіки, а розвиток венчурної екосистеми — стати імпульсом для зростання числа стартапів в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для дослідження механізму венчурного фінансування стартапів було розглянуто наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, які вивчали роль стартапів у сучасній економіці (I. Moroni, A. Arruda, K. Araujo), джерел та процесів фінансування стартапів (А.П. Гейдор, Т.М. Бізбіз, J. Blockab, C. Fischab, S. Vismarac, R. Andres, S. Dutta), а також значення венчурних інвестицій як джерела фінансуванні стартапів (Н.Б. Демчишак, В.В. Мамчук, І.І. Лях, Б.Г. Пилипенко, І.І. Смирнова, К.І. Сімаков, П.І. Шилепницький, М.Є. Галушка).

Характеристика сучасного стану венчурного фінансування стартапів в Україні представлена у матеріалах урядових організацій (Український фонд стартапів), консалтингових компаній та профільних об'єднань (Українська асоціація венчурного капіталу та приватного капіталу, Глобальна мережа компаній "Делойт" тощо) та галузевих оглядах.

Із розвитком технологій суспільної комунікації механізм венчурного фінансування стартапів постійно вдосконалюється (наприклад, широкого поширення в останні роки набуває крауд-фінансування та реалізація проектів державно-приватного партнерства). Тому для

Таблиця 1. Складові механізму венчурного фінансування стартапів

Компоненти механізму венчурного фінансування стартапів	Елементи механізму венчурного фінансування стартапів
Суб'єкти (джерела) фінансування	Власні кошти, кошти сім'ї, друзів, бізнес-ангелів, гранти, краудфандинг, венчурні фонди ранніх стадій фінансування («посівні» фонди), класичні венчурні фонди, фонди прямого інвестування, банківське кредитування, крупні інституційні інвестори
Способи фінансування	Фінансування з участю в капіталі (вклад у статутний капітал, купівля пакету акцій), надання венчурних займів або інвестиційних кредитів, гібридні форми (конвертований займ, займ з участю у прибутку)
Форми фінансування	Державна, приватна, змішана
Види та стадії фінансування	Стартове фінансування (передпосівна стадія, посівна стадія, рання стадія), фінансування розвитку (стадія «експансії або розширення» - раунди А, В, С; стадія «якісних змін» - раунд D або «вихід на IPO»), фінансування окремих операцій
Системи підтримки стартапів	Бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, технопарки, промислові парки, центри колективного використання трансферу технологій тощо

розвитку вітчизняної економіки є вкрай важливим його вдосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження наявного механізму венчурного фінансування стартапів в Україні та розробка напрямів його вдосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємництво та інноваційні ідеї завжди відігравали величезну роль для розвитку економіки та суспільства. Тенденції сучасного підприємництва характеризуються відходом від традиційних економічних бізнес-моделей, аналітичних методів, методів планування. У ХХІ ст. відбувається активний розвиток нової, вже сформованої бізнес-культури, на чолі якої стоять стартап-компанії. Виступаючи двигуном прогресу, стартапи трансформують бізнес-моделі, створюють нові потреби, змінюють сприйняття світу суспільством, тобто роблять серйозний вплив на сучасний світ.

Стартапом визнається інноваційний проєкт або компанія, яка перебуває на початковій стадії розвитку (можливо навіть ще не є юридичною особою), яка будує свій бізнес на основі нових інноваційних ідей або технологій, і розраховує на значне зростання доходів і вартості бізнесу. Варто відзначити, що нині термін "стартап" популяризувався і часто вживається без розуміння його сутності для позначення кожного нового підприємницького починання. Однак такий підхід є хибним, оскільки стартапом слід вважати тільки компанії з достеменно інноваційним підходом.

Система фінансування стартапів включає в себе досить широкий перелік фінансових інструментів

державного та приватного характеру. Розглядаючи механізм венчурного фінансування стартапів, доцільно використовувати комплексний системний підхід, що передбачає виділення таких його компонентів, як суб'єкти або джерела фінансування, способи фінансування, форми фінансування, види та стадії фінансування, системи підтримки стартапів (табл. 1).

Основними джерелами фінансування стартапів є венчурне фінансування, кошти венчурних фондів і приватних інвесторів (бізнес-ангелів), краудфандинг, банківське і небанківське кредитне фінансування, а також державне фінансування. Важливо відзначити, що стартап може залучати грошові кошти одночасно в декількох інвесторів, оптимізувавши структуру джерел фінансування, що дає можливість залучати достатню кількість фінансових ресурсів, а також знизити ризики з боку інвесторів у випадку, якщо інноваційний проєкт не буде реалізований.

Залучення перших інвесторів, найчастіше венчурних, переважно розглядається як ознака успіху для молодих стартапів, проте в деяких випадках таке фінансування може виявитися токсичним. Цей парадокс пояснюється суперечливістю цілей підприємця і венчурного інвестора. Якщо засновник прагне передусім до сталого розвитку створеної ним компанії, то венчурний інвестор — до максимізації прибутковості інвестицій (часто в короткостроковій перспективі). Як слушно наголошують І.І. Смирнова та К.І. Сімаков, типовою стратегією венчурного фонду є "інвестування в компанії, що представляють швидкозростаючі галузі та здатні зростати разом з ринком, і вийти з інвестиції до того, як потенціал зростання ринку буде вичерпаний". Відповідно, венчурні інвестори можуть підштовхувати компанію до швидкого зростання

Таблиця 2. Особливості механізму венчурного фінансування стартапів залежно від раунду інвестування

Компоненти механізму венчурного фінансування стартапів	Елементи механізму венчурного фінансування стартапів	Раунд інвестування (стадія життєвого циклу стартапу)				
		«Перед-посівна» стадія (Pre-seed)	«Посівна» стадія (Seed)	«Рання» стадія (Growth)	Стадія «експансії або розширення»	Стадія «якісних змін»
Суб'єкти (джерела) фінансування	Бізнес-ангели	+	+			
	Венчурні фонди ранніх стадій фінансування	+				
	Класичні венчурні інвестиційні фонди		+	+		
	Фонди прямого інвестування				+	+
	Фондовий ринок					+
	Грантові фонди	+	+			
	Краудфандинг	+	+			
	Комерційні банки			+	+	+
Способи фінансування	Фінансування з участю в капіталі	+	+	+	+	+
	Надання венчурних займів або інвестиційних кредитів		+	+	+	
	Гібридні форми	+	+	+	+	+
Системи підтримки	Бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори	+	+			
	Технопарки, промислові парки		+	+	+	
	Центри колективного використання трансферу технологій			+	+	+

Джерело: розроблено автором.

будь-якою ціною, помірні успіхи компанії представляють для них невеликий інтерес. Подібна стратегія з точки зору такого інвестора цілком виправдана: чим більше і помітніше компанія, тим їй простіше в умовах ринкової конкуренції. Проте агресивне зростання прийнятне не для будь-якого стартапу. Більш того, в деяких випадках невеликі проблеми нового бізнесу, наприклад, недостатній контроль якості, в умовах прискореного масштабування можуть стати катастрофічними.

Відповідно до досліджень Глобальної мережі компаній "Делойт", венчурні інвестори, способи фінансування, а також учасники системи підтримки стартапів зазвичай відрізняються залежно від раунду інвестування (табл. 2).

Особливості механізму венчурного фінансування стартапів залежно від раунду інвестування наочно відображають доступність залучення певного джерела фінансування на різних етапах життєвого циклу стартапів. Як свідчить зарубіжний досвід, системи підтримки відігра-

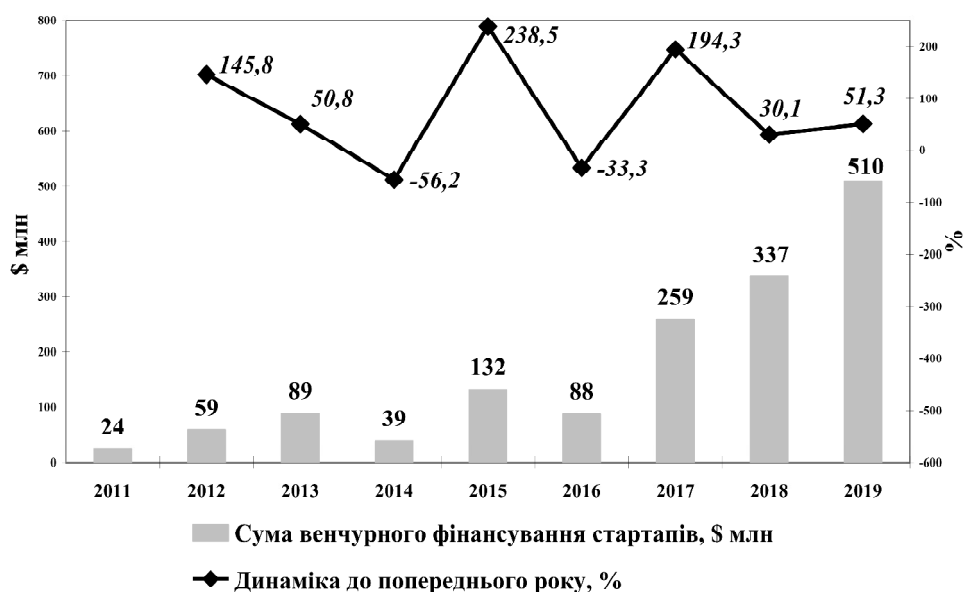

Рис. 1. Динаміка венчурного фінансування стартапів в Україні протягом 2011—2019 рр.

Джерело: складено автором за матеріалами.

ють значну роль у розвитку стартапів, проте в Україні їх роль суттєво недооцінена.

Попри недостатній розвиток системи підтримки, вітчизняний ринок венчурного фінансування стартапів за останні десять років істотно збільшився (з \$24 млн у 2011 р. до \$510 млн у 2019 р. — рис. 1). При цьому найбільший обсяг фінансування отримують стартапи на стадії Growth (85,9% венчурного фінансування стартапів у 2019 р., середній обсяг інвестицій становив 87,60 \$ млн/угоду).

Порівнюючи стан венчурного фінансування стартапів в Україні у 2018—2019 рр. (табл. 3), варто відзначити істотне збільшення обсягу угод злиття та поглинання (у 18 разів) та активізацію бізнес-ангелів (обсяг їх інвестицій збільшився майже у 7 разів, а кількість укладених угод — втричі).

Вивчення географії надходження фінансування варто відзначити, що хоча більшість угод з венчурного фінансування стартапів України за результатами 2019 р. були інтернаціональними (23% від кількості угод), проте основний обсяг інвестицій надходить саме з США (89,8% обсягу фінансування).

Щодо джерел венчурного фінансування українських стартапів, то переважно суб'єктами інвестування виступають венчурні фонди (42% у структурі фінансування за прогнозами на 2020 р.) та бізнес-ангели (27,3%). За рахунок приватного капіталу може бути профінансовано 15,9% стартапів, акселератори й інкубатори як суб'єкти фінансування займають 10,1%. Розвитку в Україні набуває також краудфандингове фінансування — збір коштів від суспільства на конкретні проекти. За оцінками Української асоціації венчурного капіталу та приватного капіталу та Глобальної мережі компаній "Делойт" частка краудфандингового фінансування стартапів може досягти 4,3% у 2020 р.

Розглядаючи чинники впливу на прийняття венчурними інвесторами рішень про фінансування стартапів,

варто відзначити, що основним критерієм є командна співпраця та командний потенціал (було відзначено як ключовий критерій при прийнятті рішень 30,6% венчурних інвесторів). Конкурентні переваги та здатність стартапу вирішувати реальну проблему споживача в якості ключових критеріїв при прийнятті рішень про фінансування стартапів були відзначені 12% венчурних інвесторів, фінансові індикатори та частка ринку (масштабування прибутку) є ключовими критеріями для 11% венчурних інвесторів, інноваційність продукту — для 10%.

Розглядаючи напрями вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів в Україні, важливо зупинитися на державній підтримці та можливостях державного фінансування, зокрема — діяльності Українського фонду стартапів (далі — УФС або Фонд). Максимальний розмір фінансування, який може отримати стартап від Фонду, становить до \$75 тис. (до \$25 тис. на етапі pre-seed та до \$50 тис. на етапі seed). Крім того, діє грантова акселераційна програма, що дає можливість отримати до \$10 тис. УФС фінансуються стартапи в різних сферах, проте особлива увага приділяється штучному інтелекту, доповненій реальності, BigData, блокчейну, кібербезпеці, медицині, фінансовим та освітнім технологіям, електронній комерції, інтернету речей.

Із січня 2020 р. УФС регулярно проводяться презентації стартапів для отримання грантів та інвестицій (так звані Pitch Day). Станом на 03.10.2020 р. Фондом було проведено тринадцять Pitch Day, загалом за весь період своєї роботи УФС було профінансовано 44 проекти на загальну суму близько 1,5 \$ млн. З моменту запуску фонд отримав більше 2000 заявок від стартапів. Майже 400 заявок були відхилені, а решта знаходиться на різних стадіях заповнення, розгляду й оцінки. Статутний капітал фонду становить 390 млн гривень і за приблизними оцінками його вистачить у середньому на фінансування 350 стартапів.

Таблиця 3. Порівняння особливостей венчурного фінансування стартапів в Україні у 2018–2019 рр.

Показник	2018 рік	2019 рік
Загальний обсяг угод венчурного фінансування, \$ млн	336,9	509,9
Кількість угод венчурного фінансування, од.	115	111
Вартість угод злиттів та поглинань (M&A), \$ млн	25,2	460,0
Кількість угод злиттів та поглинань, од.	7	15
Інвестиції бізнес-ангелів, \$ млн	0,9	6,1
Кількість інвестиційних угод з бізнес-ангелами, од.	7	21
Обсяг угод приватного інвестування, \$ млн	-	38,4
Кількість угод приватного інвестування, од.	-	11

Джерело: складено автором за матеріалами.

Робота УФС свідчить, що державою здійснюються активні кроки із розвитку венчурного фінансування стартапів. Однак є і ряд недоліків, які стримують розвиток механізмів венчурного фінансування стартапів за рахунок державних коштів, зокрема:

- надмірна кількість заявок і брак експертів Фонду, що призводить до великої черги очікування тих проєктів, які вже подали свої заявки, але стоять у режимі очікування і запрошення на пітч-сесію;
- дефіцит експертів з певними компетенціями, такими як healthcare та security;
- є ризик обмеження державного фінансування через загальну економічну кризу в Україні;
- зобов'язання стартапів сплачувати податки з отриманих грантів (відповідно, втрачається до 20% фінансування).

Напрямом вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів за рахунок державних коштів є подолання визначених недоліків у діяльності УФС. Крім того, доцільним є розвиток механізмів державно-приватного партнерства для розвитку стартапів, а також створення бізнес-інкубаційних програм для надання консультативної та освітньої підтримки в сфері венчурного інвестування за рахунок бюджетних коштів, у тому числі у вітчизняних ЗВО.

Механізм венчурного фінансування стартапів з боку приватних інвесторів та венчурних фондів в Україні також має ряд проблем, серед яких:

1. Низька ефективність бізнес-інкубаторів і акселераторів у питаннях пошуку джерел фінансування, відсутність належної підтримки стартапів. Концентрація уваги системи підтримки переважно здійснюється на заходах організаційної підтримки, в зв'язку з чим стартапи намагаються залучити фінансування самостійно, ігноруючи допомогу бізнес-інкубаторів та акселераторів.
2. Недовіра інвесторів до краудфандингу як джерела венчурного фінансування стартапів через відсутність відповідної нормативно-правової бази.
3. Складність пошуку та залучення венчурного фінансування від бізнес-ангелів.

Відповідно, вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів за рахунок приватного капіталу передбачає впровадження таких заходів:

1. Організація взаємодії бізнес-інкубаторів з комерційними структурами, створення адекватних критеріїв відбору стартапів, а також вдосконалення цільових показників бізнес-інкубаторів.
2. Створення нормативно-правової бази, яка дозволить регламентувати діяльність краудфандингових майданчиків, підвищити рівень довіри учасників та інвесторів, а також збільшити приплив інвестицій саме в стартапи, а не тільки в разові проєкти.
3. Створення сприятливих умов для бізнес-ангелів за допомогою включення податкових пільг в українське законодавство, що дозволить збільшити приплив інвестицій у високоризикові стартапи, а також збільшити доступність бізнес-ангелів як джерел фінансування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Фінансування інноваційних проєктів, особливо в формі створення та розвитку стартапу, є складним і багаторанним процесом. Команда стартапу та венчурні інвестори має вирішувати ряд проблем, пов'язаних як з самим проєктом, так і з фінансуванням проєкту на різних етапах. Одним із способів подолати ці проблеми є створення ефективного механізму венчурного фінансування стартапів.

Попри те, що нині венчурний ринок в Україні є відносно молодим і перебуває на початковій стадії свого формування, він має значний потенціал прискореного розвитку. Про це свідчать як збільшення обсягів венчурного фінансування вітчизняних стартапів за рахунок приватного капіталу, так і успішно функціонуючі стартап-проєкти. З боку держави активно функціонує Український фонд стартапів, метою якого є фінансування перспективних проєктів на передпосівній та посівній стадіях.

Практичними напрямками вдосконалення механізму венчурного фінансування стартапів в Україні за рахунок державних коштів було визначено розвиток націо-

нального законодавства в напрямі гармонізації його з міжнародними стандартами (зокрема, щодо регламентації функціонування краудфандингових майданчиків та діяльності бізнес-ангелів), розширення діяльності Українського фонду стартапів, податкові пільги для фінансування стартапів за рахунок грантових коштів, реалізація стартап-проектів на засадах державно-приватного партнерства. Запропоновані заходи щодо вдосконалення механізмів венчурного фінансування допоможуть стимулювати національні та іноземні венчурні інвестиції у вітчизняні стартапи.

Перспективні дослідження в цій сфері повинні бути спрямовані на вдосконалення розвитку екосистеми стартапів всередині країни, а також формування механізмів сприяння залучення іноземних інвесторів для фінансування вітчизняних стартап-проектів.

Література:

1. Гейдор А.П., Бізбіз Т.М. Джерела фінансування стартапів в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 73—78.
2. Демчишак Н.Б., Мамчук В.В. Роль венчурних фондів у формуванні інноваційного потенціалу економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 13. С. 29—34.
3. Ukrainian Association of Venture Capital and Private Capital: [Веб-сайт]. 2020. URL: <http://uvca.eu/ua/news/investments-into-ukrainian-startups-in-2019-overview> (дата звернення: 05.01.2021).
4. "Видавничий Дім "МЕДІА-ДК": [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/tech/ukrajinskiy-fond-startapiv-poyasnyuye-yak-startapam-pracyuvati-v-krizunovini-ukrajini-50108086.html> (дата звернення: 05.01.2021).
5. Лях І.І. Можливості венчурного фінансування в умовах інтеграції України до європейського інноваційного простору. Научный журнал "Вестник экономической науки Украины". Стратегічні пріоритети. 2015. № 4. С. 66—72.
6. Ноздрін В. Юридичний інтернет-ресурс "Протокол": [Веб-сайт]. 2020. URL: https://protocol.ua/ru/polyuvannya_na_edinorogiv_yak_pratsyue_ukrajinskiy_fond_startapiv_ta_yak_otrimati_finansuvannya (дата звернення: 05.01.2021).
7. Пилипенко Б. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційних процесів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08 — гроші, фінанси і кредит. Київ: ДВНЗ "Університет банківської справи". 2015. 273 с.
8. Смирнова І. І., Сімаков К. І. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного підприємництва в Україні. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 3 (53). С. 131—135.
9. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України: [Веб-сайт]. <https://thedigital.gov.ua/> URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukrajinskiy-fond-startapiv-pochinae-priyom-zayavok-na-finansuvannya> (дата звернення: 05.01.2021).
10. Шилепницький П.І., Галушка М.Є. Перспективи розвитку венчурної індустрії в Україні. Економічна наука. 2017. № 1. С. 55—58.

11. Економічна правда: [Веб-сайт]. 2000 заявок и 44 стартапа: как работает Украинский фонд стартапов и кто получает деньги из бюджета URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/09/17/665203/> (дата звернення: 05.01.2021).

12. Blockab J., Fischab C., Vismarac S., Andresa R. Private Equity Investment Criteria: an Experimental Conjoint Analysis of Venture Capital, Business Angels, and Family Offices. Journal of Corporate Finance. 2019. № 58. С. 329-352. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0929119918307132?Via%3Dihub>> (дата звернення: 05.01.2021).

13. Dutta S. Financing Innovation: A Complex Nexus of Risk & Reward. MPRA. 2016. Paper. № 75584. <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/75584/1/MPRA_paper_75584.pdf> (дата звернення: 05.01.2021).

14. Moroni I., Arruda A., Araujo K. The Design and Technological Innovation: How to Understand the Growth of Startups Companies in Competitive Business Environment. Procedia Manufacturing. 2015. № 3. 2199-2204. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978915003625?Via%3Dihub>> Дата звернення: 12.10.2020.

15. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2019. Investor Relations. (2019). Slideshare.net. <<https://www.slideshare.net/UVCA/ukrainian-venture-capital-and-private-equity-overview-2019-2324-27411?Ref=http://uvca.eu/ua/news/investments-into-ukrainian-startups-in-2019-overview>> (дата звернення: 05.01.2021).

References:

1. Heidor, A.P. Bizbiz, T.M. (2020), Dzherela finansuvannia startapiv v Ukraini. [Sources of funding for startups in Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid. [Investments: practice and experience], 1, 73—78 [in Ukrainian].
2. Demchyshak, N.B. Mamchuk, V.V. (2016), Rol venchurnykh fondiv u formuvanni innovatsiinoho potentsialu ekonomiky Ukrainy. [The role of venture funds in the formation of the innovative potential of the Ukrainian economy]. Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience], 13, 29—34. [in Ukrainian].
3. Investytsii v ukrainski startapy u 2019: ohliad ukrainskoho venchurnoho ta pryvatnoho kapitalu. [Investing in Ukrainian startups in 2019: a review of Ukrainian venture and private capital]. (2019), Ukrainska asotsiatsiia venchurnoho kapitalu ta pryvatnoho kapitalu. [Ukrainian Association of Venture Capital and Private Capital.]. <<http://uvca.eu/ua/news/investments-into-ukrainian-startups-in-2019-overview>> (2020, October, 12), [in Ukrainian].
4. Kartashov, P. (2020), Praktychno nemozhlyva misiia. Shcho vidbuvaietsia z ukrainskymy startapamy pid chas korona kryzy [Mission is almost impossible. What is happening to Ukrainian startups during the crown of the crisis.]. Nv.ua [Nv.ua]. <<https://nv.ua/ukr/biz/tech/ukrajinskiy-fond-startapiv-poyasnyuye-yak-startapam-pracyuvati-v-krizu-novini-ukrajini-50108086.html>> (2020, October, 12), [in Ukrainian].

5. Liakh, I. I. (2015), Rol mekhanizmu venchurnoho finansuvannia v pidtrymtsi natsionalnoi innovatsiinoi systemy Ukrainy. [The role of the venture financing mechanism in supporting the national innovation system of Ukraine]. Stratehichni priorytety. [Strategic priorities], № 4 (37), 66—72.

6. Nozdrin, V. (2020), Poliuvannia na "iedynorohiv": yak pratsiuie Ukrainskyi fond startapiv ta yak otrymaty finansuvannia. [Hunting for "unicorns": how the Ukrainian Startup Fund works and how to get funding]. Protocol.ua [Protocol.ua] <https://protocol.ua/ru/polyuvannya_na_edynorohiv_yak_pratsyue_ukrainskiy_fond_startapiv_ta_yak_otrimati_f finansuvannya/> (2020, October, 13), [in Ukrainian].

7. Pylypenko, B. H. (2015), Venchurnyi kapital yak dzherelo finansuvannia innovatsiinykh protsesiv: dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ekon. nauk: spets. 08.00.08 "Hroshi, finansy i kredyt". [Venture capital as a source of financing innovation processes: dis. for science. degree of Cand. econ. Science: special. 08.00.08 "Money, finance and credit"]. Kyiv: DVNZ "Instytut bankivskoi spravy" [in Ukrainian].

8. Smyrnova, I.I. Simakov, K.I. (2018), Venchurnyi kapital yak dzherelo finansuvannia innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini. [Venture capital as a source of funding for innovative entrepreneurship in Ukraine]. Ekonomichniy visnyk Donbasu. [Economic Bulletin of Donbass]. 3 (53), 131—135. [in Ukrainian].

9. Ukrainskyi fond startapiv pochynaie pryiom zaiavok na finansuvannia. [The Ukrainian Fund of Startups starts accepting applications for funding]. (2019), Ministerstvo ta Komitet tsyfrovoy transformatsii Ukrainy. [Ministry and Committee for Digital Transformation of Ukraine]. <<https://thedigital.gov.ua/news/ukrainskiy-fond-startapiv-pochinae-priyom-zayavok-na-finansuvannya/>> (2020, October, 13), [in Ukrainian].

10. Shylepnytskyi, P. I. Halushka, M. Ye. (2017), Perspektyvy rozvytku venchurnoi industrii v Ukraini [Prospects for the development of the venture industry in Ukraine]. Investytsii: praktyka ta dosvid. [Investments: practice and experience]. 1. 55—58. [in Ukrainian].

11. 2000 zaiavok y 44 startapa: kak rabotaet Ukrainskyi fond startapov y kto poluchaet denhy yz biudzheta [2000 applications and 44 startups: how the Ukrainian Fund of Startups works and who receives money from the budget.]. (2020), Epravda.com.ua. [Epravda.com.ua] <<https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/09/17/665203/>> (2020, October, 12), [in Ukrainian].

12. Blockab, J. Fischab, C. Vismaracd, S. Andresa, R. (2019), Private Equity Investment Criteria: an Experimental Conjoint Analysis of Venture Capital, Business Angels, and Family Offices. Journal of Corporate Finance. Vol. 58. 329—352. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0929119918307132?via%3Dihub>> (2020, October, 12), [in English].

13. Dutta, S. (2016), Financing Innovation: A Complex Nexus of Risk & Reward. MPRA Paper. № 75584. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/75584/1/MPRA_paper_75584.pdf> (2020, October, 12), [in English].

14. Moroni, I. Arruda, A. Araujo, K. (2015), The Design and Technological Innovation: How to Understand the

Growth of Startups Companies in Competitive Business Environment. Procedia Manufacturing. № 3. 2199—2204. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2351978915003625?via%3Dihub>> (2020, October, 12), [in English].

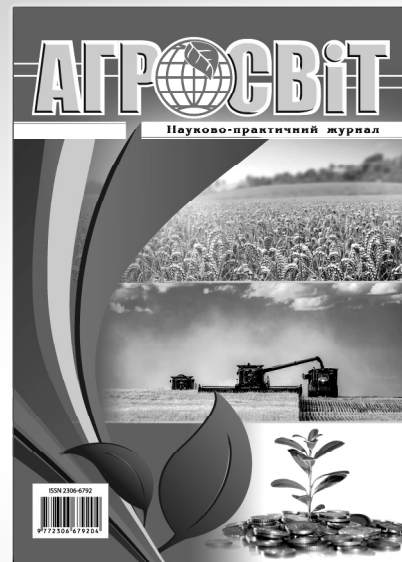
15. Ukrainian Venture Capital and Private Equity Overview 2019. Investor Relations. (2019), Slideshare.net. <<https://www.slideshare.net/UVCA/ukrainian-venture-capital-and-private-equity-overview-2019-232427411?ref=http://uvca.eu/ua/news/investments-into-ukrainian-startups-in-2019-overview>> (2020, October, 12), [in English].

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

О. І. Васильєва,
д. держ. упр., професор, професор кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0003-1812-4557
Д. М. Дейдей,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0003-2713-4538

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.64

ШЛЯХИ ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН У ПЕРІОД МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020 РОКУ

О. Vasylieva,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration
and Public Service, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Ukraine
D. Deydey,
Postgraduate Student of the Department of Public Administration and Public Service
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine

WAYS TO PROTECT THE VOTING RIGHTS OF CITIZENS DURING THE 2020 LOCAL ELECTIONS

У статті обґрунтовано необхідність захисту народного волевиявлення у період виборів в Україні, а також забезпечення виборчих прав громадян як важливої вимоги побудови демократичної правової держави. Зазначено, що одними з основних напрямів роботи "Громадянської мережі "Опора" є незалежне спостереження за виборами; просування на законодавчому рівні невідворотності покарань за виборчі злочини тощо. Закцентовано, що питання забезпечення належного дотримання процедури проведення виборів є актуальним і нагальним питанням сьогодення, а передбачена законодавством відповідальність за правопорушення є необхідною гарантією народного волевиявлення та невід'ємним компонентом виборчого процесу. На рівні законодавства визначено шляхи захисту громадянами своїх виборчих прав. Зазначено, що порушень прав під час виборів можна уникнути, якщо громадяни будуть більш свідомими і прийматимуть активну участь у виборчому процесі.

The article substantiates the need to protect the people's will during the elections in Ukraine, as well as ensuring the voting rights of citizens as an important requirement for building a democratic state governed by the rule of law. It was noted that in the local elections of October 25, 2020, one of the problems of the previous elections in 2015 was acutely felt: 57 people's deputies of Ukraine ran for local councils at various levels, as well as for the position of mayors. This problem confuses voters and provides opportunities to really influence the formation of local councils and local government officials. It is noted that one of the main areas of work of the Civic Network "Opora" is independent election observation; promotion at the legislative level of the inevitability of penalties for election crimes; parallel counting of votes based on a sociological sample, etc.

It is emphasized that the issue of ensuring proper observance of the election procedure is a topical and urgent issue today, and the legal responsibility for violating the election law is a necessary guarantee of free will of the people and an integral component of the election process. It serves as one of the legal guarantees for free democratic elections, which are held on the basis of universal, equal and direct suffrage by secret ballot. It is noted that the latter is a public law means of ensuring the public interest and law and order during the exercise of citizens' voting rights.

It is noted that the legislation provides for several types of legal liability for violation of voting rights of citizens, depending on the sectoral affiliation: constitutional and legal; administrative; criminal; disciplinary and civil law. It has been proved that today, when Ukraine is on the way to building a democratic state governed by the rule of law, the realization by citizens of their constitutional rights to elect and be elected to state and local self-government bodies becomes especially important. In this regard, the public law protection of these rights must be effective enough to resist various illegal encroachments. At the level of legislation, there are ways to protect citizens' voting rights. It is noted that violations of rights during elections can be avoided if citizens are more aware and take an active part in the election process.

Ключові слова: вибори, виборчі права громадян, виборчий процес, правова держава, правопорушення виборчих прав, "Громадянська мережа "Опора".

Key words: elections, suffrage of citizens, electoral process, rule of law, violation of suffrage, Opora Civic Network.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Політичні процеси у правовій державі зокрема і процес передачі публічної влади, не можуть відбуватися та функціонувати без забезпечення певними гарантіями. Гарантіями реалізації виборчих прав громадян є закріпленні в Конституції загальні основоположні норми та принципи. Держава зобов'язана гарантувати їх реальне здійснення.

25 жовтня 2020 р. в Україні відбулися місцеві вибори: українці обирали депутатів місцевих рад, селищних, сільських і міських голів, а також старост. Відповідно до статті 1 Виборчого кодексу України (далі — Кодекс) вибори в Україні є основною формою народного волевиявлення, способом безпосереднього здійснення влади українським народом [3]. Питання забезпечення належного дотримання процедури проведення виборів є актуальним і нагальним питанням сьогодення. Передбачена законом юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства є необхідною гарантією здійснення вільного народного волевиявлення. Вона виступає в якості однієї з правових гарантій проведення вільних демократичних виборів, які здійснюються на основі загального, рівного й прямого виборчого права під час таємного голосування. Слід зазначити, що останнє є публічно-правовим засобом забезпечення суспільного інтересу й правопорядку під час реалізації громадянами своїх виборчих прав.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Джерельну базу дослідження становить Конституція України, чинне виборче законодавство України, Виборчий кодекс України, Кримінальний кодекс України,

Кодекс України про адміністративні правопорушення, акти Конституційного Суду України, які стосуються організації та проведення виборів в Україні та Інтернет-джерела.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування необхідності забезпечення захисту виборчих прав громадян як важливої вимоги побудови демократичної правової держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Конституція України передбачає право кожного громадянина України брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [6, ст. 38]. На місцевих виборах 25 жовтня 2020 р. гостро відчувалась одна із проблем попередніх виборів 2015 р.: 57 народних депутатів України балотувались до місцевих рад різних рівнів, а також на посаду міських голів. Ця проблема плутає виборців і надає можливості реально впливати на формування місцевих рад і посадових осіб органів місцевого самоврядування. При чому депутатська група "За майбутнє" кандидувала майже у повному складі — 20 із 24 її членів боролись за мандати на місцевих виборах. Оскільки вибори завершилися, то можна стверджувати, що для багатьох парламентарів таке балотування виявилось успішним, проте дев'ять народних депутатів мандатів на місцевих виборах не здобули [9]. Водночас низькою була активність населення, явка на виборчі дільниці склала всього 37%.

Найбільш неуспішною для 15 кандидатів із народних депутатів виявилася боротьба за посаду міського голови. Лише троє з них були обрані міськими головами: З. Андрійович (м. Надвірна), Р. Требушкін (м. Покровськ) та І. Колихасєв (м. Херсон), але решта (12 депутатів Верховної Ради України) балотувались безрезультатно. Так, лише О. Синютка (м. Львів) та М. Скорик (м. Одеса) пройшли "до другого туру" [9]. Балотування ж до обласних, районних та міських рад для Народних депутатів загалом виявилось більш успішним.

У час виборчої кампанії 2020 року Верховна Рада України збиралась лише на одне пленарне засідання, тож народні обранці змогли приділити час агітації. Чинні Народні депутати були висунуті першими кандидатами у виборчих списках до міських і районних рад, а до обласних рад цей показник склав 86%. Тож переважна більшість кандидатів-учасників місцевих виборів 2020 р. були зазначені як лідери політичних сил у виборчому бюлетені і практично мали 100% бути обраними. Але ніхто з них, як це відбулося і на попередніх місцевих виборах у 2015 році, після виборів не "залишив" мандат Народного депутата Верховної Ради України. На наш погляд, ця проблема, яка залишилась з попередніх виборчих перегонів 2015 року, плутає виборців і надає можливості реально впливати на формування місцевих рад і посадових осіб органів місцевого самоврядування.

Хотілось би також зазначити, що локальний контекст, не зважаючи на ситуацію в країні, завжди змушував парламентські партії боротися з регіональними авторитетами. На місцевих виборах 2020 р. провладній "Слuzі народу", попри кризові явища та пандемію, вдалося отримати перемогу над партійними суперниками за всіма видами місцевих виборів, включаючи обласні та районні ради та посади міських, селищних, сільських голів. Але розпорошеність складу місцевих рад мало кому дозволить зберегти "ідеологічну партійну чистоту" у місцевих коаліційних розладах.

Всеукраїнська громадська організація "Громадянська мережа ОПОРА" (далі — Опора) — неурядова Всеукраїнська організація громадського контролю та адвокації у сфері виборів, а також всеосяжного впровадження принципу відкритих даних. Основні напрями роботи Опори станом на 2020 рік: незалежне спостереження за виборами; системне привертання уваги до проблем оновлення ЦВК; просування на законодавчому рівні невідворотності покарань за виборчі злочини; паралельний підрахунок голосів на основі соціологічної вибірки; моніторинг роботи парламенту; розробка онлайн-сервісів, які допомагають громадянам стежити за діяльністю народних депутатів; активізація громадян для участі в демократичних процесах тощо. Отже, метою діяльності Опори є прагнення зробити публічне врядування прозорим та відкритим, а вироблення політик, надання публічних послуг, доступність даних, прийняття рішень органами публічної влади та їх комунікацію з громадянами — якісними.

Важливим питанням став вплив локальних еліт під час виборчої кампанії і як вони вживуться з центральною владою у найближчому майбутньому? Місцеві вибори 2020 року стали новим ризиком на перспективі партійної системи в Україні. Бо здатність об'єднуватися на основі локального інтересу призвела до успіху

місцевих проєктів. Унікальні для одного регіону партійні проєкти отримали перші результати на виборах 7 обласних рад. Вони стали лідерами у Вінницькій ("Українська стратегія Гройсмана"), Закарпатській області ("Рідне Закарпаття"), Полтавській ("Довіра"), Харківській (Блок Кернеса "Успішний Харків"), Хмельницькій ("Команда Симчишина"), Черкаській (ВО "Черкащани"), Чернігівській ("Рідний дом"). Ці партії висунули кандидатів лише до однієї обласної ради в межах країни. 45 локальних партій, які балотувалися лише у одному регіоні, разом отримали 18% усіх мандатів депутатів обласних рад на місцевих виборах 2020 року. У 2015 році 29 локальних проєктів здобули лише 5% мандатів обласних рад [8].

Однак для налагодження системної роботи всіх механізмів, як єдиного комплексу необхідно чітко встановити функціональне призначення структурних елементів, виявити залежність і довести взаємозв'язок між ними [10].

Бенефіс локальних партій був пов'язаний із трьома основними причинами [8]:

1. Владна вертикаль дозволила провести місцеву кампанію без системних і централізованих зловживань адміністративними ресурсами. Хоча локальні посадовці зберегли можливість використовувати ресурси громади у виборчих цілях, а залученість президента до агітації слугувала їм, на наш погляд, не кращим прикладом.

2. Наростаючі соціально-економічні проблеми та пандемія Covid-19 спонукали місцеві еліти дистанціюватися від провладної та інших парламентських партій. Місцеве населення з острахом чекає чергову хвилю кризи, представники місцевої еліти (лідери) стають надією для виборців. Тому запит на локальних професіоналів, які нібито знають, що робити в таких умовах, завжди був.

3. Найвпливовіші у країні політичні сили злякали регіони своїми парламентськими дискусіями про "посилення контролю" за обраними від партій місцевими депутатами та іншими новаціями виборчого законодавства. Вже законодавча реальність — у руках партійних лідерів з'явився посилений інструмент відкликання місцевих депутатів. Отже, необмірковані декларації у парламенті та його рішення на користь "канонічних" партій напередодні місцевих виборів зробили свою справу. Впливові регіональні та локальні лідери зрозуміли, що на "всеукраїнські" човни не тільки не варто сідати, з них треба зістрибувати [8].

Через те, дистанція між локальними і парламентськими проєктами — це не тільки загострення протистояння між центром і регіонами. Водночас це засади для "виборчого" оптимізму. Вважаємо, що успіх "локальних" партій на місцевих виборах 2020 р. дозволить уникнути перенесення парламентської боротьби на місцевий рівень та надмірної політизації органів місцевого самоврядування в Україні. Отже, популярна останнім часом думка про можливість боротися із локальним "сепаратизмом" курсом повної "партизації" представницьких органів місцевого самоврядування не витримала тестування місцевими виборами 2020 р. в Україні. Замість справжніх національних партій з'явилися місцеві (міські, селищні, сільські) об'єднання, які були названі в честь любимого голови-лідера місцевої громади.

Усього із 27 найбільших міст (22 обласні центри та 5 громад з кількістю виборців понад 75 тис. мешканців) переобралися 18 міських голів. У цій групі міст лише дві обрані міські голови належали до парламентських сил. Натомість, якщо порівняти, у 2015 році на виборах голів у обласних центрах 8 із 23 міських голів переобралися від парламентських партій [8].

У Кодексі для округів, менших ніж 90 тисяч виборців, знімається обов'язковість балотуватися лише від політичної партії. Це одна з важливих переваг Кодексу, другою ж стало те, що кожна територія, включена в територіальну громаду, матиме своє представництво у місцевій раді. Отже, Кодекс, який вступив у силу з 1 січня 2020 р., департизував усі місцеві ради, крім 30 міських і 22 обласних. Тобто, в країні склалася ситуація (за винятком цих 52 рад), за якої 7000 існуючих місцевих рад пішли на вибори за специфічною багатомандатною мажоритарною системою. Вважалося, що саме така система набагато краще дозволить представити кожне село, кожне селище, кожне містечко у складі місцевої ради.

Також напередодні виборів 2020 р. лунали пропозиції щодо зниження порогу в 90 тисяч виборців, який діє для 30 міст в Україні. Кодекс, "не чітко" виписав норми щодо часу, з якого вихідною точкою вважається цифра 90 тисяч виборців: за місяць або за шість місяців до початку виборчого процесу; або від дати прийняття рішення Верховною Радою України про призначення чергових місцевих виборів. В Україні є міста з кількістю виборців близько 90 тисяч — 89 999 виборців або 90 001 виборець, наприклад, місто Павлоград Дніпропетровської області. Напередодні виборчого процесу 2015 р. у місті було понад 90 тисяч виборців, а після дня голосування за даними Державного реєстру виборів там залишилось менше 90 тисяч. Тоді була спроба роз'яснення, що якщо після дня голосування у місті менш ніж 90 тисяч виборців, то на виборах міського голови другий тур проводити не треба. Але необхідно пам'ятати, що тоді Закон "Про місцеві вибори" передбачав певну точку відліку — публікація ЦВК в газетах "Голос України" і "Урядовий кур'єр" переліку міських громад, де кількість виборців становить понад 90 тисяч мешканців. Зараз такої точки відліку немає: одні міські виборчі комісії будуть вирішувати від дати призначення виборів Верховною Радою України; інші — від дня початку виборчого процесу; а треті — ще від чогось іншого. Єдиного уніфікованого підходу тут, на жаль, немає і це є проблемою.

Перед політичними партіями країни зараз стоїть досить важливе завдання — не заважати місцевому самоврядуванню виконувати свої повноваження. Світові тенденції управління людськими ресурсами мають глобальний характер і відображають процеси пошуку різних структур у публічному й приватному середовищі та створення високоефективних систем реалізації творчого й продуктивного потенціалу [11]. Для цього необхідно утриматись від спокуси перетворення місцевих рад у філіали секретаріатів парламентських фракцій та зловживання процедурою відкликання місцевих обранців.

Хотілось би зупинитися ще на одному аспекті, Опора розробила для працівників Національної поліції дистанційне Онлайн-навчання "Виборчі правопорушення —

як ідентифікувати та як реагувати" в рамках проєкту "Зміцнення законодавчих та виборчих процесів шляхом посилення громадської участі та надання технічної допомоги", що здійснюється Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) за британської допомоги від уряду Великої Британії. Зазначене Онлайн-навчання було опробоване представниками Опори у 2019 р. під час президентської та парламентської виборчих кампаній для понад 3 тисяч правоохоронців. Досвід проведення такого Онлайн-навчання спонукав до поширення цієї практики і на місцевих виборах 2020 р., що стало прикладом впровадження інноваційних технологій у навчальному процесі Національної поліції. Онлайн-навчання забезпечило полісменів якісними знаннями та додатковою інформацією про специфіку місцевих виборів та способи реагування на виборчі правопорушення [2].

Досвід виборів 2019 р. показав, що навіть превентивні дії з боку поліції сприяли попередженню порушень, а відповідно потребу підвищувати компетенції полісменів щодо законодавства на місцевих виборах 2020 р. Особливо зважаючи на те, що виборче законодавство зазнало змін. Окрім цього, внесено зміни щодо відповідальності за виборчі порушення та злочини, які відображені у Кримінальному кодексі та Кодексі про адміністративні правопорушення. У статті 157 "Перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму, чи діяльності спеціального спостерігача" Розділу 5 "Злочини проти виборчих, трудових або інших особистих прав і свобод людини і громадянина" (статті 157 — 184) Кримінального кодексу України [7] зазначено, що перешкоджання вільному здійсненню громадянином свого виборчого права, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх повноважень, поєднані з підкупом, обманом або примушуванням, а також ухилення члена виборчої комісії у роботі комісії без поважних причин — караються штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від одного до трьох років [7, ст. 157].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) — це кодифікований закон, що регламентує суспільні відносини щодо притягнення до адміністративної відповідальності. Глава 15-А "Адміністративні правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення" розглядає саме адміністративні правопорушення та відповідальність за них при здійсненні народного волевиявлення [5, глава 15-А].

До поліції упродовж 25 жовтня 2020 р., дня проведення місцевих виборів в Україні, надійшло 4375 заяв і повідомлень щодо порушення виборчого процесу, третина з кримінальних проваджень стосується незаконної агітації, 234 — порушення таємниці голосування, підкуп виборців — 191, незаконне знищення виборчої документації — 159. За даними Міністерства внутрішніх справ, поліція протягом виборів також отримала 12 повідомлень про замінування виборчих дільниць, було

19 випадків знеструмлення виборчих дільниць, кілька осіб затримані за підозрою у підкупі виборців [4]. Станом на 27.11.2020 р. територіальні органи Національної поліції зареєстрували 17287 заяв та повідомлень, пов'язаних з виборчим процесом. До Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості 1190 кримінальних проваджень. По 100 кримінальних провадженнях 134 особам повідомили про підозру, а у 36 кримінальних провадженнях матеріали направили до суду. Також було складено 2458 протоколів про адміністративне правопорушення [2].

Тому підставою для настання адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері виборчих відносин є низка нормативно-правових актів, які регулюють однотипні правовідносини у сфері забезпечення, організації та проведення виборів. Законодавством передбачено декілька видів юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян залежно від галузевої приналежності: конституційно-правова; адміністративна; кримінальна; дисциплінарна та цивільно-правова. На сьогодні національна нормативна база містить 18 складів адміністративних правопорушень (ст. 2127 — 21224 КУпАП), які можна поділити на чотири сегменти [1]:

- ті, що перешкоджають функціонуванню Державного реєстру виборців: порушення порядку його ведення та використання, подачі до нього інформації (ст. 2127 КУпАП), порушення права громадянина на ознайомлення зі списком виборців (ст. 2128 КУпАП);

- ті, що впливають на порядок передвиборчої агітації: наявні обмеження за часом, місцем, формою та суб'єктом агітації (ст. 21210 КУпАП), порушення порядку передвиборчої агітації з використанням ЗМІ (ст. 2129 КУпАП), порушення порядку розміщення агітаційних матеріалів (ст. 21214 КУпАП), виготовлення або розповсюдження друкованих агітаційних матеріалів без вихідних даних (ст. 21213 КУпАП), ненадання учасникам виборчого процесу можливості спростувати раніше опубліковану в ЗМІ інформацію (ст. 21211 КУпАП), порушення рівних можливостей на використання приміщень під час виборчої кампанії (ст. 21212 КУпАП), порушення порядку фінансування або матеріальної підтримки виборчої кампанії (ст. 21215 КУпАП) [1];

- ті, що посягають на встановлений порядок роботи виборчих комісій: замовлення або виготовлення зайвих виборчих бюлетенів (ст. 21216 КУпАП), ненадання учасникам виборчого процесу копій протоколів комісії (ст. 21217 КУпАП), порушення посадовими особами виборчих комісій або ЗМІ порядку опублікування документів, пов'язаних з організацією виборів (ст. 21220 КУпАП), невиконання громадянами й посадовими особами рішень виборчої комісії (ст. 21218 КУпАП), відмова роботодавця надати члену виборчої комісії тимчасове звільнення від виконання трудових обов'язків (ст. 21219 КУпАП), порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (ст. 21221 КУпАП) [1];

- ті, що здійснюють вплив на результати виборів: публічне розголошення виборцем результатів волевиявлення в приміщенні для голосування (ст. 21222 КУ-

пАП), пошкодження, приховування, знищення свого виборчого бюлетеня або винесення його за межі приміщення для голосування (ст. 21223 КУпАП), перешкоджання здійсненню виборчого права або діяльності суб'єкта виборчого процесу (ст. 21224 КУпАП) [1].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи викладене, ми дійшли висновку, що на рівні законодавства визначено шляхи захисту виборчих прав громадян, але збереження чималої кількості правопорушень під час виборчого процесу зумовлене невірою суб'єктів виборчого процесу у невідворотність покарання за їх вчинення. Вважаємо також за необхідне оприлюднення інформації про результати розслідувань та винесення судових рішень, які пов'язані із порушенням виборчого законодавства. Зауважимо, що порушень виборчих прав під час виборів можна уникнути, якщо громадяни будуть більш свідомими і прийматимуть активну участь у виборчому процесі. Реалізація свого права на волевиявлення залежить виключно від кожної людини, тому ми всі маємо самі захищати фундаментальне конституційне право на вільне волевиявлення. З метою захисту своїх прав учасники виборчого процесу мають право звертатися до суду, до органів публічної влади, установ та організацій.

Бажаним, на наш погляд, є перехід до єдиної системи професійних виборчих комісій, частина керівників або членів яких працюватимуть на постійній основі та за своїм статусом, повноваженнями, правами та обов'язками прирівнюватимуться до публічних службовців. Це дозволить вирішити питання деполітизації та підвищення компетентності членів виборчих комісій.

Література:

1. Адміністративна відповідальність за порушення виборчих прав. URL: <https://law.chnu.edu.ua/administrativna-vidpovidalnist-za-porushennia-vyborchych-prav/> (дата звернення: 11.11.2020 р.).
2. Більше 60 тисяч поліцейських пройшли курс ОПОРИ щодо реагування на порушення під час місцевих виборів. URL: https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22675-bilshe-60-tisjach-politseiskikh-proishli-kurs-opori-shchodo-reaguvannia-na-porushennia-pid-chas-mistsevikh-viboriv (дата звернення: 20.12.2020 р.).
3. Виборчий кодекс України: прийнятий 19 грудня 2019 року № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 11.11.2020 р.).
4. До поліції у день місцевих виборів надійшло 4375 заяв та повідомлень про порушення — МВС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vybory-politsiya-porushennia/30912604.html> (дата звернення: 11.12.2020 р.).
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Постанова Верховної Ради Української РСР від 07.12.1984 р. № 8074-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 11.11.2020 р.) (дата звернення: 11.11.2020 р.).
6. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. зі змін. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2020 р.).

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.12.2020 р.).

8. Куди Україну занесла хвиля місцевих виборів? URL: https://www.oporaua.org/blog/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22731-kudi-ukrayinu-zanesla-khvilja-mistsevikh-viboriv (дата звернення: 20.12.2020 р.).

9. Народні депутати та їхні успіхи в балотуванні на місцевих виборах. URL: <https://www.oporaua.org/news/parliament/22686-narodni-deputati-ta-yikhni-uspikhi-v-balotuvanni-na-mistsevikh-viborakh> (дата звернення: 20.12.2020 р.).

10. Prylipko S., Vasylieva O., Vasylieva N. Methodology of forming a comprehensive mechanism for public administration of service cooperation development in rural areas of Ukraine. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE). 2019. Vol. 8. Issue-4S, pp. 152—156. URL: <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i4S/D10121184S19.pdf>

11. Vasylieva N.V., Vasylieva O.I., Prylipko S.M.; Kapitanets S.V., & Fatkhutdinova O.V. (2020). Approaches to the formation of Public Administration in the Context of Decentralization Reform in Ukraine. Cuestiones Politicas. Vol. 38, Num. 66, Especial (1era parte), pp. 301—320. (Web of Science) DOI: 10.46398/cuestpol.38e.19o

References:

1. Kovbas, I. (2020), "Administrative liability for violation of suffrage", available at: <https://law.chnu.edu.ua/administratyvna-vidpovidalnist-za-porushennia-vyborchikh-prav/> (Accessed 11 nov 2020).

2. Tokars'kyj, A. (2020), "More than 60,000 police officers have taken a SUPPORT course to respond to violations during local elections", available at: https://www.oporaua.org/news/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22675-bilshe-60-tisiach-politseiskikh-proishli-kurs-opori-shchodo-reaguvannia-na-porushennia-pid-chas-mistsevikh-viboriv (Accessed 20 dec 2020).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), "Electoral Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (Accessed 11 nov 2020).

4. Radio Liberty (2020), "On the day of the local elections, the police received 4,375 allegations and reports of violations", available at: <https://www.radio-svoboda.org/a/news-vybory-politsiya-porushennia/30912604.html> (Accessed 11 dec 2020).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1984), "Code of Ukraine on Administrative Offenses", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (Accessed 11 nov 2020).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 11 nov 2020).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Criminal Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed 20 dec 2020).

8. Kliuzhev, O. (2020), "Where did the wave of local elections take Ukraine?", available at: https://www.oporaua.org/blog/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi_2020/22731-kudi-ukrayinu-zanesla-khvilja-mistsevikh-viboriv (Accessed 20 dec 2020).

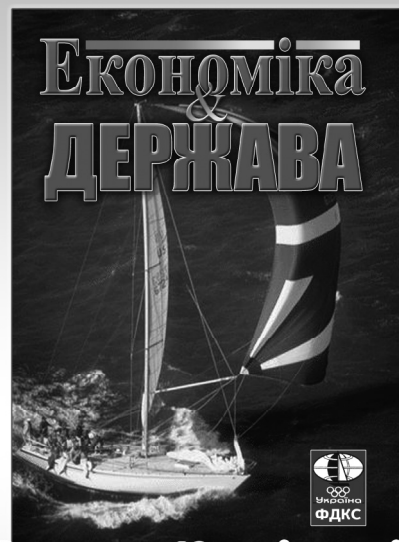
9. Opора (2020), "People's deputies and their successes in running in local elections", available at: <https://www.oporaua.org/news/parliament/22686-narodni-deputati-ta-yikhni-uspikhi-v-balotuvanni-na-mistsevikh-viborakh> (Accessed 20 dec 2020).

10. Prylipko, S. Vasylieva, O. and Vasylieva, N. (2019), "Methodology of forming a comprehensive mechanism for public administration of service cooperation development in rural areas of Ukraine", International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE), vol. 8, Issue-4S, pp. 152—156, available at: <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i4S/D10121184S19.pdf> (Accessed 20 dec 2020).

11. Vasylieva, N.V. Vasylieva, O.I. Prylipko, S.M. Kapitanets, S.V. and Fatkhutdinova, O.V. (2020), "Approaches to the formation of Public Administration in the Context of Decentralization Reform in Ukraine", Cuestiones Politicas, vol. 38, no. 66, Especial (1era parte), pp. 301—320. DOI: 10.46398/cuestpol.38e.19o

Стаття надійшла до редакції 14.01.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

М. М. Бердар,

д. е. н., професор кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-5124-5233

О. В. Євтушевська,

к. е. н., доцент кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-4935-5473

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.70

НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

М. Berdar,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Ecological Management and Enterprise,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Yevtushevskaya,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Ecological Management and Enterprise,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

WAYS OF STATE ECONOMIC POLICY IMPLEMENTATION

Розкрито основні напрями реалізації економічної політики держави, зокрема в аграрній, науково-технічній та інноваційній сферах. Виявлено окремі недоліки втілення економічної політики у вітчизняних умовах. На нашу думку, до них можна віднести: відсутність чіткого розуміння вектору соціально-економічного розвитку країни, хаотичність впроваджуваних ініціатив, незадовільне наукове обґрунтування економічних реформ, недосконалість законодавства. Визначено особливості реалізації політики зайнятості в Україні, її переваги та недоліки. Основною перевагою можна назвати розгалужену систему державних органів, які виконують функцію підвищення рівня зайнятості в країні. Основним недоліком, на нашу думку, є застаріле законодавство, яке регулює трудові відносини. Надано рекомендації щодо вдосконалення економічної політики, а саме: оновлення законодавчої бази, посилення кадрового потенціалу, проведення більш самостійної економічної політики в Україні, запозичення успішного досвіду інших країн.

Main ways of state economic policy implementation are opened. Peculiarities of agrarian, scientific and innovative policy are lightened. Disadvantages of domestic economic policy are revealed. In our opinion, main problems are lack of understanding of social and economic development direction, chaotic character of economic reforms, imperfect legislation, dependent economic policy etc. Maybe, one of the most controversial types of policy in Ukraine is agrarian policy in a field of land dealings. State tries to implement agrarian reform, to launch a land market. In our opinion, Ukraine needs transparent, legal agrarian market, however new changes in legislation are rather controversial. Expected positive effects of land reforms are realization of ownerships' rights, legalization of land dealings, investment to economy, increase of pay taxes. However, new agrarian

policy in Ukraine can lead to development of so-called land latifundiums and land speculations. Main preconditions of successful agrarian market are strict demands to potential land owners, acceptable size of plot of land in one hand, constant government control of agrarian companies' activity. Unfortunately, modern Ukrainian agrarian policy excites doubts. Main advantages and disadvantages of employment policy are opened. To our mind, key shortcoming is out of date labour legislation. New Labour Code required, however proposed draft law is rather discordant. On the one hand, it can regulate new forms of work activity, such as freelance, season work etc. On the other hand, it has weak points and is criticized by some representatives of trade unions. Peculiarities of scientific, technic and innovative policy are lightened. Main problems in this field are shortage of financing, obsolete equipment, low motivation of young researchers etc. Some researchers propose to liquidate National Academy of Science. In our opinion, better decision is thorough government support of science, including this institution. Key recommendations as to improvement of economic policy in Ukraine are strengthening of staff, legislation improvement, and more independent economic policy.

Ключові слова: економічна політика, аграрна політика, політика зайнятості, державне регулювання, науково-технічна політика.

Key words: economic policy, agrarian policy, policy of employment, state governance, scientific and technic policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Економічна політика держави як сукупність заходів, спрямованих на розвиток економіки країни, покликана забезпечити збалансованість, прозорість і справедливість економічних взаємин. Основними передумовами ефективної економічної політики є чітке розуміння вектору розвитку країни, виражена оцінка власних можливостей, відмова від крайніх ідеологічних концепцій розвитку економіки. На жаль, вітчизняна економічна політика містить ряд серйозних недоліків, які мають системний характер. І пов'язані вони, передусім, з недосконалістю законодавства та хаотичністю впроваджуваних ініціатив.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням економічної політики держави займається ряд вітчизняних науковців, зокрема: П.С. Єщенко, Л.В. Пельтек, Л.М. Щуревич, В.О. Мандибура, Т.Ю. Александрюк, Ю.М. Маршавін та інші. Серед іноземних дослідників можна назвати Р. Райха, Д. Стадвелла, Дж. Стігліца, П. Кругмана та інших. Проблема реалізації економічної політики держави потребує всебічного та ґрунтовного вивчення, оскільки зазначений процес характеризується суперечливістю, динамічністю та мінливістю і безпосередньо впливає на рівень добробуту населення та реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку країни.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження напрямів реалізації економічної політики в Україні, зокрема розкриття її основних недоліків для розробки рекомендацій щодо вдосконалення економічного регулювання. Завданнями статті є висвітлення особливостей реалізації економічної політики у різних сферах, виявлення недоліків окремих видів економічної політики в Україні, розробка рекомендацій щодо покращення державного регулювання економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На нашу думку, реалізація економічної політики у вітчизняних умовах характеризується хаотичністю та відсутністю чіткого бачення наслідків реформ (хоча не всі з них можливо передбачити). "Здійснення економічних реформ у світі свідчить, що останні виявлялися ефективними лише тоді, коли були науково обґрунтованими, спиралися на чітко визначену стратегію, яка дозволяла спрямовувати економічні перетворення на досягнення довгострокових цілей і пріоритетів", на думку Ігнатюк Н.І. [1, с. 24]. На жаль, втілення економічної політики в Україні містить ряд системних недоліків і навряд чи спирається на якусь серйозну наукову основу.

Економічна політика держави реалізується в аграрній, фінансовій, науково-технічній та інноваційній, гро-

шово-кредитній, антиінфляційній, інвестиційній, антимонопольній сферах тощо.

Аграрна політика — це сукупність заходів, спрямованих на організацію та підтримку розвитку аграрного сектору країни. Останнім часом саме аграрна політика у сфері регулювання розвитку земельних відносин в Україні привертає значну увагу громадськості, оскільки держава поставила собі за мету відкрити ринок землі сільськогосподарського призначення. Цей процес може мати позитивні наслідки, але водночас містить серйозні загрози для подальшого розвитку країни. До позитивних результатів відкриття ринку землі можна віднести: врегулювання проблеми нелегального ринку земельних ресурсів, продаж земельних ділянок за конкурентними цінами (можливе за умов відсутності інформаційної асиметрії на ринку), реалізація права власників розпоряджатися своєю землею, надходження коштів до державного бюджету через сплату податків. На сьогодні в Україні склалася ситуація, коли орендарі земельних ділянок подекуди розраховуються з власниками натуральним продуктом, а не грошима. За словами П. Тестова, "стрімкий розвиток аграрного сектору України та промислового тваринництва призвів до того, що останнім часом "попит" на землю зростає. І тому все частіше й частіше відбувається незаконне розорювання тих же схилів, балок і лук. Розорюються й колишні сіножаті" [2]. Безумовно, наявний стан речей необхідно змінювати через впровадження цивілізованого ринку землі, однак запропоновані зміни законодавчої бази є неоднозначними. Зміни земельного законодавства, зокрема ті, що стосуються максимальної загальної площі земельних ділянок у власності громадян України, викликають занепокоєння. Ці обсяги є незіставними з нормами багатьох європейських країн. Можливо, початкове декларування дуже високих обсягів, а потім їх стрімке зниження мало маніпулятивний характер і було покликане створити ілюзію перемоги в очах незгодних. Норму прийнятого закону, яка викликає найбільше запитання, сформульовано так: "іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки в статутному капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення" [3]. Як бачимо, іноземці та юридичні особи все ж отримують доступ до земельних ресурсів України через можливість участі у статутному капіталі банків. У контексті цього виникає питання, а чи не стане земля сільськогосподарського призначення об'єктом фінансових спекуляцій замість того, щоб бути основою аграрного розвитку країни? Крім того, можливе виникнення такого явища як псевдокредитування, коли позичальники не мають наміру повертати кредити, а основною метою є концентрація земельних ресурсів у власності банківських установ.

Прикладами позитивного досвіду проведення аграрних реформ є такі країни як Польща, Угорщина, Німеччина, Австрія та інші. Прихильники відкриття ринку землі наводять досвід цих та інших країн як зразок вдалої земельної реформи. Однак для того щоб отримати позитивний результат перераховані вище держави дотримувались ряду чітких, прозорих правил, які багато в чому й забезпечили успіх. Зокрема тут існує ряд вимог

для охочих придбати землю, у деяких випадках особа повинна довести намір займатися сільськогосподарською діяльністю або прожити на цій території протягом певного періоду. Крім того, в окремих країнах існує заборона на придбання землі з метою отримання прибутку. Це роблять для того, щоб земля не ставала об'єктом фінансових спекуляцій, а слугувала своїй основній цілі. Процедура набуття права власності на земельну ділянку є досить складною. Після отримання права власності у деяких випадках особа зобов'язана підтримувати місцеву громаду. Ще одне істотне обмеження — це максимально можливий обсяг землі в одні руки. Цей обсяг встановлено таким чином, щоб запобігти утворенню так званих земельних латифундій. І він є незрівнянно меншим, ніж той, що пропонують зробити в Україні.

Водночас у світі існують яскраві приклади того, як необдумане, поспішне впровадження земельної реформи призвело до руйнівних наслідків для економіки та довкілля деяких країн. Зокрема, приклад Аргентини, Ефіопії, Мадагаскару демонструє, як недалекоглядна, руйнівна економічна політика призвела до часткового знищення економічного потенціалу та природних ресурсів цих держав. Мабуть, найбільш промовистий приклад проведення невдалої аграрної реформи — це приклад Аргентини. Ще у 80-х роках XX ст. аграрний сектор Аргентини був рушієм економіки, він забезпечував продовольчу безпеку країни через вирощування різноманітних сільськогосподарських культур. У 90-х роках з метою виходу з економічної кризи уряд почав перебудовувати сільське господарство країни. Основним завданням було перейти на вирощування монокультури для експорту. За словами Куліш І.М., "у той самий час внаслідок економічної кризи мільйони акрів основних сільськогосподарських угідь були скуплені банками, а в них — іноземними корпораціями та приватними інвесторами" [4, с. 173]. Взявши на озброєння неоліберальну концепцію та поради МВФ, уряд обрав курс на широку приватизацію державних підприємств і докорінне перетворення національного аграрного сектору. Наслідками недолугої економічної політики стали продовольча криза в країні, яка подекуди межувала з голодом, руйнування традиційного сільського господарства, залежність від трансгенної монокультури. Крім того, аграрна реформа призвела до виникнення земельних латифундій в країні.

На сьогодні аграрна політика в Україні викликає чи не найбільше занепокоєння. Відсутність суворих вимог до потенційних власників земельних ділянок, захмарна загальна площа земельної ділянки у власності, поспішне прийняття змін до законодавства; маніпулювання рівнем максимально можливого обсягу землі у власності (ситуація, коли спочатку декларується надзвичайно високий рівень, який потім істотно знижується, все одно залишаючись, на нашу думку, неприйнятним). Ініціатори земельної реформи обгрунтовують її введення необхідністю залучення значних іноземних інвестицій, розвитку інфраструктури, підвищення рівня добробуту населення тощо. Ця ідея не позбавлена сенсу, але лише при правильній її реалізації. Загалом Україні потрібен ринок землі, заснований на законних і прозорих механізмах функціонування, проте таке надважливе питання потребує чітко виписаних правових норм, а

також врахування досвіду тих країн, які успішно впровадили аграрну реформу.

Реалізація економічної політики у сфері зайнятості передбачає втілення заходів щодо забезпечення прийняттого рівня зайнятості населення. Безробіття справедливо вважається однією з найбільш болючих соціальних проблем. Зазначене явище призводить не лише до негативних економічних наслідків, але й до серйозних соціально-психологічних негараздів. У деяких розвинутих країнах досліджують одну з найбільших потенційних проблем ринку праці в майбутньому — проблему широкої автоматизації праці з подальшим витісненням людини не лише з виробничого сектору, але й частково з інтелектуальної та творчої сфер. Для України це питання не є настільки нагальним.

Політика зайнятості в нашій країні має ряд переваг і недоліків. Зокрема до переваг можна віднести досить активну діяльність Державної служби зайнятості України, обласних центрів зайнятості, центрів професійно-технічної освіти. В країні існує мережа державних органів, які покликані допомагати тимчасово безробітним, що створює позитивний соціальний ефект. Крім того, на сьогодні діють досить лояльні програми з виплати допомоги по безробіттю. На думку Маршавіна Ю.М., "у державній політиці зайнятості слід перенести акцент з виплати допомоги по безробіттю на здійснення активних програм сприяння працевлаштуванню за умов, що ці заходи не перетворюються на самоціль, а застосовуватимуться Службою в тому разі, якщо впливатимуть на прискорення працевлаштування безробітних і даватимуть найкращі результати на одиницю витрат" [5, с. 684]. В Україні, як і в інших країнах, подекуди, існує явище зловживання допомогою по безробіттю, тому найчастіше система виплат має обмеження та висуває ряд вимог до отримувача коштів. До недоліків державної політики зайнятості можна віднести застаріле законодавство у сфері регулювання трудових відносин. В Україні існує нагальна потреба у прийнятті нового Трудового кодексу, який замінить Кодекс законів про працю, однак прийняття Кодексу сповільнюється в тому числі через суспільну дискусію щодо норм, які будуть у нього внесені. Ряд запропонованих нововведень викликає занепокоєння частини суспільства. Загалом ухвалення нового Трудового кодексу є дуже складним завданням, оскільки торкається часто антагоністичних інтересів роботодавців і найманих працівників. На сьогодні законодавство України у сфері трудових взаємин не відображає реалій сучасного ринку праці, зокрема необхідно врегулювати відносини у сфері фрілансу, проєктних і сезонних робіт. Також потрібно виписати механізми контролю за виконанням законодавчих норм. Можна почути думку, що нинішній Кодекс законів про працю створений в інтересах працівників. Відповідно, лунають заклики про необхідність переорієнтування його на роботодавців, що своєю чергою приведе до звуження тіньового ринку праці, підвищить ефективність підприємницької діяльності, збільшить рівень податкових надходжень до бюджету. Проте разом із цим законодавчі нововведення на користь роботодавця можуть призвести до зростання плинності кадрів, посилення психологічного тиску на працівників, увімкнення "потопінної" системи. Виходом із цієї ситуації повинно стати

збільшення ролі профспілок, основним завданням яких має бути не стільки захист прав працівників, скільки забезпечення балансу інтересів різних сторін трудового процесу.

За умови прийняття нового трудового законодавства надзвичайно важливою стає роль профспілок. На жаль, профспілковий рух в Україні є недостатньо потужним, протести проти порушення прав робітників носять розрізнений, немасовий характер. Оскільки зміни у трудовому законодавстві, на нашу думку, вводяться, швидше, на користь роботодавців саме профспілки повинні виступити силою, яка підтримає найманих працівників. За словами Середи О.Г. "...звертає на себе увагу та обставина, що будь-яка профспілка утворена з метою захисту трудових і соціально-економічних прав та інтересів працівників незалежно від того, чи є така профспілка стороною колективного договору угоди. Отже, можемо стверджувати, що професійну спілку ми сміливо розглядаємо як одну з форм захисту працівниками своїх трудових і соціально-економічних прав" [6, с. 124]. На нашу думку, основним завданням профспілок повинно бути збалансування інтересів роботодавців і працівників. Оскільки зведення завдань профспілок виключно до захисту прав найманого персоналу без врахування суспільних інтересів може призвести до деструктивних проявів у діяльності профспілкового руху та нанесення значної шкоди соціально-економічній сфері, що у підсумку погіршить становище самих працівників. Думки дослідників щодо запропонованих змін до трудового законодавства варіюються від схвалення до жорсткого заперечення. З одного боку, новий Кодекс нібито покликаний ліквідувати перебік у бік забезпечення прав працівників і допомогти роботодавцям більш ефективно займатися підприємницькою діяльністю. З другого боку, він викликає занепокоєння у частини суспільства. Дехто навіть називає це узаконенням рабством, яке вводиться в умови динамічної трудової міграції населення. Тобто в ситуації, коли, навпаки, потрібно стимулювати потенційних працівників залишатися в країні.

Реалізація економічної політики у науково-технічній та інноваційній сферах передбачає втілення сукупності заходів, спрямованих на збереження та підтримку науково-технічного потенціалу країни, а також створення та комерціалізацію інноваційних технологій. У минулому науково-технічна політика була потужним рушієм прогресу країни. Розвиток космічних, суднобудівних, авіаційних, ядерних та біотехнологій був основою вітчизняної економіки. На жаль, на сьогодні науково-технічна та інноваційна політика має більш декларативний характер. По-перше, в державі відсутній реально втілюваний довгостроковий план розвитку інноваційних технологій та інфраструктури. По-друге, існують такі проблеми як недофінансування науково-технічних установ, відсутність достатніх стимулів для молодих спеціалістів, складність комерціалізації наукових розробок.

В Україні частково зберігся науково-технічний потенціал, зокрема завдяки ентузіазму та таланту інженерів і науковців, задіяних у високотехнологічних галузях. На жаль, у 90-ті рр. частина цих галузей зазнала часткового розорення. Втім існують позитивні приклади науково-технічної діяльності, наприклад, вітчизняна космічна галузь, яка піддалася меншому руйнівному

впливу. Приклад КБ "Південне" доводить, що взаємодія держави та наукових кадрів інколи може бути досить ефективною, хоча на сьогодні існує ряд питань, які державні органи не можуть вирішити. Так, в умовах розриву між наукою та промисловістю, а також застарілістю космічного законодавства створено Українську асоціацію високотехнологічних підприємств та організацій "Космос", основними цілями якої є просування конкурентоспроможної національної космічної продукції на світовий ринок, підготовка пропозицій для вдосконалення законодавства, зокрема Закону України "Про космічну діяльність" тощо. Кооперація в умовах недостатньої державної підтримки галузі, зокрема у питанні вдосконалення законодавства, може стати виходом не лише для космічної сфери.

Приватні підприємства та акціонерні компанії демонструють прагнення до розвитку альтернативних джерел енергії, використання екологічних матеріалів у будівництві, розробки сміттєпереробних технологій. Вони більш гнучко реагують на потреби ринку і намагаються заповнити "порожні" ніші. Водночас держава також здійснює внесок у розвиток перерахованих галузей, зокрема в Україні діють вітрові та сонячні електростанції, виникали ініціативи щодо добутку сланцевого газу, проте останнє викликало неоднозначну реакцію суспільства. Існують успіхи в селекційній роботі, у розвитку медичних технологій. Цікаво, що маючи певні досягнення, державні наукові установи часто не застосовують правильного маркетингового підходу для залучення потенційних інвесторів. Наприклад, виставки досягнень Національної академії наук проходили менш помітно через відсутність ефективної рекламної кампанії. Правильне та широке інформування громадськості могло б підвищити рівень ефективності таких заходів. На думку Пельтек Л.В., "основними цілями державної науково-технічної політики є розвиток, раціональне розміщення і ефективне використання науково-технічного потенціалу; примноження національного багатства на основі використання наукових і науково-технічних досягнень, ...забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості" [7, с. 91]. Щодо останнього, то основою науково-технічної творчості в минулому була широка мережа безкоштовних наукових гуртків, де збиралась обдарована молодь. На сьогодні розгалуженої мережі безплатних студій не існує. Рушієм наукової творчості залишається Мала академія наук, проте ця інституція не може виконувати усі завдання, пов'язані з довготривалим навчанням і вихованням майбутніх науковців і винахідників.

У досить складних соціально-економічних обставинах неодноразово лунали заклики реформувати, а то й ліквідувати Національну академію наук України, залишивши науково-технічну та інноваційну сфери в руках приватних інвесторів. Мотивуючи це рішення негнучкістю такої інституції, відсутністю зміни поколінь дослідників, нездатністю відповідати вимогам сучасності. При цьому з'явилося ряд публікацій, які містили як конструктивну, так і деструктивну критику діяльності Академії. На нашу думку, такі заклики недоречні, оскільки саме держава відповідальна за більшість проблем, які супроводжують функціонування інститутів Національної академії наук. Недофінансування, недо-

статне стимулювання молодих фахівців, відсутність допомоги у комерціалізації науково-технічних розробок, застаріла матеріально-технічна база, постійне ускладнення бюрократичних вимог — це, передусім, проблеми держави, а не науковців НАН. Прихильники приватного інвестування науково-технічних досягнень мають розуміти, що існують різні рівні наукових розробок. Якщо приватний інвестор вкладає кошти у старт, то це цілком прийнятна практика (у світі існує кілька дуже успішних стартапів з "українським корінням", які розвивалися, передусім, за рахунок приватних коштів). Але коли мова йде про створення наукових розробок у сфері військово-промислового комплексу, масштабних інфраструктурних проєктів, космічних технологій (хоча останні зміни в законодавстві дозволяють створювати приватні підприємства, які займатимуться розробкою космічних технологій) напевно чи можна обійтися лише приватними інвестиціями.

Одним з важливих завдань науково-технічної та інноваційної політики є підтримка та розвиток інноваційної інфраструктури. Остання виступає сукупністю технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів, науково-дослідних інститутів, які забезпечують розвиток і втілення наукових та інноваційних технологій в тій чи іншій країні. Саме інноваційна інфраструктура покликана допомагати як організованим групам дослідників, так і одноосібним винахідникам, принаймні на рівні консультативних послуг. На думку Усманової М.Р., "для формування дієвої інноваційної інфраструктури потрібно впровадити низку заходів:

- розвиток експертних систем (створення та підтримка діяльності експертних центрів, надання експертних висновків для виробників, інвесторів, страхових служб тощо);
- розвиток інформаційних систем (створення та підтримка діяльності аналітичних і статистичних центрів, інформаційних баз і мереж);
- організація і проведення попередньої експертизи, зокрема комплексної, науково-технічних, інноваційних та інвестиційних проєктів;
- стандартизація інвестиційно-інноваційної діяльності відповідно до міжнародних норм;
- управління підприємствами (інноваційними проєктами) [8, с. 83 — 84].

Розвиток наукових розробок та інноваційних технологій відкриває неймовірно широкі, хоча й суперечливі перспективи. Існують технології, які, швидше за все, поки не досяжні для нас, зокрема надшвидкісний транспорт, гібридні автомобілі, складні екзоскелети, 3D-технології в освоєнні космосу, 3D-біопринтинг, складна робототехніка тощо. Але є сфери, де підтримка держави та приватних інвесторів могла б дати позитивний результат, зокрема галузь альтернативних джерел енергії, наприклад, розробка так званих біоелектричних батарей, створення дронів на сонячній енергії, пошук альтернативних компонентів ракетного палива, розвиток окремих видів біотехнологій, біопротезування, конструювання та комерціалізація побутових вітрогенераторів. Все це можливо за умов збалансованої та продуманої науково-технічної та інноваційної політики, яка в останні десятиліття відійшла на другий план.

ВИСНОВКИ

На нашу думку, основними недоліками реалізації економічної політики в Україні є відсутність усвідомленої стратегії соціально-економічного розвитку країни, незадовільне наукове обґрунтування впроваджуваних реформ, нестача належного досвіду та знань для втілення економічної політики. Для забезпечення економічного розвитку необхідно: проводити більш самостійну економічну політику, передусім, в інтересах власної держави; вдосконалювати законодавчу базу, посилювати кадровий потенціал, переймати позитивний досвід успішних країн.

Література:

1. Ігнатович Н.І. Реформування економіки України у контексті її модернізації / Н.І. Ігнатович // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 4 (193). С. 21—25.

2. Тестов П. Земля і пустеля. Україна може втратити свої ґрунти, якщо не зупинити варварське розорювання природних ділянок. 2019. URL: www.texty.org.ua (дата звернення: 04.01.2021).

3. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20> (дата звернення: 05.01.2021).

4. Куліш І.М. Напрями підвищення конкурентоспроможності сільських територій України в контексті використання досвіду Бразилії та Аргентини / І.М. Куліш // Регіональна економіка. 2013. № 3. С. 169—177.

5. Маршавін Ю.М. Державна політика зайнятості в Україні / Ю.М. Маршавін // Економіка і суспільство. 2016. № 7. С. 679—685.

6. Середя О.Г. Повноваження профспілок у механізмі правового захисту прав працівників / О.Г. Середя // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: Сер. Юриспруденція. 2015. № 15. С. 123—125.

7. Пельтек Л.В. Формування єдиної науково-технічної політики як умова економічного зростання і розвитку промисловості регіонів / Л.В. Пельтек // Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 22. С. 90—93.

8. Усманова М.Р. Теоретичні засади формування інноваційної інфраструктури в Україні / М.Р. Усманова // Вісник Східноєвропейського університету економіки та менеджменту. 2016. № 1 (20). С. 74—84.

References:

1. Ihnatovych, N.I. (2017), "Reformation of Ukrainian economy under its modernization", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 4 (193), pp. 2—25.

2. Tiestov, P. (2019), "Land and desert. Ukraine can lost its lands if not stop barbaric devastation of natural plots of land", available at: www.texty.org.ua (Accessed 4 Jan 2021).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the changes to some laws as to conditions of agrarian land circulation", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20> (Accessed 5 Jan 2021).

4. Kulish, I.M. (2013), "Ways of Ukrainian agrarian territory competitiveness improvement in the context of

Brazilian and Argentinian experience", Rehional'na ekonomika, vol. 3, pp. 169—177.

5. Marshavin, Ju.M. (2016), "State policy of employment in Ukraine", Ekonomika i suspilstvo, vol. 7, pp. 679—685.

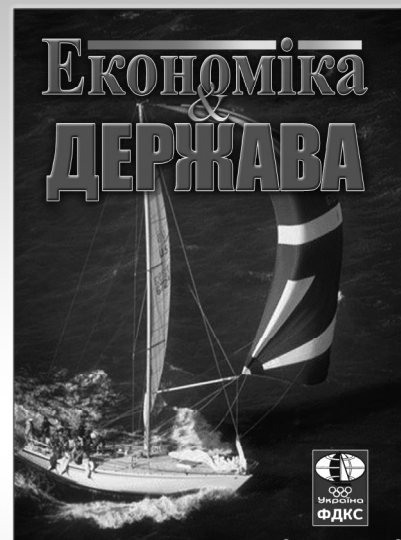
6. Sereda, O.G. (2015), "Rights of trade-unions in mechanism of juridical protection of employees' rights", Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, vol. 15, pp. 123—125.

7. Pel'tek, L.V. (2010), "Forming of general scientific and technical policy as the precondition of economic growth and industrial development of regions", Investitsii: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 90—93.

8. Usmanova, M.R. (2016), "Theoretical bases of forming of innovative infrastructure in Ukraine", Visnyk shidnoevropeiskoho universytetu ekonomiky ta menedzmentu, vol. 1 (20), pp. 74—84.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. І. Білик,
к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-7110-7257

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.76

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

O. Bilyk,
PhD in Economics" Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

FORMATION OF A SYSTEM OF PUBLIC MANAGEMENT OF SOCIAL RISKS IN WORLD PRACTICE

Статтю присвячено дослідженню історичних аспектів формування системи управління соціальними ризиками. Дослідження ґрунтується на глибокому ретроспективному аналізі, який дозволяє встановити етапи формування систем управління соціальними ризиками у світовій практиці. Це має принципове значення для раціоналізації соціальної політики, а в її рамках, зокрема, політики управління соціальними ризиками. Ефективне функціонування такої системи має у свою чергу посилитися на історичне усвідомлення соціальних ризиків, принципи організації спільнот ризику. На думку авторки, дослідження, проведене з метою опису та пояснення ставлення до системи управління соціальними ризиками через призму еволюції соціальної держави, спрямоване на встановлення не лише думки щодо соціального забезпечення через системи соціального страхування, масштабі задоволення можливими вигодами, отриманих від цього страхування, та довіри до установи, пов'язаної з ними. Результатом цих досліджень також має бути діагностика ставлення суспільства та держав до ідей та правил системи управління соціальними ризиками, і зокрема визнання ступеня розуміння необхідності становлення соціального забезпечення шляхом створення відповідних механізмів. Тому важливо, враховуючи еволюцію розвитку соціальної держави, також відповісти на питання про можливість спрямування інших публічних інституцій, що охоплюють цю важливу сферу формування соціальних відносин в системі управління соціальними ризиками. В статті авторкою встановлено, що соціальний ризик має історичний характер, який пов'язаний як з технологічним, так і з культурним розвитком особистості. Доведено, що ключову роль в розробленні системи управління соціальними ризиками відгравали держави. Також виділено етапи становлення системи управління соціальними ризиками та на основі здійсненого аналізу побудовано схему методів публічного управління соціальними ризиками. На основі здійсненого аналізу було виділено стратегічні цілі в системі публічного управління соціальними ризиками, що дає змогу підвищити її ефективність.

The article is devoted to the study of historical aspects of the formation of the social risk management system. The study is based on a deep retrospective analysis that allows to establish the stages of formation of social risk management systems in world practice. This is of fundamental importance for the rationalization of social policy, and within its framework, in particular, the policy of social risk management. The effective functioning of such a system should, in turn, refer to the historical awareness of social risks, the principles of organization of risk communities. According to the author, the study, conducted to describe and explain the attitude to the social risk management system through the prism of the evolution of the social state, aims to establish not only opinions on Social Security through social security systems, the scale of satisfaction with the possible benefits derived from this insurance, and trust in the institution associated with them. The result of these studies should also be a diagnosis of the attitude of society and states to the ideas and rules of the social risk management system, and in particular recognition of the degree of understanding of the need for social security by creating appropriate mechanisms. Therefore, it is important, taking into account the evolution of the development of the social state, to also answer the question of the possibility of directing other public institutions covering this important sphere of social relations formation in the social risk management system. The author finds in the article that social risk has a historical character, which is associated with both technological and cultural development of the

individual. It is proved that the state played a key role in the development of the social risk management system. The stages of formation of the social risk management system are allocated and a scheme of methods of public management of social risks was built on the basis of the performed analysis. Also based on the analysis, strategic goals were identified in the system of public management of social risks, which allows to increase its effectiveness.

Ключові слова: соціальний ризик, система управління соціальними ризиками, соціальне забезпечення, держава, соціальна політика.

Key words: social risk, social risk management system, social security, state, social policy.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

В умовах динамічності розвитку світових політик важливим залишається дослідження історичного генезу впливу розвитку держав на систему управління соціальними ризиками. Саме двоякість характеру ризику — невизначеність та наявність збитку після його настання — вимагає дослідження характеру боротьби з ним та його наслідками. Проте таке визначення не завжди характеризує саме соціальний ризик, сутність якого є значно ширшою і вимагає дослідження впливу держав на різних етапах розвитку економік і суспільства, що і актуалізує заявлену тему статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ, НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Серед авторів, які висвітлювали у своїх працях суть соціальних ризиків, системи та моделі управління соціальними ризиками, досліджували роль держави у системі управління ризиками можна відзначити: Кудлаєнко С. [1], Кришень О. [2], Халецької А. [3], Руженського М. [4, с. 64], Пігуль Н. [5], Лібанову Е. [6], Томчука О. [7] та ін. Оскільки в дослідженні здійснено хронологічне аналізування, то підставою для нього стали праці Тищика Б. [8], Паславської Н. [9, с. 87], Гусаревої О. та Тихомирової О. [10, с. 32].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є хронологічне дослідження розвитку системи публічного управління соціальними ризиками та побудова схеми методів публічного управління соціальними ризиками.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суспільство — це, звичайно, конкретна сукупність індивідів, окремих людей, без яких воно не могло б існувати, але це конкретна сукупність. Не кожен набір таких одиниць є суспільством. Відмінним фактором є сукупність проявів (форм) соціальних зв'язків, що пов'язують не лише окремих індивідів, а й — що ще більш важливо — усі категорії соціальних структур. Слід відзначити, що кожен етап розвитку суспільства змінював ракурс реагування на соціальні ризики та визначав роль держави у побудові системи управління соціальними ризиками.

Виставляючи ознаку можливої втрати, пов'язаної з ризиком, ми можемо припустити, що ризик — це загроза події, настання якої спричиняє втрату власних або очікуваних ресурсів суб'єкта.

Господарські суб'єкти, які зазнають ризику та беруть участь в управлінні ризиками, — це підприємства та домогосподарства. Макросоціальні загрози неможливо охопити навіть у набагато ширшому розумінні соціального забезпечення (хоча системи безпеки, як правило, нестрахові, також можуть бути створені проти цього типу ризику). Тому держава є формою реагування на те, що різні фракції суспільства (які визначаються соціальними умовами: соціальні класи, гендерні відмінності чи окремі індивіди) знаходяться постійно в стані конфлікту. Загалом держава відтворює гегемонію, яка виражається в самій державі і в тих, хто уособлює владу. Це гегемонія, озброєна примусом: норми, що символізуються державою, інтерналізуються і приймаються їхньою власною волею або примусом, а у випадках конфлікту між старим і новим, а також між конфліктуючими інтересами, визнання є еквівалентом. Соціальний порядок визнання ролі арбітра держави: вона має "монополію легітимної влади". Тому важливим є ретроспективне аналізування системи розвитку і легітимізації процесу соціального захисту.

Кожна історична епоха по-своєму вирішує питання про допомогу непрацездатним членам соціуму. У різних країнах у різний час форми такої допомоги варіювали залежно від системи цінностей і матеріальних можливостей суспільства та окремих його груп.

Промислова революція в країнах Західної Європи в результаті науково-технічного прогресу призвела до різкої майнової нерівності і класового розшарування суспільства, виникнення гострого соціального питання між працею і капіталом. У ситуації, що склалася існувало дві основні можливості нівелювати гострий соціальний антагонізм. По-перше, революційний шлях, який знайшов своє втілення у вченні К. Маркса [8, 10], соціалістичної революції і соціальної політики соціалістичної держави. По-друге, еволюційний шлях, який отримав своє втілення в ідеології соціал-реформізму, соціально-економічних реформах, удосконалюють суспільний лад і "приборкують" капіталізм, політиці соціальної держави.

Попри принципів відмінності вказаних напрямків розвитку, виявляється тісний зв'язок між соціалістичною ідеологією і соціальною державою. Відповідно до одного вектору розвитку держави будувалося на основі тотального контролю над суспільством і усупільнення засобів виробництва, згідно з іншим держава будувалася в рамках капіталізму на ліберально-демократичних засадах, приватної власності і ринкової економіки. Однак результат очікувався один: особлива форма демократичної держави, розквіт науки і техніки, високий рівень добробуту всього населення. У реаліях сьогодиншнього дня соціальну державу можна розглядати, як результат конвергенції протилежних соціально-економічних систем.

Двадцять століття можна представити як століття перебігу та крайнощів інтересів з однієї парадигми в іншу. Його перша половина стала свідком піднесення тоталітарних режимів, двох світових воєн і неодноразових геноцидів населення. Другу половину супроводжували поширення демократії, безпрецедентне економічне зростання і, як наслідок, зростання добробуту і гарантій соціальних прав, невідомі до цього моменту в історії людства. У ретроспективі це значною мірою стоїть тільки історії Заходу, так як голод, диктатура і злидні залишалися нормою протягом всього двадцятого століття для мільйонів людей, які живуть в інших частинах світу. У цього роздвоєного розвитку є чимало причин.

Безперечно, що одна з головних причин успішності західної траєкторії розвитку пов'язана з європейським винаходом кінця дев'ятнадцятого століття, яке сьогодні відоме як "соціальна держава". Варто відзначити, що капіталізм, особливо в другій половині ХХ ст. переймає багато аспектів соціалістичної системи, що накладає свій відтінок на будівництво соціальної держави на Заході.

Генезис соціальної держави пов'язаний з формуванням стійкої соціальної політики, спрямованої на задоволення інтересів, за можливості, всіх верств населення.

Як відомо, однією з перших політику соціальної держави стала проводити Німеччина під керівництвом "залізного канцлера" Отто фон Бісмарка [8], при якому були введені соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, допомоги на випадок хвороби, державне фінансування медичної допомоги. Походження західної соціальної держави умовно датується останньою чвертю дев'ятнадцятого століття і тісно пов'язане з наявними тоді глибокими соціальними, економічними і політичними перетвореннями.

З одного боку, ці корінні зміни підірвали традиційні форми соціальної допомоги, пропоновані інститутом сім'ї, благодійними організаціями, феодалними зв'язками, гільдіями, муніципалітетами, церквою, що згодом призведе до масового зубожіння, яке було описано Ф. Енгельсом [9] в його аналізі становища робітничого класу в Англії. З іншого боку, зростання продуктивності праці, наступний етап за індустріалізацією, забезпечив необхідні ресурси для того, для становлення сучасного рівня сучасного соціального захисту.

У політичному контексті друга половина дев'ятнадцятого століття пов'язана з формуванням національних

держав, відділенням церкви від держави, тривалим періодом миру і, нарешті, поширенням цивільних прав та масової демократії, що встановлюють інституційне підґрунтя для політичного вираження постійно збільшує суспільних потреб. Політичні та економічні ідеї також зазнали суттєвих змін з розвитком лібералізму, прихильники якого відстоювали законодавство, що дозволяє приватній особі повною мірою реалізовувати свій потенціал, а також з розширенням економічної теорії, готової допустити можливість підйому податків заради збільшення державних витрат на соціальні програми. Паралельно, зростаючий робочий рух поступово ставав найважливішим суб'єктом консолідації соціальної держави.

Політичні відповіді на виклики сучасності та моральні прагнення до забезпечення добробуту населення в країнах Західної Європи і Північної Америки відрізнялися різними шляхами вирішення завдань. Ця різноманітність обумовлена істотною відмінністю національного політичного контексту, який детермінує історичну спадщину держави, традиції державного становлення, специфіку соціально-економічного тиску, особливості політичної культури, зокрема, ступінь довіри суспільства до держави і його здатність вирішувати соціальні проблеми.

Зростання соціальної держави в ХХ ст. супроводжувався супутнім зростанням і перетворенням соціального сектора держави. В кінці ХІХ ст. головною статтею витрат держави були військові витрати, які становили близько 25% від загального обсягу державних витрат. Соціальні витрати формувалися, як правило, за залишковим принципом і становили близько 5% від загальних витрат і не перевищували 1% від загального обсягу ВВП [11]. Сьогодні державні соціальні витрати в країнах-учасниках ОЕСР у середньому складають близько 22% від обсягу ВВП, в окремих країнах — перевищують 30% [12], тоді як військові витрати скорочуються і відходять на задній план. З цього випливає, що більше, ніж за одне століття поняття "держава війни" ("warfare state") змінило "держава добробуту" ("welfare state"). Перше значне розширення соціальної держави припало на період між двома світовими війнами. Зростання держави добробуту було багато в чому ініційоване руйнівними наслідками Першої світової війни, але також, варто відзначити і важливі політичні причини. Процес краху європейського імперіалізму змінився загальним демократизацією. Розширення загального виборчого права вперше забезпечило доступ до коридорів влади для представників робітників і християнських партій [11—13].

Саме створення соціальної держави підтверджується поняттям розбудови системи управління соціальними ризиками. Значна частина академічної літератури з питань ризику ефективно розрізняє "об'єктивну" та "суб'єктивну" оцінки ризику. Різні люди (і, маючи на увазі, різні соціальні суб'єкти) розглядають ризики по-різному: і, відповідно способами, які можуть призвести до дій з врахуванням різних інтересів та бачення, як "управляти ризиками", включаючи відповідний баланс між запобіганням несприятливим ризикам, пом'якшення наслідків, коли ці події все ж мають місце, та подолання залишкових наслідків.

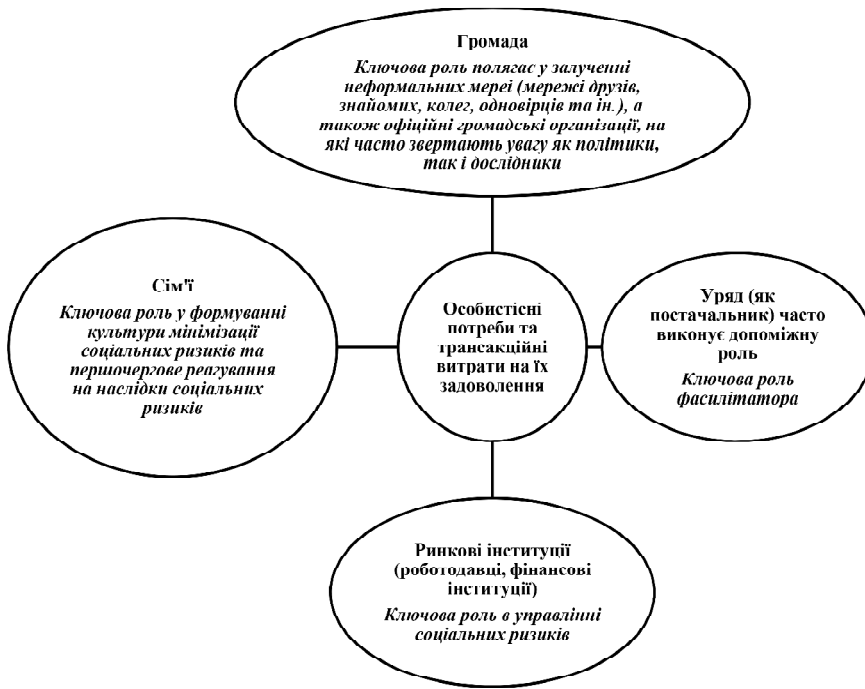

Рис. 1. Суб'єкти управління соціальними ризиками

"Управління соціальними ризиками" загалом стосується підходу, який широко розглядає потенційних суб'єктів, залучених до досягнення суспільних цілей стосовно ризику. Хоча важливе місце у цьому процесі належить вірно побудованій соціальній політиці та зокрема системи державного управління.

Рисунок 1 ілюструє чіткий підхід УСР до вирішення соціальних викликів, зокрема через широкий спектр втручань різноманітної "екосистеми" суб'єктів, що працюють іноді автономно, а іноді спільно з іншими. Зокрема, підхід УСР визнає, що широке коло соціальних суб'єктів завжди відігравало важливу роль у допомозі людям управляти різноманітними ризиками і що прямі втручання урядів вже давно доповнюються. Зокрема система управління ризиками має гібридну форму, зокрема окрім впливу держави управління соціальними ризиками здійснюється:

- самими громадянами, їхніми сім'ями, родинами
- місцевими громадами та більш широкими соціальними мережами (починаючи від місцевих громадських організацій і закінчуючи більш широким добровільним сектором — включаючи профспілки, професійні асоціації, релігійні громади), а також неформальні мережі друзів та знайомих як "у реальному житті", так і все частіше, он-лайн);
- організаціями ринкового сектору (включаючи роботодавців та посередників у страховому та більш широкому фінансовому секторах).

У всіх цих сферах успішне управління соціальними ризиками, пов'язаних з іншими, залежить від трьох ключових умов, які виконуються: більша здатність нести несприятливий ризик з боку андеррайтера (того суб'єкта, який ідентифікує і оцінює ризики), ніж з боку бенефіціарів (тих, чиї ризики ідентифікуються); рівень неприємності ризику з боку андеррайтера є нижчим, ніж рівень бенефіціарів; більша здатність андеррайтера точно оцінювати або контролювати об'єктивну ймовір-

ність несприятливих подій. Хоча уряди майже незмінно здатні нести ризик (через їх здатність розподіляти ризики над великою кількістю людей, включаючи як теперішніх, так і майбутніх платників податків), члени сім'ї, члени громади та суб'єкти ринкового сектору можуть принаймні іноді бути меншими схильні до ризику або мають більшу здатність оцінювати або контролювати ризики. Врахувавши зазначене виділимо методи державного управління соціальними ризиками (рис. 2).

Соціальний ризик — це ймовірність настання відхилення з можливими майбутніми втратами (як негативний стан справ) власних або очікуваних ресурсів домогосподарства (доходу). Втрата, описана і пояснена таким чином, виражає загрозу соціальному забезпеченню домогосподарства через можливу випадкову або катастрофічну подію.

Такий ризик вважається соціальним ризиком, враховуючи соціальний масштаб та наслідки із домінуванням соціального характеру сприйнятих загроз та збитків, спричинених негативними подіями. Слід припустити, що класичний каталог соціальних ризиків стосується опису та пояснення втрат доходу, спричинених такими загрозами, як: хвороба, материнство, непрацездатність (інвалідність), нещасний випадок на виробництві, смерть годувальника, безробіття, старість, раптові витрати.

Отже, на сьогодні ключові стратегічні питання включають:

Яким є відповідний баланс підтримки програм різних типів і програм управління соціальними ризиками? Ключовими інтервенціями є грошові перекази чи дотації, субсидії та громадські роботи. Оскільки у кожного з цих інструментів є недоліки та переваги, інформація про програми більш систематично збирається та аналізується і на основі цього формується рішення про програму, яка є необхідною для забезпечення найкращих можливостей для країни.

Як допомогти у наданні допомоги у зменшенні ризику? З точки зору структури управління соціальним ризиком це пов'язано з тим, що допомога повинна бути надана таким чином, щоб не тільки збільшити поточний рівень споживання для інших людей, але і надати їм змогу краще керувати ризиками та вийти з бідності.

До цього часу сектор соціального захисту мав невеликий досвід підтримки неформального управління ризиками, однак впровадження стратегій може і повинні розпочинатися у декількох напрямках, включаючи:

Покращення ролі соціальних фондів. Розглядаючи їх підвищений наголос на суспільно-орієнтованому розвитку, соціальні фонди, повинні: а) розгорнути меню відповідних проєктів; б) врахувати цільову вразливість на додаток до бідності; в) посилити підтримку для програмних аспектів, які підвищують потік послуг від встановленої інфраструктури.

Соціальна політика			
ПРИЧИНИ		НАСЛІДКИ	
Військові	Індивідуальний соціальний ризик (в межах одного господарства) Масштаб соціального ризику СУКУПНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ РИЗИК (у межах структурованих груп: територіальних, класових, вікових, гендерних)	Зменшення кількості населення. Втрата та руйнація майна. Спад економіки	Зменшення /втрата соціального капіталу
Екологічні		Спад економіки. Спад рівня здоров'я нації. Погіршення демографічної ситуації	
Економічні		Зменшення/відсутність можливості фінансового забезпечення наслідків ризику	
Політичні		Розвиток соціальної несправедливості та диспропорцій	
Технологічні		Зменшення кількості населення. Втрата та руйнація майна. Спад економіки	
Організаційні		Відсутність механізмів подолання наслідків соціального ризику	
Галузеві (освіта, медицина)		Зменшення/втрата соціального капіталу	
Первинні соціальні (ментальність, традиції, духовність, культура, спадковість, стан здоров'я)		Загальний соціально-економічний спад	
Методи публічного управління ризиками			
Уникнення (безпосереднє державне управління)	Мінімізація (гібридна модель)	Подолання наслідків (гібридна модель)	
Застосування нормативно-законодавчих рамок (мотиваційних та контрольних, що зумовить прийняття необхідних заходів як на рівня індивіда/сім'ї, так і на рівні роботодавців)	Бюджетне регулювання та механізм соціального страхування (за участю працюючого населення та роботодавців) для фінансового забезпечення відповідних верств населення та застрахованих осіб. Залучення громадськості та ринкових інституцій	Перерозподіл коштів бюджетів, позабюджетних та цільових фондів. Страхові та інші фінансові виплати. Виплати роботодавцями. Виплата громадою (благодійні фонди, громадські організації, іншими групами громадян). Приватні ініціативи бізнесу	
Гілки влади			
Законодавча Виконавча	Законодавча Виконавча	Законодавча – Судова – Виконавча	
Функції державного управління у сфері управління соціальними ризиками			
Планування, організування, регулювання, контролювання	Організування, мотивування, аналізування, контроль	Контроль, аналізування, регулювання	
min	Фінансові наслідки	max	
Мінімальні: Дотримання та організування впровадження законодавчих вимог та правил (охорони здоров'я, охорони праці, охорони довкілля, забезпечення освітніх процесів)	Стандартні: Обов'язкові платежі в бюджет. Обов'язкові страхові внески. Добровільні страхові внески Інше	Максимальні: Залучення бюджетних коштів на подолання наслідків настання соціальних ризиків. Страхові відшкодування та виплати страхових сум. Власні витрати сім'ї чи громади	

Рис. 2. Схема методів публічного управління соціальними ризиками

Заохочення правової реформи для захисту прав власності малозабезпечених людей на активи, що включає перегляд відповідного законодавства.

Підтримка надання допомоги громадам, пов'язаних з дітьми-сиротами та хворими на СНІД чи інші пандемічні захворювання.

Заохочення бізнесу у формуванні стратегії соціальної відповідальності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Структура управління ризиками створює передумови для переосмислення ролі існуючих програм державного сектору та розширення спектру заходів для включення неформальної та ринкової діяльності. По-перше, система забезпечує відправну точку для розуміння окремих програм та їх взаємодії, з точки зору, надання до-

помогі людям в управлінні ризиками. По-друге, він поширює цей сектор на зони неформальних та ринкових механізмів, в яких вони часто мають мало досвіду. Потретє, соціальні ризики характеризуються високою ймовірністю настання, великою частотою та синергією акумулювання негативних наслідків. Тому, підсумовуючи дослідження системи управління соціальними ризиками, встановлено, що публічне управління соціальними ризиками — це встановлена система норм, правил, механізмів та інструментів, затверджених законодавчо, які формують стратегію оптимізації рівня соціальних ризиків та наслідків їх настання в державному, громадському та приватному (підприємницькому та особистісному) секторах. У сучасних умовах пандемії актуалізується питання зміни траєкторії стратегій публічного управління соціальними ризиками, що і є подальшими напрямками дослідження.

Література:

1. Кудлаєнко С.В. Державна соціальна політика у сфері економічних відносин: концептуальні засади. / С.В. Кудлаєнко // Вісн. Хмельницького нац. ун-ту. Економічні науки. — 2017. — № 2 (1). — С. 206—209.
2. Кришень О.В. Сфера соціального забезпечення як соціальний пріоритет: порівняльний аналіз регіональних Стратегій-2020 / О.В. Кришень // Публічне адміністрування та національна безпека. — 2019. — № 6. — С. 67—90.
3. Халецька А.А. Контури соціальної політики держави: соціальна безпека / А.А. Халецька // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2010. — № 2. — С. 92—109.
4. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці. дис. на здобуття наукового ступеня д.е.н. К.: 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.01/2016/Ruzhenskij_diss.PDF
5. Пігуль Н. Фінансове забезпечення соціальної сфери в Україні / Н. Пігуль, О. Люта, А. Бойко // Вісник НБУ. — січень 2015 р. — С. 30—35.
6. Лібанова Е.М. Новий підхід до боротьби з бідністю: методи дослідження, результати, уроки для України / Е.М. Лібанова // Вісн. НАН України. — 2019. — № 12. — С. 43—53.
7. Tomchuk O. Development of the Human Potential of Ukraine in the Context of the Polish Experience / O Tomchuk // Економічний вісник Донбасу. — 2019. — С. 87—94.
8. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. — поч. ХХІ ст.) Навчальний посібник / Б.Й. Тищик. — Львів: Світ, 2016. С. 56.
9. Паславська Н.Т. Становлення та розвиток конституційної юстиції ФРН: історико-правове дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. — Львів, 2015. 210 с.
10. Теорія держави та права: Навчальний посібник / за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. — Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
11. Europa 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. — Communication from the Commission, Brussels. 3 March 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN>
12. World Social Protection Report 2017-19 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_604882.pdf
13. Adema W., Fron P., Ladalque M. Is the European welfare state really more expensive?: indicators on social spending, 1980—2012; and a manual to the OECD social expenditure database (SOCX) // OECD Social, Employment and Migration Working Papers № 124. — Paris: OECD, 2011. — 131 p. P. 41.
14. Домбровська С. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем: монографія / С.М. Домбровська, В.В. Коврегін, А.Л. Помаза-Пономаренко, О.М. Колєнов. — Х.: НУЦЗУ, 2017. — 244 с.

References:

1. Kudlaienko, S. V. (2017), "State social policy in the field of economic relations: conceptual principles", Visn. Khmelnytskykoho nats. un-tu. Ekonomichni nauky, vol. 2 (1), pp. 206 — 209.
 2. Kryshen, O. V. (2019), "Social security as a social priority: a comparative analysis of regional strategies-2020", Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka, vol. 6, pp. 67 — 90.
 3. Khaletska, A. A. (2020), "Contours of social policy of the state: social security", Derzhavne upravlinnia: udoskonallennia ta rozvytok, vol. 2, pp. 92 — 109.
 4. Ruzhenskyj, M. M. (2016), "Transformation of social protection institutions for population in transition economy", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv, Ukraine, available at: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.01/2016/Ruzhenskyj_diss.PDF (Accessed 25 Dec 2020).
 5. Pihul, N. and Liuta, O. Boiko, A. (2015), "Financial providing of social sphere in Ukraine", Visnyk NBU, vol. 1, pp. 30 — 35.
 6. Libanova, E.M. (2019), "A new approach to fighting poverty: research methods, results, lessons for Ukraine", Visn. NAN Ukrainy, vol. 12, pp. 43 — 53.
 7. Tomchuk, O. (2019), "Development of the Human Potential of Ukraine in the Context of the Polish Experience", Ekonomichni visnyk Donbasu, pp. 87 — 94.
 8. Tyshchuk, B.I. (2016), Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain. Novitnii chas (1918 r. — poch. KhKhI st.): navchalnyi posibnyk [History of the state and law of foreign countries. Modern times (1918 — early XXI century): textbook], Svit, Lviv, Ukraine.
 9. Pslavska, N.T. (2015), "Formation and development of constitutional justice of Germany: historical and legal research", Ph.D. dissertation, legal sciences, Lviv, Ukraine.
 10. Gusarev, S.D. and Tyhomirov, O.D. (2017), Teoriia derzhavy ta prava: Navchalnyi posibnyk [Theory of State and Law: Textbook], NAVS, Osvita Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
 11. European Commission (2010), "Europa 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. — Communication from the Commission", available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=EN> (Accessed 25 Dec 2020).
 12. International Labour Organization (2020), "World Social Protection Report 2017-19", available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-dgreports/-dcomm/-publ/documents/publication/wcms_604882.pdf (Accessed 25 Dec 2020).
 13. Adema, W. Fron, P. and Ladalque, M. (2011), "Is the European welfare state really more expensive?: indicators on social spending, 1980—2012; and a manual to the OECD social expenditure database (SOCX)", Employment and Migration Working Papers, Paris: OECD, vol. 124 131, pp. P. 41.
 14. Dombrovska, S. M. Kovrehin, V. V. Pomaza-Ponomarenko, A. L. and Kolienov, O. M. (2017), Derzhavne upravlinnia u sferi bezpeky sotsialnoekoloho-ekonomichnykh system: monohrafiia [Public administration in the field of security of socio-ecological and economic systems: monograph], NUTsZU, Kharkiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 09.01.2021 р.

*В. П. Якобчук,
к. е. н., професор, завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0003-2147-7994*

*А. Б. Войтенко,
к. держ. упр., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності
та публічного управління, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-8661-2101*

*Д. П. Мороз,
студент ОС "Магістр" спеціальності "Публічне управління та адміністрування",
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0001-6853-0399*

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.82

ЕФЕКТИВНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК КАДРОВИЙ РЕСУРС ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

*V. Yakobchuk,
PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Economic Theory, Intellectual Property And Public
Administration, Polissia National University, Zhitomir*

*A. Voytenko,
PhD in Public Administration, Professor of the Department of Economic Theory, Intellectual Property And Public
Administration, Polissia National University, Zhitomir*

*D. Moroz,
Master's student of specialty "Public management and administration", Polissya National University, Zhitomir*

EFFECTIVE LEADERSHIP AS A PERSONNEL RESOURCE FOR PUBLIC MANAGEMENT

Формування ефективного лідерства в системі публічного управління важлива задача формування нової моделі публічної служби в Україні. Розглянуто теоретичні та практичні засади розвитку лідерства, зроблено акценти на аналізі механізмів та інструментів формування ефективного лідерства. Відображено важливість діяльності закладів вищої освіти в підвищенні ефективності розвитку лідерства в Україні. Окреслено напрями вдосконалення інструментів розвитку лідерства в системі місцевого самоврядування. Визначено принципи трансформації основ публічного управління в Україні загалом і місцевих влад зокрема, для яких лідерство стає найактуальнішим інструментом, основним ресурсом реформування. Відповідальність перед громадянським суспільством, відкритість, прозорість дій, компетентність, професійність, толерантність, ефективність та якість основні характеристики, які повинні бути притаманні формальному та неформальному лідеру в територіальних громадах.

Modern institutions of public administration do not create sufficient conditions for the formation of leaders in the system of public administration. As practice shows, most government officials at all levels are not focused on the development of leadership skills, have not acquired the necessary knowledge and experience in the system of public administration. In the conditions of democratic, social, economic transformations the role of the state institutes of the power, their functions essentially changes, administrative relations between the central authorities and local governments are transformed.

This requires the need to address interrelated challenges — on the one hand, the development of independence and radical reform of the political sphere, socio-economic relations, and on the other hand, the transformation of public administration staffing through the formation of effective leadership.

Modern leadership must become a factor of stability, a compromise between the interests of citizens, business and local authorities. Effective leadership is the basis for successful transformations in communities and a key factor in the effective implementation of territorial and administrative reforms on the basis of transparency, openness and democracy. Quality leadership is able to form local development strategies, identify forms and methods of their implementation, successfully implement tactical actions in making management decisions and more.

The development of the leadership paradigm in public administration can be a priority and decisive factor in improving the managerial capacity of society, stability and continuity of transformations in the system of local self-government.

Requirements for leaders of the new type are focused on finding optimal ways to implement complex tasks of effective socio-economic development of the country as a whole and territorial communities, modernization of state and municipal government, implementation of territorial and administrative reform goals, formation of innovative methodology for training effective leaders in public administration. and administration at all levels.

Ключові слова: лідерство, кадри, ресурс, ефективність, публічне управління, місцеве самоврядування, навчання, підвищення кваліфікації.

Key words: leadership, personnel, resource, efficiency, public administration, local self-government, training, advanced training.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблеми розвитку лідерства сьогодні є ключовими в аналізі актуальних питань публічного управління. Світова економіка входить до постіндустріальної епохи глобалізації та інформатизації, розвитку інтелектуальних технологій, креативних напрямів використання людських ресурсів. З використанням людського фактору змінюються зміст, характер і умови праці, адміністративні принципи і форми керівництва перестають бути ефективними і результативними.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах формування демократичних систем місцевого самоврядування, які потребують появи управлінців нового покоління, керівників високо професійних та компетентних, креативних і творчих з розвиненими лідерськими якостями, з новим мисленням, новими знаннями, вміннями і навичками, з високою ступінню відповідальності перед громадянським суспільством. Сучасний лідер у публічному управлінні — це людина інтелігентна, демократична, відповідальна, креативна та творча, дії такої людини стають взірцем, прикладом для демократичної поведінки кожного громадянина, сприяють демократизації суспільних відносин та інститутів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЮТЬСЯ АВТОРИ, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

На підвищення ефективності лідерства в системі публічного управління впливають ціннісні, інституційно-нальні, психологічні, історичні, політичні, економічні, соціальні та моральні чинники. Бути ефективним керівником — це взяти на себе повну відповідальність за життя та здоров'я мешканців громад, повноту реалізації їх інтересів та потреб, бути спроможним мотивувати бізнес до співпраці та соціальної відповідальності, мати здатність переконання до творчого досягнення цілей. В сучасних умовах суспільних та територіальних трансформацій ефективне лідерство — це вимога часу, яка стоїть перед керівників всіх рівнів, це стандарт, зразок поведінки.

Професійні компетенції лідерства, як визначає Всесвітня доповідь ООН "Розкриття людського потенціалу для підвищення ефективності державного сектора" — це "здатність урядових установ домогтися від свого персоналу результативної роботи виключно в державних інтересах залежить від здатності, мотивації, чесноти

Таблиця 1. Випускники Поліського національного університету за спеціальністю "Публічне управління та адміністрування"

№	Орган місцевого самоврядування	Роки					Всього
		2016	2017	2018	2019	2020	
1.	Обласні інститути влади	1	4	11	10	н/в	26
2.	Районні інститути влади	1	10	23	25	н/в	59
3.	Міська рада та її виконавчі органи	1	11	81	72	н/в	165
4.	Сільські, селищні органи влади	2	25	35	23	н/в	85
Всього							335

Джерело: власні дослідження авторів.

особистостей, які працюють в цих установах, а також від їх лідерських якостей" [2].

Лідерство в системі публічного управління досліджується Е.А. Афоніним, Г.К. Ашиним, В.А. Біленком, Р.В. Войтовичем, І.О. Дегтярьовою, Т.І. Загороднім, Т.А. Кравченком, М.М. Логуновою, С.І. Нестулею, Т.В. Підлісною, та зарубіжними дослідниками І. Адізесом, У. Беннісом, К. Бланчардом, Р. Ділтсом, Д. МакКлелландом, Дж. Максвеллом, Г. Мінсбергом, С. Саймоном, які основою розвитку сучасного публічного лідерства всіх рівнів вважають психологічну готовність до управлінської діяльності в новому форматі, в якому домінують принципи партисипації, відповідно до яких кожний член громади, прямо або опосередковано, включений в процес прийняття управлінських рішень, а керівництво виступає партнером у цьому процесі, зберігаючи функцію соціального інженера.

МЕТА СТАТТІ

Успішне впровадження нової моделі публічного управління, забезпечення сталого розвитку суспільства залежить від формування ефективної системи підготовки лідерів нового покоління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Поведінка сучасного лідера в системі публічного управління має демонструвати, показувати приклад відданості ідеям служіння громадянському суспільству, бути прикладом креативного, творчого мислення, надихати підлеглих на прагнення до досконалості, розвиває взаємодію персоналу з громадськістю. Застосування інтерактивного та особистісно-орієнтованого навчання має відбуватися при постійній, активній взаємодії всіх учасників навчального процесу, колективу, групи, викладача як партнера під час аналізу проблемної ситуації. Лідерські якості будуть формуватись, якщо слухач буде рівноправним суб'єктом навчального процесу, розуміти, що він робить, як діє, які будуть наслідки від цих дій.

У європейських країнах, США та Канаді "розроблені і застосовуються кваліфікаційні характеристики державних службовців та службовців місцевого самоврядування як "ідеальні моделі", що охоплюють різні категорії посадових осіб і працівників" [8]. Ідеальна модель може бути застосована при розробці освітньо-професійних програм, навчальних планів, а також під час визначення змістовних складових навчального про-

цесу для управлінських кадрів з метою формування у студентів відповідних компетентностей, знань та умінь.

Профіль компетентностей лідера це фундамент визначення ступеня професіоналізму публічних службовців, інструмент удосконалення навчального процесу, підвищення кваліфікації, та розвитку лідерських якостей. Профілі лідерів у системі місцевого самоврядування повинні включати найбільш оптимальний, стандартний, набір компетенцій, що відображають потенційну ефективність керівних функцій та лідерських якостей, які забезпечуватимуть сталий розвиток громад, реалізацію пріоритетних планів, проєктів та програм в напрямі підвищення рівня життя населення та балансу інтересів різних сторін. Американськими дослідниками М. Месконом, М. Альбертом і Ф. Хедоурі підкреслюється важливість об'єднати формальне і неформальне лідерство у феномен ефективного керівництва на всіх рівнях публічного управління з метою досягнення цілей сталого розвитку територій та зростання рівня життя громадян.

Комітетом міністрів Ради Європи у своїй Рекомендації "Про участь громадян у місцевому публічному житті" (2001) наголошено, що громадянин, що усвідомив свої громадянські обов'язки, відданий демократії і бере участь у публічному управлінні, є життєвою силою демократичних систем. Довіра суспільства до владних інституцій втрачається, якщо місцеві політики не здійснюють впровадження на засадах відкритості, гнучкості і конкретності інструментів залучення інститутів громадянського суспільства для розв'язання актуальних проблем місцевого розвитку. Розширюючи соціальні та адміністративні послуги місцеві влади сприяють якісному діалогу між громадами і владою, зміцненню законності і демократії [2].

Політика, спрямована на розширення участі громадян у публічному управлінні, на основі принципів Європейської хартії місцевого самоврядування гарантує право на доступ до повної, об'єктивної інформації, підвищує обізнаність громадян, сприяє зростанню ступеня відповідальності за прийняті управлінські рішення, дозволяє розробляти нові підходи до місцевого самоврядування. Найбільшу лідерську ініціативу проявляє молода частина населення територіальних громад, таким чином, під час розвитку лідерських якостей потрібно акцентувати увагу на участі молоді в системі місцевого самоврядування.

В напрямі розвитку лідерства на місцевому рівні врядування важливу роль можуть відігравати регіональні навчальні заклади. Так, державний вищий навчальний заклад Поліський національний університет здійснює підготовку бакалаврів і магістрів за спеціаль-

Таблиця 2. Відомості про джерела фінансування навчання осіб в Поліському національному університеті

№	Назва органу місцевого самоврядування	Всього	Навчалися за	
			державним замовленням	контрактом
1.	Обласні ради та їх виконавчі органи	26	2	24
2.	Районні ради та їх виконавчі органи	59	3	56
3.	Міські ради та їх виконавчі органи	165	6	159
4.	Сільські, селищні ради та їх виконавчі органи	85	3	82
Всього		335	4%	96%

ністю "Публічне управління та адміністрування", забезпечує підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування за державним замовленням Національного агентства державної служби України, потенційно сприяючи формуванню нового лідерства на всіх рівнях прийняття управлінських рішень.

Поліський національний університет протягом чотирьох років, а саме з 2016 по 2020 роки підготував більше 330 магістрів у галузі публічного управління та адміністрування, більшість з яких поповнила ряди державної служби і місцевого самоврядування (табл. 1).

Наведені в таблиці 2, дані показують, що майже 96% осіб навчалися за власні кошти. З них 73% це особи, що виконують свої функції на рівні територіальних громад, сільських та селищних рад, виконавчих органах, всі вони виявили бажання отримати за кошти нові знання в галузі публічного управління та адміністрування. В суспільстві відчувається значна потреба в отриманні системних знань для здійснення управлінських функцій на новій основі, готовність заплатити власні кошти для підвищення професійних компетентностей.

У Поліському національному університеті при визначенні спеціалізацій, предметів для вибору студентами-магістрами спеціальності "Публічне управління та адміністрування", що ліцензована та акредитована для підготовки фахівців в управлінні всіх рівнів забезпечується за спеціалізаціями, заведених в таблиці 3.

Наведена динаміка даних свідчить, що забезпеченість державними ресурсами для навчання фахівців у сфері публічного управління та адміністрування недостатня для формування лідерського потенціалу системи місцевого самоврядування в Україні та її регіонах, не в змозі задовольняти попит населення в отриманні нових знань у цій галузі.

Особливої уваги потребує вивчення негативного досвіду підготовки кадрового потенціалу для органів публічної без використання суттєвою практичної складової в організації навчального процесу. "Вони також не вивчали, як розв'язувати конфлікти між людьми з різними інтересами. Їх навчили очікувати досконалості від самих себе і вірити, що отримані ними знання допоможуть розв'язати будь-яку проблему" [5]. Визнаним сучасним дослідником лідерських якостей І. Адізесом визначається, що "традиційний менеджмент пригноблює потенціал, а школи менеджменту завдають більше шкоди, аніж приносять користі, підтримуючи ілюзію

Таблиця 3. Спеціалізації підготовки магістрів з публічного управління та адміністрування в Поліському національному університеті

№	Назва спеціалізації	кількість підготовлених магістрів
1	Управління розвитком територіальних громад	49
2	Державна служба та місцеве самоврядування	196
3	Управління на регіональним розвитком	51
4	Антикорупційна політика та економічна безпека	39
Всього		335

Джерело: власні дослідження авторів.

того, що індивідуум має здібності до всіх управлінських завдань" [1].

Автор великої кількості досліджень з питань лідерства, він пише, що "Міжнародний досвід засвідчує, що "швидкий підйом" для молодих керівників — це погана ідея. Прийняті на роботу завдяки тому, що вони знають, а не тому, ким вони є, вони дуже швидко створюють проблеми для організації. Коли молодий магістр бізнес адміністрування починає працювати, він швидко розуміє, що не відповідає власним очікуванням. Навчений вірити, що може і повинен бути ідеальним, він шокований та розчарований власним відкриттям. Спочатку він злиться на себе, потім захищається і, зрештою, може почати шукати серед своїх колег винного у своїй невдачі. Переживаючи кризу віри в себе, ці керівники втрачають здатність бути чутливими до потреб інших. На щастя, з досвідом приходить і зрілість. Однак можуть сплинути роки після закінчення навчання, перш ніж такий керівник позбавиться ілюзій щодо власної величч, визнає, що він теж має недоліки, та навчиться звертатися за допомогою й підтримкою до інших" [1].

Таким чином, основними недоліками навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки нових лідерів у сфері місцевого самоврядування є необхідність відходу від моделі формування, в організації навчального процесу, ідеального типу лідерства до підготовки ефективного та результативного соціального інженера в сфері публічного управління, який успішно здатен поєднати теоретичну підготовку з практикою управління на різних рівнях.

Заходами, які сприятимуть створенню нової еліти, є відкриття та підтримка спеціальних навчальних закладів, які будуть максимально орієнтовані на відбір талановитих молодих людей з гуманітарними, аналітич-

ними і лідерськими здібностями для управління в сфері місцевого самоврядування. Характерною рисою навчального процесу в таких закладах повинна бути своєрідна ідеологія, за якою студенти, майбутні лідери, повинні усвідомити себе молодістю національною елітою, покликаною розвивати демократичну державу, забезпечувати сталий розвиток територіальних громад та територій.

Також до загальнодержавних інструментів формування місцевого лідерства належить забезпечення функціонування загальнонаціональної системи підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців і посадових осіб, з урахуванням сучасного внутрішньополітичного та соціально-економічного становища в країні з широким використанням передового національного та світового досвіду [4]. У таку систему повинні бути включені наукові установи, вищі навчальні заклади, установи підвищення кваліфікації, галузеві профільні інститути консультування та дорадництва.

Система науково-практичних заходів через широке проведення науково-практичних конференцій, форумів, семінарів, круглих столів, забезпечить наближення науки до практичної діяльності в галузі державотворення всіх рівнів. Це поєднає наукову ініціативу, навчальне новаторство, з одного боку, і практичний досвід діяльності об'єднаних територіальних громад — з іншого.

Таким чином, буде досягнуто істотне подолання прогалів між інтелектуалами і практиками, здатними об'єднувати зусилля у співпраці з метою досягнення найкращих показників в процесі реалізації національної політики та політики регіонального розвитку.

Реалізація визначених інструментів може бути забезпечена при достатньому фаховому, інтелектуальному та професійному рівні підготовки осіб, які здатні найбільш ефективно вирішувати завдання сучасного, трансформаційного суспільства. Зазначена система підготовки еліти формує і такі особисті якості, як патріотизм, інноваційна поведінка, відданість. Слід зазначити, що розглянуті інструменти формування політичного лідера досить успішно проєктуються на регіональний і місцевий рівні.

Сьогодні в планах Поліського національного університету відкриття спеціалізованих університетських шкіл і нових спеціалізацій в галузі знань "Публічне управління та адміністрування". Відкрився в 2020 році новий факультет "Права, публічного управління та національної безпеки", на якому в вищому навчальному закладі буде посилена правова, економічна, управлінська, безпекова складові підготовки майбутніх лідерів у сфері місцевого самоврядування.

Також університет бере активну участь у, крім підготовки кадрів, у висуванні кадрів "знизу", шляхом виборів через громадські організації та рухи, введення в практику студентського життя конкурентних механізмів моделювання ситуацій конкурсних відборах при занятті керівних посад в органах влади. Одним з інструментів відбору та підготовки осіб для заняття вакантних посад в органах публічної влади є кадровий резерв, який формується в Поліському національному університеті. На думку фахівців та науковців університету, головним завданням у процесі формування кадрового резерву є не тільки відбір гідних кандидатів, а й їх подальша на-

лежна професійна підготовка, яка може проходити у вигляді: індивідуальної підготовки під керівництвом керівника вищого навчального закладу, стажування на запланованій посаді в міністерствах та відомствах, проходження професійних курсів в залежності від запланованих у майбутньому посад [4].

Університет під час підготовки фахівців у галузі публічного управління, виходить з того, що дієвими інструментами формування нового лідера є участь студентів у громадських організаціях, рухах, партійних структурах. Активна участь студентства і в інститутах громадянського суспільства забезпечує формування ряду важливих компетенцій лідерства в системі місцевого самоврядування, розвитку високої свідомості, управлінської культури у всіх сферах суспільного життя. Створення в університеті основи для формування інститутів лідерства забезпечує позитивну динаміку створення територіальних громад та розвитку територій, сприяє трансформації системи публічного управління в напрямі посилення демократизації державотворення, приходу в неї нових лідерів, ідей, організаційних структур. Чим активніше студенти різного ідеологічного і соціокультурного спектру беруть участь у політичних, соціальних та економічних процесах, тим швидше і динамічніше формується лідер, тим незворотніші демократичні зміни в ньому.

Зарубіжні та вітчизняні дослідники єдині в тому, що у трансформаційних суспільствах, як і в розвинених демократіях, інститут лідерства виступає потужним кадровим резервом для поповнення вищих ешелонів влади та місцевого самоврядування, формацій місцевого самоврядування, а також багатьох представницьких структур [14]. Актуальним у сучасних умовах є інструмент формування вертикальної соціальної мобільності, цей інструмент важливий для припливу нових кадрів і ротації, без яких неможливий розвиток системи місцевого самоврядування. Відповідно до цього механізму просування вгору відбувається тільки завдяки особистісним якостям, а не зовнішнім ресурсам, якісній освіті чи системі підвищення кваліфікації. Це і відрізняє даний інструмент від попередніх, оскільки для того, щоб стати лідером на певному рівні публічного управління не завжди потрібні особливі якості, знання та навички.

Лідерство, як показує практика, може бути як одноосібне так і колективне. Одноосібні лідери в системі місцевого самоврядування це переважно яскраві особистості, які мають послідовників, успішно реалізують ряд повноважень та свої посадові обов'язки. Одноосібні лідери розуміють, що не в змозі бути правим у всьому при реалізації кожного рішення, їм необхідні мудрість, досвід, знання, культура, ментальність, традиції формальних і неформальних інших лідерів, їх експертна оцінка ідей, дій, концепцій, стратегій, планів, проєктів. В умовах посилення невизначеності зовнішнього середовища, глобальних викликів, постійних змін і пролангованих світових криз, командний лідер розуміє неможливість вирішення проблем розвитку та безпеки держави однією людиною. Щоб прийняти позитивне управлінське рішення охопити все навколо і прийняти завжди правильне рішення, одноосібний лідер готовий інтегруватись у командну роботу, командне лідерство.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, підбиваючи підсумки, можна зробити наступні висновки. Ефективні інструменти формування лідера в органах публічної влади передбачають постійне вдосконалення системи підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації. Потрібно виділення, в навчальному процесі, всіх груп компетенцій для керівників у групу "лідерство", основою якої є дотримання цінностей та етики, чіткий практичний зв'язок навчання з майбутнім рівнем посадових обов'язків та компетенцій, профілю лідерства, класифікаційного стандарту з усіма елементами системи публічної служби.

Потрібна організація високого рівня система політичної та державно-управлінської освіти, поєднання провідної науки і професійного досвіду завдяки проведенню широкомасштабних навчально-практичних заходів. Ефективна, обов'язкова і систематична система постійного підвищення кваліфікації державних службовців всіх рівнів в університетах, наявність діючих механізмів вертикальної соціальної мобільності основа формування ефективного лідерства на всіх рівнях.

Література:

1. Адісес І. Ідеальний керівник: чому ви не можете стати ним, і що робити з цього приводу [Іцхак Адісес; [пер. з англ. Софії Опацької]. К.: Видавн. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. — 266 с.
2. Досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах Європейського Союзу: опорний конспект лекцій / П.В. Ворона, М.І. Лахижа, П.М. Любченко, І.М. Грищенко. К.: НАДУ, 2015. — 94 с. — Авторські С. 16—20; 66—84.
3. Європейська Хартія регіональної демократії: наук.-практ. Коментар [авт.-уклад.: Т.М. Безверхнюк та ін.] Асоціація дослідників держ. упр. Одеса: Хоббіт Плюс, 2008. 186 с.
4. Козюра І.В. Вплив лідерства на реформування адміністративно-територіального устрою: уроки для України. І.В. Козюра. Держава та регіони: наук.-практ. журнал. Запоріжжя, 2016. № 3 (55). С. 161—167 (Серія "Державне управління").
5. Кравченко Т.А. Сучасні підходи до модернізації змісту навчальних програм у системі підвищення кваліфікації щодо лідерської підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Т.А. Кравченко Держава та регіони. Серія: Державне управління. — 2014. — № 4. — С. 92—98.
6. Логунова М.М. Концепції і теорії лідерства, М.М. Логунова. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — К.: НАДУ, 2011. — Т. 1. — С. 309.
7. Максвелл Дж. Воспитай в себе лідера / Дж. Максвелл. — Минск: ООО "Попурри", 2004. — 116 с.
8. Формування взаємовідносин "особа — суспільство — держава" в країнах Центрально-Східної Європи: досвід для України. Аналітична доповідь / А. І. Кудряченко, І.С. Піляєв, Г.І. Калінічева [та ін.]. — К.: Держ. ус-танова "Ін-т всесвіт. історії НАН України", 2014. — 56 с.

References:

1. Adizes, I. (2006), *Ideal'nyj kerivnyk: chomu vy ne mozhete staty nim, i scho robyty z ts'oho pryvodu* [The perfect leader: why you can't become one, and what to do about it], Vydavn. dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", Kyiv, Ukraine.
 2. Vorona, P.V. Lakhyzha, M.I. Liubchenko, P.M. and Hryshchenko, I.M. (2015), *Dosvid reformuvannia administratyvno-terytorial'noho ustroiu v krainakh Yevropejs'koho Soiuzu* [Experience of reforming the administrative-territorial system in the countries of the European Union], NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 16—20; 66—84.
 3. Bezverkhiuk, T.M. (2008), *Yevropejs'ka Khartiia rehional'noi demokratii* [European Charter for Regional Democracy], Khobbit Plus, Odessa, Ukraine.
 4. Koziura, I.V. (2016), "The influence of leadership on the reform of the administrative-territorial system: lessons for Ukraine", *Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 3 (55), pp. 161—167.
 5. Kravchenko, T.A. (2014), "Modern approaches to the modernization of the content of educational programs in the system of advanced training in leadership training of civil servants and local government officials", *Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, vol. 4, pp. 92—98.
 6. Lohunova, M.M. (2011), "Concepts and theories of leadership", *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia* [Encyclopedia of Public Administration], NADU, Kyiv, Ukraine.
 7. Maksvell, Dzh. (2004), *Vospitaj v sebe lidera* [Develop a Leader in You], ООО "Popurri", Minsk, Belarus.
 8. Kudriachenko, A.I. Piliaiev, I.S. and Kalinicheva, H.I. (2014), *Formuvannia vzaiemovidnosyn "osoba - suspil'stvo — derzhava" v krainakh Tsentral'no-Skhidnoi Yevropy: dosvid dlia Ukrainy* [Formation of the relationship "person — society — state" in Central and Eastern Europe: the experience for Ukraine], Instytut vsesvitn'oi istorii NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 11.01.2021 р.*

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

О. Б. Каламан,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0001-5586-7654
О. В. Пурихванідзе,
к. філос. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики,
Одеська національна академія харчових технологій
ORCID ID: 0000-0002-3111-7274

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.88

ЛІДЕРСТВО У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ПОСЛУГ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

O. Kalaman,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and Logistics, Odessa National Academy of Food Technologies
O. Purtskhvanidze,
PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and Logistics, Odessa National Academy of Food Technologies

LEADERSHIP IN PUBLIC SERVICES: THEORETICAL ASPECT

У статті досліджено поняття лідера та лідерство взагалі та в сфері державних послуг зокрема. Виявлено значення та фактори формування "ефективного лідерства". Окреслено значення ефективного лідера в сфері надання державних послуг. Зображено роль ефективного лідера у побудові громадської довіри. Наведено критерії для визначення ефективного лідерства. Доведено, що ефективне лідерство — це мінливий процес, оскільки на нього впливає особистість лідера під час створення взаємозв'язку з людьми, якими він керує. Виявлено, що з точки зору публічних послуг, невідкладність ефективного лідера полягає в тому, що лідер повинен вміти залучати громадську організацію до надання відмінних суспільних послуг. Мета дослідження, що полягала у глибокому представленні ідеального стандарту ефективного лідерства, шляхом з'ясування сутності ефективного лідерства в сфері надання громадських послуг, була досягнута.

The article examines the concept of leader and leadership in general and in the field of public services in particular. The importance and factors of formation of "effective leadership" are revealed. The importance of an effective leader in the field of public services is outlined. The role of an effective leader in building public trust is shown. Criteria for determining effective leadership are given. Effective leadership has been shown to be a changing process because it is influenced by the leader's personality when interacting with the people he or she leads. It was found that from the point of view of public services, the urgency of an effective leader is that the leader must be able to involve the public organization in the provision of excellent public services. The quality of public services is one of the strategic issues for public services that should be addressed in terms of gaining public trust. Therefore, an effective leader is an important opportunity to achieve this. The role of an effective leader in building public trust ideally includes internal opportunities related to mobility, providing all the resources of a highly productive apparatus and external organizations to try to explore people's expectations; establish good external communication to measure the quality of service and efforts; and the performance of the services that were provided. That is why the purpose of this study was to provide a deeper understanding of the ideal standard of effective leadership, by clarifying the essence of effective leadership in the provision of public services. Effective leadership is the culmination of a

person's success in fulfilling the task of leadership. Every organization needs effective leadership because it can guarantee several benefits, such as the ability to influence subordinates and motivate them to work to the maximum to achieve the organization's goals, which in turn will create a favorable and positive work environment. The aim of the study, which was to deeply present the ideal standard of effective leadership, by elucidating the essence of effective leadership in the provision of public services, was achieved.

Ключові слова: лідер, лідерство, ефективне лідерство, державні послуги, громадськість, лідер в державній сфері.

Key words: leader, leadership, effective leadership, public services, public, leader in the public sphere.

ВСТУП

Лідерство є одним із ключових факторів у житті організації, включаючи державний сектор. Лідерство завжди цікаве та актуальне для обговорення, оскільки ця теорія продовжує формуватися та розвиватися. Це починається від властивостей лідера як обдарованого талантами, якими володіють з самого народження, до стилів лідерства, від доцільності типів у певних ситуаціях до лідерства, що впливає з того, як він взаємодіє з іншими людьми та може залучити своїх підлеглих до зміни, а також наскільки ефективним може бути лідер [1]. Лідер і лідерство — це потреба людської природи. Саме через переваги і недоліки, успадковані людьми, лідери є необхідними з одного боку, а з іншого боку, в певний час потрібно лідерство. Деякі експерти вважають, що питання лідерства почало виникати одночасно з людською цивілізацією [2].

Песимістичний погляд на лідерські якості привів до написання сотень книг про лідерство. Проте багато питань залишились без однозначної відповіді: чого слід досягти, чого слід навчитися, з чим треба боротися, чи необхідно делегування, чи доцільно співпрацювати, хто такі таємні американські лідери (жінки), які особисті якості лідера, як домогтися достовірності, як стати справжнім лідером і які закони лідерства. Загалом існує більше 3000 книг, назви яких містять слово "лідер" [3].

МЕТА СТАТТІ

Наведені вище твердження піднімають головне питання: яке саме "ефективне лідерство"? Зазвичай дискусії про ефективне лідерство включають обговорення його ідеального стандарту. Стандарти лідерства — це мрія всіх лідерів, навіть всіх людей на землі. Саме тому виникло багато суперечок щодо ефективного лідерства. Загалом ефективне лідерство можна розуміти як наявність сміливого лідера, який швидко приймає рішення на основі відсутності страхів: довіряти, бути чесним, зберігати впевненість, проявляти творчий і новаторський підхід, видавати рішення, бути старанним і наполегливим, та важко працювати [4].

Крім того, якість державних послуг є одним із стратегічних питань для державних служб, які слід актуалі-

зувати з точки зору завоювання довіри громадськості. Саме тому ефективний лідер є важливою можливістю у досягненні цього [5]. Роль ефективного лідера в побудові громадської довіри в ідеалі включає внутрішні можливості, пов'язані з мобільністю, забезпеченням всіх ресурсів високопродуктивного апарату і зовнішніх організацій, щоб спробувати дослідити очікування людей; налагодити хорошу зовнішню комунікацію щодо вимірювання якості обслуговування та прикладених зусиль; а також продуктивність послуг, які було надано. Саме тому мету наведеного дослідження було спрямовано на більш глибоке представлення ідеального стандарту ефективного лідерства, шляхом з'ясування сутності ефективного лідерства в сфері надання громадських послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Увага багатьох вчених протягом тривалого часу була прикута до питань лідерства, його сутності та ефективності, зокрема М. Дафта [6], Дж. Гібсона [7], Л. Джуелл [8], Дж. Нюстрома, К. Девиса [9], П. Мучинські [10], Т. Бендаса [11], В. Заболотної [12] та інших дослідників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Важливо розрізняти лідерство та ефективне лідерство. Вчений Винарди зауважив, що в основному не існує ефективного чи неефективного лідерства [13]. Але це пов'язано з точністю ефективності людини у реалізації свого лідерства за певних обставин. Ефективність можна інтерпретувати просто як "доречну і добру орієнтованість". Тим не менше, для досягнення рівня ефективного лідерства керівники повинні оволодіти кількома навичками, щоб цій сприяти ефективності.

Ідеальний стандарт ефективного керівництва за своєю суттю пов'язаний з ефективністю оцінки лідерства в організації, коли всі повинні бачити результати самого лідерства. Критерії, які зазвичай використовуються як орієнтир ефективного лідерства, є результатом співпраці між кожним підрозділом та продуктивністю в організації, яку він очолював. Лідер, якого можна назвати ефективним, може не тільки впливати на власних підлеглих, але також може мотивувати підлеглих для

роботи з усіма їхніми здібностями та потенціалом для організації, щоб створити сприятливу атмосферу та позитивну культуру роботи.

Доцільно зазначити, що ефективне лідерство необхідно організації, щоб стати більш просунутою і одночасно досягти організаційних цілей. Відомий гуру менеджменту Пітер Друкер заявив, що "основою ефективного лідерства є мислення, засноване на місії організації, визначенні та забезпеченні, чіткості та реальності". За словами Пітера Друкера, щоб бути ефективним керівником не обов'язково використовувати описане в книзі [14]. Ефективне лідерство — це динамічний процес, оскільки він відбувається в середовищі організації як система людського співробітництва для досягнення певних цілей, які також є динамічними [15]. Ефективне лідерство — це мінливий процес, оскільки на нього впливає особистість лідера при створенні взаємозв'язку з людьми, якими він керує. У такому процесі лідерство буде ефективним, коли функції лідерства будуть реалізовані відповідно до його типу. Таке лідерство здатне надавати можливості особам, яких спонукають брати участь в прийнятті та реалізації рішень. Таким чином, будь-яка творчість та ініціатива повинні бути відзначені і використані.

У контексті здібностей лідера ефективне лідерство завжди пов'язане з управлінськими навичками під час імплементації взаємодії з іншими. Від лідера очікується наявність технічних навичок і професійності в галузі управління. Технічні навички відповідно до їх сфери діяльності вимагають участі в управлінні іншими. Навички, виражені в таких діях, як відбір, навчання, мотивація, розвиток і звільнення, необхідні для ефективного керівництва.

Лідер, який ефективно керує, втілюється в лідерстві, яке забезпечує модель для наслідування, спонукаючи осіб до самоконтролю та розвитку. Такий лідер викликає у підлеглих бажання: співпрацювати, розумно використовувати джерела впливу, вміти керувати та спілкуватися, формувати та підтримувати дисципліну, а також мотивувати та покращувати моральний дух. У контексті вирішення конфліктів ефективне лідерство завжди пов'язане зі здатністю лідерів поважати права людини, хоча вона завжди супроводжується різними конфліктами. Отже, ефективне лідерство повинно мати можливість вирішувати кожен конфлікт як частину динамічного процесу.

Ефективними лідерами є ті, хто має високу мотивацію до керівництва та контролю організації. Ефективні лідери добровільно намагаються досягти цілей і завдань, встановлюючи для них високі стандарти. Ефективні лідери мають енергійний характер, як і всі випробування та складні проблеми, що з'являються в середовищі організації. Ефективний лідер спробує змінити бажання людини зробити щось, щоб показати напрям, який потрібно прийняти, і сприятиме приєднанню членів групи для завершення роботи. Таким чином, "ефективність" — якщо це стосується лідерства — пов'язана із завданнями, які необхідно виконати.

За словами А. Гостіка [16], є щонайменше чотири критерії, що лежать в основі ефективного керівництва, а саме: постановка цілей, спілкування, довіра та підзвітність. По-перше, визначення мети, що інколи зазна-

чається як постановка цілі. Лідер повинен з самого початку переконатися, що всі члени команди розуміють цілі та завдання організації. Яке бачення та місія організації має бути засвоєне кожним учасником. Саме для цього на стінах кожного офісу можна побачити декларування подібне до "Бачення, місія та політика якості організації". Саме тому керівництво прагне, щоб усі працівники організації, знали напрям її та цілі. Команда повинна відслідковувати відповідність зазначеній цілі на кожному етапі виробничого процесу. Це фундаментальний принцип діяльності організації, і ефективні лідери повинні завжди звикати її виконувати.

По-друге, спілкування. Усі правила, рішення та новини або інформація, прийняті вищим керівництвом, що стосуються добробуту організації, повинні чітко повідомлятися всім членам організації. Для його донесення можна використовувати багато комунікаційних засобів. Лідери груп зазвичай використовують електронну пошту, нотатки, службові розпорядження, чат-групу чи інші засоби внутрішньої комунікації для спілкування. Для ефективних лідерів таких засобів масової інформації недостатньо. Причин тому багато: одна з них — не всі співробітники його команди хочуть читати. Читачи, певні особи по-різному розумітимуть той самий зміст (об'єкт, тему). Отже, ефективний лідер організує процес спілкування більш персонально або від людини до людини. Лідери негайно зустрінуться для переконання, що кожен член його команди розуміє про що йде мова.

Третім критерієм є довіра. Ефективне спілкування засноване на необхідності взаємної довіри між сторонами, які беруть участь у спілкуванні. У цьому випадку це стосується лідера та його підлеглих. Спочатку приймається рішення щодо досягнення цілей організації і потім про це повідомлено. Спілкування має будуватися на довірі. Як підлеглі можуть приймати і виконувати вказівки свого лідера, якщо вони йому не довіряють. Ефективні лідери повинні добре розуміти цей принцип.

Четвертим критерієм була визначена підзвітність. Багато лідерів, які в кінцевому рахунку не змогли виконати певну роботу, нехтували саме цим критерієм. Він не призначений для з'ясування того, хто саме винен у провалі організації, але має на меті вимагати підзвітності від усіх учасників. Цей принцип підвищує правила перевірки чи моніторингу. Всі співробітники або підлеглі відчуватимуть, що за ними весь час спостерігають, щоб заохочувати їх робити все можливе. Навіть якщо одного разу вони "можуть відчувати себе неконтрольованими", їх робота все одно буде на висоті, тому що вони також будуть звітувати за її результати перед начальством після завершення.

Характеристика ефективного керівництва, запропонована К. Девіс, повинна мати чотири складові;

1) високий рівень інтелекту — лідер повинен мати вищий рівень інтелекту, ніж його підлеглі;

2) соціальна зрілість і широта — лідер зазвичай має почуття зрілості, виявляє інтерес і значну увагу до своїх підлеглих;

3) внутрішня мотивація і прагнення до досягнення — лідер завжди хоче, щоб все було звільнено від обов'язків і відповідальності;

4) виявлення людських відносин — лідери повинні вміти ефективно працювати з іншими людьми або з підлеглими [17].

Звертаючись до вищезазначених чотирьох основних характеристик ефективного лідерства, можна сказати, що ефективний лідер — це той, хто може створити ситуацію, яка надихає його послідовників на досягнення кращої ситуації, ніж поточна. Фактично, ефективний лідер — це той, хто здатний розуміти ситуацію, вирішувати проблеми, бути відповідальним, готовим розвивати послідовників і, що найбільш важливо, мати порядність і хорошу етику, тому що він повинен був подавати приклад або діяти як зразок для наслідування для його послідовників. Незалежно від того, чи є лідери ситуативними чи структурними, офіційними чи неформальними, від них завжди очікують характеристики "ефективного керівництва", які можуть привести організацію у кращу ситуацію, досягти бажаних результатів, поставити інтереси організації вище особистих, завжди перебувати в контрольованому стані навіть у найгіршій ситуації. З іншого боку, якщо лідер не може або не здатний показати характеристики ефективного лідерства, організація не може ефективно досягти бажаних результатів або навіть лідер буде замінений іншим.

Подальший розвиток теорії трансформаційного лідерства пропонують А. Хупер і Дж. Поттер. Вони визначили дві основні компетенції "трансцендентних лідерів": лідер, здатний отримувати емоційну підтримку від своїх послідовників, і лідер, здатний ефективно вносити зміни в трансцендентне [18]. І те, і інше веде до ефективного лідерства поряд з такими характеристиками, як постановка цілей, наведення прикладів, спілкування, узгодження, прояв кращих здібностей, участь у змінах та прийняття рішень у критичний момент та плу- танні.

Загальне визначення для керівників та ефективного лідерства, засноване на мета аналізі поведінки лідерства та керівництва організаціями державного сектору, поділяється на позитивні та негативні показники [1, 19]. Позитивними показниками є: здатність організувати ефективне управління та планування, лідерство за участю та підтримкою — ініціативне командне лідерство, надання повноважень та делегування, урахування обставин і потреб її членів як розвиток персоналу, відкритий та особистий підхід до управління — спільне прийняття рішень, спілкуватися та консультуватися з усіма сторонами. Негативними індикаторами є: неухага до думки інших — автократичний стиль управління, неухага до інших людей, поведінка залякування, терпимість до поганої роботи і низьких стандартів — неосвічена поведінка, підпорядкувати свою роль і відповідальність іншим і відмовитися від нових ідей. Таким чином, ефективне керівництво зазвичай має характеристики, які можна згрупувати і виділити в два різні полюси. З наведених вище думок вчених можна виділити принаймні шість основних моментів, які можна використовувати в якості ідеального стандарту ефективного лідерства, а саме: матеріал інтенсивного спілкування між лідерами і підлеглими, колегами та загально організаційним середовищем; лідер легко застосовує ефект до всіх частин організації, лідер-символ, який може служити зразком для наслідування для всіх компонентів організації, ліде-

ри не позиціонують себе одноосібно, а як поєднання всіх залучених до організації членів, лідери забезпечують мотивацію — матеріальну і нематеріальну — для кожного співробітника або винагороду, або покарання і в цілому для нормального функціонування, і з точки зору підлеглих, всі підлеглі задоволені тим, що ними керують певні лідери. У кожного немає перешкод у спілкуванні з лідером.

З точки зору публічних послуг, невідкладність ефективного лідера полягає в тому, що лідер повинен вміти залучати громадську організацію до надання відмінних суспільних послуг. Оскільки публічна організація, по суті, надає послуги спільноті. Х. Тангкісан [20] стверджував, що публічна організація вважається ефективною, коли насправді її бюрократія (особливо її керівник) може працювати відповідно до потреб суспільства (клієнта), що означає відсутність перешкод при наданні послуг, швидке і точне надання цих послуг і можливість вирішувати завдання, які з'являються через швидку соціальну зміну зовнішніх факторів.

Ефективність громадських організацій — це продукт системи, одним із елементів якої є кадровий персонал. Як частина системи, зростаючий професіоналізм людських ресурсів — це автоматичний пристрій для підвищення ефективності роботи громадських організацій. Коли апарат має професійні людські ресурси, але не підтримується іншими підсистемами, такими як установка, адекватні приміщення та інфраструктура, а також ефективний лідер, безсумнівно, результати діяльності громадських організацій не зможуть досягти оптимального рівня зайнятості.

Тим не менше, професійні людські ресурси стають визначальними факторами, а також роблять інші підсистеми результативними, а зрештою і ефективною діяльністю громадських організацій. Успіх організації залежить від результатів її людських ресурсів, тобто працівник на різних рівнях ієрархічної структури організації потребує ефективних лідерів, які можуть організувати їхню роботу. Отже, лідерство як частина підсистем людських ресурсів має вирішальне значення для проходження всіх підсистем, взаємопов'язаних та інтегрованих у систему, здатну ефективно і дієво керувати організацією. Без ефективного лідерства громадській організації було б важко досягти своїх цілей, а саме: задовольняти запити завдань та функцій, що стосуються її державних служб.

За словами Д. Големана, завдання лідера полягає у створенні того, що він назвав резонансом, який здатний реалізувати позитивну атмосферу навколо людських ресурсів всередині організації, продовжуючи бути відданими і сприяти найкращій організації здійснення державних послуг [21]. Едгард та Пітер Шейни заявляли, що лідери мають великий вплив на успіх організації перед новими проблемами, включаючи надання державних послуг для задоволення вимог більш високої якості [22].

Попит на ефективне лідерство в управлінні вже існує і продовжує зростати. Він обумовив розвиток майбутніх лідерів щодо реалізації змін в організації, мотивував учасників до досягнення організаційних цілей, а також заохочував ті державні служби, які відповідають вимогам широкої громадськості. Основа ефективного

лідерстві щодо управління людськими ресурсами очікується не лише в операційному напрямі (наприклад, встановлення якості трудового життя), але й у стратегічних аспектах (в основі формування умов праці для життя з метою кращого обслуговування громада).

Таким чином, ефективне лідерство відіграє головну роль у максимізації роботи організації щодо надання якісних послуг. У зв'язку з цим дані країн Азії показали, що ефективне лідерство є ключовим правилом змін. Наприклад, успіх Малайзії та Сінгапуру, як країни, яка здатна надавати якісні державні послуги, зумовлений головним чином ефективним керівництвом обох країн. Лідерство — це соціальне явище, засноване на ціннісно-орієнтованому підході щодо практики лідерства, яка вплинула на цінності. У державній службі цінності, що лежать в основі ефективного лідера, — це задоволеність клієнтів і боротьба за соціальні цінності, відповідальність за які несе держава. Як наслідок, розробка різних систем громадського обслуговування була зосереджена на наданні недорогих, точних і простих послуг. Соціальні явища вплинули не тільки на загальні цінності, але і на ефективного лідера, який повинен вірити в інших і наважуватися кидати виклик і розширювати можливості [5]. Лідер повинен вміти розвивати творчі здібності і не відключати різні стратегії, розроблені на основі технічної компетентності підлеглих, які перебувають під його контролем.

Перебуваючи на служінні людям все ще зустрічається, що державний службовець (бюрократ) не може виконувати свої обов'язки державного службовця. Бюрократія все ще має певний характер, який викликає "алергію" при роботі з бюрократією [23], яка проявляється у апатії, що байдужа до користувачів послуг. Бюрократичний апарат часто бачить людей як таких, хто потребує надання певних послуг. Проявом такого відношення є намагання представників органів влади усіляко уникнути або стримати контакти із користувачами послуг, супроводити їх холодною, тобто відсутністю гостинності при наданні послуг, іноді поблажливістю, яка уособлює користувачів послуг як людей, які нічого не знають, проявляти певний роботизм, працюючи механічно і ставиться до користувачів послуг з однаковим голосом і монотонністю, діяти відповідно посадовій інструкції, яка чітко стосується процедур та норм, встановлених для задоволення користувачів послуг, та ускладнений шлях, тобто для виконання доручення користувач послуги повинен зв'язатися з різними сторонами. Потім, щоб пояснити взаємозв'язок між факторами ефективного лідерства та якістю державних послуг, можна висловити думку Д. Каца і Р. Кана [11], які згадували, що ефективне лідерство у різних формах демонструє різницю між організацією, яка здатна досягти цілей, а яка — ні. Вважається, що ефективне лідерство може виконувати деякі важливі функції, необхідні організації для досягнення її цілей, наприклад, виконання цілей щодо надання якісних державних послуг.

У вищезазначеному контексті ефективний лідер відіграє певну роль у підтримці стабільного погодження учасників щодо задовільної відповідності їхнім потребам. У громадських організаціях, щоб досягти успіху у виконанні своїх обов'язків та функцій, керівники та персонал повинні думати про добробут працівників,

будь то фізичне, духовне та інше задоволення. Якщо ці умови виконуються, громадським організаціям не важко виконувати покладені на них завдання. Усвідомлюючи досконалість державної служби, ефективний лідер повинен сміливо вносити зміни. Тому потрібне ефективне лідерство, яке здатне стати агентами змін. Різні зміни можуть спричинити виклики та перешкоди як зсередини, так і поза організацією, однак ефективний лідер повинен мати мужність протистояти складності, неоднозначності та невизначеності, готуючи найкращу стратегію, пов'язану з обов'язками державної служби.

Зміни, які може внести ефективний лідер для поліпшення якості державних послуг, полягають у можливості: скоротити різні бюрократичні процедури, які не мають відношення до справи; застосувати змагальність (порівняння організаційної одиниці послуг, що надаються іншими організаціями, щоб оцінити ефективність і результативність), навіть розробити контракт з приватним сектором (якщо це найбільш ефективний і дієвий шлях); використання безлічі нових технологій для покращення якості державних послуг і розробка державної політики, орієнтованої на клієнтів.

Відповідно до А. Санапія [5], кроки, які може зробити керівник, щоб ефективно рухати організацію до створення чудового сервісу, це: розвиток колл-центрів для різних послуг, що надаються громадськими організаціями; спільне використання ресурсів або залучення приватного сектора для надання державних послуг. Навіть для місцевих урядів необхідно розробити систему співпраці з прилеглими територіями, щоб домогтися ефективності та результативності одного типу (або декількох) послуг для населення; і консультації з громадянами при розробці систем або політики, що відносяться до державної служби.

Застосовуючи прийнятну стратегію надання послуг, слід звернути увагу на важливість розсудливості на рівні апарату, який безпосередньо стосується людей (бюрократи вуличного рівня). Це повинно обмежуватися нормами цього розсуду, щоб це було відповідальним. Різні стратегії можуть забезпечити чудовий сервіс, як згадувалося вище. Ефективний лідер повинен розширити свій погляд на значення державної служби. Ефективний лідер повинен розширити свій погляд на значення державної служби. Для ефективного лідерства необхідно, щоб лідер був у змозі сформувати спільне бачення державної служби з такими характеристиками: завжди незадоволений, ефективний лідер — це лідер, який завжди має бажання покращувати ситуацію. Лідер, який дотримується тих же старих методів, що не обов'язково відповідають постійно змінюваному навколишньому середовищу, здатний створити кращий стандарт відповідно до його бачення, щоб домогтися кращих результатів громадського лідера, він повинен розробити стратегічне бачення в областях обслуговування, яке відображає культуру, прагнення і цінності організації; здатність ефективно організовувати надання послуг, ефективний лідер знає, що політику можна назвати ефективною, коли вона реалізується і досягає бажаних цілей. Така організація означає, що лідер повинен вміти добре рухати вертикальну і горизонтальну організаційну структуру, здатність

зміцнювати зв'язки зі спільнотою, використовуючи новітні технології для максимізації онлайн-послуг, мати сильне бажання завжди вчитися, проявляти свою спроможність в обслуговуючих організаціях, а також вчитися на їхніх помилках і здатність забезпечувати прозорість і підзвітність в обслуговуванні.

Ці характеристики є основою та покликані побудувати добрі стосунки та зміцнити довіру громадськості до послуг, що надаються державним сектором. На основі довіри, що ґрунтується на чесності, високій відданості та пристрасі до виконання різноманітних лідерських ролей, можна очікувати, що ефективне лідерство забезпечить максимальну ефективність у наданні послуг.

ВИСНОВКИ

Ефективність пов'язана з ефектами чи наслідками. Ефективного лідера можна виміряти за підвищенням якості загальних організаційних результатів у всіх аспектах організації. Це також можна виміряти за тим, як ефективність відносин кожного члена в організації в певний момент вплинула на розвиток організації. Щоб ефективно управляти такою кількістю ролей та обов'язків, лідер повинен володіти не лише інтелектуальним, але й емоційним інтелектом, а також духовним інтелектом.

Ефективне лідерство — це кульмінація успіху людини у виконанні завдання лідерства. Ефективне лідерство потрібне кожній організації, оскільки воно може гарантувати кілька переваг, таких як: здатність впливати на підлеглих та спонукати їх працювати максимально, щоб досягти цілей організації, що в свою чергу створить сприятливе та позитивне робоче середовище. Важливою складовою ефективного лідера є не тільки його сила, але і показники інтелекту і індивідуальна особистість. Ефективний лідер завжди виправляє більш серйозну помилку, перш ніж виправляти своїх підлеглих. Слово "лідер" не тільки йде після посади або роботи, але також зростає і проявляється в самій людині. Лідерство — це внутрішній процес всередині людини, тобто лідерство йде зсередини.

Таким чином, потреба в більш якісних державних послуг стає щорічно головною метою діяльності уряду. Невідкладність ефективного лідерства полягає в необхідності змін лідера на такого, хто здатний долати труднощі, щоб досягти систематичних і вимірних змін. Проте, внутрішня реформа також повинна бути збалансованою із зовнішньою шляхом розробки стратегічного бачення досягнення цілей організації. Це бачення повинно бути направлено на поліпшення "хорошого іміджу організації" і "якісних громадських послуг". Крім того, ефективний лідер у різних рівнях ієрархічної організаційної структури повинен зберігати прихильність і підтримку відданим і лояльним підлеглим, які доклали всіх зусиль для надання якісних громадських послуг людям і підвищення ефективності організації. Надаючи якісні державні послуги, присутність ефективного лідера також повинна забезпечуватись правилами та нормами, тобто чесність та гостинність, виконання обіцянок людям, високий рівень доброчесності та справедливості у наданні послуг усім у громаді. Тобто мету дослідження, що полягала у глибокому представленні ідеального

стандарту ефективного лідерства, шляхом з'ясування сутності ефективного лідерства в сфері надання громадських послуг, було досягнуто.

Література:

1. Болден Р., Гослінг Дж., Мартурано А., Деннісон П. Огляд теорії лідерства та систем компетентності. Центр досліджень лідерства. Великобританія: Університет Ексетера. 2003. 44 с.
2. Унгірвалу Ш.М. Лідерство. Журнал Соспїетал Фісіп Унмус. 2012. № 1. С. 20—37.
3. Форель Дж. Великі бренди — велика біда: уроки засвоюються важким шляхом. Вілі. 2016. 224 с.
4. Суджатно А. Національне керівництво відповідає на глобальні виклики. Журнал прозорості. 2012. № 5 (02). С. 32—49.
5. Санапія А.А. Виміри лідерства апаратів у перспективі державної служби: побудова довіри. Університет Андаласа. Преса, Паданг. 2006. С. 17—28.
6. Дафт М.Ф., Альберт М., Хедоурі Ф. Менеджмент: підручник. СПб: Пітер, 2000. 832 с.
7. Гібсон Дж.Л., Іванцевич Дж., Доннеллі-мл. Дж.Х. Лідерство: теорії і моделі. Організації: поведінка, структура, процеси. М.: ИНФРА-М, 2000. С. 361—424.
8. Джуелл Л. Індустріально-організаційна психологія: підручник для вузів. СПб: Пітер, 2001. 20 с.
9. Нюстрем Дж.В., Девіс К. Керівництво і наділення владою. Організаційна поведінка. СПб: Пітер. 2000. С. 177—202.
10. Мучінські П. Лідерство. Психологія, професія, кар'єра. СПб: Пітер, 2004. С. 454—486.
11. Бендас Т.В. Психологія лідерства: навч. посібник. СПб.: Пітер, 2009. 448 с.
12. Заболотна В.О. Основи лідерства в контексті вміння спрямовувати зусилля працівників в організації на досягнення мети. Психологічні основи управління персоналом: навч. посіб. К.: Гнозис, 2010. С. 86—112.
13. Вінарді. Лідерство в управлінні. Джакарта: Рінека Чіпта. 2010. 261 с.
14. Друкер П. Нові парадигми менеджменту. Форбс. 1998. № 7. С. 152—177.
15. Хадарі Н., Хадарі М. Ефективне лідерство. Джакарта: Університетська преса Гаджа Мада. 2012. 233 с.
16. Гостік А. Принцип моркви: як найкращі менеджери використовують визнання для залучення своїх людей, збереження таланту та прискорення роботи. Нью-Йорк: Вільна преса. 2009. 226 с.
17. Девіс К.А. Організаційна поведінка: поведінка людини на роботі. Коледж Макгро-Хілл. 1992. 608 с.
18. Хупер А, Поттер Дж. Бізнес лідерства: додавання стійкої цінності вашій організації. Ешгейт. 1997. 135 с.
19. Гамлін Р. Розвиток ефективної поведінки лідерства: значення управління, заснованого на фактичних даних. Огляд ділового лідерства. 2007. № 4. С. 1—16.
20. Тангкіліан Г. Н. С. Державне управління. Джакарта: Грасиндо. 2009. 345 с.
21. Големан Д. Лідерство, яке приносить результати. Гарвардський бізнес огляд. 2000. Вип. 78, № 2. С. 78—90.
22. Шейн Е., Шейн П. Організаційна культура та лідерство. Джон Вайлі та сини. 2016. 464 с.
23. Kalaman O., Kananykhina O., Solovey A., Bez-nis P. Formation of leadership qualities and social respon-

sibility of the modern manager in Odessa national academy of food technologies. Економіка харчової промисловості. 2019. Т. 11, Вип. 1. С. 59—65.

24. Кац Д., Кан Р.Л. Соціальна психологія організацій. Уайлі. 1978. 838 с.

References:

1. Bolden, R. Gosling, J. Marturano, A. and Dennison, P. (2003), A Review of Leadership Theory and Competency Frameworks, Centre for Leadership Studies, University of Exeter, Exeter, United Kingdom.
2. Ungirwalu, S.M. (2012), "Kepemimpinan", Jurnal Sopietal Fisp Unmus, vol. 1, pp. 20—37.
3. Trout, J. (2016), Big brands, big trouble: lessons learned the hard way, Wiley, New York, USA.
4. Sujatno, A. (2012), "Kepemimpinan Nasional Menjawab Tantangan Global", Jurnal Transparansi, vol. 5 (02), pp. 32—49.
5. Sanapiah, A.A. (2006), "Dimensi Kepemimpinan Aparatur dalam Perspektif Pelayanan Publik: Building the Trust", Andalas Univ, Press, Padang, pp. 17—28.
6. Daft, M.H. Al'bert, M. and Hedouri, F. (2000), Menedzhment [Management], Piter, St.Petersburg, Russia.
7. Gibson, Dzh.L. Ivancevich, Dzh. and Donnelly-m, Dzh.H. (2000), Liderstvo: Teorii i modeli. Organizacii: povedenie, struktura, process [Leadership: Theories and Models. Organizations: behavior, structure, processes], INFRA-M, Moscow, Russia.
8. Dzhujell, L. (2001), Industrial'no-organizacionnaja psihologija [Industrial-organizational psychology], Piter, St.Petersburg, Russia.
9. Njustrom, Dzh.V. and Djevis, K. (2000), Rukovodstvo i nadelenie vlast'ju. Organizacionnoe povedenie [Leadership and empowerment. Organizational behavior], Piter, St.Petersburg, Russia.
10. Muchinski, P. (2004), Liderstvo. Psihologija, profes-sija, kar'era [Leadership. Psychology, profession, career], Piter, St.Petersburg, Russia.
11. Bendas, T.V. (2009), Psihologija liderstva [Leadership psychology], Piter, St.Petersburg, Russia.
12. Zabolotna, V.O. (2010), Osnovy liderstva v konteksti vminnia spriamovuvaty zusyllia pratsivnykiv orhanizatsii na dosiahnennia mety. Psykholohichni osnovy upravlinnia personalom [The basics of leadership in the context of directing the process of organizing to reach the goal. Psychological bases of personnel management], Hnozys, Kyiv, Ukraine.
13. Winardi (2010), Kepemimpinan Dalam Manajemen, Rineka Cipta, Jakarta, India.
14. Drucker, P. (1998), "Management's New Paradigms", Forbes Magazine, no. 7, pp. 152—177.
15. Hadari, N. and Hadari M. (2012), Kepemimpinan yang Efektif, University Press Gadjia Mada, Jakarta, India.
16. Gostik, A. (2009), The Carrot Principle: How the Best Managers Use Recognition to Engage Their People, Retain Talent, and Accelerate Performance, Free Press, New York, USA.
17. Davis, K.A. (1992), Organizational Behavior: Study Guide: Human Behavior at Work, McGraw-Hill College, New York, USA.

18. Hooper, A. and Potter, J. (1997), The business of leadership: adding lasting value to your organization, Ashgate, Aldershot, United Kingdom.

19. Hamlin, R.G. and Sawyer, J. (2007), "Developing effective leadership behaviours: The value of evidence-based management", Business Leadership Review, vol. 4 (4), pp. 1—16.

20. Tangkilian, H.N.S. (2009), Manajemen Publik. PT Gramedia, Jakarta, India.

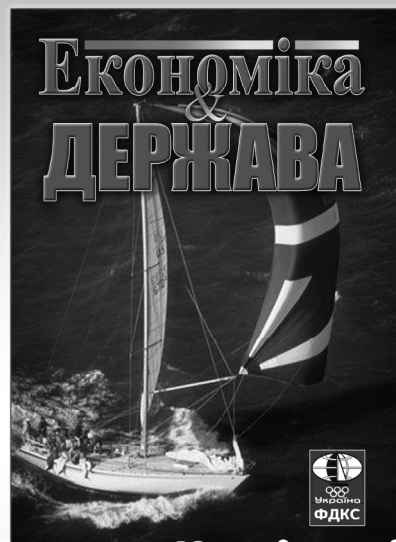
21. Goleman, D. (2000), Leadership That Gets Results. Harvard business review, vol. 78 (2), pp. 78—90.

22. Schein, E. and Schein, P. (2016), Organizational Culture and Leadership, John Wiley & Sons, New York, USA.

23. Kalaman, O. Kananykhina, O. Solovey, A. and Beznis, P. (2019), "Formation of leadership qualities and social responsibility of the modern manager in Odessa national academy of food technologies", Food Industry Economics, vol. 11 (1), pp. 59—65.

24. Katz, D. and Kahn, R.L. (1978), The Social Psychology of Organizations, Wiley, New York, USA.
Стаття надійшла до редакції 15.01.2021 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

В. О. Кушнір,
к. держ. упр., докторант кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового
центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони,
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0805-4092

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.95

ОГЛЯД ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗОВНІШНІХ КОМУНІКАЦІЙ В МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ ТА ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

V. Kushnir,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of the Department of Strategic communications
of the educational and research center of strategic communications in the sphere of security and defense,
National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv

PROPOSALS FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE MECHANISM OF EXTERNAL COMMUNICATIONS
IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE AND THE ARMED FORCES OF UKRAINE

НАТО відповідально та деталізовано підходить до стратегічних комунікацій, акцентуючи увагу на їх важливій безпековій складовій. Стратегічні комунікації віднесені до однієї з пріоритетних сфер забезпечення безпеки у світі. Тому надзвичайно важливо враховувати напрями і акценти взаємодії з Альянсом для скоординованого співробітництва у вимірі стратегічних комунікацій. Однією із важливих складових стратегічних комунікацій НАТО визначає зовнішні комунікації, а саме: роботу з громадськістю, засобами масової інформації, громадськими організаціями. Українські науковці дедалі більшу увагу приділяють проблемам впровадження в країні системи стратегічних комунікацій. Актуальність цієї теми зумовлена необхідністю створення ефективного механізму протидії інформаційній агресії з боку Російської Федерації.

У Збройних Силах України також чимало уваги приділяють організації зовнішніх комунікацій, проте загальновизнано, що ця робота потребує удосконалення у зв'язку із змінами часу та гібридними загрозами, які впливають на свідомість українського суспільства.

У статті запропоновано напрямки розвитку державного механізму зовнішніх комунікацій в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України на основі унікального досвіду, отриманого під час роботи у районі бойових дій в ході антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил та досвіду держав-членів НАТО. Проаналізовано специфіку і ефективність найпоширеніших форм зовнішніх комунікацій в Збройних Силах України та обґрунтовано шляхи удосконалення державного механізму зовнішніх комунікацій у Міністерстві оборони України.

Базою джерел дослідження стали наукові праці за напрямом зовнішніх комунікацій, нормативно-правова база та власний досвід роботи у сфері стратегічних комунікацій та державного управління у напрямі кризових ситуацій під час роботи у Міністерстві оборони України. В рамках дослідження також висвітлено досвід реалізації зовнішніх комунікацій під час діяльності виїзdnих мобільних прес-груп у райони проведення антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил.

NATO takes a strategic and detailed approach to strategic communications, focusing on an important security component. Strategic communications are one of the priority areas of security in the world. Therefore, it is extremely important to take into account the directions and emphases of cooperation with the Alliance for coordinated cooperation in the measurement of strategic communications. One of the important components of NATO's strategic communications is external communications, work with media, non-governmental organizations.

Ukrainian scientists are paying more and more attention to the problems of implementing a system of strategic communications in the country. The urgency of this topic is due to the need to create an effective mechanism for combating information aggression by the Russian Federation.

The Armed Forces of Ukraine also pay a lot of attention to the organization of external communications, but it is generally accepted that this work needs to be improved due to changes in the times and hybrid threats that affect the consciousness of Ukrainian society.

The article proposes the development of the state mechanism of external communications in the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine on the basis of unique experience gained during work in the area of hostilities during the anti-terrorist operation, Allied operation and NATO member states. The specifics and efficiency of the most common forms of communication in the Armed Forces of Ukraine are analyzed and the ways of improving the state mechanism of external communications in the Ministry of Defense of Ukraine are substantiated.

The research sources were based on scientific works in the field of external communications, regulatory framework and own experience in the field of strategic communications and public administration during crisis situations while working at the Ministry of Defense of Ukraine. The study also highlights the experience of implementing external communications during the activities of mobile groups in the area of the anti-terrorist operation and the Joint Forces operation.

Ключові слова: зовнішні комунікації, стратегічні комунікації, цивільно-військове співробітництво, збройні сили України.

Key words: strategic communications, external communications, military cooperation, the armed forces of Ukraine.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ

Вагомим внеском у розвиток теоретичного та практичного обґрунтування механізмів використання стратегічних комунікацій стали дослідження зарубіжних учених Дж. Бернета, Ф.Е. Денса, К.Е. Ларсона, С. Моріарті, К. Халлахана, Ю. Хабермаса, В. Шрамма, а також вітчизняних учених С.І. Антоненка, А.В. Баровської, Т.М. Безверхнюка, О.Л.Валевського, О.В. Войтка, М.В. Гребенюка, С.А. Гуцала, Т.М. Дзюби, Д.В. Дубова, Н.П. Карпчук, І.А. Макаренченко, В.Б. Міщенко, Д.П. Музиченка, Ю.Б. Пігарєва, В.В. Петрова, Л.Л. Приходченко, Г.Г. Почепцова, Ю.В. Пунди, Ю.І. Радковця, Г.А. Саймона, О.Ф. Сальнікової, Є.Б. Тихомирова, Т.В. Черненко та ін.

Зазначу, що фахівці, які працюють за напрямом стратегічних комунікацій в секторі безпеки і оборони України знаходяться у постійному пошуку нових методів роботи та розробки сучасних державних механізмів зовнішніх комунікацій згідно з вимогами часу. Беззаперечним є той факт, що активно у цьому напрямку працюють і в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ситуація із науковим супроводом процесу розбудови та удосконалення системи зовнішніх комунікацій в Україні складається неоднозначно. Безпекові виклики змушують дослідників активно шукати рішення в цій сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу та системної послідовної роботи щодо удосконалення системи зовнішніх комунікацій, на жаль, не відбувається, що лише загострює застарілі проблеми та виклики.

МЕТА СТАТТІ

Метою написання статті є надання пропозицій щодо розвитку державного механізму зовнішніх комунікацій в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України з урахуванням особистого досвіду, набутого під час виконання завдань у районах бойових дій, який можна адаптувати до використання у секторі безпеки і оборони України, що у свою чергу сприятиме нівелюванню загроз у гібридній війні з країною-агресором.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У 2014 році зовнішні комунікаційні спроможності Міністерства оборони України та Збройних Сил України реалізовувалися силами відомчого координуючого підрозділу із комунікації (Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України) та залучених у сили і засоби антитерористичної операції представників військових засобів масової інформації, як-от: Центральні друковані органи "Народна армія" та "Військо України", "Крила України" та "Флот України", а також Центральної телерадіостудії та телерадіостудії "Бриз" Міністерства оборони України.

У Збройних Силах України на початку збройної агресії Російської Федерації проти України протидія дезінформації фактично реалізовувалась лише редакційними колективами газет, журналів та телерадіоорганізацій, які не мали досвід зазначеної роботи, фактично не працювали в умовах кризових комунікацій, а також не мали системного досвіду співпраці із цивільними медіа.

У Доктрині інформаційної безпеки Міністерству оборони України [1] були визначені окремі завдання, у тому числі реалізація яких покладалася на військові засоби масової інформації Міністерства оборони України: організації зв'язків з українськими та іноземними засобами масової інформації щодо висвітлення ситуації у районі проведення антитерористичної операції в До-

нецькій та Луганській областях; супроводження інформаційними засобами виконання завдань оборони України; донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань, зокрема через засоби масової інформації Збройних Сил України.

Для реалізації зазначених та інших завдань щодо роботи в умовах кризових ситуацій, а також удосконалення механізмів реалізації завдань з інформаційної безпеки Міністерством оборони України було реалізовано заходи з реформування підпорядкованих медійних структур.

Відповідно до Закону України "Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації" [2] та спільної директиви Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України, у 2018 році у Міністерстві оборони України проводились заходи реформування Центральних друкованих органів Міністерства оборони України "Народна армія" та "Військо України".

У відповідності до Закону України "Про інформаційні агентства" [3] і Закону України "Про центральні органи виконавчої влади" [4] було прийнято рішення про створення Інформаційного агентства Міністерства оборони України (далі — Інформаційне агентство), яке стало правонаступником Центральних друкованих органів Міністерства оборони України. Інформаційне агентство офіційно зареєстровано в Міністерстві юстиції України, як повноправне державне інформаційне агентство.

Під час створення Інформаційного агентства був врахований досвід діяльності військових медіа під час збройного конфлікту на сході України. У 2019 році інформаційне агентство подало документи на реєстрації торгової марки "Армія-інформ".

Інформаційне агентство призначене для збирання, обробки, творення, зберігання, підготовки до поширення, випуску та розповсюдження офіційної інформації, а також інформаційної продукції про діяльність Міністерства оборони та Збройних Сил України.

Основними завданнями інформаційного агентства є участь у реалізації в Міністерстві оборони та Збройних Силах України державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах гібридної війни; збирання, обробка, зберігання, підготовка та донесення достовірної інформації до військовослужбовців Збройних Сил України, інформаційний супровід діяльності Міністерства оборони та Збройних Сил України, редакційно-видавничу діяльність; створення та розповсюдження іміджевої та рекламної продукції про діяльність Міністерства оборони та Збройних Сил України; участь у взаємодії із засобами масової інформації.

До складу Інформаційного агентства входять 5 редакцій, які включають 21 відділення. Редакційні підрозділи представлені у містах Київ, Вінниця, Дніпро, Львів, Одеса, Хмельницький, Рівне, Харків та Маріуполь.

Створення Інформаційного агентства Міністерства оборони України дозволило інтегрувати в середовище забезпечення інформаційної безпеки України сучасну платформу, яка здатна ефективно розвивати систему інформування суспільства про діяльність оборонного сектору з урахуванням сучасних інформаційних техно-

логій та комунікаційних ресурсів. Варто зауважити, що за даними Гугланалітики, лише протягом 2020 року ріст у компоненті охоплення користувачів контенту Інформаційного агентства Міністерства оборони України становить понад 3,5 мільйони користувачів.

У відповідності до покладених завдань Інформаційне агентство здатне прогресивно долучатися до роботи під час кризових ситуацій.

У 2016 році на рівні керівництва Міністерства оборони України прийнято рішення щодо необхідності координації діяльності всіх органів та підрозділів відомства, задіяних у інформаційній діяльності. З цією метою було створено новий підрозділ — Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу [5].

Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу призначений для координації та контролю реалізації стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, міжвідомчої комунікації у сфері стратегічних комунікацій та моніторингу [5].

У 2016 році у Міністерстві оборони України розроблено Концепцію стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Генерального Штабу Збройних Сил України. Зокрема Концепція визначає сукупність сучасних поглядів, цільових установок, принципів та напрямів діяльності у Міністерстві оборони України щодо створення та впровадження системи стратегічних комунікацій у Збройних Силах України [6]. Під час створення документу вивчалися найкращі практики, які існують у країнах-членах НАТО. Важливу допомогу у становленні стратегічних комунікацій надавали іноземні радники зі стратегічних комунікацій, зокрема зі Сполучених Штатів Америки. Відділом стратегічних комунікацій Міністерства оборони України була налагоджена співпраця із підрозділом стратегічних комунікацій НАТО та організовано проведення тренінгів як для підрозділів зв'язків з громадськістю, так і керівного складу ЗСУ.

У 2017 році розпочато діяльність Навчально-наукового центру стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони у Національному університеті оборони України ім. Івана Черняхівського. Основними завданнями якого є підготовка та підвищення кваліфікації військовослужбовців та працівників структур сектору безпеки та оборони з питань стратегічних комунікацій, науково-методичне забезпечення процесу підготовки, проведення наукових досліджень з проблематики стратегічних комунікацій та здійснення міжнародної співпраці зі схожими за специфікою науково-дослідними установами [7].

Центральна телерадіостудія Міністерства оборони України (далі — ЦТРС) [8] створена для висвітлення життєдіяльності Збройних Сил України, актуальних проблем військового будівництва, бойової та гуманітарної підготовки;

соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей, ветеранів війни та військової служби, учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС;

патріотичне виховання молоді, сприяння підняттю авторитету Збройних Сил України, престижу військової служби;

висвітлення суспільно-політичного, економічного, духовного життя держави;

проведення роботи, спрямованої на популяризацію теле- і радіопрограм серед військовослужбовців та цивільного населення.

З 20 лютого 2017 року військові журналісти ЦТРС Міністерства оборони України входять до складу мобільних прес-груп, які відряджаються в район проведення Антитерористичної операції, працювали на постійній основі у прес-центрі штабу АТО та зараз у прес-центрі Штабу Операції об'єднаних сил.

Виконуючи професійні редакційні завдання в районах ведення бойових дій, журналісти працюють для забезпечення оперативного, об'єктивного інформування громадськості та міжнародної спільноти про хід ведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, порушення бойовиками режиму припинення вогню, а також інформування про діяльність Об'єднаних центрів цивільно-військового співробітництва, допомогу військовослужбовцям Збройних Сил України місцевому населенню.

Відеоматеріали, відзняті військовими журналістами, спрямовані на протидію внутрішнім і зовнішнім інформаційним впливам в умовах російської агресії, сприяють зміцненню патріотичного настрою у військовослужбовців та формуванню позитивного іміджу Збройних сил України в суспільстві. Відео використовується для виробництва власних програм, фільмів, кліпів, роликів, надається провідним телеканалам та інформаційним агентствам України, а також розміщується на власних сторінках у соціальних мережах та надається до Управління комунікацій та преси Міністерства оборони України для наповнення офіційного сайту Міністерства оборони України. У період 2014—2020 років військові журналісти виконували завдання у зоні Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, взявши участь у 240 ротаціях особового складу.

У березні 2016 року разом із неурядовою організацією "Spirit of America" та американськими інституціями започатковано новий успішний проект — перше військове Радіо "Армія ФМ" [9]. Сьогодні "Армія ФМ" — це радіо, яке систематично інформує все українське суспільство про ситуацію в зоні бойових дій, про життєдіяльність української армії та про інші важливі події у секторі безпеки та оборони України. Військові та цивільні журналісти, які працюють на радіо "Армія ФМ" ведуть прямий діалог з військовослужбовцями Збройних Сил України, громадянами України, іноземними громадянами, громадянами, які тимчасово перебувають на окупованих територіях під час прямих включень в рамках окремих проектів: "Щоденник війни", "Після фронту", "Рота підйом", "На зв'язку", "Поліграф", "Вечірня перевірка", "Спецоперації", "Будемо жити", "Армійський сленг", "Мілітарна історія", "Армійський вісник".

Всі програми спрямовані на формування позитивного іміджу українського війська. Армія ФМ висвітлює заходи державної політики у таких програмах: "Дзвін пам'яті", "Історичний календар", "Історична година", "Молитва", "Після фронту", "Юрисконсульт", "Брифінг речника Міністерства оборони України", "Рота підйом", "Україна неймовірна", "Особова справа" "Спецоперації", "Спецефір" та інші.

Партнери з країн НАТО підтримують Україну від початку російської агресії проти України. Об'єднана

багатонаціональна комісія була започаткована влітку 2014 року та ефективно розподіляє кошти, які надаються країнами-партнерами. Це стало платформою для кращої реалізації допомоги, яка надається для реформування Збройних Сил України.

Цивільно-військове співробітництво відіграє значну роль у системі зовнішніх комунікацій Збройних Сил України та громадськості. Проект із Цивільно-військового співробітництва [10] (далі ЦВС) було розпочато ще у червні 2014, у результаті чого створено відповідну структуру, котра вже п'ять років поспіль успішно виконує поставлені завдання як у районі проведення операції Об'єднаних сил, так і на мирній території. Цивільно-військове співробітництво стало першою у Збройних Силах України структурою, сформованою за стандартами НАТО.

Основними завданнями підрозділів Цивільно-військового співробітництва є безперервне збирання й аналіз даних щодо стану цивільного середовища. Це дає змогу прогнозувати можливе ставлення цивільного населення до дій військ, визначити негативні чинники та допомогти командуванню вчасно їх нейтралізувати чи значно зменшити. Не варто забувати і про важливість цивільно-військової взаємодії, роботи з органами державної влади, міжнародними неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями, інформування населення, сприяння у наданні мешканцям гуманітарної допомоги, а також координації виконання робіт із відновлення інфраструктури й розмінування місцевості. Задля профілактики з цивільним населенням, особливо дітьми та молоддю, проводять заняття із дотримання заходів безпеки під час поведінки із вибухонебезпечними предметами.

Водночас слід зауважити, що протягом п'яти років триває розмінування у Донецькій та Луганській областях. У результаті групами розмінування ЗС України, Державної спеціальної служби транспорту та Державної служби України з надзвичайних ситуацій перевірено понад 36 тис. гектарів території, очищено майже 2 тис. км доріг, сто гектарів акваторії, знешкоджено понад 475 тисяч вибухонебезпечних предметів.

Згадані заходи частково координують об'єднані центри та групи цивільно-військового співробітництва, безпосередньо забезпечуючи безпеку пересування й виконання робіт на місцях.

Підрозділи Цивільно-військового співробітництва першими з-поміж військових стикаються з реаліями життя цивільних і у межах своєї компетенції й можливостей організовують та координують відновлення інфраструктури, електро- і водопостачання, доставки та супроводу гуманітарних вантажів для цивільних мешканців уздовж лінії бойового зіткнення. ЦВС активно співпрацює з органами влади, міжнародними неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями, оскільки добре знає про найгостріші проблеми місцевих жителів і пріоритети їх розв'язання.

В умовах гібридної війни, яку веде РФ, існує і гостра проблема доступу до правдивої інформації. Це, безумовно, впливає на свідомість наших громадян, які перебувають на лінії бойового зіткнення та обмежені у виборі джерел інформації. ЦВС допомагає населенню й у цьому.

Ще одним внеском у розбудову організаційного механізму стратегічних комунікацій є створення Директорату інформаційної політики [11] у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, основною ціллю якого є участь у формуванні, координації та моніторингу реалізації державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, забезпечення формування системи стратегічних комунікацій та визначення шляхів її становлення та розвитку в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній транспортній службі як складової загальнодержавної системи стратегічних комунікацій та координації діяльності суб'єктів стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній транспортній службі.

Управління преси та інформації Міністерства оборони України [12] є підрозділом, відповідальним за здійснення заходів зовнішніх комунікацій, зв'язки та взаємодію із засобами масової інформації, інформування громадськості, особового складу Збройних Сил України і Державної спеціальної служби транспорту про діяльність Міністерства оборони України. Створене у вересні 2020 року, воно є правонаступником Управління комунікацій і преси Міністерства оборони у попередні роки.

Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України [13] є структурним підрозділом Генерального Штабу Збройних Сил України та відповідає за налагодження конструктивних відносин з громадським сектором, бізнесом, науковим та експертним середовищем з метою формування позитивної громадської думки і забезпечення сприятливих умов для виконання Збройними Силами України покладених на них завдань та функцій. Окрім цього зв'язки з громадськістю у Збройних Силах України розглядаються як інформаційно-комунікаційна діяльність, спрямована на систематичне просування цілей і пріоритетів Збройних Сил України, збільшення рівня довіри в суспільстві, забезпечення відкритості і прозорості їх діяльності, створення і підтримання позитивного іміджу Збройних сил України.

Вищевикладене доводить, що у структурі Міністерства оборони України та Збройних Сил України створено достатньо структурно-організаційних механізмів для успішного функціонування системи зовнішніх комунікацій та стратегічних комунікацій загалом, але разом із тим варто зауважити, що останнім часом збільшилася кількість критичних зауважень громадськості та публікацій журналістів щодо недоліків у діяльності вищезазначених структур, що заставляє розмірковувати над необхідністю удосконалення роботи у сфері зовнішніх комунікацій оборонного відомства.

Варто зауважити, що протягом 2014—2019 років досягнуто суттєвих успіхів у розвитку системи стратегічних комунікацій та їх складової — внутрішніх комунікацій. Передусім це було результатом роботи організованої та добре підготовленої команди фахівців, які працювали у зазначених напрямках. У 2019 році внаслідок зміни керівництва країни, відбувся прихід нових кадрів, які не змогли швидко та успішно адаптуватися для належного виконання посадових обов'язків та продовжити роботу щодо розвитку системи і, як наслідок, поява вагомих недоліків у загальній організації процесу роботи в царині стратегічних комунікацій.

Проведений аналіз засвідчує результативність роботи щодо розбудови та розвитку механізмів реалізації державної інформаційної політики Міністерством оборони України в умовах протидії гібридній агресії у 2014—2019 роках, а також необхідність продовження формування політики спільних організованих дій у зазначеному напрямку і удосконалення цієї діяльності згідно з вимогами та новими викликами часу.

ВИСНОВКИ

Розглянувши вищевикладене, перейдемо до висновків щодо необхідності удосконалення та подальшого розвитку системи зовнішніх комунікацій, як частини системи стратегічних комунікацій, а саме:

- удосконалення системи кадрового менеджменту та запровадження чітко визначених критеріїв та вимог до претендентів, у тому числі на керівні посади у сфері стратегічних комунікацій;

- підходити виважено та послідовно до формування кадрового резерву у зазначеному напрямку, не допускати відхилення від вимог та призначення на посади людей без професійного досвіду роботи у сфері стратегічних комунікацій або зв'язків із громадськістю, нездатних оволодіти сучасними технологіями та встигати за розвитком нових тенденцій у вищезазначених напрямках;

- перевагу під час призначень надавати людям із досвідом роботи у сфері стратегічних комунікацій у державних органах виконавчої влади або цивільному секторі, з творчим потенціалом та вмінням налагоджувати зовнішні та внутрішні комунікації, із гарними організаційними здібностями;

- у процесі діяльності передбачити навчання для спеціалістів у царині стратегічних комунікацій, підвищення кваліфікації з урахуванням вимог часу;

- налагодити проведення щоквартального підведення підсумків у підрозділах, задіяних у процесі реалізації стратегічних комунікацій та відповідної атестації (оцінювання ефективності роботи) щодо досягнення рівня результативності під час подолання кризових ситуацій;

- ретельно вивчати досвід, здобутий під час виконання завдань у антитерористичній операції та Операції об'єднаних сил;

- якомога більше залучати до розвитку системи стратегічних комунікацій молодих креативних людей, спеціалістів із належним рівнем володіння іноземними мовами;

- продовжувати систематичне та результативне спілкування та консультації із фахівцями відповідних структур держав-членів НАТО у галузі стратегічних комунікацій та налагодити ефективний обмін досвідом у царині стратегічних комунікацій.

Наприкінці відзначу, що зазначені заходи, без сумніву, позитивно впливатимуть на удосконалення системи стратегічних комунікацій та покращенню іміджу українського оборонного відомства.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Доктрину інформаційної безпеки України" №47/2017 від 29 грудня 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text>

2. Закон України "Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації" №917-VIII, від 24.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19/ed20151224#Text>

3. Закон України "Про інформаційні агентства". №74/95-ВР, від 16.07.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Закон України "Про центральні органи виконавчої влади" №917-VIII, від 15.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

5. Наказ Міністерства оборони України "Про затвердження Положення про Відділ координації стратегічних комунікацій та моніторингу" №317 від 12.06.2017. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/317_nm_2017.pdf

6. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: затверджено Наказом Міністерства оборони України від 22.11.17 № 612. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf

7. Наказ начальника Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського №88, від 29 квітня 2020 року.

8. Офіційний вебсайт Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення. URL: <https://www.nrada.gov.ua/state-register/tsentralna-teleradiostudiya-ministerstva-oborony-ukrayiny/>

9. Офіційний вебсайт Першого військового радіо Армія-Фм. URL: <https://www.armyfm.com.ua/>

10. Офіційний вебсайт агентства Міністерства оборони України АрміяІнформ. Інтерв'ю начальника управління Цивільно-військового співробітництва Генерального Штабу Збройних Сил України полковника В. Лямзіна. URL: https://armyinform.com.ua/2020/10/cyvilno-vijskove-spirovbitnyctvo-stalo-pershoyu-u-zsu-strukturoyu-sformovanoyu-za-standartamy-nato/?fbclid=IwAR0IQKwyXpeiubs-ZCigxS4_wbyRVFSe1uKpZPKleWzY4lp8k

11. Наказ Міністерства оборони України Про затвердження Положення про Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій міністерства оборони України №309 від 31.08.2020 Про затвердження Положення про Директорат інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України №309 від 31.08.2020 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nm309.PDF?fbclid=IwAR0W5SakQOrgvDqxUP9JxbVReymGaJbMTh29DyZ3MgjvRztYmH31sXhzbz

12. Наказ Міністерства оборони України №347 від 22.09.2020 Про затвердження Положення про Управління преси та інформації Міністерства оборони України. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/mou_347.pdf

13. Наказ Міністерства оборони України від 21.10.2020 №385 Про внесення змін до Переліку органів військового управління, юрисдикція яких поширюється на всю територію України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-20#Text>

References:

1. President of Ukraine (2016), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the Doctrine of Information Security of

Ukraine"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On reforming state and municipal print media", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19/ed20151224#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Information Agencies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Central Bodies of Executive Power", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

5. Ministry of Defence of Ukraine (2017), Order "On approval of the Regulations on the Strategic Communications Coordination and Monitoring Division", available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/317_nm_2017.pdf (Accessed 10 Jan 2021).

6. Ministry of Defence of Ukraine (2017), "The concept of strategic communications of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine", available at: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf (Accessed 10 Jan 2021).

7. The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi (2020), "Order of the Chief №88, dated April 29, 2020", available at: <https://nuou.org.ua/> (Accessed 10 Jan 2021).

8. The National Council of Television and Radio Broadcasting (2021), available at: <https://www.nrada.gov.ua/state-register/tsentralna-teleradiostudiya-ministerstva-oborony-ukrayiny/> (Accessed 10 Jan 2021).

9. Army FM (2021), available at: <https://www.armyfm.com.ua/> (Accessed 10 Jan 2021).

10. Army Inform (2020), "Civil-military cooperation became the first structure in the Armed Forces formed according to NATO standards", available at: https://armyinform.com.ua/2020/10/cyvilno-vijskove-spirovbitnyctvo-stalo-pershoyu-u-zsu-strukturoyu-sformovanoyu-za-standartamy-nato/?fbclid=IwAR0IQKwyXpeiubs-ZCigxS4_wbyRVFSe1uKpZPKleWzY4lp8k (Accessed 10 Jan 2021).

11. Ministry of Defence of Ukraine (2020), Order "On approval of the Regulations on the Directorate of Information Policy in the Field of Defense and Strategic Communications of the Ministry of Defense of Ukraine", available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nm309.PDF?fbclid=IwAR0W5SakQOrgvDqxUP9JxbVReymGaJbMTh29DyZ3MgjvRztYmH31sXhzbz (Accessed 10 Jan 2021).

12. Ministry of Defence of Ukraine (2020), Order "On approval of the Regulations on the Press and Information Department of the Ministry of Defense of Ukraine", available at: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/mou_347.pdf (Accessed 10 Jan 2021).

13. Ministry of Defence of Ukraine (2020), Order "On amendments to the List of military administration bodies whose jurisdiction extends to the entire territory of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-20#Text> (Accessed 10 Jan 2021).

Стаття надійшла до редакції 17.01.2021 р.

М. В. Макаренко,
к. м. н., директор клініки ММ-дентал, здобувач наукового ступеня доктора наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0001-8677-8670

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.101

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЕПІДЕМІЧНИХ ЗАГРОЗ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ: ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

М. Makarenko,
PhD in Medical Sciences, Director of MM-Dental Clinic, Candidate for a degree of Doctor of Science, Taras
Shevchenko National University of Kyiv

PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FACE OF EPIDEMIC THREATS IN THE WORLD AND IN UKRAINE: REVIEW OF SCIENTIFIC LITERATURE

Статтю присвячено аналізу наукової літератури з питань публічного управління в умовах епідемічних загроз у світі та Україні. Охарактеризовано роль впровадження відповідної державної політики, формування необхідних термінових дій з реагування на епідемії, запобігання та попередження можливого їх виникнення. Закцентовано увагу на виробленні відповідних заходів державної антикризової протиепідемічної політики щодо інтенсивного фінансування закладів охорони здоров'я, забезпечення їх необхідним обладнанням, підтримки малого і середнього бізнесу, превентивних кроків для зменшення масового безробіття, максимального захисту людей від зараження тощо. Звернуто увагу на необхідність активізації наукових розробок у сфері публічного управління з питань протидії епідемічним загрозам у глобальному аспекті, що дозволить органам публічного управління рухатись у нових напрямках вироблення публічної політики.

The article is devoted to the analysis of scientific literature on public administration in the context of epidemic threats in the world and Ukraine. The role of the implementation of the relevant state policy, the formation of the necessary urgent actions to respond to epidemics, the prevention and prevention of their possible occurrence is characterized. Attention is focused on the development of appropriate measures of the state anti-crisis anti-epidemic policy for intensive financing of health care institutions, providing them with the necessary equipment, support for small and medium-sized businesses, preventive steps to reduce mass unemployment, maximum protection of people from infection, and the like.

The world's health problems, and especially the risks of disease outbreaks, have become increasingly important on the international political agenda over the past few decades. This change was heralded by the emergence of HIV / AIDS in the 1980s. At present, the epidemic spread of plague and cholera, viral contagious fevers, tuberculosis, etc. continues to pose a threat to humanity. Outbreaks of infectious diseases such as severe acute respiratory syndrome, Middle Eastern respiratory syndrome, pandemic forms of influenza (bird and swine flu) significant problems for humanity.

The emergence of global pandemics can lead to critical consequences, causing an imbalance in key macroeconomic indicators of national development. The lack of adequate stabilization steps can significantly exacerbate the crisis. The state's urgent response to epidemiological threats is the

measures of the state anti-crisis policy: intensive financing of health care facilities, provision of necessary equipment, support of small and medium businesses, preventive steps to reduce mass unemployment, maximum protection of people from infection.

The nature of the crisis caused by COVID-19 is unprecedented: in addition to short-term recurrent shocks to health and the economy, the consequences for human capital, productivity and behavior can be long-term and unpredictable. In addition to health and casualties, the pandemic caused the most serious economic crisis since World War II.

Attention is drawn to the need to intensify scientific developments in the field of public administration on countering epidemic threats in a global aspect, which will allow public administration authorities to move in new directions.

Ключові слова: публічне управління, епідемічні загрози, пандемія, державна антикризова протиепідемічна політика, COVID-19.

Key words: public administration, epidemic threats, pandemic, state anti-crisis anti-epidemic policy, COVID-19.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Кризи, спричинені пандеміями, які виникали внаслідок розповсюдження різноманітних збудників небезпечних хвороб, завдавали значної шкоди світові практично протягом багатовікової історії цивілізації. Досвід боротьби людства з глобальними пандеміями визначили основну проблематику та можливі шляхи подолання наслідків, виокремивши важливу роль у зазначеному процесі ефективного функціонування системи публічного управління, а саме впровадження відповідної державної політики, формування необхідних термінових дій по реагуванню на епідемічні виклики та загрози, запобігання та попередження можливих загроз. Особливо масштабного рівня досягла пандемія COVID-19, яка вразила всі країни світу і призвела до суттєвих людських втрат, негативних наслідків для продуктивності та масштабною економічною кризою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання, пов'язані з особливостями публічного управління в умовах епідемічних викликів, розглядалися у працях І. Бандурки, Е. Браттербера, О. Бутник, О. Губара, С. Гур'єва, О. Литвинова, О. Немирівської, С. Танга, А. Терент'єва та ін. зарубіжних та вітчизняних науковців. Але широкої дискусії щодо публічного управління в умовах епідемічних викликів у вітчизняній науковій літературі ще не сформовано, а отже, зазначене питання має значну актуальність, зважаючи на продовження пандемії COVID-19 в усьому світі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення огляду наукової літератури з питань публічного управління в умовах епідемічних викликів у світі та Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Проблеми охорони здоров'я у світі, а особливо ризики від спалахів хвороб, за останні декілька десятиліть дедалі більше актуалізувались у міжнародному політичному порядку денному. Передвісником такої зміни стала поява у 1980-х роках ВІЛ/СНІД. На сьогодні продовжує нести загрози людству епідемічне поширення чуми та холери, вірусні контагіозні лихоманки, туберкульоз тощо. Спалахи інфекційних захворювань, як-от: важкий гострий респіраторний синдром, Близькосхідний респіраторний синдром (MERS), лихоманка Ебола, пандемічні форми грипу (пташиний та свинячий грип) періодично створюють значні проблеми для людства.

У 2020 р. у світі стрімко поширився коронавірус [1, с. 126; 2, с. 1332]. Природа кризи, спричиненої COVID-19, безпрецедентна: крім короткострокових повторюваних потрясінь у сфері охорони здоров'я й економіки, наслідки для людського капіталу, продуктивності та поведінки можуть бути довгостроковими та непередбачуваними. Крім здоров'я та людських втрат, пандемія викликала найсерйознішу економічну кризу з часів Другої світової війни [3].

О. Бутник та О. Немирівська вважають, що поява глобальних пандемій може призвести до критичних наслідків, викликавши дисбаланс основних макроекономічних показників національного розвитку. Відсутність адекватних ситуації стабілізаційних кроків може значно загострити кризові явища. Нагальною реакцією держави на епідеміологічні загрози стають заходи державної антикризової політики: інтенсивне фінансування закладів охорони здоров'я, забезпечення їх необхідним обладнанням; підтримка малого і середнього бізнесу, превентивні кроки для зменшення масового безробіття (кредитні канікули, звільнення від сплати на певний період часу від кредитів і відсотків по кредитах, податкові пільги, державні гарантії, підтримка звільнених працівників); максимальний захист людей від зараження (карантин, обмеження руху тощо) [4, с. 143].

Сьогодні кризові явища, спричинені пандемією COVID-19, вимагають безпрецедентних кроків з боку

органів публічної влади різних рівнів. Державний сектор, включаючи урядові структури, медичні установи та центри з контролю та профілактики захворювань виступають в якості ключових лідерів і структур [5, с. 208]. Слід зазначити, що заходи, які вживаються органами державної влади у сфері протидії епідемічним загрозам, закладами охорони здоров'я, іншими зацікавленими суб'єктами, поки що не спроможні подолати пандемію COVID-19.

На жаль, ми спостерігаємо практично у всьому світі значні проблеми, пов'язані з поточним станом функціонування систем публічного управління загалом та діяльності органів публічної влади зокрема, які мають протидіяти кризовим ситуаціям, що спричинені епідемічними викликами, та різноманітним ризикам різного характеру.

Наприклад, у розробленій зарубіжними науковцями гібридній моделі оцінки ризиків епідемій або пандемій та запропонованих методах їх аналізу у сфері охорони здоров'я [6] визначено найбільш критичні фактори ризику: низький медичний і технічний рівень, необхідність підтримувати соціальну стабільність за будь-яку ціну, недосконале законодавство, організаційні системи та механізми управління в надзвичайних ситуаціях, недостатність фінансових ресурсів, невідповідний нагляд, погана особиста готовність.

У своїй роботі А. Робертс [7, с. 122] наголошує на необхідності активізації наукових розробок у сфері публічного управління з питань протидії епідемічним загрозам у глобальному аспекті, аргументуючи це тим, що переважна більшість зазначених досліджень значною мірою зосереджується на мезорівні, концентруючись на конкретних національних політиках та програмах. Водночас актуалізується гостра потреба у здійсненні досліджень загальних напрямків управління на макрорівні. Дослідник припускає недостатню визначеність у встановленні особливих державних пріоритетів та рівноваг, досягнутих урядами країн світу у зв'язку із поширенням криз, а також передбачає поширення тенденції формування та розвитку нових напрямів у внутрішній політиці держав, їхніх стратегіях дипломатії, реформуванні сфер охорони здоров'я та удосконалення адміністративних можливостей на різних рівнях.

На думку українських дослідників С. Гур'єва, Н. Іскри та А. Терент'єва, публічне управління в умовах надзвичайних ситуацій має певні особливості, які передбачають мінімізацію часу на розроблення, прийняття та реалізацію управлінських рішень, зростання невизначеності та ризику, необхідність залучення додаткових ресурсів, наявність різних режимів функціонування системи управління [8, с. 70—72].

Слід погодитися із зауваженням І. Коросташової, що впровадження та адміністрування тих чи інших адміністративно-правових режимів, що суттєво обмежують права та свободи громадян, має бути обґрунтованим та виваженим загалом з огляду на загрози, що постають перед світом та країною та мають спиратися на додержання принципу верховенства права [9, с. 33]. В цьому випадку необхідно притримуватися відповідного балансу між необхідністю обмежень окремих прав і свобод людини та можливістю користуватися іншими правами та свободами в період епідемічних викликів. Литвинов О.М. та Бандурка І.О. наголошують, що боротьба з інфекційними хворобами має ґрунтуватися на систем-

ному підході, що передбачає формування сучасної національної стратегії на основі:

- оптимізації процесів попередження, виявлення, реагування та ліквідації епідемічних наслідків;
- урахування проблематики, пов'язаної із розповсюдженням інфекційних хвороб;
- максимальної мобілізації наукового, практичного та ресурсного потенціалу управління перешкоджанням поширення епідемій;
- посилення глобальних мереж за рахунок формування потенціалу попередження глобального розповсюдження біологічних загроз [1, с. 127].

Низка вітчизняних авторів розглядають своєчасну та правильну оцінку епідемічної картини як основу для раціональної корекції усього комплексу запобіжних заходів для епідемічного прогнозу. Однією зі складових такого прогнозу є визначення ступеня епідемічної небезпеки інфекційного захворювання в умовах, що склалися на сучасному етапі розвитку [12, с. 44—45].

У 2014 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оновила керівні принципи та рекомендації щодо профілактики інфекцій та боротьби з епідемічними та пандемічними захворюваннями (Infection prevention and control of epidemic- and pandemic-prone acute respiratory infections in health care WHO Guidelines). Зазначений документ містить рекомендації, найкращі практики та принципи запобігання та боротьби з гострими респіраторними інфекціями, які можуть бути представлені як епідемії або пандемії. Методичні вказівки мають на меті допомогти політикам, адміністраторам та медичним працівникам у боротьбі з пандемією. Документ містить вказівки щодо застосування основних запобіжних заходів для зміцнення спроможності закладу охорони здоров'я застосовувати їх на практиці під час спалахів.

Крім того, у цих рекомендаціях розроблено глосарій термінів з питань профілактики інфекцій та боротьби з епідемічними та пандемічними захворюваннями та подано їх тлумачення, що дозволяє уніфікувати процедури надання медичної допомоги, забезпечити єдність теоретичних основ та практичних підходів публічної політики у виробленні протиепідемічних заходів у національних політиках держав світу.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, одним із ключових є питання наявності у держави під час настання кризи необхідного наукового підґрунтя для підтримки адміністрування та впровадження інструментів необхідної політики. Таким чином, у сьогоденнішніх умовах національні системи публічного управління повинні тестуватись та рухатися у нових напрямках, оскільки уряди запроваджують стабілізаційний, перехідний та новий політичні режими. Відповідно, система публічного управління так самовимушена адаптуватися до нової реальності, форм подальшої реалізації власних функцій, змінених способів існування, ведення господарської діяльності у нових умовах та можливостей віддалених комунікацій.

Загалом подальший розвиток системи публічного управління в умовах епідемічних викликів має базуватися на сучасній національній стратегії попередження глобальних

загроз, яку потрібно формувати на основі наявного світового досвіду та глобальних і локальних можливостей і ризиків та динамічного контролю за реалізацією стратегічних та тактичних завдань; внесенні змін до законодавчої бази у сферах санітарно-епідемічного контролю та охорони здоров'я, що передбачають розширення суб'єктного складу органів, які мають бути задіяні в процесах запобігання, локалізації та ліквідації епідемій та їх повноважень з урахуванням світового досвіду та національних особливостей, чіткого визначення обмежень прав і свобод людини та встановленні дискреційних повноважень суб'єктів владних повноважень; наявності координаційного органу, спроможного на реалізацію функцій загального управління, регулювання та реалізації державної політики, спрямованої на боротьбу з епідемічними викликами; заходи антикризової політики з акцентом на підтримку бізнесу, подолання безробіття та розширеною соціальною складовою; створення необхідної інфраструктурної мережі (охорона здоров'я, енергетика, логістика, інформаційно-комунікативні технології); залучення приватного бізнесу до проектів у сферах санітарно-епідемічного контролю та охорони здоров'я на основі моделей публічно-приватного партнерства; інвестицій у сферу науки, освіти, охорони здоров'я та інших заходів, спрямованих на розвиток людського капіталу.

Література:

- Литвинов О.М., Бандурка І.О. Епідемічна безпека України: слідами коронавірусу. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О.М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків: ХНУВС, 2020. С. 125—127.
- McInnes C., Roemer-Mahler A. From security to risk: reframing global health threats. *International Affairs*. 2017. № 6 (93). P. 1313—1337.
- The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government. OECD. 2020. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government
- Бутник О.О., Немирівська О.Я. Особливості публічного управління в умовах світової пандемії. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 142—148.
- Nicola M. et al. Evidence based management guideline for the COVID-19 pandemic-review article. *International Journal of Surgery*. 2020. № 77. P. 206—216.
- Fu L. et al. Human and organizational factors within the public sectors for the prevention and control of epidemic. *Safety Science*. 2020. № 131. P. 104929
- Roberts A. *Strategies for Governing: Reinventing Public Administration for a Dangerous Century*. Cornell University Press, 2019. 210 p.
- Гур'єв С., Іскра Н., Терент'єва А. Інформаційна взаємодія в умовах надзвичайних ситуацій медико-біологічного характеру. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 4 (6). С. 68—92.
- Коросташова І. М. Режим надзвичайного стану під час пандемії: механізм правового регулювання як гарантія забезпечення дотримання принципу верховенства права. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2020. № 6. С. 31—40.
- Крушельницький О.Д., Ісачевська Н.С., Козлова К.В., Шпак М.О. Окремі епідеміологічні ризики для біологічної безпеки України. *Інфекційні хвороби*. 2019. № 4. С. 43—47.
- Infection prevention and control of epidemic— and pandemic-prone acute respiratory infections in health care WHO Guidelines. World Health Organization 2014. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112656/9789241507134_eng.pdf;jsessionid=C101466A67713479A08E198DCD4BFBDD?sequence=1

References:

- Lytvynov, O.M. and Bandurka, I.O. (2020), "Epidemic security of Ukraine: traces of coronavirus. State and crime", *Novi vyklyky v epokhu postmodernu: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pam'iaty vitse-prezydenta Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, profesora O.M. Lytvaka* [New challenges in the postmodern era: Coll. thesis add. scientific-practical conf., dedicated. in memory of the Vice-President of the Criminological Association of Ukraine, Professor O.M. Lytvak], *KhNUVS, Kharkiv, Ukraine*, 23 april, pp. 125—127.
- McInnes, C. and Roemer-Mahler, A. (2017), "From security to risk: reframing global health threats", *International Affairs*, vol. 6 (93), pp. 1313—1337.
- OECD (2020), "The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government", available at: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government (Accessed 10 Jan 2021).
- Butnyk, O.O. and Nemyrivs'ka, O.Ya. (2020), "Features of public administration in a global pandemic", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 2, pp. 142—148.
- Nicola, M. (2020), "Evidence based management guideline for the COVID-19 pandemic-review article", *International Journal of Surgery*, vol. 77, pp. 206—216.
- Fu, L. (2020), "Human and organizational factors within the public sectors for the prevention and control of epidemic", *Safety Science*, vol. 131, 104929
- Roberts, A. (2019), *Strategies for Governing: Reinventing Public Administration for a Dangerous Century*, Cornell University Press, Ithaca, USA.
- Hur'iev, S. Iskra, N. and Terent'ieva, A. (2020), "Information interaction in medical and biological emergencies", *Naukovyj visnyk: Derzhavne upravlinnia*, vol. 4 (6), pp. 68—92.
- Korostashova, I.M. (2020), "A state of emergency during a pandemic: a mechanism for legal regulation as a guarantee of compliance with the rule of law", *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 6, pp. 31—40.
- Krushel'nyts'kyj, O.D. Isachevs'ka, N.S. Kozlova, K.V. and Shpak, M.O. (2019), "Certain epidemiological risks for biological safety of Ukraine", *Infektsijni khvoroby*, vol. 4, pp. 43—47.
- World Health Organization (2014), "Infection prevention and control of epidemic- and pandemic-prone acute respiratory infections in health care WHO Guidelines", available at: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/112656/9789241507134_eng.pdf;jsessionid=C101466A67713479A08E198DCD4BFBDD?sequence=1 (Accessed 10 Jan 2021).

Стаття надійшла до редакції 18.01.2021 р.

М. О. Дурман,
к. т. н., доцент, заслужений працівник освіти України,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування,
Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3775-205X

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.105

ЕКОНОМІЧНЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ

М. Durman,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Professor
of the Department of Public Administration and Local Government,
Kherson National Technical University Ukraine, Kherson

ECONOMIC INCENTIVES AS AN INSTRUMENT OF STATE REGULATORY POLICY

У статті розглядаються різні інструменти державної регуляторної політики, які використовуються для розвитку економічного середовища та стимулювання бізнесу. До різних форм економічного стимулювання відносяться державні позики, державні субсидії, державне замовлення. Автором здійснено аналіз законодавчо-нормативної бази застосування цього інструменту, його форм та прикладів з сучасної державноуправлінської практики. До них відносяться бюджетні позики, державні дотації та державне замовлення.

Бюджетна позика є фінансовою підтримкою, яку надає Міністерство фінансів України на договірній основі для державних підприємств, установ та організацій, а також органів місцевого самоврядування. Державні дотації є формою бюджетного фінансування, що застосовується при фінансуванні планово-збиткових підприємств, а також суб'єктів господарювання, установ та організацій, що опинилися в критичній соціально-економічній або екологічній ситуації чи надають соціально значущі послуги нижче їх собівартості. Державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), потрібної для державних потреб.

Як висновок зазначається, що в Україні існує законодавчо-нормативна база для широкого застосування інструментів економічного стимулювання (в межах формування та реалізації державної регуляторної політики). Це дає можливість розвивати економічну сферу держави та здійснювати підтримку бізнесу (великого, середнього та малого). Проте використання цих інструментів на сьогодні дещо обмежене внаслідок недостатніх зусиль держави щодо їх пропагування або відсутності коштів на їх реалізацію в достатньому обсязі.

Тому необхідно пропагувати використання цих інструментів, одночасно спрощуючи доступ до них з боку бізнесу. Збереження наявного рівня чинних регуляторних заходів економічного стимулювання, задіяння нових інструментів з відповідними заходами промоції та спрощення процедур повинно сприяти розвитку економіки України та поліпшенню регуляторного клімату.

The article considers various instruments of state regulatory policy, which are used to develop the economic environment and stimulate business. Such an instrument of formation and implementation of state regulatory policy as economic incentives is analyzed. This tool plays an important role in the state regulation of the economy and contributes to the consideration of economic influences in the practical activities of the regulatory system of the state (in the preparation of relevant regulations or the implementation of practical regulations).

Various forms of economic incentives include government loans, government subsidies, government procurement. The author analyzes the legal and regulatory framework for the application of this tool, its forms and examples from modern public administration practice. These include budget loans, government subsidies and government procurement.

Budget loan — state financial support of state enterprises, organizations and local governments, on a contractual basis. Government subsidies are a form of budget financing used to finance unprofitable enterprises, as well as business entities, institutions and organizations that are in a critical socio-economic or environmental situation, or provide socially significant services below their cost. The state order is a means of state regulation of the economy by forming on a contractual basis the composition and volume of products (works, services) required for state needs.

In conclusion, it is noted that in Ukraine there is a legal framework for the use of economic incentives (within the formation and implementation of state regulatory policy). This provides an opportunity to develop the economic sphere of the state and to support business (large, medium and small). However, the use of these tools is currently limited due to insufficient efforts of the state to promote them or lack of funds for their implementation to a sufficient extent.

Therefore, it is necessary to promote the use of these tools, while facilitating access to them by business. Maintaining the current level of current regulatory measures of economic stimulation, the introduction of new instruments with appropriate promotion measures and simplification of procedures for obtaining assistance should contribute to the development of Ukraine's economy and improve the regulatory climate.

Ключові слова: державне управління, механізми державного управління, інструменти державного регулювання економіки, державна регуляторна політика, економічне стимулювання, державні позики, державні субсидії, державне замовлення.

Key words: public administration, mechanisms of public administration, instruments of state regulation of the economy, state regulatory policy, economic incentives, government loans, government subsidies, government procurement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За будь-яких форм державного устрою, організації взаємодії різних гілок влади, соціально-економічних відносин, механізми (інструменти, методи та форми) впливу на економічний устрій та розвиток економічної системи є необхідною складовою здійснення державного управління. Вони є складовою системи державного управління економікою і полягають у впливі суб'єкта управління (державного органу чи органу місцевого самоврядування) на керований об'єкт (сфери економічної діяльності чи промисловості, підприємства, розташовані на території територіальної громади або фізичних осіб — підприємців, що здійснюють свою діяльність на території держави). Цей вплив здійснюється за допомогою певних регуляторних дій і організаційно-структурних змін через для обмін інформацією.

Існуючи в просторі і часі, система регулювання (система здійснення регуляторних дій, регуляторна система) взаємодіє з навколишнім світом, складовою якою вона є. Зміна стану зовнішнього середовища впливає на всі елементи цієї системи. Своєю чергою регуляторна система може впливати на стан зовнішнього середовища. Метою регулювання в цьому разі є або підтримання заданих значень деяких параметрів системи при різних станах зовнішнього середовища, або виконання системою заданої програми дій. До першого типу належать соціально-економічні механізми регуляторної політики (ДРП), а до другого типу — організаційно-правові механізми ДРП. Маючи на меті вивчення обох типів механізмів формування та реалізації ДРП, у цьому дослідженні ми хочемо зосередитися на економічних механізмах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасних наукових дослідженнях вирішенню цих проблем приділялося доволі багато уваги. Так, механізми державного управління вивчали В. Бакуменко [1], Л. Вдовиченко [2], О. Федорчак [3]. Вивченню принципів державного регулювання економіки в різних сферах приділяли увагу П. Самуельсон [4], О. Чечель [5], С. Майстро [6]. Стимулювання розвитку економіки через формування державної регуляторної політики у цій сфері розглядали М. Дурман [7], І. Колупаєва [8], Н. Шибасєва [9].

Попри велику кількість наукових досліджень у цій сфері, не отримало достатнього вивчення застосування економічного стимулювання як інструменту формування державної регуляторної політики (ДРП) та його впливу на розвиток економіки.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є вивчення такого інструменту формування та реалізації державної регуляторної політики як економічного стимулювання. Цей інструмент відіграє важливу роль у державному регулюванні економіки та сприяє врахуванню економічних впливів в практичній діяльності регуляторної системи держави (при підготовці відповідних нормативно-правових актів регуляторного характеру або здійсненні практичних регулювань).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Правильне використання соціально-економічних та організаційно-правових методів для формування механізмів регуляторної політики на державному, регіональному та місцевому рівні має суттєве значення для вдосконалення управління загалом, підвищує ефективність діяльності органів публічної влади, оперативність і своєчасність управлінських рішень, гнучкість управління [10].

Водночас застосування цих засобів дає можливість розвивати соціально-економічну систему, покращувати зв'язки між владою, бізнесом і громадськістю, стимулює розвиток підприємництва, зменшує соціальну напруженість, і, нарешті, підвищує рівень життя громадян держави чи мешканців певних територіальних громад, в яких реалізуються ці регуляторна політика.

Розглянемо ж інструменти та методи економічного стимулювання, що можуть використовуватися для формування дієвої та ефективної ДРП. До методів (форм) економічного стимулювання можна віднести бюджетні позики, державні дотації та субсидії, державне замовлення.

Бюджетна позика є фінансовою підтримкою, яку надає Міністерство фінансів України на договірній основі [11]. Бюджетні позики надаються підприємствам, у яких державна частка майна становить не менше 50 відсотків, і здійснюються з бюджетних асигнувань, як правило, на поворотній основі під затверджені проекти використання коштів.

На сьогодні у зв'язку із скороченням в економіці частки державних підприємств, скорочення доходів державного бюджету України та високих корупційних ри-

заках у цій сфері, цей інструмент економічного стимулювання використовується дедалі рідше. Хоча такий його різновид, як державні гарантії, продовжує використовуватися в сферах господарювання, які мають значний вплив на економіку та національну безпеку України.

Іншою формою державних позик є видача короткострокових бюджетних позик з державного бюджету на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів [12]. Ця позичка має мале відношення для стимулювання розвитку економіки, оскільки призначена для органів місцевого самоврядування. Проте вони в своїй діяльності можуть використовувати цю позичку, направляючи вивільнені кошти на розвиткові проекти та для стимулювання розвитку соціально-економічного комплексу своїх територіальних громад.

Необхідність у бюджетних дотаціях та субсидіях виникає тоді, коли ринок з певних причин неспроможний забезпечити суспільні потреби, у цих умовах об'єктивно постає питання про державне регулювання дотацій та субсидій. Як свідчить практичний досвід, проблема державного регулювання субсидій у перехідних економіках стоїть дуже гостро, а тому особливо підвищується регуляторна функція державних органів щодо витрачання державних коштів із бюджету, а тим більше обґрунтування подібних видатків.

Державні дотації є формою бюджетного фінансування, що застосовується під час фінансування планово-збиткових підприємств, а також суб'єктів господарювання, що опинилися в критичній соціально-економічній або екологічній ситуації; організацій, установ, що надають послуги або виробляють життєво важливі продукти харчування, життєво важливі лікарські препарати та засоби реабілітації інвалідів, витрати на виробництво яких перевищують ціну реалізації. Крім того, дотації надаються суб'єктам господарювання, що забезпечують соціально важливі перевезення, а також на імпорتنі закупівлі окремих товарів. Держава може здійснювати компенсації або доплати сільськогосподарським товаровиробникам за сільськогосподарську продукцію, що реалізується ними державі [13]. Існують такі форми субсидій: товарні субсидії — це компенсаційний засіб, (виплата у виді товарних цінностей) або засіб перерозподілу доходів. У цьому випадку вони використовуються як компенсаційний засіб як відповідь на неспроможність ринку вирішити ту чи іншу проблему;

кредитні субсидії — передбачають надання кредитів для юридичних і фізичних осіб за низькими процентами за певних мотивованих вимог (наприклад, сільськогосподарський кредит для придбання добрив, техніки тощо);

цінові субсидії — забезпечують споживачам зменшення ціни на товари чи послуги.

Субсидії можуть виділятися окремим підприємствам або цілим галузям, зокрема найбільш дієвою формою є субсидювання пріоритетної галузі народного господарства.

Однією із форм субсидій можуть бути погашення частки кредитних позик або кредитних відсотків для суб'єктів господарювання, які отримали позики в банківських кредитних установах. Для стимулювання розвит-

ку підприємництва такими інструментами було ухвалено Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" щодо забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємства" [14].

Ухвалений Закон спрямовано на реалізацію програми державної підтримки малого бізнесу в Україні, на розвиток підприємництва, збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення, високотехнологічного виробництва, енергоефективності, упровадження інновацій, створення нових робочих місць, розширення малого бізнесу, створення нових підприємств, повернення трудових мігрантів тощо.

Законом внесено зміни до статей 1, 12 і 14 Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" та додатків №2 і №3 до Закону (з набранням чинності таких змін з 1 січня 2020 року), а саме передбачається на 2020 рік виділити 2 млрд грн для компенсації частини відсоткової ставки за кредитами.

Діятимуть три можливі ставки кредитування 5%, 7% або 9%, що залежатимуть від розміру бізнесу (до 25 млн грн річної виручки або від 25 до 50 млн грн) та строку його діяльності (до 12 місяців, понад 12 місяців). Додатково ставка кредитування знижуватиметься на 0,5% річних за кожного найманого працівника, але не менше ніж до 5% річних.

Фактичне кредитування здійснюватиметься банками — партнерами програми. За умовами програми можна отримати до 1,5 млн грн кредиту строком до 5 років, кредитне фінансування має бути спрямоване підприємцями-учасниками виключно на купівлю або модернізацію основних засобів, а також на ремонт або реконструкцію виробничих приміщень.

У 2020 році уряд вже виділив на програму 2 млрд грн. За рік це дозволить видати понад 50 тисяч доступних кредитів, створити до 90 тисяч нових робочих місць і залучити близько 2 млрд грн внутрішніх інвестицій до сфери малого бізнесу. Для нас важливо надати підприємцям більше ресурсів, більше свободи і більше можливостей.

Іншим напрямом державної регуляторної політики є конкурентний або неконкурентний розподіл державного та регіонального замовлення.

Державне замовлення [15] є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), потрібної для державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності. Зокрема такими поставками для державних потреб можуть бути сільськогосподарська продукція, продовольство, озброєння та військова техніка, а також інші спеціально визначені (специфічні) товари.

З метою виконання державного замовлення від імені держави (державного замовника) укладається державний контракт (договір) із суб'єктом господарювання. У ньому визначаються економічні та правові зобов'язання сторін і регулюються їх господарські відносини. Поставки продукції для державних потреб забезпечуються за рахунок коштів Державного бюджету та інших джерел фінансування, що залучаються для цього.

Однією із важливих сфер, в якій застосовується цей інструмент, є механізм державного регулювання енергоефективності, що можна визначити як упорядковане та послідовне використання органами державної влади комплексу способів, методів, важелів та інструментів впливу на основі визначених принципів державного регулювання для досягнення цілей державної політики у сфері енергоефективності (зокрема, створення умов для зменшення витрат усіх видів енергетичних ресурсів на виробництво одиниці продукції без погіршення її споживчих властивостей та якості) [16].

Нині функціонує механізм державного регулювання у сфері енергозбереження, механізм державного регулювання енергоефективності остаточно ще не сформовано: регуляторна діяльність у цій сфері проводиться за допомогою засобів і методів першого механізму.

Таким чином, широко використовуються методи правового регулювання: ухвалено та виконуються Закони України "Про енергозбереження", "Про електроенергетику", "Про альтернативні види палива", "Про альтернативні джерела енергії", "Про комбіноване виробництво теплової та електричної енергії (когенерацію) та використання скидного енергопотенціалу" та ін. [17].

Використовуються також заходи регуляторної політики, що стосуються, зокрема, установлення диференційованих цін на енергоносії, стимулювання енергозбереження тощо.

Відповідно до Закону України "Про Єдиний митний тариф", від сплати мита звільняються матеріали, устаткування та комплектуючі, що використовуються для виробництва енергозбережного обладнання і матеріалів, виробів, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів [18].

Відповідно до Податкового кодексу України стимулювання підприємницької діяльності у сфері енергоефективності проводиться шляхом [19]:

1. Пільг, що пов'язані з упровадженням енергоефективних технологій: 80% прибутку підприємств, отриманого від продажу на території України товарів власного виробництва (устаткування, що працює на відновлюваних джерелах енергії; матеріали, сировина, устаткування та комплектуючі, які будуть використовуватись у виробництві енергії з відновлюваних джерел енергії; енергоефективне обладнання і матеріали, вироби, експлуатація яких забезпечує економію та раціональне використання паливно-енергетичних ресурсів; засоби вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів; устаткування для виробництва альтернативних видів палива); 50% прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проєктів підприємств, що здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проєктів.

2. Пільг для стимулювання використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива: податок за земельні ділянки (у межах та за межами населених пунктів), надані для розміщення об'єктів енергетики, що виробляють електричну енергію з віднов-

люваних джерел енергії, справляється у розмірі 25% від установленого податку.

Тимчасово звільняються від оподаткування: прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива; прибуток підприємств, отриманий ними від діяльності з одночасного виробництва електричної і теплової енергії та/або виробництва теплової енергії з використанням біологічних видів палива. Так, строком на 10 років, починаючи з 1 січня 2011 р., звільняється від оподаткування прибуток підприємств галузі електроенергетики від продажу електричної енергії, виробленої з відновлювальних джерел енергії тощо.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В Україні існує законодавчо-нормативна база для широкого застосування інструментів економічного стимулювання (в межах формування та реалізації державної регуляторної політики), що дають можливість розвивати економічну сферу держави та здійснювати підтримку малого та середнього бізнесу. Проте їх використання на сьогодні дещо обмежене внаслідок недостатніх зусиль держави щодо пропагування цих механізмів або відсутності коштів на їх реалізацію в достатньому обсязі.

Тому необхідно пропагувати використання цих інструментів, одночасно спрощуючи доступ до них з боку великого, середнього та малого бізнесу. Наприклад, держава виділяє кошти на компенсацію позик, проте рекламна компанія щодо цього інструменту явно недостатня, а отримання коштів супроводжується наданням великої кількості додаткових документів (довідок, виписок, фінансових документів пов'язаних осіб тощо), що напряду не стосуються ні діяльності певного бізнесу, ні його засновників. Цим самим держава погіршує свій імідж та відлякує потенційних отримувачів позик для розвитку бізнесу.

Таким чином, збереження наявного рівня чинних регуляторних заходів економічного стимулювання та задіяння нових інструментів з відповідними заходами промоції та спрощення процедур повинно сприяти розвитку економіки України та поліпшенню регуляторного клімату.

Подальші пошуки плануємо зосередити на вивченні соціально-економічних механізмів державної регуляторної політики, направлених на стимулювання розвитку економіки непрямыми методами (на відміну від економічного стимулювання, яке є прямим методом регулювання).

Література:

1. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Сурмін. Вісн. ЖДУ. 2003. № 2. С. 68—81.
2. Вдовиченко Л.Ю. Механізм здійснення регуляторної діяльності її суб'єктами: стан та існуючі проблеми. Ефективність державного управління: Вип. 36. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2013. С. 189—199.
3. Федорчак О.В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. 2008. № 1.

URL: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf

4. Samuelson P., Nordhaus W. Economics: An Introductory Analysis. McGraw-Hill Education (ISE Editions); Internat. 15 r.e. edition. 1995. 832 p.

5. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8

6. Майстро С. В. Стратегія державного регулювання розвитку агропромислового комплексу України в умовах глобалізації. Державне будівництво. 2007. № 1 (Ч. 2). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/09.pdf>

7. Дурман М.О. Чинники впливу на формування та реалізацію державної регуляторної політики. Публічне управління і адміністрування в Україні. Науковий журнал. Випуск 14. Одеса, ПУ "Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій", Видавничий дім "Гельветика". 2019. С. 43—47. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-14-8>

8. Колупаєва І. В. Механізм регуляторної політики держави: сутність та детермінанти. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5325>

9. Шибаєва Н.В. Визначення та принципи регуляторної політики. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2014_18%281%29_17

10. Дурман М.О. Формування та реалізація державної регуляторної політики в Україні: монографія. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2019. 484 с.

11. Про затвердження Порядку надання безвідсоткової бюджетної позики для підприємств та організацій вугільної промисловості (крім вугледобувних) на погашення заборгованості, яка утворилася на 1 квітня 2005 р. з виплати заробітної плати: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2005 № 794. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/794-2005-%D0%BF>

12. Про затвердження Порядку покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 № 1204. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1204-2010-%D0%BF>

13. Дяків Р.С., Бохан А.В., Горбаль В.М. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера. К.: Міжнародна економічна фундація. 2000. 703 с.

14. Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" щодо забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва: Закон України від 14.01.2020 № 436-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-20>

15. Про державне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України від 22 грудня 1995 року № 493/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/493/95-%D0%B2%D1%80#Text>

16. Шведун В.О. Проблеми державного регулювання у сфері зеленої енергетики в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 24. С. 54—56.

17. Дрожин Д.Ю. Державне регулювання енергоефективності в промисловості України. Теорія та практика державного управління. 2012. Вип. 1. С. 195—200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2012_1_31

18. Дзяна Г.О. Соціально-екологічні аспекти реалізації державної політики у сфері енергозбереження України. Монографія. Львів. ЛРІДУ НАДХ 2010. 208 с.

19. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17>

References:

1. Bakumenko, V. Knyazev, V. and Surmin, Yu. (2003), "Methodology of public administration: problems of formation and further development", Visn. ZHDU, vol. 2, pp. 68—81.

2. Vdovychenko, L. Yu. (2013), "The mechanism of regulatory activity by its subjects: the state and existing problems", Efficiency of public administration, vol. 36, pp. 189—199.

3. Fedorchak, O.V. (2008), "Classification of mechanisms of public administration", Democratic governance, vol. 1, Available at: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2008-01/O_Fedorchak.pdf (Accessed 17 January 2021).

4. Samuelson, P. and Nordhaus, W. (1995), Economics: An Introductory Analysis, 15 p.e. edition, McGraw-Hill Education (ISE Editions); Boarding school, NY, USA.

5. Chechel, O.M. (2014), "Principles and mechanism of state regulation of the economy", Democratic governance, vol. 13, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8 (Accessed 17 January 2021).

6. Maistro, S.V. (2007), "Strategy of state regulation of development of agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of globalization", State building, vol. 1, no.2, Available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-2/doc/2/09.pdf> (Accessed 17 January 2021).

7. Durman, M.O. (2019), "Factors influencing the formation and implementation of state regulatory policy", Public administration in Ukraine. Scientific journal, vol. 14, pp. 43-47. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2019-14-8>

8. Kolupaeva, I.V. (2016), "The mechanism of regulatory policy of the state: essence and determinants", Efektyvna ekonomika, vol. 12, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5325> (Accessed 17 January 2021).

9. Shibaeva, N.V. (2014), "Definitions and principles of regulatory policy", Ekonomichnyj analiz, vol. 18, no. 1, pp. 114—119, Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2014_18%281%29__17 (Accessed 17 January 2021).

10. Durman, M.O. (2019), Formuvannya ta realizatsiya derzhavnoyi rehulyatornoyi polityky v Ukrayini: monohrafiya. [Formation and implementation of state regulatory policy in Ukraine: a monograph], Book publishing house FOP Vyshemirsky VS, Kherson, Ukraine.

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2005), Resolution "On approval of the Procedure for granting interest-free budget loans for enterprises and organizations of the coal industry (except for coal mining) to repay arrears formed on April 1, 2005 from the payment of wages", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/794-2005-%D0%BF> (Accessed 17 January 2021).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On approval of the Procedure for covering temporary cash

gaps of local budgets", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1204-2010-%D0%BF> (Accessed 17 January 2021).

13. Dyakov, R.S. Bokhan, A.V. and Horbal, V.M. (2000), Entsyklopediya biznesmena, ekonomista, menedzhera [Encyclopedia of businessman, economist, manager], International Economic Foundation, Kyiv, Ukraine.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine for 2020" to Ensure the Functioning of the Entrepreneurship Development Fund", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-20> (Accessed 17 January 2021).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), The Law of Ukraine "On the state order to meet priority state needs", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/493/95-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 17 January 2021).

16. Shvedun, V.O. (2018), "Problems of state regulation in the field of green energy in Ukraine", Investments: practice and experience, vol. 24, pp. 54—56.

17. Drozhzhin, D.Yu. (2012), "State regulation of energy efficiency in industry of Ukraine", Theory and practice of public administration, vol. 1, pp. 195—200.

18. Dzyana, G.O. (2010), Sotsial'no-ekolohichni aspekty realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi enerhozbezheniya Ukrayiny. Monohrafiya. [Socio-ecological aspects of the implementation of state policy in the field of energy saving in Ukraine. Monograph], LRIDU NADU, Lviv, Ukraine.

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17> (Accessed 17 January 2021).

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

С. О. Малонога,
аспірант кафедри публічного управління та публічної служби,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0381-8479

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.2.111

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ АРХІТЕКТУРНОЇ МОДЕЛІ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНИ

S. Malonoga,
Postgraduate student of the Department of Public Administration and Public Service,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF A CONCEPTUAL ARCHITECTURAL MODEL OF EMERGENCY MEDICAL SERVICES OF UKRAINE

Розглянуто основні аспекти формування архітектурної моделі екстреної медичної допомоги (ЕМД) України. На підставі всебічного та детального огляду нормативно-правових актів, наукових досліджень та практики у сфері ЕМД обґрунтовано запропонований підхід до формування основних елементів її архітектури. Розкривається значимість цифрових технологій та побудованої на основі їх застосування системи інформаційної взаємодії між службами ЕМД, медичними закладами та підрозділами служб інших відомств, діяльність яких забезпечує громадську безпеку. Дано опис складових компонент архітектурної моделі ЕМД, показано їх місце в загальній системі інформаційної взаємодії, розроблено загальну схему інтеграції інформаційних ресурсів та систем у цифрову архітектуру ЕМД. Сформовано та у загальному вигляді описано чотири групи механізмів, використання яких сприятиме трансформації ЕМД на основі запропонованої архітектурної моделі ЕМД, а саме: організаційно-правові, техніко-технологічні, економічні та мотиваційні механізми. Висновки містять окремі рекомендації, які можуть бути використані органами публічної влади та дотичних до цифровізації ЕМД організацій в процесі розробки стратегій та програм розвитку підвідомчих їм служб.

The main aspects of the architectural model formation of emergency medical services (EMS) of Ukraine are considered. Based on a comprehensive and detailed review of law acts, research and practice in the field of EMS, the proposed approach to the formation of the basic elements of its architecture substantiated. The significance of digital technologies and the system of information interaction between EMS service, medical institutions and subdivisions of services of other departments, the activity of which ensures public safety, is built on the basis of their application.

Thus, the EMS architecture, formed on the basis of digital technologies, should include information systems of other departments, whose services ensure the safety of life of citizens. The need for such digital integration is due to the need for prompt (automated mode without the direct participation of the dispatcher, thereby reducing the possible negative effects of the human factor) determining the composition and equipment of rescue teams of these agencies to participate in emergency medical care.

Improving data collection and exchange between EMS management units, teams and hospitals aims to improve decision-making, reduce medical errors, improve resource use and increase efficiency, and achieve positive outcomes for patient health.

The description of constituent components of architectural model of EMS is given, their place in the general system of information interaction is shown, the general scheme of integration of information resources and systems in digital architecture of EMS is developed. Four groups of mechanisms are formed and generally described, the use of which will promote the transformation of EMS on the basis of the proposed architectural model of EMS, namely: organizational and legal, technical and technological, economic and motivational mechanisms. The conclusions contain some recommendations that can be used by public authorities and organizations involved in the digitization of EMS in the process of developing strategies and programs for the development of their subordinate services.

Ключові слова: архітектурна модель, взаємодія, ЕМД, інтеграція, інформаційні системи, охорона здоров'я, цифрові технології, цифрова трансформація.

Key words: architectural model, health department, interaction, EMS, integration, information systems, digital technologies, digital transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система надання екстреної медичної допомоги (ЕМД) привертає в останні десятиліття увагу не лише практиків, політиків, управлінців, а й науковців різних країн світу. Проте галузь ЕМД, попри наявні зусилля і підтримку міжнародних організацій, зокрема таких як ООН, ОЕСР, у ряді країн залишається і надалі недостатньо реформованою та не відповідає сучасним міжнародним нормам, вимогам і стандартам, визначених Євросоюзом [4; 28].

Протягом останніх років служби екстреної медично-допомоги України зазнали певних змін. Прийнята ціла низка нормативно-правових актів, направлених на розвиток системи ЕМД та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів, запроваджено пілотні проекти у ряді областей України, створено нові оперативно-диспетчерські служби, оновлено протоколи надання ЕМД, зміцнюється матеріально-технічна база, запроваджуються зміни в систему атестації працівників служб ЕМД, впроваджується система обміну інформацією Централь 103 [8].

Ще у 2012 році було прийнято Закон України "Про систему екстреної допомоги за єдиним телефонним номером 112" [7], яким передбачалась інтеграція інформаційних систем різних відомств та покращення інформаційної взаємодії між ними. Проте, як показав час, створення подібної системи та визначення в ній місця і ролі системи надання екстреної медичної допомоги населенню країни як однієї із основних частин системи, що забезпечує збереження життя та здоров'я людей, потребують додаткових досліджень та знань стосовно складових архітектури ЕМД.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поява нових цифрових технологій значно активізувала проведення наукових досліджень стосовно трансформації системи ЕМД та інформаційної взаємодії її служб з іншими складовими системи охорони здоров'я та безпеки. Поруч з новими можливостями, що дають цифрові технології, зросла увага дослідників до питань, що пов'язані з розвитком інфраструктури та архітектури організацій та установ державного сектору, у тому числі ЕМД [24; 25; 33; 37].

Зазначені питання знайшли своє відображення у рекомендаціях Європейського Союзу [4; 30], звітах міжнародних організацій [27; 28], документах окремих урядових установ [26; 34], у міжнародних [36] і національних проектах [35] та публікаціях [24; 30; 33]. Слід зазначити, що у вітчизняних дослідженнях та літературі питанням архітектури та інфраструктури ЕМД приділяється дещо менше уваги.

Слід зазначити, що в умовах децентралізації управління та формування Об'єднаних Територіальних Громад (ОТГ) питання організації та надання ЕМД, формування її архітектури в контексті майбутнього зосередження управлінням охороною здоров'я на базі громади набувають особливої актуальності як для науковців, практиків, так і для департаментів охорони здоров'я органів публічної влади.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є сформувати бачення архітектури ЕМД в умовах цифрової трансформації системи охорони здоров'я та створення Єдиної системи екстреної допомоги в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи майбутнє вітчизняної ЕМД та її архітектури, слід звернутись до основних прийнятих у цьому напрямі рішень та нормативно-правових актів України, пов'язаних із реформуванням системи ЕМД, якими окреслюються зміни в системі охорони здоров'я, частиною якої є ЕМД.

Передусім це стосується створення нової системи обміну даними "Централь 103"; розробки Єдиної системи екстреної допомоги за номером 112 (ЄСЕД-112); переходу ЕМД на нову модель фінансування та проведення закупівель [5]; оновлення диспетчерських служб у регіонах [11; 16; 19]; створення відділень ЕМД [23], запровадження нових протоколів виклику та надання ЕМД на догоспітальному етапі [15]; збору актуальної і достовірної статистики, яку можна аналізувати для поліпшення якості надання ЕМД [12]; підготовки інструкторів з першої та догоспітальної допомоги (нововведені професії) [13]; впровадження транзиторної програми безперервного професійного розвитку та сертифікації фахівців ЕМД

Рис. 1. Інтеграція ЕМД в загальну систему безпеки, охорони здоров'я та медичної допомоги (СБОЗМД)

[10; 18]; оновлення кваліфікаційних та психо-фізіологічних вимог до працівників системи ЕМД; підготовки в медичних закладах МОН України фахівців за новими спеціальностями ЕМД; незалежної оцінки якості ЕМД.

У контексті цих змін відбулось розмежування медичної допомоги за наступними видами: а) первинна — сімейна медицина; б) спеціалізована (поліклініки і лікарні); в) екстрена — коли життя пацієнта під загрозою; г) реабілітація; д) паліативна допомога [15].

У контексті означених змін ЕМД набуватиме ознаки системи, інтегрованої з іншими постачальниками медичних послуг, органами управління охороною здоров'я та громадської безпеки. Схематично така інтеграція ЕМД, яка працює на перехресті між збереженням життя громадян, охороною здоров'я та громадською безпекою зображено на рисунку 1.

Поєднання ресурсів ЕМД з кожним з означених елементів є цілком логічним і обґрунтованим оскільки постачальники послуг ЕМД працюють у громаді і від їхньої діяльності залежить не лише життя, а й подальший стан

здоров'я мешканців громади, яке, і про це не слід забувати, є однією з економічних категорій [3].

Оскільки служби ЕМД реагують на різного роду виклики стосовно стану здоров'я або загроз життю, вони, за необхідності, часто працюють разом з підрозділами служб правоохоронних, пожежних та інших відомств.

Наведена вище схема є досить загальною, щоб дати цілісне уявлення стосовно усіх компонент, з якими пов'язана і від яких залежить діяльність ЕМД. Проте вона чітко вказує на інтегруюче місце ЕМД у системі збереження життя людини і може бути використана для більш точної деталізації складових елементів інтеграції ЕМД у вигляді архітектурної моделі.

Накопичений зарубіжний та вітчизняний досвід, а також аналіз ряду публікацій дозволяє виокремити, на нашу думку, 8 основних компонент (модулів) архітектурної моделі ЕМД, а саме: а) законодавство та регулювання сфери ЕМД; б) система фінансування; в) людські ресурси; г) дослідження в галузі ЕМД; д) система комунікацій та зв'язку; е) медична (долікарняна) допомога; є) інформаційні системи; ж) моніторинг та оцінка діяльності ЕМД.

Дані архітектурні компоненти мають на новій цифровій основі поєднати діяльність ЕМД не лише з діяльністю медичних закладів, організацій та установ системи ОЗ, а й посилити взаємодію з підрозділами інших служб громадської безпеки.

У контексті сказаного слід відмітити, що окремі атрибути або елементи ЕМД виконуються також і іншими закладами охорони здоров'я, службами пожежної безпеки, надзвичайних ситуацій, що вказує на нерозривний зв'язок процесу збереження життя з діяльністю дотичних до цієї справи усіх служб. В умовах цифровізації системи охорони здоров'я, в якій усі її складові об'єднані не тільки медичними процесами, а й з процесами, що відбуваються у кожному з означених компонентів архітектурної моделі ЕМД (рис. 2).

Означене вказує на те, що ЕМД, завдяки цифровим технологіям та інфраструктурі значно посилює свої по-

Рис. 2. Концептуальна архітектурна модель екстреної медичної допомоги

зиції у системі охорони здоров'я та безпеки життя людей, включившись у процеси моніторингу здоров'я громадян та збір відповідних даних з подальшою їх передачею департаментам управління охорони здоров'я органів публічної влади та медичним закладам.

Подальший розгляді компонент архітектурної моделі ЕМД дозволить більш детально представити роль кожного з них.

Законодавство і регулювання. Питання, що стосуються законодавства, та відповідних нормативно-правових актів, є центральними для надання ЕМД, бо безпосередньо впливають на фінансування ЕМД, проектування інфраструктури, дослідження та акредитацію персоналу ЕМД, а також різні аспекти практичної діяльності (стандарти, протоколи тощо).

Попри низку прийнятих за останні роки нормативно-правових актів, які спрямовують розвиток загальнодержавної системи екстреної допомоги, охорони здоров'я та ЕМД має місце відсутність належного унормування координації відомчих програм, ресурсів та діяльності у напрямі створення цифрової інфраструктури, як інформаційно-комунікаційної основи, пов'язаної із функціонуванням електронної системи охорони здоров'я (eHealth).

Значення нормативного забезпечення такої координації значно зростає в умовах різного роду екологічних та техногенних катастроф, епідемій. Урядами ряду країн, зокрема США, створені окремі національні агентства ЕМД, які несуть відповідальність за координацію усіх ініціатив щодо розвитку національної ЕМД, нагляд за розробкою національних керівних принципів та виконують функції національної інформаційної служби, надають технічну допомогу місцевим ЕМД, проводять сертифікацію та акредитацію постачальників послуг ЕМД та деяких її компонент [29; 36; 37].

Нормативно правове врегулювання переходу від паперових форм до електронних документів і даних; розвиток eHealth та інформаційно-аналітичної системи "Централь 103"; створення онлайн-платформи супроводу міжнародних програм із охорони здоров'я, медичної та фармацевтичної освіти і науки в Україні; розвиток телемедицини сприятимуть інтеграції компонент архітектурної моделі ЕМД.

Система фінансування. Наявність належного фінансування є складовою успіху любого проекту та програми, розвитку любой галузі економіки. Значна частина видатків на ЕМД закладається в національні бюджети, проте певна її частина формується із місцевих бюджетів територіальних громад. Зокрема, це стосується ремонту приміщень лікарень, служб ЕМД, доріг та інших інфраструктурних елементів, які є частиною загальної інфраструктури громади, області.

З іншої сторони, створювані служби ЕМД приватних медичних закладів та місцевого підпорядкування, тобто ті, які створені і фінансуються територіальними громадами та приватними постачальниками медичних послуг зменшують певною мірою фінансове навантаження на державний бюджет, створюючи тим самим, окрім цього, ще й конкуренцію у наданні послуг ЕМД та підвищення їх якості. З економічної точки зору це плюс, проте залишається проблема щодо узгодженості дій та інтеграції ресурсів цих нових для сучасної ЕМД складових і створення загальної архітектури ЕМД.

Чинна система фінансового заохочення як у зарубіжних країнах, так і в Україні не завжди узгоджуються із зусиллями та потребами щодо оптимізації догляду за межами медичного закладу і підвищення ефективності системи охорони здоров'я загалом та ЕМД зокрема. Зокрема спостерігається зменшення відсотку витрат на транспортування пацієнта, якому надається допомога на дому чи за місцем виклику або який доставлений до лікарні для подальшого надання медичної допомоги (лікування).

В умовах постійних економічних змін надзвичайно важливо мати міцну фінансову основу. З цією метою в Україні запроваджено нову модель фінансування ЕМД, в основу якої, відповідно до Програми Медичних Гарантій (МППГ) покладено договори, які укладатимуться щорічно між Національною Службою Здоров'я України (НСЗУ) та медичними закладами, у тому числі і з обласними центрами ЕМД та МК [5]. На надання екстреної медичної допомоги встановлено єдиний тариф для усіх регіонів країни.

За підрахунками МОЗ, для забезпечення повноцінної роботи ЕМД у 2021 році необхідно 15.9 млрд грн, які мають піти на заробітну плату працівникам ЕМД, закупівлю спеціалізованого санітарного транспорту для розвитку служби ЕМД, обладнання для навчально-тренувальних відділів для центрів ЕМД та МК у областях [9].

Людські ресурси. Людський ресурс ЕМД, до складу якого входять різні спеціалісти, що володіють необхідними навичками та знаннями, є найбільш цінним активом системи ЕМД. Слід враховувати, що попри високі вимоги до професійних характеристик, персонал ЕМД має володіти психологічною стійкістю та мужністю, бо доволі часто медичну допомогу приходится надавати в екстремальних умовах що загрожують їх життю.

Останнім часом зросла роль волонтерів, правоохоронців, пожежників, адміністративного персоналу, пересічних громадян та інших категорій працівників у процес надання допомоги на місці події до прибуття бригади ЕМД.

Значне місце в розвитку людського ресурсу ЕМД займає професійне навчання персоналу. В основу професійного навчання персоналу ЕМД в останні роки покладено ряд нормативно-правових актів, зокрема Кабінету Міністрів України та Міністерства охорони здоров'я України, якими передбачається впровадження системи безперервного професійного розвитку (СПБР) фахівців у сфері охорони здоров'я [10, 18].

Впровадження цієї системи, яка відрізняється від існуючої до даного часу системи підвищення кваліфікації, було зумовлено такими чинниками.

По-перше, необхідністю ввести зміни в корпоративну культуру, що була пов'язана з існуючим до цього процесом атестації, який відбувався не зовсім прозоро і чесно. Зокрема було відмінено звіт про діяльність медичного працівника за останні 3 роки; співбесіду з атестаційною комісією.

По-друге, потребою монополізації ринку освітніх послуг у системі підвищення кваліфікації медичних працівників. Для чого МОЗ вирішило відмінити обов'язкові (передатестаційні) цикли на факультетах та закладах післядипломної освіти.

По-третє, необхідністю відмовитися від патерналістської моделі у стосунках з МОЗ. Професійна спільнота має стати одним із ключових драйверів змін у галузі охоро-

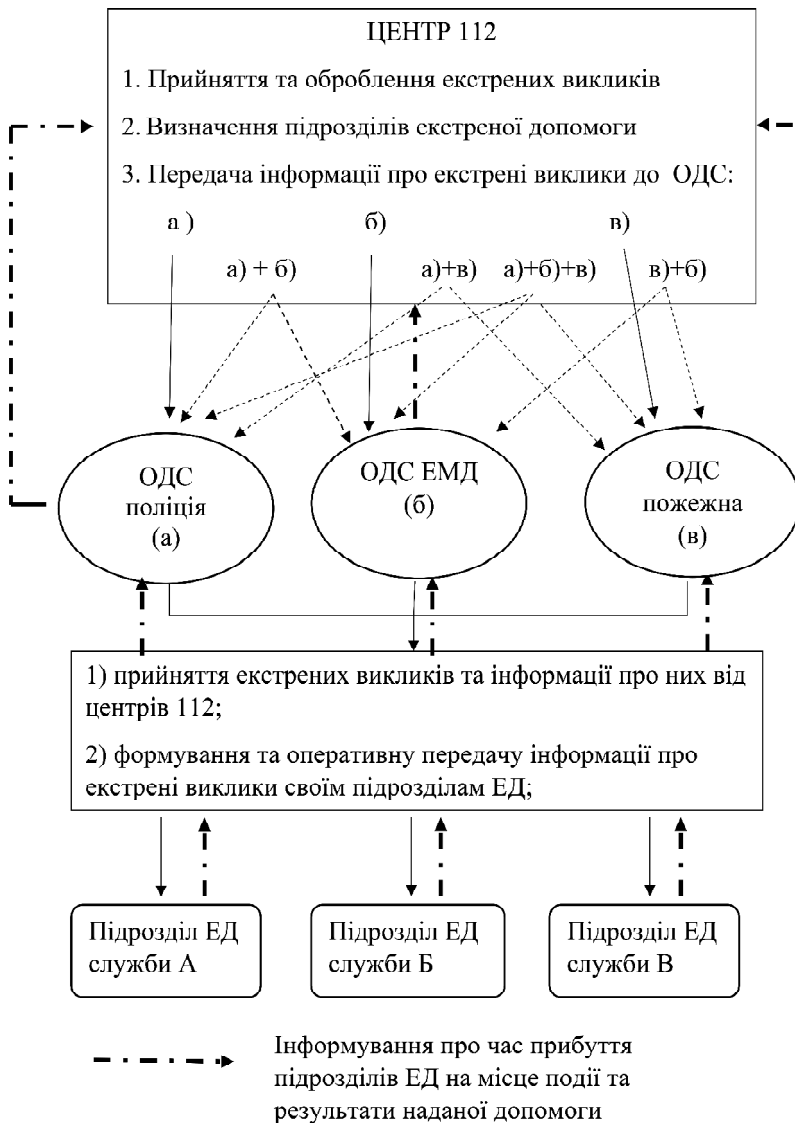

Рис. 3. Структурно-логічна схема взаємодії Центру 112 з ОДС різних відомств

ни здоров'я та її органах управління та формувати потреби з вдосконалення індивідуальної лікарської практики.

По-четверте, необхідність підвищення рівня цифрових навичок та компетенцій працівників ЕМД, які необхідні в сучасній медицині.

Дослідження в галузі ЕМД. Слід зазначити, що як у зарубіжній, так і у вітчизняній літературі кількість досліджень з питань ЕМД значно менша у порівнянні з іншими напрямками медичних досліджень. На шляху покращення цього стану стоять декілька перешкод, основними з яких, на нашу думку, є: а) відсутність державних програм проведення досліджень у галузі ЕМД; б) недостатнє фінансування; в) відсутність інтегрованих інформаційних систем, які забезпечують обмін медичними даними та результатами надання медичної допомоги пацієнтам; г) недостатнє залучення до проведення досліджень практиків.

За рекомендаціями ОЕСР дослідження ЕМД мають базуватись на моделях системного аналізу, в яких використовується мультидисциплінарний підхід для пошуку відповідей на складні питання та зосереджені на забезпеченні точності висновків у контексті багатограних систем ЕМД. В основу таких досліджень, як і самої

діяльності ЕМД мають бути покладені відповідні показники та індикатори оцінювання. Крім того, важливо сприяти розширенню дослідницького простору, інтегруючи дослідження вітчизняних науковців з зарубіжними, використовуючи для цього створювані в країнах ЄС науково-дослідну мережу (European Research Area — ERA), впроваджувати в освітні програми медичних університетів розвиток навичок проведення наукових досліджень, як частину професійної діяльності медика та організатора (управлінця) сфери медичних послуг.

Комунікації та зв'язок. Такий елемент є одним із ключових в архітектурі ЕМД, оскільки, з однієї сторони, забезпечує доступ громадян до послуг ЕМД (здійснення викликів), а з іншої — інформаційний обмін та взаємодію усіх учасників процесів, пов'язаних із громадською безпекою та охороною здоров'я. В європейській практиці для викликів використовується єдиний номер 112, в американській — 911.

У вітчизняній практиці подібна служба (за номером 112) знаходиться на стадії розробки і зараз вітчизняні служби поліції — 102, швидкої — 103, газової — 104, пожежної — 101 не взаємодіють між собою, для кожної з них існує свій номер. І що також важливо, що номери цих служб не синхронізовані між собою. Це означає, що находячись в одну місті, неможливо викликати будь-яку із цих служб для надання допомоги у іншому місті. Створення єдиного центру екстреного реагування за номером 112 вирішує це

питання і має охоплювати всю територію країни та дозволяє оптимізувати зусилля і зекономити дорогий час.

Головною метою створення "Системи-112" є використання номеру у всіх екстрених ситуаціях, надання громадянам допомоги за європейськими стандартами з можливістю спілкування іноземними мовами, оперативне залучення необхідних екстрених служб.

Структурно "Система 112" складається з центрів екстреної допомоги населенню, оперативно-диспетчерських служб та підрозділів екстреної допомоги (ЕД). Комунікаційно вона виглядає так: людина має можливість зателефонувати за єдиним номером 112 з міського або мобільного телефону безплатно 24 години на добу. А оператор, який приймає виклик, переадресовує його до служби, яка повинна оперативно зреагувати у конкретній ситуації [7].

Відповідно до Статті 6 зазначеного Закону "Організаційні засади функціонування системи 112" загальна схема взаємодії центру 112 з Оперативно-диспетчерськими службами (ОДС) різних відомств, до завдань яких входить надання екстреної допомоги у випадках, що відповідають профілю їхньої діяльності має виглядати як це зображено на рисунку 3.

На цій схемі відображено взаємодію лише з ОДС трьох відомств (поліції, ЕМД та пожежної служби), Очевидним є те, що в умовах якості каналів зв'язку подібний ручний дозвіл оператором може затягнутись у часі, потрібні будуть додаткові пояснення одного оператора іншому, включений буде людський чинник, година виклику, складність події та інші моменти, що можуть суттєво затримати надходження повідомлення до кінцевого адресату. Тому, вочевидь, є нагальним питання формування цифрової інфраструктури, яка забезпечить автоматичне сповіщення адресату.

Для цього нами запропонована і здійснюється робота класифікатора ситуацій (подій), згідно з яким система буде здійснювати автоматичну переадресацію виклику до служб(и), які (а) мають бути задіяні для надання допомоги за даною класифікаційною ознакою.

Доволі часто та чи інша ситуація (подія) потребуватиме одночасної участі команди пожежників, поліції, ЕМД або водолазів чи мінерів. Тому у зазначеному класифікаторі кожна ситуація (подія) має свої характеристики та учасників, які повинні бути задіяні у разі її виникнення. За таких умов усі учасники отримують одночасно повідомлення про ситуацію (подію) з характерними для неї ознаками. Крім економії часу на почергові "дозвони" до цих служб, буде значно скорочено час на комплектування команд, що задіяні до надання допомоги, необхідним обладнанням, пристроями та фахівцями.

Медична допомога (долікарняна). Медична допомога, яку надає ЕМД, технологічно дещо змінилася за останні роки. Служби ЕМД в окремих регіонах та містах певною мірою різняться з точки зору якості допомоги, яку вони надають, та обладнання, яке вони використовують. Така різноманітність має місце внаслідок наявності різних фінансових можливостей та ресурсів громад.

Здебільшого медична допомога ЕМД призначена для доставки пацієнтів до лікарні. Транспортування пацієнтів до закладів невідкладної медичної допомоги або між установами може здійснюватися постачальниками послуг ЕМД (приватними медичними закладами) або службами швидкої допомоги, що працюють поза системою ЕМД. Проте усі вони керуються єдиними протоколами надання ЕМД, однак, мають різні можливості щодо обладнання транспорту медичною апаратурою. Спеціальні транспортні засоби наземного транспорту, які часто укомплектовані та утримуються в лікарнях, іноді використовуються для міжміського транспортування пацієнтів з особливими потребами.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Типового положення про бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги" від 21.11.2012 № 1114, якісний склад бригад ЕМД зміниться. На перехідний період (до 2025 року) допомогу на догоспітальному етапі надаватимуть лікарські, фельдшерські бригади та бригади парамедиків. Різнитимуться ці бригади за своїм якісним складом: лікарська бригада — лікар (керівник бригади), фельдшер, сестра медична, водій; фельдшерська бригада — фельдшер (керівник бригади), сестра медична, водій; бригада парамедиків — парамедик (керівник бригади) та екстрений медичний технік.

Служби ЕМД та органи управління охорони здоров'я, які відповідають за структури, процеси та результа-

ти ЕМД, повинні проводити моніторинг та піддавати постійній оцінці діяльність ЕМД, визначати її вплив на стан здоров'я пацієнта.

Інформаційні системи. Нині в жодній країні не існує центральної бази даних, наприклад, на національному рівні, яка б відповідала сучасній практиці ЕМД. Дані, що характеризують діяльність ЕМД та стан здоров'я громадян зберігаються в розрізних інформаційних системах різних закладів, до яких слід віднести, наприклад, служби ЕМД, відділення невідкладної допомоги, лікарні, інші установи громадської безпеки, служби статистики. У більшості випадків інформаційної інтеграції між ними не існує, що безумовно ускладнює діяльність органів влади різних рівнів у питаннях вироблення політики та прийняття необхідних рішень.

Метою збору та зберігання даних щодо стану здоров'я громадян та допомоги, яка їм надавалась як службами ЕМД, так і лікарнями, є не лише оцінка їх якості, а й забезпечення більш точного лікування, що відповідає загальному стану здоров'я пацієнта, історії протікання його захворювання та застосовуваних при цьому методів надання медичної допомоги і препаратів, що у цілому має призвести до зменшення захворюваності та смертності.

Відсутність інтегрованих інформаційних систем, що виробляють достовірні, надійні та точні дані, є суттєвим бар'єром для координації оцінки системи ОЗ та ЕМД. Крім того, в самій системі ЕМД не зберігаються дані про попередньо надану медичну допомогу тому чи іншому пацієнтові.

Наявність інтегрованої системи збору та обміну інформації між службами ЕМД та медичними закладами (лікарнями) дозволить бригадам ЕМД отримувати доступ до даних, пов'язаних з пацієнтом, необхідних для оптимізації як медичної допомоги, так і організації її надання. Вона забезпечує також передачу корисної інформації в департаменти охорони здоров'я, які отримані з єдиного набору клінічних даних та використовують єдині стандарти та протоколи визначення, що дає змогу здійснювати оцінку діяльності ЕМД на будь-якому рівні та у будь-якому розрізі. Сформовані у цифровій формі дані мають достатню достовірність, надійність та точність і пов'язані з безліччю інформації баз даних інформаційних систем, що дотичні до забезпечення громадської безпеки, охорони здоров'я та збереження життя громадян.

Враховуючи те, що екстрена медична допомога — це організована і спільно виконувана робота організацій та установ, що підпорядковані різним відомствам та знаходяться на різних рівнях і виконують різного роду функції, вирішення питання архітектурної інтеграції інформаційних систем цих відомств, про необхідність якої мова йшла вище, дозволить підвищити ефективність функціонування ЕМД.

Необхідність такої цифрової інтеграції зумовлена потребою оперативного (в автоматизованому режимі без посередньої участі диспетчера, зменшуючи тим самим можливі негативні впливи людського чинника) визначення складу і обладнання рятувальних бригад цих відомств, які долучатимуться до заходів з надання екстреної допомоги в рамках впроваджуваної в Україні ЄСЕД 112.

Узагальнюючи слід зазначити, що поліпшення збору даних і обміну ними між ланками управління ЕМД, бригадами та лікарнями націлено на покращення про-

цесу прийняття рішень, зменшення кількості медичних помилок, покращення використання ресурсів і підвищення оперативності та досягнення позитивних результатів для здоров'я пацієнтів.

Моніторинг і оцінка. Системи ЕМД оцінюються за допомогою структурних (вхідних), технологічних та результативних вимірювань. Структурна оцінка є найменш складною і легко відтворюється, однак її зв'язок із результатом є невизначеним. Оцінка процесу оцінює аспекти надання медичної допомоги, включаючи її передбачувану доцільність, схеми надання послуг, рівень успіху / відмови технічного втручання та інші. Моделі для визначення ефективності та економічної ефективності системи ЕМД відсутні.

Оцінка систем ЕМД та дослідження ЕМД покладаються на інформаційні системи як джерела даних. Однак дослідження, хоч і дуже важливі, є не обов'язковим заходом для кожної системи. Крім того, дослідження прагне розширити базу знань, відповідаючи на нові запитання. З іншого боку, безперервна оцінка є важливою для кожної системи ЕМД, і вона повинна бути поширеною частиною середовища. Він прагне визначити зміни результатів, які відбуваються із застосуванням нових знань та системних змін.

Такі показники, як час відгуку на виклик та прибуття бригади ЕМД на місце виклику (події) — це технологічні показники, які часто використовуються для оцінки систем ЕМД. Хоча ці фактори можуть впливати на кінцеві результати лікування пацієнта, їх взаємозв'язок також неоднозначний. Крім того, надійність джерел даних, необхідних для цих аналізів, часто ставиться під сумнів. Відносна відсутність стабільно достовірних і точних даних та їх важливість для аналізу систем ЕМД стали оцінюватися лише нещодавно.

Більш важливе значення мають показники медичної складової діяльності системи ЕМД та ОЗ, між якими є досить тісний зв'язок і які, практично, залишаються поза межами збору даних та дослідженнями. Саме ці показники мають стати частиною комплексної оцінки діяльності ЕМД. Вони мають відображати зв'язок тяжкості стану здоров'я пацієнта до отримання ЕМД, прийняті заходи (правильно поставлений діагноз, протокольні дії, призначені медикаменти, надану подальшу лікарняну допомогу (при необхідності) та ін.) та кінцевий результат, який відображатиметься у стані здоров'я після отримання допомоги.

На сьогодні кількість інформації, яка доступна в галузі охорони здоров'я, величезна, і розширення та визначення способу її використання для інформування про прийняття оперативних рішень є складним та критично важливим процесом. Інформація може бути неповною та суперечливою так як збирається і зберігається багатьма різними структурами, що заважає виявити або охарактеризувати подію та прогнозувати її появу у майбутньому.

За таких умов надзвичайно важливим постає питання щодо формування системи показників та індикаторів, які можуть бути покладені в основу розробки профільними міністерствами, органами влади різних рівнів та іншими суб'єктами планів та рекомендацій щодо стандартів екстреної медичної допомоги. Показники та індикатори представляють інформацію та дії, вжиті на пев-

них етапах надання ЕМД, які забезпечують встановлення (виявлення), реагування та моніторинг діяльності служб ЕМД.

Такі показники даватимуть оцінку не лише реагуванню на виклик та часу прибуття бригади ЕМД до пацієнта, а й відображатимуть у кожному конкретному випадку заходи з наданої допомоги, зіставляючи їх з загальним станом здоров'я, наявністю хронічних захворювань, алергічних реакцій та станом після отримання допомоги тощо. Відсутність подібних даних та оцінки не дає можливості встановити, наприклад, чи можна було уникнути смерті пацієнта та причин її настання: чи вона настигла у результаті критичного стану, чи стала результатом неякісної допомоги.

Таким чином, наявні цифрові технології та їх інтеграція в архітектурі ЕМД дозволяють не тільки встановити такі причини але й суттєво допомогти медикам надати найбільш необхідну у кожному конкретному випадку медичну допомогу та уникнути тяжких (летальних) наслідків. Тому так важливо не лише формувати EHR, а й мати бригадам ЕМД до них онлайн доступ.

Заклучний компонент представленої на рисунку 2 архітектурної моделі ЕМД складають механізми інтеграції ЕМД, які можна сформувати у чотири групи: організаційно-правові, техніко-технологічні, економічні та мотиваційні.

Перша група включає механізми нормативно-правового забезпечення, організації та методичного супроводу, управління та прийняття рішень. До другої слід віднести механізми, які забезпечують інтеграцію різного медичного обладнання, пристроїв, технологій та програмного забезпечення з людськими ресурсами. Третя група — економічні механізми включає набір інструментів фінансово-економічного забезпечення та регулювання діяльності ЕМД. І остання четверта група — це механізми мотивації, в основі яких покладено іміджеву складову, стимулювання працівників сфери ЕМД у напрямі підвищення кваліфікації, професійного зростання, отримання морального та матеріального заохочення, якісного виконання своїх обов'язків, визнання суспільством.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Як показав аналіз літературних джерел та вивчення практик, одним із найважливіших факторів, що сприяють трансформації ЕМД є горизонтальна інтеграція цифрових даних та інформаційних систем служб різних відомств, яка сприятиме виробленню політики, впровадженню нових послуг та моніторингу ефективності ЕМД, розробці стратегії удосконалення управління, обміну та використання цифрових даних у державному секторі.

Подібна інтеграція ЕМД в єдину систему екстреної допомоги сприятиме удосконаленню її діяльності та системи ОЗ загалом, здійснення якої має базуватись на проведенні наукових досліджень механізмів впливу на трансформаційні процеси, що відбуваються в системі ОЗ та ЕМД в умовах цифровізації суспільства та різних сфер діяльності органів публічної влади.

Розглянута в статті архітектурна модель ЕМД може бути використана у процесах розробки програм розвитку ЕМД в умовах ОТГ та прийнятті рішень органами пуб-

лічної влади стосовно інтеграції на єдиній цифровій платформі ресурсів інформаційних систем організацій, медичних, наукових та освітніх закладів, департаментів охорони здоров'я та інших установ, що дотичні до надання послуг у сфері охорони здоров'я та безпеки життя громадян. Означене сприятиме посиленню міжвідомчих механізмів координації, забезпеченню послідовної та стійкої реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я,

Література:

1. Бюджет на медицину 2021: що просили та що отримали? URL: <https://www.vz.kiev.ua/byudzheth-namedytsynu-2021-shho-prosyly-ta-shho-otrymaly/> (дата звернення 18.01.2021).
2. Вирішення питань кадрового забезпечення діяльності районних державних адміністрацій, створених на новій територіальній основі. Методичні рекомендації. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/3_Metodychni_recomendatsii_shchodo_pytan_dialnosti_raionnykh_derzhavnykh_administratsii.pdf (дата звернення 18.01.2021).
3. Долот В.Д. Здоров'я як економічна категорія: фактори, що впливають на рівень здоров'я населення та охорону здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. № 1/2016. С. 74—76. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2016/17.pdf (дата звернення 18.01.2021).
4. Директива ЄС 2018/1972 про створення Європейського кодексу електронних комунікацій, прийнята у 2018 році.
5. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" від 17.06.2020 № 720-IX.
6. Закон України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" від 17.06.2020 № 720-IX.
7. Закон України "Про систему екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112" від 3 березня 2012 року, № 4499-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-17#Text> (дата звернення 18.01.2021).
8. Інформаційно-аналітична система "Централь 103". URL: <https://wiki.central103.org/> (дата звернення 18.01.2021).
9. МОЗ наполягає на збільшенні фінансування екстреної медичної допомоги на наступний рік. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-napoljagae-na-zbilshenni-finansuvannja-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi-na-nastupnij-rik> (дата звернення 18.01.2021).
10. МОЗ "Деякі питання безперервного професійного розвитку лікарів" від 22.02.2019 № 446.
11. Наказ МОЗ "Про затвердження Примірного табеля оснащення структурних підрозділів системи екстреної медичної допомоги" від 05 червня 2020 року № 1311.
12. Наказ № 8-ОД від 15.01.2018 "Про подання оперативної інформації".
13. Наказ МОЗ "Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників" від 09.08.2017, № 918.
14. Наказ МОЗ "Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги" від 05.06.2019 № 1269.
15. Нова модель роботи ЕМД: підхід МОЗ та Світового банку. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-ta-cvitovij-bank-rozpochali-vtilennja-novoi-modeli-roboti-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (дата звернення 18.01.2021).
16. Організація роботи оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф (методичні рекомендації). Міністерство охорони здоров'я. Київ. 2014. 38 с.
17. Постанова Кабінету Міністрів України "Деякі питання організації роботи оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф" від 28 грудня 2020 року № 1359.
18. Постанова Кабінету Міністрів України КМУ "Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку фахівців у сфері охорони здоров'я" від 28.03.2018 № 302.
19. Постанова Кабінету Міністрів України КМУ "Порядок роботи оперативно-диспетчерських служб центрів екстреної медичної допомоги та медицини катастроф" від 28.12.2020 № 1359.
20. Постанова Кабінету Міністрів України "Про норматив прибуття бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги на місце події" від 16 грудня 2020 року № 1271. URL: https://zik.ua/news/ludyna/v_ekstrenii_medychnii_dopomogi_vyklyku_podiljat_na_chotyry_katehorii_976155 (дата звернення 18.01.2021).
21. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про створення Концепції розвитку системи екстреної медичної допомоги" від 22 травня 2019 року, № 383-р.
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку функціонування системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112" від 17 жовтня 2012 р. № 1031. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/245779758> (дата звернення 18.01.2021).
23. Типове положення про відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги. Про затвердження нормативно-правових актів з питань надання екстреної медичної допомоги від 24 вересня 2020 року № 2179.
24. Behara G.K., Varre V. and Rao M. (2009). Service Oriented Architecture for E-Governance. URL: <https://www.bptrends.com/bpt/wp-content/publicationfiles/10-09-ART-%20SOA-E-Governance-Behara-FINAL.pdf> (дата звернення 18.01.2021).
25. Constantinides P., Henfridsson O. & Parker GG. (2018). Platforms and Infrastructures in the Digital Age. Information Systems Research, Vol. 29, № 2. pp.1—20. URL: <https://doi.org/10.1287/isre.2018.0794> (дата звернення 18.01.2021).
26. DHS (2017), "Emergency Services Sector," Emergency Services Sector Homeland Security, URL: <https://www.dhs.gov/emergency-services-sector> (дата звернення 18.01.2021).
27. Digital Government Transformation. The Journey to Government's Digital Transformation. URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/public-sector/articles/digital-government-transformation.html> (дата звернення: 18.01.2021).
28. Emergency Medical Services in the European Union (2008). Report of assessment project co-ordinated by the

World Health Organization. URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/114564/E92039.pdf (дата звернення 18.01.2021).

29. Emergency Medical Services: At the Crossroads (2007). URL: <https://www.nap.edu/read/11629/chapter/2> (дата звернення 18.01.2021).

30. European Commission (2013). Powering European public sector innovation: Towards a new architecture. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/powering-european-public-sector-innovation-towards-new-architecture> (дата звернення 18.01.2021).

31. Inkyung Sung, Taesik Lee (2012). Modeling Requirements for an Emergency Medical Service System Design Evaluator. URL: <https://informatics-sim.org/wsc12papers/includes/files/con379.pdf>

32. Integrated care models: an overview. (2016). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. URL: https://www.researchgate.net/publication/315493946_Integrated_care_models_an_overview_-_Copenhagen_WHO_Regional_Office_for_Europe_2016 (дата звернення 18.01.2021).

33. Lechleuthner A. (2019). Architecture of emergency medical services in Germany. Part I: Integration into the public protection system. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10049-019-0597-x>

34. National EMS Database (2017). NEMSIS Public Release Research Data Set. User Manual. URL: https://nemsis.org/wp-content/uploads/2019/06/NEMSIS-RDS-340-User-Manual_V4.pdf (дата звернення 18.01.2021).

35. NENA Technical Information Document (2005). Network/System Access Security, National Emergency Number Association. URL: https://cdn.ymaws.com/www.nena.org/resource/resmgr/Standards/NENA_04-503.1_Network_System.pdf (дата звернення 18.01.2021).

36. Next Generation 112, Now. (2019). URL: <https://eena.org/knowledge-hub/press-releases/next-generation-112-now/> (дата звернення 18.01.2021).

37. Tiwana A., Konsynski B., & Bush A.A. (2010). Platform Evolution: Coevolution of Platform Architecture, Governance, and Environmental Dynamics. Information Systems Research. Vol. 21, № 4, pp. 675—687. URL: <https://doi.org/10.1287/isre.1100.0323> (дата звернення 18.01.2021).

References:

1. VZ (2020), "Budget for medicine 2021: what did they ask for and what did they get?", available at: <https://www.vz.kiev.ua/byudzhet-na-medycynnu-2021-shho-proslyta-shho-otrymaly/> (Accessed 18 Jan 2021).

2. Fedchenko, L. (2020), "The decision of questions of staffing of activity of the regional state administrations created on a new territorial basis", available at: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/3_Metodychni_recomendatsii_shchodo_pyatn_dialnosti_raionnykh_derzhavnykh_administratsii.pdf (Accessed 18 Jan 2021).

3. Dolot, V.D. (2016), "Health as economic category factors affecting the level of health and health care", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp.74-76, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2016/17.pdf (Accessed 18 Jan 2021).

4. EU (2018), "Directive (EU) 2018/1972 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 establishing the European Electronic Communications Code (Recast)Text with EEA relevance", available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L1972&from=EN> (Accessed 18 Jan 2021).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "About the state financial guarantees of medical service of the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (Accessed 18 Jan 2021).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On the Public Emergency Aid Service Reached at the Single Telephone Number 112", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4499-17#Text> (Accessed 18 Jan 2021).

7. Tsentral' 103 (2020), available at: <https://wiki.central103.org/> (Accessed 18 Jan 2021).

8. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), "Information and analytical system "Central 103"", available at: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-napoljagae-nazbilshenni-finansuvannja-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi-na-nastupnij-rik> (Accessed 18 Jan 2021).

9. Ministry of Healthcare of Ukraine (2019), Order "The Ministry of Health insists on increasing funding for emergency medical care next year", available at: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-22022019--446-dejaki-pitannja-bezperernogo-profesijnogo-rozvitku-likariv> (Accessed 18 Jan 2021).

10. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), Order "Some issues of continuous professional development of doctors", available at: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05062020--1311-pro-zatverdzhennja-primirnogo-tabelja-osnaschennja-strukturnih-pidrozdiliv-sistemi-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (Accessed 18 Jan 2021).

11. Vinnytsia Regional Center for Emergency Care and Disaster Medicine of the Vinnytsia Regional Council (2018), Order "About the statement of the Sample report card of equipment of structural divisions of system of emergency medical care", available at: http://vinemd.org.ua/images/VOCMDK/NAKAZ_SENTRE/%D0%9F%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BA%D1%83%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%E2%84%96%208-%D0%9E%D0%94.pdf (Accessed 18 Jan 2021).

12. Ministry of Healthcare of Ukraine (2017), Order "On the submission of operational information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#Text> (Accessed 18 Jan 2021).

13. Ministry of Healthcare of Ukraine (2019), Order "Handbook of qualification characteristics of employees"

- professions", available at: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-05062019--1269-pro-zatverdzhennja-ta-vprovadzhennja-mediko-tehnologichnih-dokumentiv-zi-standartizacii-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (Accessed 18 Jan 2021).
14. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), "On approval and implementation of medical and technological documents for standardization of emergency medical care", available at: <https://moz.gov.ua/article/news/moz-ta-cvitovij-bank-rozpochali-vtilennja-novoi-modeli-roboti-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi> (Accessed 18 Jan 2021).
15. Ministry of Healthcare of Ukraine (2014), *Orhанизatsiia roboty operativno-dyspetchers'kykh sluzhbt tsentriv ekstrenoi medychnoi dopomohy ta medytsyny katastrof (metodychni rekomendatsii)* [A new model of EMD: the approach of the Ministry of Health and the World Bank], Ministerstvo okhorony zdorov'ia, Kyiv, Ukraine.
16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "Organization of work of operative-dispatching services of the centers of emergency medical care and disaster medicine (methodical recommendations)", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-organizaciyi-roboti-a1359> (Accessed 18 Jan 2021).
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "Some issues of organization of work of operative-dispatching services of the centers of emergency medical care and disaster medicine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennja-polozhen> (Accessed 18 Jan 2021).
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On approval of the Regulations on the system of continuous professional development of specialists in the field of health care", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-organizaciyi-roboti-a1359> (Accessed 18 Jan 2021).
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "The order of work of operative-dispatching services of the centers of emergency medical care and medicine of catastrophes", available at: https://zik.ua/news/ludyna/v_ekstrenii_medychnii_dopomozi_vyklyky_podiliat_na_chotyry_katehorii_976155 (Accessed 18 Jan 2021).
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "About the standard of arrival of crews of emergency (ambulance) medical care on a scene", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/383-2019-%D1%80#Text> (Accessed 18 Jan 2021).
21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "About creation of the Concept of development of system of emergency medical care", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/245779758> (Accessed 18 Jan 2021).
22. Ministry of Healthcare of Ukraine (2020), "On approval of the Procedure for functioning of the system of emergency assistance to the population by a single telephone number 112", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-20#Text> (Accessed 18 Jan 2021).
23. Behara, G.K. Varre, V. and Rao, M. (2009), "Service Oriented Architecture for E-Governance", available at: <https://www.bptrends.com/bpt/wp-content/publicationfiles/10-09-ART-%20SOA-E-Governance-Behara-FINAL.pdf> (Accessed 18 Jan 2021).
24. Constantinides, P. Henfridsson, O. and Parker, G.G. (2018), "Platforms and Infrastructures in the Digital Age" *Information Systems Research*, vol. 29, № 2, pp. 1—20. <https://doi.org/10.1287/isre.2018.0794>
25. DHS (2017), "Emergency Services Sector", *Emergency Services Sector Homeland Security*, available at: <https://www.dhs.gov/emergency-services-sector> (Accessed 18 Jan 2021).
26. Deloitte (2020), "Digital Government Transformation. The Journey to Government's Digital Transformation", available at: (Accessed 18 Jan 2021).
27. Emergency Medical Services in the European Union (2008), "Report of assessment project co-ordinated by the World Health Organization", available at: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/114564/E92039.pdf (Accessed 18 Jan 2021).
28. Emergency Medical Services: At the Crossroads (2007), "Summary", available at: <https://www.nap.edu/read/11629/chapter/2> (Accessed 18 Jan 2021).
29. European Commission (2013), "Powering European public sector innovation: Towards a new architecture", available at: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/powering-european-public-sector-innovation-towards-new-architecture> (Accessed 18 Jan 2021).
30. Sung, I. Lee, T. (2012), "Modeling Requirements for an Emergency Medical Service System Design Evaluator", available at: <https://informatics-sim.org/wsc12papers/includes/files/con379.pdf> (Accessed 18 Jan 2021).
31. WHO Regional Office for Europe (2016), "Integrated care models: an overview", available at: https://www.researchgate.net/publication/315493946-Integrated_care_models_an_overview_Copenhagen-WHO_Regional_Office_for_Europe_2016 (Accessed 18 Jan 2021).
32. Lechleuthner, A. (2019), "Architecture of emergency medical services in Germany. Part I: Integration into the public protection system", available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10049-019-0597-x> (Accessed 18 Jan 2021).
33. National EMS Database (2017), "NEMSIS Public Release Research Data Set. User Manual", available at: https://nemsis.org/wp-content/uploads/2019/06/NEMSIS-RDS-340-User-Manual_V4.pdf (Accessed 18 Jan 2021).
34. NENA Technical Information Document (2005), "Network/System Access Security, National Emergency Number Association", available at: https://cdn.ymaws.com/www.nena.org/resource/resmgr/Standards/NENA_04-503.1_Network_System.pdf (Accessed 18 Jan 2021).
35. Lumberras, C. (2019), "Next Generation 112, Now", available at: <https://eena.org/knowledge-hub/press-releases/next-generation-112-now/> (Accessed 18 Jan 2021).
36. Tiwana, A. Konsynski, B. and Bush, A.A. (2010), "Platform Evolution: Coevolution of Platform Architecture, Governance, and Environmental Dynamics", *Information Systems Research*, vol. 21, № 4, pp. 675—687. <https://doi.org/10.1287/isre.1100.0323>

Стаття надійшла до редакції 21.01.2021 р.